Mircea Malița
Dinu C. Giurescu

figuri & clipe

Zid de pace, turnuri de frăție

Deceniul deschiderii : 1962-1972

compania

Mircea Malița
Dinu C. Giurescu

figuri & clipe

Zid de pace, turnuri de frăție

Deceniul deschiderii : 1962-1972

compania

Macheta și realizarea : compania

Editor : Adina Kenereș

Ilustrația copertei : foto autori/compania, detaliu din reconstituirea ansamblului Colțea/R. Pava,
foto Cetatea Neamțului/ Gabriela Cernușcă

Procesare text : Gabriela Cernușcă

Procesare computerizată : Bogdan Constantinescu, Vlad Predescu

Corectură : Mihaela Popescu

Tipărit la Print Multicolor Iași

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MALIȚA, MIRCEA
Zid de pace, turnuri de frăție : deceniul deschiderii : 1962-1972 /
Mircea Malița și Dinu C. Giurescu - București : Compania, 2011
248 p. ; 20 cm - (Figuri & Clipe)
Index
ISBN 978-973-1960-90-6

I. Giurescu, Dinu C.

94(498)"1962/1972"

© compania, 2011

Str. Tuberozelor Nr. 9, Sector 1, 011411 București
Tel. : 021 223 23 28 Fax : 021 223 23 25
Tel. difuzare : 021 223 23 24, 021 223 23 37
e-mail : compania@rdslink.ro compania@clicknet.ro
www.compania.ro

A fost odată cu totul altfel

De ce am plonja brusc în anii '60, dinspre care cei mai mulți dintre noi au reprezentări gri, deloc atrăgătoare ? Pentru că trecerea de la negrul ocupației sovietice la acel gri nu s-a făcut nici de la sine, nici doar prin lupte de partid, spune Mircea Malița, așa cum suntem tentați să credem. Ba chiar și să acceptăm, dacă asta e tot ce știm, întărește Dinu C. Giurescu, evocând prea puținele documente accesibile în arhivele noastre. Cei doi, vechi prieteni, vorbesc din experiențe aproape fără legătură : unul stătea pe creasta României, frecventa elitele conducătoare, organismele internaționale și o scenă globală în care Bucureștiul însuși era doar un punct ; celălalt, țintuit la baza muntelui, se străduia să supraviețuiască în rândurile elitei intelectuale de care tocmai se lepăda regimul în acei ani, pentru ca după '90 să pună anevoie sub lupă fapte și înscrisuri ce ar putea documenta un adevăr istoric.

Aflăm, iată, de la Mircea Malița că din acest adevăr nici n-am cunoscut încă piesele esențiale ! Deși am vorbit prea destul și am scris biblioteci despre bătălia dintre curentul politic național și cerberii Internaționalei comuniste de la Moscova, n-am aflat în ce a constat și cum s-a aplicat atunci strategia de supraviețuire a românilor ; n-am priceput de unde ne-a venit curajul în 1968 și nici de ce respirăm mai relaxat aici la începutul anilor '70 ; nu am pipăit corect motivele degringoladei de după '72 și cu atât mai puțin pe cele ale dezagregării noastre din anii '80.

E drept, din 1990 încoace, suntem mereu împinși într-o cameră a oglinzilor menită să ne zăpăcească. Nu întâmplător, dacă țara îi datorează imens lui Ion Gheorghe Maurer și foarte mult lui Corneliu Mănescu, imaginea lor publică a fost înrămată pe fond roșu C.C., iar a altora a fost complet ștearsă sau diluată într-un folclor anecdotic al

comunismului de operetă. Dar nu e vorba numai de o redistribuire brutală a accentelor, una care, în forme pur orwelliene sau atenuate din raţiuni ideologice şi morale, s-a mai văzut şi altădată, şi aiurea. E vorba despre mulţimi de operaţiuni discrete, despre secrete active ca mercurul dar care nu stau scrise în ordine de misiune sau în tratate, despre o plasă geopolitică elastică – cu totul altceva decât înţelegem în mod curent despre interesele declarate ale marilor puteri – şi despre jocuri pe termen lung, în care e preferabil să nu fii miop şi politruc de birou. La sfârşitul războiului, România se găsea într-o situaţie grea, în chingi şi în genunchi. A fi mediocru şi şef într-un asemenea moment înseamnă practic a fi criminal. Pur şi simplu, uneori, fără geniu eşti condamnat. Norocul ţării – o chimie a oamenilor mult mai mult decât a circumstanţelor – a fost o garnitură de fiinţe care refuzau să renunţe la interesul naţional. Nu poţi să nu te întrebi dacă urciorul va mai merge o dată la apă...

Examinând aceeaşi perioadă, partitura lui Dinu C. Giurescu e scrisă pe un portativ de istoric. Muzica sa vine din interiorul românesc statistic, aşa cum a fost el trăit de milioane de oameni : mărginire şi închidere menţinută poliţieneşte, tăinuire a mersului lumii de peste graniţe, aservire tâmpă faţă de aparatul de partid, mizerie morală şi satisfacţie materială la limită sau sub ea, orizont academic ocultat de propagandă. Mici valuri de destindere se simt ici-colo într-un târziu, ca şi ecourile binevenite ale unor contacte culturale cu lumea ; apoi, după 1972, tot efortul anterior pare zadarnic, şters din memoria unei populaţii intrate în rezistenţa închistată la nebunia Lui şi a Ei, ca o lume de spori.

Oneşti şi devotaţi aceleiaşi cauze, cei doi prieteni şi-au asumat acum o nouă sarcină : au vrut să pună faţă în faţă două eşichiere, cel mondial-aulic şi cel local-popular, permiţându-ne pentru prima oară să măsurăm concret distanţa dintre ele, puţina lor comunicare şi, poate, chiar să întrezărim raţiunile unui eşec la scara întregii societăţi. Care ar fi acelea ? Poate chiar teroarea persistentă a dublei măsuri şi a dublului limbaj, religia tainei ruşinoase, diversele forme de impunitate, autoritarism şi represiune. Sau, în termenii lui Mircea Malița, înlocuirea profesioniştilor – pentru care a optat dintotdeauna – cu politicieni. Sau, în termenii lui Dinu C. Giurescu, prelungirea până azi a mentalităţilor stâlcite de comunizare.

Orice rememorare se face cu un scop înaintemergător, pentru un viitor luminat de experienţa trecutului. În clar, Mircea Malița, conştient de răspunderea conducătorilor ţării, schiţează în încheiere decalogul de acţiune înţeleaptă al unei ţări mici. Îl vor putea urma oare preşedinţi, miniştri, secretari de stat, directori de tot soiul din instituţiile publice care cred că profesia e o povară inutilă şi cărţile sunt un lux ? Spre deosebire de Mircea Malița, care este şi azi pasionat de prospectivă, Dinu C. Giurescu preferă să aştepte ca viitorul să se întâmple pentru a da seamă de el. Din cât mai multe surse deschise, din cât mai multe arhive puse la dispoziţia tuturor.

Adina Kereneș

Cine-și face zid de pace
Turnuri de frăție
Duce viață fără greață
'Ntr-a sa bogăție.
Că-i mai bună de-npreună
Viața cea frățească,
Decât arma ce destramă
Oaste vitejească.

Dosoftei

Deceniul deschiderii evocat de un diplomat

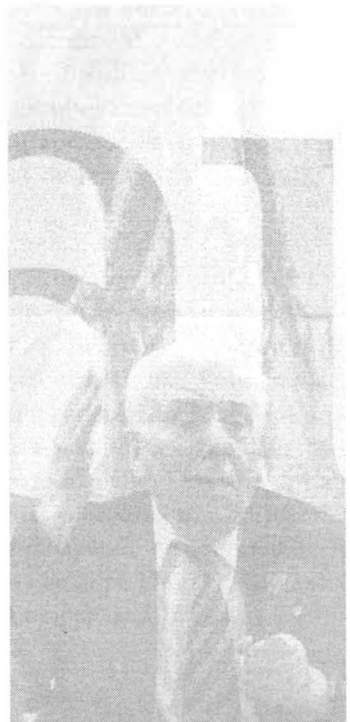

Prolog

Nici unul din cele aproape trei decenii pe care le-am trăit ca diplomat nu a imprimat în mintea mea amintiri mai vii și mai încărcate de sens ca anii '60 ai secolului trecut. Evenimentele care m-au avut ca martor și deseori actor, situațiile critice cu șanse și obstacole, dar mai ales existența unui proiect gândit și aplicat în interesele de supraviețuire ale țării mi-au permis să înțeleg mai bine resorturile istoriei contemporane și să cunosc oameni dintr-o generație ce-și croia un drum propriu mai propice în condiții nefavorabile, chiar ostile.

Întâi de toate, acea perioadă nu este decât un interval relativ scurt într-un lanț mai larg de secțiuni care o premerg sau o urmează, aparținând toate Războiului Rece. Este vorba de anii 1962-1972, un deceniu cu un profil propriu și pe care îl putem numi *deceniul deschiderii*. Intervalul postbelic anterior, 1944-1962, are alte trăsături : pentru România sunt aproape două decenii în regim de ocupație, al cărui sfârșit e anunțat de retragerea trupelor și a consilierilor sovietici în 1958.

Statutul României a fost, din 1944 și până în 1989, acela al unei țări aparținând *zonei de influență* (ocupație, urmată de control permanent și imixtiune nedisimulată) ce-i revenea Uniunii Sovietice. A fost un regim impus în mod nedrept prin acordul puterilor învingătoare în cel de-al doilea război mondial. Era echivalentul unei cămăși de forță ce nu putea fi îndepărtată. Încercările unor țări ca Ungaria, Polonia și Cehoslovacia de a-și schimba regimul au fost respinse de U.R.S.S. prin intervenții militare frontale. Deși amenințată cu o asemenea soluție, România a evitat-o datorită unui proiect al *deschiderii* prin care și-a construit un zid de apărare ce s-a dovedit viabil. Existența unui asemenea proiect ne-a făcut pe Dinu C. Giurescu și pe mine să-l considerăm subiectul principal al cărții noastre.

Focalizarea pe o anumită perioadă și pe proiectul său central a determinat inevitabil limitarea câmpului de observație la elementele relevante pentru subiect, a provocat omisiuni sau mențiuni doar tangențiale ale vieții interne, politice, sociale ori economice din epocă. Rezultatul este o lucrare de politică externă și de diplomație. Se știe că asupra popoarelor apar și stăruie uneori pete. Dictaturile, ideologiile nefaste, crizele sunt exemple de pete care aduc cu ele suferințe și jertfe. Dar o pată istorică nu este neapărat completă. În norii ei groși se deschid și zone de lumină, în care se încearcă imposibilul, adică crearea, fie și temporară, a unor condiții de ușurare a constrângerilor externe. Asupra acestora ne-am aplecat în evocarea unui deceniu precedat și urmat de decenii mai puțin luminoase.

Aceeași selecție – orientată de subiect – le-a fost aplicată și portretelor mentale ale personajelor din carte, tratate ca oameni vii, cu calități și lipsuri, cu judecăți drepte și strâmbe – cel mult ne-a interesat în ce măsură ele au fost tributare unor experiențe anterioare care le-au marcat.

Personajele sunt puține la număr, pe măsura puterii lor de a lua decizii semnificative. Ele sunt privite în evenimentele postbelice, în special de-a lungul anilor '60 (cu excepția lui Groza) : Dej, Maurer, Groza, Ceaușescu (mai ales în cursul primilor săi cinci ani cu răspundere supremă), dar și Corneliu Mănescu sau Gogu Rădulescu, cu sarcini de aplicare a politicii elaborate de primii, precum și toți conducătorii Uniunii Sovietice din perioada de care ne ocupăm, Stalin, Hrușciov și Brejnev. Stilul politic în care, la Moscova, Hrușciov îl demască pe Stalin, iar Brejnev îl condamnă pe Hrușciov e repetat de Ceaușescu, care șterge numele lui Dej din moștenirea lui politică. O armonie aproape totală a existat într-un singur caz : colaborarea strânsă dintre Dej și Maurer. Maurer îl propune și îl susține o vreme pe Ceaușescu, pentru ca la mijloc de drum să constate – așa cum a spus înainte de moarte – că acesta a fost un simplu « imbecil ».

Dar lucrul cel mai interesant de relevat mi se pare conflictul surd dintre Dej și Ana Pauker. Era o ciocnire de profunzime între un curent politic național și unul care aparținea internaționalei comuniste de la Moscova, ulterior camuflată într-un centru de informare comun al țărilor estice. Dej și Pauker nu au colaborat decât pentru perspectiva generală. Cei doi s-au pândit, știind că fiecare lucrează pentru pier-

derea celuilalt prin metoda consacrată în mai toate țările socialiste, cea a proceselor sovietice de deviere sfârșite în streang. În 1950, încordarea ajunge la apogeu. Linia Pauker-Beria pierde din influență, iar Stalin se pronunță în favoarea lui Dej, care o debarcă pe Ana Pauker, împreună cu grupul său. Urmează o epurare sistematică a « internaționaliștilor ». Cred că istoria spulberă mitul cârdășiei Dej-Pauker și al semnului de echivalență între cei doi din literatura consacrată analizei politice a epocii.

Despre Dej, Maurer a spus la sfârșitul vieții : « A fost singurul meu prieten. » Important pentru noi este că această încredere reciprocă, ce dura din 1944, a dat naștere unei scheme de acțiune vizând obținerea parțială a libertății României de a judeca și acționa pe baza criteriilor proprii. Ajungem astfel la momentul primelor manifestări ale intenției de a o aplica. Probabil că schema a fost schițată între Dej și Maurer de la începutul colaborării lor. Dar ea nu devine realizabilă decât treptat, în anii '50 : odată cu îndepărtarea Anei Pauker (1952), apoi a celui de-al doilea grup « internaționalist », al lui Chișinevschi (1957), și, în fine, la plecarea trupelor sovietice (1958). Este însă întârziată de revoluția din Ungaria și de urmările ei în plan românesc, dar izbucnește în forță în 1962, după criza rachetelor din Cuba. Iată de ce am început cu acest ultim eveniment.

Ideea că România ar fi antrenată automat, în baza Tratatului de la Varșovia, într-un război în care s-ar angaja U.R.S.S. a devenit în acel an intolerabilă conducerii românești. Apărarea punctului său de vedere, acela de a refuza impunerea unui război străin de interesele sale, a făcut obiectul unor negocieri extrem de lungi și laborioase între militarii români și cei sovietici mai bine de două decenii. Dar cealaltă cerință, aceea a respectării independenței, a vizat dreptul de a stabili și dezvolta relații pașnice cu orice țară din lume. Aceasta se baza pe principiul independenței, recunoscut ca universal și de U.R.S.S. și, mai ales, pe propria sa doctrină, a « coexistenței pașnice », pe care o concepeam în sensul « dinamic » propus de Maurer, și nu static sau pasiv, cum o aplicau alții.

Aria de libertate a mișcărilor din proiecte punea problema limitelor ce nu pot fi transgresate și era strâns legată de relațiile cu Uniunea Sovietică. O mare strictețe era introdusă în limbajul folosit și în atitudinea manifestată față de ea. Era scoasă din uz orice urmă de sfidare,

confruntare, ofensă. Un soclu solid de principii comune, pe care le respectam, era folosit pentru a demonstra că orice atitudine a românilor are la bază dorința de a promova interesul comunității socialiste. O linie roșie înconjura teritoriul permis : nici o aluzie la ieșirea din Pact (echivalentă cu apariția tancurilor), nici o slăbire a doctrinei comune, nici o îndepărtare de la ideile și prietenia care ne leagă. Fără a teoretiza această schemă, Maurer o ilustra ca exemplu, iar diplomații români au ajuns să o cunoască pe de rost.

România culegea roade de pe urma politicii de a decide singură pașii pe care îi face pe arena internațională. Desfășura o activitate neîntreruptă la O.N.U. și în toate forurile la care participau state de sine stătătoare, întărind abordarea pe baza acestei calități, și nu pe aceea dată de apartenența la o grupare sau la un bloc. Numeroase luări de poziție și voturi care difereau de atitudinea blocului estic punctau această opțiune, întotdeauna solid argumentată. Îndreptarea spre țările în curs de dezvoltare și urmarea calității sale de stat de sine stătător i-au adus prieteni și parteneri din lumea întreagă. În paralel, România dezvolta cu ei relații comerciale și economice avantajoase. În cartea noastră am arătat pregătirea și priceperea duse pe alte continente de mii de experți și tehnicieni români. Pare greu de crezut, dar rareori a avut România parte de mai multă apreciere pe plan internațional, oficial sau public decât la sfârșitul perioadei descrise de noi.

Evenimentele de la Praga din 1968, când România a avut o atitudine fermă de dezaprobare a invadării Cehoslovaciei de către U.R.S.S., au fost atent analizate în carte. Ecoul larg în presă și popularitatea lui Ceaușescu au avut drept consecință și o schimbare în comportamentul său. Istoricii au observat de mult că boala gloriei îi produce pe tirani. Acesta este momentul în care Ceaușescu se singularizează, se îndepărtează de sfetnicii și de colaboratorii săi. Iar după o vizită în China și Coreea de Nord, în care personalitatea sa a fost exaltată la un nivel greu de imaginat, a decis să se debaraseze, printr-o minirevoluție culturală, de toți cei care, cu mintea și experiența lor, ar fi putut menține o măsură înțeleaptă.

Tot ce a urmat a fost un declin lent, de un deceniu – anii '70 –, pe care am fost siliți să-l explorăm parțial, presărat cum a fost de erori de judecată, impulsuri necontrolate și exagerări inutile. Iar ultimul deceniu – anii '80 – apare grotesc, ca o cădere liberă declanșată în parte

de criza economică de la începutul său. A dispărut atunci și atitudinea de respect și de prietenie de care se bucura România sau statutul privilegiat pe care-l obținuse (în speță, cu S.U.A.), iar țara a intrat în categoria reprobabilă a dictaturilor delirante. În special pe harta politică, România nu mai era un punct de răscruce și de conciliere între Est și Vest, ci un loc al riscurilor și primejdiilor, în care un sfârșit prin implozie, chiar fără intervenție externă, avea să aibă loc la sfârșitul deceniului.

Dacă dintre personajele studiate ar trebui să alegem unul care merită atenție și studiu – scăzând inerentele puncte slabe și erorile –, înclinăm să credem că Ion Gheorghe Maurer, ca autor și realizator principal al strategiei deschiderii, ar fi îndreptățit să treacă înaintea conducătorilor de partid și de stat pe care i-a servit.

Ideea acestei cărți a apărut din conversațiile cu prietenul și colegul meu Dinu C. Giurescu pe când făceam schimb de amintiri și referințe documentare, lucruri care se găsesc din plin atât la un istoric, cât și la un diplomat. Ponderea diferă însă : diplomatul excelează în întâmplări trăite, istoricul – în documente dezgropate. Ne-am gândit să folosim această complementaritate și să lucrăm în paralel, în texte distincte, la tabloul epocii care ni se pare cea mai grăitoare dintre vremurile de încercare prin care am trecut amândoi. Îi sunt recunoscător distinsului istoric atât pentru că a acceptat acest parteneriat din care n-am avut decât de învățat, înțelegând și mai bine o perioadă care deține recordul inițiativelor imposibile, cât și pentru plăcerea conlucrării.

Principalele eforturi ale diplomației vizau, evident, planul extern. Dar existau și capitole la care trebuiau făcute eforturi și pe plan intern. Era cazul proiectelor cu sprijin internațional sau având o tangență mai mare cu doctrina dominantă și cu implicațiile ei. Instituțiile beneficiare trebuiau convinse să se implice și să se angajeze în realizarea proiectelor. Două tendințe contrare se fac simțite în toate țările : profesionalism *vs.* politicianism. Se știe că, dacă răzbate primul curent, oamenii sunt judecați după competența lor, iar în cazul contrar, primatul revine gradului de aderiune politică. În România, în regimul eminamente politizat al acelei epoci – și acest lucru rezultă din paginile părții a doua

a cărții –, nu era ușor să promovezi acțiuni sau conduite în care să primeze doar interesul național, eficiența sau valorile civilizației, care nu au culoare politică.

Diplomația română a înregistrat două reușite în încurajarea profesionalismului : 1. crearea unei *Asociații de Drept și Relații Internaționale* (1965), cu publicația ei (care se menține până astăzi) ; 2. *Cursul de formare universitară a diplomaților* (a durat cinci ani, apoi a fost preluat de Universitatea de Partid, în 1962-1967). Voi continua enumerarea cu alte cinci inițiative de care am fost legat : 3. *Proiectele de asistență pentru dezvoltare ale O.N.U.* – meteorologie, agricultură, irigații, politehnică, turism (s-au putut pune în aplicare, deși unele au introdus elemente proprii necorespunzătoare, ca în irigații) ; 4. *CEPECA*, Centrul de perfecționare a cadrelor de conducere din întreprinderi (1967-1971), desființat prin absorbirea lui de către Universitatea de Partid ; 5. *CEPES*, Centrul european pentru învățământul superior (1972 – continuă și azi) ; 6. *Centre de studii prospective universitare* (desființate în anii '70) *și academice* (1975 – continuate, cu întreruperi, până astăzi) ; 7. *CEDOR*, Centrul european de studii demografice (1974 – desființat în 1976 din ordinul Elenei Ceaușescu).

După cum se vede, șansa de reușită depindea de o balanță nevăzută în care proiectele de susținere a profesionalismului – care doar atenua asprimea intervenției politice, fără s-o poată însă anula – rezistau, creând noi ferestre de deschidere a țării noastre. Cu toate obstacolele, câteva proiecte (trei din șapte) au rămas în picioare. Dar mai mult decât instituțiile au contat efectele deschiderii în politica internațională de atunci, cu reverberații ulterioare și recunoaștere în pagini scrise despre România în studii, cărți și manuale din toate țările. Nemaivorbind de studenții străini formați în școlile noastre. În diplomație se spune : « Ceea ce citești nu e ceea ce vezi, ceea ce vezi nu e ceea ce auzi, iar ceea ce auzi nu e ceea ce se întâmplă. » Diplomația pe care am învățat-o în acei ani ținea seama în cel mai mare grad de curentele subterane, de înțelegerile nescrise, de contextul evenimentelor și, mai ales, de direcțiile spre care ne îndreaptă forțe subiacente, invizibile.

Capitolul I
Un accident și o criză

Nu e ce se vede. Pe fețele șefilor de state și ale marilor oameni politici publicul citește zâmbet și siguranță, interlocutorul străin vede destindere și colaborare, iar comunicatele vor rezuma vizitele oficiale prin căldură și prietenie sau, cu un ton mai jos, sinceritate și cordialitate. Sunt puține momentele în care străbate din străfunduri anxietatea ce-i stăpânește încontinuu. Nu e o neliniște oarecare, ci o groază ascunsă. Trezită la fiecare ușă care scârțâie brusc, la fiecare geam care se deschide, la fiecare sus-jos pe scări, la fiecare urcare sau coborâre din mașină. Se adaugă primejdia călătoriilor în aer, pe mare sau pe uscat.

În avionul care transporta delegația română, în toamna lui 1962, din Asia, peste Rusia, spre casă domnea îngrijorarea. Spații imense de străbătut, știri neliniștitoare și imprecise despre situația din Cuba, apropiata întâlnire cu Hrușciov, oboseala vizitelor aduceau cu ele mai mult încordare decât relaxare. Cu avionul se deplasase delegația între India, Indonezia și Vietnam.

Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ion Gheorghe Maurer și Corneliu Mănescu nu puteau formula reproșuri la adresa gazdelor. Printre acestea se aflau personalitățile care clădiseră la Bandung, cu șase ani în urmă, puternica mișcare a țărilor neutre. Neangajații reușiseră să se afirme pe plan internațional. Nehru al Indiei, Sukarno al Indoneziei și Ho Și Min al Vietnamului erau figuri de talie mondială. Nici România nu venise cu mâna goală. Prima rafinărie a Indiei o construiau românii.

Faimoasele principii de la Bandung erau atât de atrăgătoare, că românii le-ar fi semnat oricând. Independență, neintervenție în tre-

burile interne, suveranitate, pace și dezvoltare erau tocmai bune pentru a le exprima obiectivele. Exista o clauză, interesantă și ea, care nu se potrivea însă cu situația României : Bandungul interzicea alianțele militare.

Dacă ar fi știut ce primejdie paște avionul sovietic, delegația română, care își încheiase la 23 octombrie pașnica vizită în interiorul Asiei, ar fi fost cuprinsă de o mare panică. Pe când zbura peste Himalaya, i s-a comunicat că nu are viză de survol de la chinezi. La cererea lui Dej, românii au vrut să se întoarcă la New Delhi, dar curând li s-a comunicat de la Taşkent, unde aveau să facă escală, că între timp se primise acordul de survol. La Taşkent îi aștepta o altă știre : chinezii nu acordaseră dreptul de survol, dar Hrușciov ar fi dat ordin ca zborul să continue, căci chinezii n-ar fi îndrăznit să doboare avionul. Dej ar fi făcut o criză de nervi auzind această calmă, liniștitoare informație. Se pare că mai târziu, acasă, a spus că Hrușciov avea nevoie de cadavrul lui ca să demonstreze cât de ticăloși sunt chinezii.

Dacă avionul ar fi fost doborât de chinezi în aceste împrejurări, evenimentul ar fi trecut drept o regretabilă eroare sau s-ar fi speculat că o intenție perfidă i-a stat la origine. Evident, la sosire, rușii și-au cerut scuze pentru neglijență. Kosîghin îi spunea lui Maurer : *uite ce se poate întâmpla*. Dar incidentul a fost repede uitat când din știrile care îi așteptau a reieșit magnitudinea crizei rachetelor.

Întâlnirea cu Hrușciov, care îi primise la aeroport, a avut loc în aceeași zi, la spectacolul de gală de la Teatrul cel Mare din Moscova. În program, *Boris Godunov*. Întregul Birou Politic era prezent. În memoriile sale, Hrușciov mărturisește că a pus totul la cale pentru a-i demonstra opiniei publice că, dacă el merge la operă, înseamnă că situația nu e atât de gravă cum se spune. Nu scrie nimic despre prezența în lojă a delegației române, deși ea ar fi putut arăta o formă de solidaritate cu țările socialiste. Nu era sigur de reacția lor, dar pauza de la operă i-a permis să facă un sondaj. A început prost, fiindcă, pe un ton violent și intransigent, condamna acțiunea americană, care cerea răspunsuri ferme.

Mai târziu, Maurer mi-a povestit că i-ar fi spus lui Dej după întâlnire : *Ghiță, ai să citești în ziare că te afli în război cu America. I-ai văzut, auzit, ăștia nu sunt în toate mințile*. Nu a ezitat – povestea Mănescu – să-i spună colegului său, premierul Kosîghin, reacția la știri

rile amenințătoare privind prezența rachetelor sovietice în Cuba : *Ăștia vă cred nebuni, doar nebunii să fi făcut așa ceva*. Dar el era aproape sigur că rachetele fuseseră instalate.

Delegația română și-a manifestat consternarea față de turnura periculoasă pe care o luaseră evenimentele. S-a abținut de la orice grabnică aprobare a atitudinii lui Hrușciov, cerând însă timp de studiu și, în orice caz, reținere și moderație. Mai târziu, în 1963, Dej le spunea membrilor Biroului că Hrușciov *a mers la aventură* în criza cubaneză, creând primejdia unui război mondial, *iar noi nu suntem aventurieri*.

Cred că Gheorghiu-Dej a fost impresionat de spusele lui Maurer. Nu numai că și-a dat seama de adevărul pe care-l cuprindeau, dar a înțeles și că el semnala un defect de construcție a alianței care afecta România. Tratatul de la Varșovia ne implica automat într-un război nedeclarat de noi, contrar intereselor și obiectivelor noastre. Această constatare simplă și aspră l-a făcut pe Dej să adopte hotărârea că România nu se va lăsa antrenată în acțiuni care i-ar periclita supraviețuirea ca principală sarcină, pe care a urmărit-o până la sfârșitul zilelor lui, trei ani mai târziu, constant și cu toate mijloacele. Este un fir neîntrerupt, de care atârnă tăblițele a zeci și sute de întâlniri, negocieri, ciocniri la care participau, pe o direcție precisă, militarii și, pe o alta, mai cuprinzătoare, diplomații. Atâta timp cât Maurer a avut în competența sa problemele de politică externă – până în 1974 –, firul nu a fost întrerupt.

Anul 1962, când acest fir a început să se deruleze din plin, se impune atenției și din alte considerente ținând de practica diplomatică. În 1962, întâmplarea a făcut să devin reprezentantul României în Consiliul de Securitate al O.N.U. Conduceam atunci delegația română în absența ministrului, aflat în vizită în Asia. Ceream instrucțiuni despre cum să procedez, formulam propuneri cerând aprobare, solicitam indicații. Ministerul era mut. Obiceiul anterior – venirea ca ministru a lui Mănescu în 1961 schimbase numeroase rutine – era să se trimită o simplă și atotcuprinzătoare instrucțiune : *consultați-vă cu prietenii*. Ceea ce însemna, de fapt, *vedeți care e poziția sovietică și procedați la fel*.

În 1962, reprezentantul U.R.S.S. în Consiliul de Securitate era ambasadorul Zorin. Poziția lui era clară și răspicat exprimată : U.R.S.S. nu a plasat rachete în Cuba, S.U.A. amenință Cuba și pacea, noi

susținem Cuba și condamnăm agresiunea. Zorin nu pierdea nici un prilej să-mi amintească datoria mea, ca reprezentant al singurei țări socialiste în Consiliu, de a combate afirmația americană și de a declara cu convingere că nu sunt rachete în Cuba. Am convocat delegația și i-am descris situația în care ne aflam. *Nu pot să fac ce-mi cere Zorin. N-am instrucțiuni, n-am informații. Americanii spun că le-au detectat, iar rușii, că ele nu există. De unde să știm noi ce se întâmplă ? Dar nici S.U.A. nu sunt imaculate în privința Cubei. Au întreprins invazia ratată de la Golful Porcilor, iar Castro se teme de repetarea ei, ceea ce nu e exclus.*

Să criticăm S.U.A. într-un punct slab. De pildă, instalarea blocadei pe mare. A fost de-ajuns ca juriștii din delegație, în frunte cu profesorul Glaser, să elaboreze o argumentare juridică impecabilă : blocada e interzisă în dreptul internațional. În treacăt fie spus, Glaser, care ne reprezenta în comisia juridică, vedea dreptul într-o manieră elastică : *nu-mi cere să-ți spun ce poziție trebuie să ai, spune-mi ce vrei să susții și eu îți dau argumentele.*

O noapte nedormită. Cuvântarea a fost ținută fără vreo aluzie la rachete, ceea ce l-a indispus rău pe Zorin. Dar, a doua zi, când fotografiile rachetelor au fost expuse de ambasadorul Adlai Stevenson fără posibilitatea vreunei replici, noi am oftat ușurați și demni. Faptul că fusese atacată problema blocadei i-a indispus atât de tare pe americani, încât presa s-a referit la ea, omițând să precizeze că nu susținuserăm poziția sovietică. Câteva zile mai târziu apărea în ziarele americane ampla susținere a blocadei semnată de juriștii americani. Între timp, la București se vorbea despre susținerea fermă a Cubei de către delegația română în Consiliul de Securitate.

Mai târziu am avut satisfacția să văd că fructul acelei nopți a intrat în analele relațiilor internaționale. Într-o carte[1] – a cărei introducere era semnată de Stanley Hoffmann, eminentul șef de școală politică americană –, autorul William P. Gerberding scria despre ședința Consiliului : « România a fost cea care a marcat, probabil, cel mai distinct și mai stânjenitor – pentru S.U.A. – punct dintre toate. Cuba reamintise o convenție din 1928, dar relevanța ei în criză era dis-

[1] William P. Gerberding – *International Law and Political Crisis. Analytic Casebook*, Lawrence Scheinman, David A. Wilkinson (ed.), Little, Brown and Company, Boston, 1968.

cutabilă [...]. România a avut însă prezența de spirit să reamintească acea Conferință a Națiunilor Unite pentru Dreptul Mării care se ținuse în 1958 și unde câteva convenții fuseseră adoptate. Din mai multe motive, acesta era, poate, sub aspectul dreptului internațional, cel mai important punct din întreaga dezbatere. » În câteva pagini citează și discută discursul. După ce amintește în treacăt că reprezentantul român a mustrat Anglia pentru « subita ei nepăsare la libertatea mărilor », Gerberding observă că « în ceea ce putea fi cea mai dură lovitură a unui reprezentant al unui mic guvern comunist, care, cum se vedea, cuprindea minunați juriști de drept internațional, [acesta] a declarat că [...] blocada militară este o formă a opresiunii ». Și, după un larg extras din discurs, nota : « Dacă România a furnizat cea mai tulburătoare și erudită condamnare a blocadei, răspunsul Bulgariei a fost, poate, cel mai plin de umor. »

În acele momente ale anului 1962, câteva idei au prins formă în mintea mea. Am apelat la ele în întreg deceniul deschiderii. Mai întâi constatarea că România contează. Iau asta în sensul american – *it matters*. Are dreptul să fie cineva în lume și să-l folosească ori de câte ori îi suflă vântul în pânze. La Consiliul de Securitate stăteam la aceeași masă cu Stevenson, fost candidat la președinția S.U.A., cu Boland (Irlanda), care fusese președinte al Adunării Generale. Mahmoud Riad urma să fie ministrul de Externe al Egiptului, reprezentanții Venezuelei și cei din Chile erau eminenți ambasadori prieteni. La Adunarea Generală, unde mă aflam din nou în 1962, în absența ministrului vicepreședinte, se perindau șefi de stat și personalități ale Algeriei (Ben Bella), Guineii (Sékou Touré), Indiei (Khrisna Menon), Tunisiei (Mongi Slim), Belgiei (Spaak), Egiptului (Fawzi), Austriei (Kreiski) – cu unii dintre ei reușiserăm să avem legături strânse (cu Mongi Slim am negociat stabilirea relațiilor diplomatice, de pildă). Nu mă simțeam marginal sau copleșit în prezența lor în anii ce aveau să vină pentru că spuneam « România ». Pentru oamenii politici care se țineau la curent cu evenimentele, cele mai mici gesturi – acte de gândire sau acțiuni independente – ale României erau înregistrate. De la dorința de dialog și până la ideea de colaborare sau parteneriat distanța nu era mare. Și, treptat, pe tabloul virtual al poziției țărilor în lume, România acumula puncte de interes și încredere.

În relațiile internaționale, acorduri de o imensă însemnătate se stabilesc tacit, fără documente, fără martori. Consiliul de Securitate, sesizat de mai multe rezoluții, a rămas cu ele în dosare în momentul în care între S.U.A. și U.R.S.S. s-a stabilit o înțelegere pentru închiderea crizei și chiar pentru restabilirea unui parteneriat global. Înțelegerea în privința Cubei a durat până azi. « Ce se vede nu este ceea ce se întâmplă »... Aveam să completez mementoul cu observația că nici ceea ce se aude sau se scrie nu e ceea ce se petrece, iar ceea ce are într-adevăr loc nu îți convine întotdeauna.

Cum altfel s-ar putea explica faptul că întreg Consiliul de Securitate și chiar O.N.U., prin U Thant, formulând propuneri profund angajate în rezolvarea crizei, ținând dezbateri și pregătind rezoluții, rămâne subit în aer, iar în culise cele două mari puteri cad de acord că au împins lucrurile prea departe și iau măsuri de retragere, fără să vadă cineva vreun document scris, cu atât mai puțin comunitatea diplomatică mondială și publicul larg ?

Cum altfel s-ar putea înțelege că, brusc, așa cum ai sufla într-o lumânare, de la spaima și isteria care i-au împins pe mulți diplomați de la O.N.U. să-și facă bagajele și să plece acasă ca să scape de apocalipsa nucleară s-a trecut la o stare triumfală, care celebrează înțelepciunea conducătorilor marilor puteri ?

Ideea este că există un gen de « documente » diplomatice care nu sunt publice, nescrise, tacite, ca înțelegerile între gentlemeni, secrete până la inexistență, utilizate și în alte cotloane ale relațiilor internaționale. Cum se explică faptul că pe tot parcursul Războiului Rece puterile nucleare nu recurg niciodată la arma nucleară, nici nu-și apropie armatele la mai puțin de o bătăie de pușcă, își țin avioanele în spațiul propriu, exclud orice confruntare cu arme convenționale între aliațele feroce pe care le-au stabilit, dacă n-ar fi existat o înțelegere postbelică între foștii aliați care făcea că le era dat să conviețuiască astfel ? Și invers : cum s-ar fi ajuns la imensa, istorica desfășurare a ciocnirii ideologice și propagandistice, dacă n-ar fi existat înțelegerea că, iată, pe acest teren putem să ne confruntăm ? Dar în lumea a treia ce facem ? s-au întrebat superputerile. O competiție poate să existe, fără violență, între noi. Vedem pe cine aleg ei, nedezvoltații lumii, ca prieteni, care le este modelul și în ale cui promisiuni cred.

Am încercat să schițez aici o explicație, bazată pe date, a asigurării și desfășurării Războiului Rece. Nu pot fi însă neglijați fiorii oamenilor care au crezut într-adevăr că drama pe care o trăiau, amenințați cu dispariția, ei sau întreaga planetă, ireductibila diferență, lupta pe viață și pe moarte a doctrinelor sunt o dramă neregizată, și nu un spectacol la care biletul de intrare este extrem de scump, un spectacol jucat de protagoniștii înarmărilor și de șefii controlori ai ambelor tabere.

Îmi petrecusem jumătate din deceniul anterior pe culoarele și în sălile Națiunilor Unite, unde îmi făcusem ucenicia, încercând să deprind ce i se cere unui diplomat. Brusc, în 1962, experiența crizei văzute din interiorul cuștii de sticlă m-a făcut să înțeleg că sarcinile sunt mult mai complicate și mai grele. Știam că a-ți face cât mai multe relații sau cunoștințe este una dintre ele. Simțeam că arhiva de nume, adrese și profiluri umane a unui diplomat trebuie să fie mare. Aplicam o regulă simplă : două mii de persoane pe care le poți identifica după nume și apariție ; două sute de persoane pe care le-ai cunoscut îndeaproape și pe care le feliciți de sărbători ; douăzeci de persoane pe care le poți suna la miezul nopții fiindcă ai musafiri și ți s-a terminat băutura, cum proceda vechiul meu amic indian Mitra.

După 1962, mi-am dat seama că diplomatul nu este un reporter fotografic. Ceea ce este obligat să cunoască este profilul mental al interlocutorului său : ce gândește dincolo de ceea ce spune, ce face dincolo de ceea ce se știe, ce intenții are dincolo de ceea ce declară. Căci ideile sale se ivesc și se mișcă după scheme care diferă de la popor la popor, de la cultură la cultură și apoi de la om la om.

Dacă împingem lucrurile și mai departe, diplomatul află că unii, mai ales personalitățile de vârf, oamenii deciziilor mari, au și planuri mentale care sunt adevărate strategii ce le călăuzesc comportamentul, le explică viziunea despre lume și le aprind aspirațiile. Cu o asemenea personalitate aveam să mă întâlnesc în tot deceniul următor. Era românească, era îndrăzneață, era utilă și avea să mă călăuzească pe drumul început cu criza rachetelor.

Capitolul II
Dej, Maurer și Groza

Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ion Gheorghe Maurer s-au întâlnit în lagărul de la Doftana, unde primul era încarcerat. La cutremurul din 1940, închisoarea e distrusă, iar Maurer, ca avocat al unor deținuți, primește învoirea unor persoane influente ale Partidului Comunist aflat în ilegalitate de a-l lua cu el la Câmpina pe Gheorghiu-Dej. Discută amical, câștigă încrederea deținutului, dar nu până la a accepta propunerea de a folosi prilejul pentru a evada. Dej se temea că în libertate ar fi ucis. În 1944, Maurer se ocupă de evadarea lui Dej, pe care acesta o acceptă, cu condiția să fie organizată de Maurer. Iată-i din nou împreună. Cimitir, sârmă ghimpată, noapte, nepotriviri de orar, regăsire – toate ingredientele unei mari aventuri sunt prezente. Prin Craiova, cei doi ajung într-un sat și se adăpostesc în casa preotului. Zile ce se pretau la dialog. Maurer vorbea, ca de obicei, despre subiectul său preferat : ideile lui Marx și Engels. Dej asculta cu atenție, remarcând nepotriviri între ce auzise el și comentariile de care avea parte acum. Se interesează de aspirațiile politice ale lui Maurer. *Nici una*, afirmă acesta. *Vreau să scriu o carte despre Marx. Nu vreau nici o însărcinare politică. Nici un titlu, nici un rol.* Mai mult, Maurer i-a cerut lui Dej să-i promită ferm ca, în cazul în care va avea puterea, să nu-l solicite pentru nici un post și să-i dea răgaz să-și scrie cartea. *Dar cum o să fie cu publicarea ?* întreba Dej, care presimțea idei controversate. *Vedem noi atunci*, răspundea Maurer.

Obsesia cărții era una dintre ciudățeniile acestei minți deosebite. O folosea ca pe o pavăză în lumea politică. Faptul că era, poate, singurul care citise cu creioane de două culori *Capitalul* sau *Corespondența lui Marx cu Engels* îi permitea să iasă din rând și să se considere un caz

singular. Îmi spunea adesea : *Ăștia nu l-au citit pe Marx. Uniunea Sovietică*, afirma el destul de apăsat, *n-are nimic de-a face cu marxismul*. Era cel mult o confirmare a erorii fundamentale conținute în ideea că, repede, fără bază, fără condiții speciale, comunismul s-ar putea construi, așa cum pretindeau rușii. Bineînțeles că nici la noi nu era vorba de marxism. De aceea Maurer nu dorea să se ocupe de treburi de partid, nici să participe la ședințele interminabile sau la discuțiile minore, de rutină. *Îi las în pace, să facă ce vor.*

Dar, la scurt timp după ce Dej i-a promis să nu-l deranjeze, iată-l rugat de acesta să-l ajute. Era momentul decisiv : cine ia conducerea partidului în 1945 ? Moscova o susținea pe Ana Pauker, iar localnicii, pe Dej. Evident, în ultimă instanță, degetul arătător al lui Stalin decidea. Maurer s-a implicat în forță, a argumentat, a pledat, a lărgit cercul de sprijinitori ai lui Dej, care devenise șeful (secretar general sau prim-secretar) al partidului pentru următorii douăzeci de ani (până a închis ochii, în 1965).

Maurer îi semnalase lui Dej pericolul de a-l contrazice pe Stalin. *Acesta nu răspunde, ci ucide*, i-a spus el. *Atâta timp cât e el, nimeni nu mișcă în rând fără știrea și aprobarea lui. Atenție, vigilență maximă !*

Maurer a fost cotat negativ și a intrat în atenția lui Beria. Iar acesta ținea legătura strâns cu Ana Pauker. Totuși, Dej, ajuns ministru al Comunicațiilor și al Lucrărilor Publice, apoi al Industriei și Comerțului, a apelat din nou la Maurer. *Am nevoie de ajutorul tău.* Iar Maurer a acceptat să-l ajute în problemele strict legate de specialitatea sa, dreptul, care era relevant peste tot.

În 1950, conflictul Dej-Ana Pauker reizbucnește cu note ascuțite. Dej îi spune lui Maurer să dispară. E pe lista celor cărora li se va intenta un proces politic. *Ești primul, urmez eu. Începe cu tine, ajung la mine.* Procese aparent fără implicații politice și cu vizibilitate minimă. Maurer se retrage la Academia Română, devenind director al Institutului de Cercetări Juridice. Atunci l-am cunoscut eu. Eram proaspătul director al Bibliotecii Academiei. Bibliotecile institutelor erau considerate parte din biblioteca mare. Mergeam la directori, discutam cu ei despre dotarea și aprovizionarea bibliotecii, instruirea bibliotecarilor și alte probleme de organizare. Prin noi se efectuau și schimburile de publicații cu străinătatea, o sursă de documentare prețioasă.

L-am găsit pe Maurer cufundat în treburile institutului. Își asigurase colaboratori valoroși, exigența științifică era riguroasă, multe teme erau nou-solicitate de instituții în curs de formare sau consolidare. Maurer avea un calm suveran. Nu trăda nici o neliniște. Se știa însă observat și monitorizat. Nu căuta interlocutori și nici relații publice.

Bănuiam atunci că, sub aparențe, era preocupat de procesul în plină desfășurare al puterii. Într-o bibliotecă având trei sute de salariați, vizitată zilnic de cercetătorii Academiei, conversațiile erau o practică obișnuită, ca și speculațiile sau previziunile. Nu pot să spun cât am aflat atunci sau mai târziu despre ajutorul dat de Maurer lui Dej. Fac o reconstrucție simplă : *Ghiță, n-ai decât o soluție. Te duci la Stalin. Nu te duci la el ca s-o denunți pe Pauker. De ea vorbești dacă te întreabă. Te duci să-i ceri un sfat. Tu ești muncitor comunist și ai făcut peste zece ani de temniță. Știi cum gândesc muncitorii la noi. Și aceștia au nedumeriri. Acum ei dețin puterea. Dar nimeni nu se ocupă de soarta lor. Se iau tot felul de măsuri în care cei de stânga nu-și recunosc interesele. Implicit, e vorba de o deviere de dreapta. Vezi că Pauker te acuză pe tine că n-ai simț revoluționar. Pe ea n-o poți acuza de stângism, ci, dimpotrivă, a luat-o la dreapta și muncitorii îți spun nemulțumirea.* Cam așa s-a întâmplat. Stalin l-a primit pe Dej, a reflectat îndelung, și-a amintit de propriile sale probleme legate de colaboratori care o iau razna și s-a dat verdictul. Pauker a pierdut partida. Ca la un semnal, sprijinitorii ei au început s-o denunțe. Cei ce erau până ieri adepții ei înfocați, de la Chișinevschi până la Brucan, de la membrii Biroului pe care conta până la miniștrii răsfățați, au întors foaia.

S-a întâmplat în 1952 și semăna a cutremur : verificarea tuturor membrilor de partid, revizuirea pozițiilor-cheie, a celor de execuție, a celor cu implicații politice. De fapt, evenimentul încununa o luptă existentă încă de la început, din 1945, între două curente : cel al membrilor vechi ai Internaționalei și cel al proletariatului național. Tabloul a fost comentat și abuzat în fel și chip. Pedanții l-au numit « purificare etnică », alții au vorbit de reînvierea unui naționalism desuet. Ei invocă date irelevante și analize eronate. Dominația primului grup exista, dar era artificială. Se baza pe « ocupația armată ». *După ce au ocupat țara, au putut face orice*, spunea Maurer. Și adăuga : *Ce ne mai rămânea nouă de făcut era încercarea de a reduce influența rusească. Și dorința de a scăpa cândva de ei. Și, bineînțeles, de a diminua răul.*

După cotitura din 1952, Maurer nu iese decât treptat la lumină. În 1953 moare Stalin. Dej rămâne prudent. Numai executarea lui Beria anunță pentru el o schimbare esențială. Dar și după aceea, denunțarea de către Hrușciov a stalinismului îi încurajează pe dușmanii lui Dej să pună la cale o conspirație internă menită să-l îndepărteze. De capul acesteia, Chișinevschi, Dej se debarasează abia în 1957. În 1955, România este primită la O.N.U., iar în 1956 își deschide reprezentanța sa permanentă, condusă de academicianul Athanase Joja. În calitate de consilier, mi-am început activitatea la Misiune în 1956 și am păstrat funcția până în 1961.

Maurer vine la New York ca membru obișnuit al delegației la Adunarea Generală. Are o atitudine de observator atent. La sesiunea din 1956, delegația era condusă de Preoteasa, ca ministru de Externe. În 1957, acesta moare într-un accident de avion la Moscova, iar Maurer devine ministru de Externe.

În vizitele sale la O.N.U., ca simplu delegat sau ca ministru de Externe, Maurer m-a onorat cu o atenție specială, luându-mă cu el în unele plimbări sau ieșiri în oraș, interesându-se de vederile mele și de experiența pe care o trăiam. M-au surprins gradul său de sinceritate și observațiile neconvenționale pe care le făcea. Aceste conversații s-au reluat apoi în vremea când venea ca prim-ministru în S.U.A., eu fiind ministru adjunct la Externe. Probabil că în 1967 am aflat cele mai multe lucruri despre felul său de a trata relațiile internaționale și diplomatice. Dar la acea dată eram deja obișnuit să-l iau drept punct de referință și ghid în activitatea mea. Pe parcurs, acumulasem un volum nescris de idei pe care le elabora Maurer.

Mă intriga descifrarea acestei personalități pline de ciudățenii. Omul era ermetic, greu de pătruns. Puteai să identifici câteva lucruri care îl indispuneau până la fobie. Respingea tot ce ținea de activitățile convenționale ale politicii. Ura ședințele, discursurile, rolurile, titlurile, funcțiile, însărcinările. Nu își dorea decât o neîngrădită libertate, la care aspira, poate, în urma perioadelor de serviciu militar sau a stagiilor în lagăr. Când ocupa, totuși, o funcție, dând curs ideii lui Dej că-l poate ajuta mai bine acceptând-o, nu stătea în față, nu își asuma puterea de a conduce. După ce îi dădea lui Dej o idee, o soluție, un punctaj, îl lăsa să le cântărească și să le aplice singur.

Mi se părea că singurul lucru pe care îl acceptă este să dea sfaturi – un consilier de nivel înalt, o eminență cenușie, aidoma călugărului capucin care-l ajuta pe Richelieu. Dacă nu aspira pe verticală, cu atât mai puțin părea interesat de spațiul orizontal. Nu știam să aibă amici. În familie, își adora copiii. Singura referință mai intimă era băiatul său. Cred însă că voia să-și caute suporteri pentru a-și evita dușmanii. Se gândea că aceștia din urmă sunt numeroși și periculoși. Bănuia că ei se întreabă : *Cine este Maurer, acest ueamțo-francez, avocat burghez de provincie ?* Odată l-am auzit cu urechile mele pe un personaj al lumii antebelice vorbind cu o ură imensă despre Maurer.

Cu tot zidul « între el și ce-i afar' », cum spune Ion Barbu, o slăbiciune ieșea la iveală. Era pasiunea pentru vânătoare, pe care o aștepta ca pe un moment rar al vieții adevărate. Îmbrăca ținuta de vânătoare, începând cu bocancii gen cizmă, până la pălărie sau căciulă. Devenea alt om. Adopta un alt limbaj. Adio formule elegante și politicoase ! Rostea, ca braconierii, înjurături, blesteme, avea argou de pădurar. Iar la foc îi făcea de râs pe colaboratorii lui urbani. *Ăia diplomați ? Mai multe știți voi despre viață. Diplomatul bun e ca un țânțar cu ac lung care-l împunge pe om fără ca acesta să știe. Mai târziu începe să se scarpine fără să știe cine i-a făcut și ce. Caută disperat o alifie ca să-i treacă.*

Deosebirea dintre cei doi Maurer, cel de oraș și cel de pădure, mi se părea atât de flagrantă, încât o bănuiam schizoidă. Nimeni n-ar fi crezut că personajul folcloric și rustic putea fi, odată așezat în fotoliu alături de Johnson sau de Gaulle, întruchiparea distincției, a eleganței și a conversației inteligente. Avea chiar pasiunea a ceea ce francezii numesc *esprit de finesse* și care în diplomație apare ca nuanță sau intuiție.

*

Ce se alesese din înțelegerea inițială dintre Dej și Maurer ca primul să nu-i ceară niciodată celuilalt să asume vreo funcție politică ? Se transformase în ceea ce se numea *te rog să mă ajuți*, iar Maurer răspundea *doar în chestiunile la care mă pricep*. Acestea fuseseră, pe rând, domeniul juridic și apoi cel al relațiilor internaționale. În anii '50, Maurer a fost sfetnicul principal al lui Gheorghiu-Dej în domeniul internațional. El conducea proiectul comun prioritar : afirmarea

unei gândiri și a unei rațiuni proprii ale României în apărarea intereselor ei. În 1961, acest *ajutor* poate fi dat – după părerea lui Dej, acceptată de Maurer – prin a deveni prim-ministru al țării. Longevivă sarcină – a durat peste doisprezece ani. De-a lungul a nouă dintre acești doisprezece ani am fost un funcționar al ministerului coordonat, condus și îndrumat de Ion Gheorghe Maurer. N-am încetat să măresc volumul cu ideile sale și să înțeleg rolul său în deceniul deschiderii.

E vorba de un cuplu de parteneri și prieteni. Dej și Maurer erau legați de vremuri comune, experiențe, suferințe, obstacole, rezultate și, mai târziu, proiecte. Dar erau diferiți ca formație și cultură, stiluri de viață, atitudini și felul de a lua decizii.

Portretul lui Dej mi l-am format într-o situație de excepție. La București am avut prilejul de a-l vedea de aproape, de a-i strânge mâna, de a schimba cu el câteva cuvinte. În 1960 a participat la sesiunea anuală a O.N.U., la care veniseră mulți șefi de stat. Eram consilier al Misiunii permanente. Dej a evitat hotelurile și s-a instalat la Misiune, în elegantul sediu din strada 90 East, foarte aproape de parc și de Fifth Avenue, principala arteră a New York-ului. Ambasador era Brucan. De unde și până unde copilul de suflet al Anei Pauker, pe care o trădase devenind odrasla lui Chișinevschi, pe care îl trădase, rămânea în scaun, expert, șef de relații cu S.U.A. și cu O.N.U. ? Resursele lui de adaptare erau remarcabile.

L-am judecat pe Dej în lumina comportamentului său față de mine, deci cu un accentuat subiectivism. Brucan, care nu mă simpatiza deloc, a început campania împotriva mea. *Nu mi-e de nici un folos. E cu capul în nori. Nu se pricepe la diplomație. Nu vorbește engleza. Vă rog, chemați-l acasă.* Dej lua masa cu delegația și cu ambasadorul la Misiune. Brucan mă trimite la subsol. Dej spune : *Să-l chemăm și pe Malița la masă.* Într-o seară, un secretar al său mă anunță : *Șeful vă roagă să veniți să-i traduceți un film din engleză.* Ceea ce fac. Mi se părea un exemplu concludent de om care nu se pronunță până nu verifică, până nu se convinge singur. Mi-au rămas în minte observațiile pe care le făceam privindu-l și ascultându-l atent. Nu-i plăceau cei ce se luptau pentru poziția lor. Pe Răutu îl punea la punct când începea să-și etaleze competența într-un punct discutat la O.N.U. : *Lasă asta, știm cu toții.* Stătea cu un bob de strugure în mână. *Aceștia sunt struguri fără*

sâmburi. Cum îi fac americanii ? Cum putem afla și noi ? Vorbea gospodarul. *N-am putea discuta chestiuni economice cu Podea ?* întreba. *L-am văzut pe Ursu pe aici. Cum se descurcă la Princeton ?* Avea stofă de conducător. Selecta numai lucruri care îi ajutau informarea și raționamentul.

Sub aparența unui om de treabă, chibzuit și interesat de buna rânduială, stăteau și câteva trăsături care-i tulburau liniștea. În primul rând, o alertă continuă. Biografia notează cu precizie că în închisoare era bântuit de ideea că va fi ucis. Apoi nu voia să fie eliberat, ca să nu fie ucis în libertate. Era prudent și chiar suspicios în relațiile umane. Vedea peste tot dușmani pândindu-l, coaliții care se țeseau. Supunea persoanele noi la examene îndelungate. Nu se pronunța în privința lor decât la intervale de ani. Pe Mănescu, propulsat de Bodnăraș în funcția de ministru de Externe, l-a trimis întâi pentru un an la Budapesta și l-a făcut ministru după ce a trecut testul. După ce m-a ținut sub observație la New York, unde am crezut că-i câștig încrederea, m-a numit director la Direcția culturală din Ministerul de Externe, unde am primit tot soiul de noi misiuni complicate. Să negociez cu ungurii un tratat de colaborare culturală, să merg din nou la New York ca să vadă cum cooperez cu noul ministru și cum îl ajut (1961), să-l urmez pe acesta la Conferința pentru dezarmare de la Geneva (1962). Și, în fine, a tras linia : am devenit ministru adjunct, însărcinat cu diplomația multilaterală la M.A.E., unde am ilustrat stabilitatea vizată ocupând opt ani această funcție.

*

Prima mea întâlnire cu Petru Groza a avut loc prin 1947-1948, când am însoțit o delegație de studenți străini pe care-i primea în vizită sau la recepția dată în onoarea lor. Se întreținea cu conducătorii de organizații occidentale cu care avea relații de colaborare. Le povestea ceva animat, probabil din viața lui de student la Viena sau la Berlin. Un activist român care-i însoțea pe studenți s-a apropiat de grup și a spus cu voce tare că trebuie să plece ca să prindă avionul. Primul-ministru și-a ieșit din fire : *Mă întrerupi pe mine când vorbesc ! Cum îți permiți una ca asta ?* Și au urmat vorbe grele, de ocară și mânie.

Studenții străini au rămas înmărmuriți, ca și mine. Tânărul care-i zorise era palid și tremura.

Am păstrat amintirea acestei scene, zicându-mi că, sub jovialitate, se afla conștiința clară a unei personalități care nu admitea atingeri la poziția sa și la prestigiu. Cu aceeași atitudine a condus și guvernul. Toți se fereau să-l indispună sau să-l contrazică. Imaginea publică era a unui alt Groza : cel care caută și se bucură de contactul popular. Era cunoscut ca un om care aprobă ușor audiențe și rezolvă problemele. Nici o altă figură din conducerea țării nu avea un număr comparabil de intervenții și de soluționări pozitive ale plângerilor. Era și singurul care se plimba pe Calea Victoriei însoțit numai de un colonel, atașatul său personal. La cel mai mic semn de salut și recunoaștere, intra în vorbă cu trecătorii.

Mai târziu, în prima jumătate a anilor '50 – mai degrabă după 1952, când nu mai era prim-ministru –, a făcut una dintre vizitele sale la Biblioteca Academiei. Întâlnindu-mă la guvern, unde se interesa de ce făceam cu bibliotecile transilvănene istorice care trecuseră sub scutul Academiei, m-a anunțat de această vizită. *Vin să-mi văd strămoșii*, mi-a zis. Ca director al Bibliotecii, am făcut toate pregătirile și, împreună cu un grup de bibliotecari care purtau, ca doctorii, halate albe, l-am întâmpinat la intrare. Venea pe jos, cu colonelul său. Îi arăt sala mare de lectură, fișierele. Îmi cere să mă apropii și, confidențial, își exprimă îngrijorarea în privința difuzării cărții sale. *Chișinevschi mă asigură că e în librării, dar n-o găsesc acolo. Nu știu dacă asigurările lui nu sunt o amăgire. Aici o aveți ? Desigur.* Îi arăt cartea și cota ei în bibliotecă. Îl asigur că e cerută de public și consultată. Rămâne însă îndoit și prost dispus. Gheața o sparge o bibliotecară care iese din grup, se duce lângă el și-i spune sonor : *Excelență, eu sunt țoapă.* Majoritatea bibliotecarilor și cititorilor care se adunaseră să-l vadă nu știau ce să creadă. Dar Groza râde și o îmbrățișează. Știa că țopii, ca și moții, sunt dintre românii Apusenilor cu care Groza se simțea înrudit. Ne-am dus apoi la Secția de Stampe, unde fusese scos din colecție tabloul preotului Groza, strămoșul său. Acest Simion Groza fusese tribun al revoluționarilor de la 1848, alături de Avram Iancu, lângă mormântul căruia, la Țebea, sub gorunul lui Horea, se află și locul său veșnic.

Groza iubea cărțile și îi plăcea să scrie. Două cărți au relatat călătoriile sale în Uniunea Sovietică și în China. Dar cine nu era bine

văzut de Chișinevschi nu avea nici difuzare bună. De aceea nu a avut parte de cercul larg de cititori la care visa. Făcea însemnări pentru o autobiografie care a stat în sertare până când fiul său, Liviu Groza, a permis o editare târzie a fragmentelor scrise de Groza.

Acest volum, ca și alte cărți care îi sunt consacrate[1] ne permit să identificăm câteva linii directoare ale personalității schițate în experiențe de tinerețe, dar păstrate și pentru viața matură. Vedem, de pildă, liceul în care și-a făcut studiile. Familia sa de preoți ortodocși avea ca temă permanentă ferirea dreptei credințe de « pericolul papistaș ». Greco-catolicii români erau prost văzuți. Unele bariere nu erau depășite decât în lupta comună pentru emancipare. Catolicii, prin întemeietorii școlii latiniste – Șincai, Micu-Klein și Petru Maior –, aveau Blajul drept centru, iar ortodocșii, cu Șaguna, își aleseseră Sibiul drept capitală. Și unii, și alții îmbrățișau luminismul și corolarul său politic : dreptul natural și emanciparea prin cultură. Ceea ce nu-i împiedica să se suspecteze și să se acuze reciproc. Pentru ortodocși, greco-catolicii erau împăciuitori în materie politică, moderați până la inactivitate ; invers, catolicii îi considerau pe ortodocși niște tradiționaliști înrăiți, înclinați spre atitudini exagerate și pătimașe. Așa se face că, după ce Groza termină școala primară, este trimis de tatăl său la un liceu evanghelic maghiar, și nu la un liceu românesc (la Beiuș sau la Blaj), întrucât acesta aparținea Episcopiei greco-catolice. Aversiunea față de « papistași » apare și la studentul de la Viena care formează un grup național ce-i combate pe absolvenții greco-catolici ai liceelor românești. Și se manifestă apoi în opoziția sa la cercul lui Maniu, fruntaș al greco-catolicilor, chiar în timpul Adunării de la Alba Iulia. Cititorul nu se mai miră că Groza i-a fost ostil nu numai lui Maniu, ci și partidului țărănesc pe care-l conducea. Aceste sentimente adânc înrădăcinate sunt perfect încorporate în crearea de către Groza a unui nou partid, al plugarilor, ale căror interese nu puteau fi decât nesocotite la polul opus, într-un partid al lui Maniu.

A doua trăsătură a lui Groza era revolta. Avea de mic gustul opiniei și, mai ales, al acțiunii care sparge situații sau convingeri conven-

[1] Petru Groza – *Adio lumii vechi ! Memorii*, Editura Compania, București, 2003 ; Dorin-Liviu Bîtfoi – *Petru Groza. Ultimul burghez*, Editura Compania, București, 2004.

ționale. O adevărată neliniște îl caracterizează. Ca student, se mută de la o universitate la alta : Budapesta, Viena, Berlin. Vizitează în cursul vacanțelor, avid de decor nou, alte universități din Germania, precum aceea de la Leipzig, și pe cele franceze și engleze. Este interesantă postura accentuat combativă, pe care Groza o evocă mereu cu plăcere și o ilustrează abundent în memoriile sale. Așa, de pildă, e descrisă acțiunea sa de la Alba Iulia pentru formarea unui grup al tinerilor delegați ce denunță erorile lui Maniu. Ca și felul în care e forțat Maniu la București să desființeze Consiliul Dirigent, pe care îl crease ca « un instrument de a guverna Ardealul cu dinastia sa », împotriva opiniei tinerilor de la Alba Iulia.

Fără a da dimensiuni exagerate acestor trăsături de caracter, nu putem să nu le recunoaștem în pozițiile sale de după 23 august 1944. Merg țărăniștii spre opoziție la stânga prosovietică ? Groza face pact de conlucrare a Partidului Plugarilor cu ea. Crede Maniu că vin americanii ? Groza va spune că este o iluzie. Își pune Maniu speranța în Aliați pentru recuperarea Transilvaniei ? Groza va ști că decizia îi aparține Uniunii Sovietice. În această problemă va juca un rol ce merită să fie elucidat.

Din septembrie 1944, Groza face parte, cu partidul său (Frontul Plugarilor), din Blocul Uniunii Patriotice Antifasciste, alături de Partidul Comunist din România, Partidul Social Democrat, Partidul Socialist Țărănist (Ralea) și Uniunea Patrioților. Blocul se transformă în Frontul Politic Antifascist și apoi în Frontul Național Democrat. După ce are susțineri din diferite direcții pentru a deveni prim-ministru în guvernul creat în octombrie și confirmat în noiembrie, Groza ocupă locul numărul doi, ca vicepreședinte al Cabinetului condus de generalul Sănătescu. Continuă să aibă acest post în decembrie, când în fruntea guvernului se află generalul Rădescu. În desemnarea primului-ministru, un rol decisiv îl juca regele, ținând seama, bineînțeles, de configurația politică văzută prin prisma structurii și orientării partidelor.

În primele luni ale anului 1945 se produce o polarizare masivă a opoziției partidelor istorice, țărănesc și liberal, iar ziarele lor iau poziții ce-i indispuneau pe sovietici. Eram însă sub ocupația trupelor lor, care se aflau și în Transilvania, a cărei retrocedare o urmărea România. Când Dej, atunci ministrul Comunicațiilor, se întoarce

dintr-o vizită la Moscova, spune că guvernul român nu se bucură de încredere suficientă în capitala sovietică. Groza observă că această nemulțumire se oglindește în problema Ardealului de Nord : armata sovietică de ocupație nu are încredere în prezența administrației române acolo. Groza trage concluzia că, atâta timp cât guvernul român nu este agreat de sovietici, nu progresăm nici în problema teritoriului nostru. Devine din ce în ce mai radical cu țărăniștii și cu Maniu, apoi cu Rădescu, considerându-i obstacole în calea obținerii drepturilor noastre în Transilvania. Nu concepe să aparțină unui guvern care pierde Ardealul. Voia să aparțină unui grup care prelua Ardealul.

Când spuneai Uniunea Sovietică, spuneai Stalin. Groza nu uita că Stalin râsese cu poftă la o glumă pe care o făcuse el, aflat în delegația guvernului anterior. Într-adevăr, spre deosebire de cei care, veniți în vizită, stăteau crispați și plini de spaimă în fața lui, acest om sigur pe sine, amabil, care putea exprima până și laudele cu degajare și sinceritate, a fost apreciat de Stalin. A fost de-ajuns ca el să spună : *Cred că ar fi cel mai bun prim-ministru*, pentru ca Vîșinski să petreacă săptămâni de-a rândul la București până ce l-a văzut instalat pe Groza.

Acum « criza Rădescu » se deschisese, iar partidele politice căutau un nou prim-ministru, revenind la propunerea pe care o discutaseră. Rămân de convins regele și Comisia aliată de armistițiu, adică puterile occidentale. Vîșinski se dedică acestei sarcini. Groza introduce un element neprevăzut în febrila căutare a soluției. Evită el să accepte candidatura. Nu o acceptă decât dacă Stalin personal îi confirmă că Transilvania va reveni României.

L-am cunoscut la New York pe Pamfil Ripoșanu, fost secretar general al primului-ministru și, după spusele sale, secretarul personal al lui Groza. Ne-am întâlnit deseori (din 1956 până în 1970, îmi petreceam cele trei luni de toamnă la Adunările Generale ale O.N.U., iar între 1982 și 1984 am fost ambasador în S.U.A.). La Delegates Lounge al O.N.U. și la clubul său de pe strada 57 East, Ripoșanu evoca momentele petrecute lângă Groza. Una dintre amintiri se referea chiar la zilele în care se decidea formula noului guvern.

Toată lumea, povestea Ripoșanu, *aștepta cu sufletul la gură acceptul lui Groza de a prelua conducerea guvernului. Mă aflam lângă el. Se închisese în casă și refuza să le răspundă celor care voiau să-l determine să-și dea*

acordul. Groza i-ar fi spus lui Ripoșanu : *Nu vorbesc cu nimeni, nu răspund la nici un telefon. Aștept angajamentul lui Stalin în privința Transilvaniei. Când mă sună el, totul se limpezește : da sau nu.* Iar Ripoșanu nu știa ce să mai facă, pentru că n-au trecut doar ore, ci câteva zile. Iar Groza era de neclintit. În fine, telefonul sună și Moscova e pe fir. Nu era chiar Stalin, ceea ce era greu de conceput, ci secretarul său, care i-ar fi spus lui Groza : *Stalin mi-a cerut să vă comunic din partea lui următorul mesaj : Uniunea Sovietică va susține clar și complet ca Ardealul de Nord să revină în întregime României și vă transmite salutul său.* Groza s-a înseninat. S-a dus și a comunicat oficial Frontului candidatura sa și dorința de a fi susținut.

Ripoșanu mai spunea că Groza a vrut să-l convingă pe Maniu « să vină cu el », ceea ce ar fi însemnat să accepte să intre într-un guvern Groza cu un ministru sau doi. Aceasta era, de altfel, și cerința repetată a puterilor occidentale în Comisia de armistițiu, și a regelui. L-a căutat în acest sens și i-a arătat motivele gestului său. Maniu i-ar fi răspuns : *Nu pot să fac ca tine. Nu vreau ca urmașii mei și generațiile viitoare să mă blesteme pentru că m-am alăturat comuniștilor.* La care Groza i-ar fi replicat : *Dacă prin gestul meu Transilvania furată revine României, nu-mi mai pasă dacă neam de neamul meu și toți care vin după mine mă vor blestema sau nu.*

Când l-am auzit pe Ripoșanu, am avut senzația unei scene de tragedie greacă, de luptă a oamenilor cu destinul. Crezând că lucrurile sunt cunoscute, am greșit că nu i-am cerut amănunte.

Documentele consemnează contactele între Maniu și Groza în aceste zile. Ripoșanu, care a fost colaboratorul lui Maniu înainte de a-l asista pe Groza, spune că în seara de 5 martie Maniu l-a vizitat pe Groza și că atmosfera era cordială. Tot la 5 martie, Groza îi transmite regelui mesajul că sovieticii ar fi dispuși să retrocedeze Ardealul de Nord administrației românești și să fie mai toleranți în aplicarea condițiilor de armistițiu odată acceptat un guvern F.N.D. Deci scena descrisă de Ripoșanu se poate să fi avut loc înainte de 5 martie. Dar și înainte de această dată, poate puțin înainte de 1 martie, pentru că la 2 martie exista un acord între S.U.A. și Anglia în Comisia de armistițiu, iar regele îl autorizează seara pe Groza să înceapă consultările pentru formarea unui guvern. Vîșinski dezvăluie oficial formula Groza ca având favoarea sovieticilor în cea de-a treia audiență la rege în

aceeași zi. Dar e un lucru să fii antrenat în consultări și altul să accepți să faci guvernul. Programul încărcat al lui Groza nu exclude deci pauze de rezervă, oscilare și condiționare. Probabil că voia să-l facă și pe Vîșinski să fie mai explicit în materie de promisiuni privind Transilvania.

La 6 martie se formează guvernul Groza. Regele semnează, faptul e împlinit. Una dintre primele consecințe este restabilirea administrației românești în Ardealul de Nord. Cred că schimbul de telegrame Groza-Stalin (7 și 8 martie) la această problemă se referă, și nu la retrocedarea Ardealului de Nord, cum scriu unii. La 13 martie, la Cluj are loc instalarea administrației românești, cu discursul lui Groza în română și maghiară. Vîșinski este încântat și îi spune lui Groza că « este un supraom » fiindcă vede coloane de maghiari defilând entuziast și strigând « Trăiască Groza ! ».

Declarația făcută de Groza lui Maniu despre plata oricărui preț de mândrie istorică pentru revenirea Ardealului nu e consemnată de sursele scrise. Se știe doar că Groza a spus, într-un discurs din decembrie, că Maniu a încercat ceasuri întregi să-l convingă să « nu se bage », « căci și copiii mei se vor feri de numele meu ».

Soarta Transilvaniei a consumat energia și a ocupat fără întrerupere mintea lui Petru Groza. Deși cuvântul lui Stalin avea o mare greutate, drepturile României urmau să fie discutate și consfințite de Conferința de Pace care a început la sfârșitul anului 1945. Acolo, Ungaria redeschidea dosarul teritorial, renunțând la întreaga regiune alipită la Ungaria în 1940, dar menținându-și cererea ca județele limitrofe frontierei vechi să-i fie atribuite ei pe baza datelor demografice. Ca ardelean care urma să-și piardă din nou orașul natal, eram, ca și concetățenii mei, în panică. Sovieticii au simplificat mult problema pentru occidentali : nu era atât o chestiune de teritorii, cât anularea unui act al regimului hitlerist. Hotărâseră deja împreună să abroge toate măsurile din această categorie. Cred că o altă decizie nu-și mai avea locul în dezbaterile Conferinței de Pace.

De rezultat nu se îndoia nici Groza. Observa însă cu îngrijorare și durere tratamentul rezervat României la Conferință. Ceruserăm statut de « beligerantă » ca urmare a participării armatei române la ofensiva finală împotriva Germaniei hitleriste. Invocam cele patru sute de mii de soldați jertfiți pe fronturile din Ungaria și Cehoslovacia. De-

geaba. Aveam un loc rezervat la Conferință. Eram la « beligeranții » fasciști pentru că fuseserăm aliații Germaniei. Acum stăteam alături de învinși. Statutul era mai mult decât umilitor pentru România. Nu participam la vot. Nu aveam dreptul la cuvânt. Nu puteam circula în Conferință vreun document de lucru privind poziția noastră afară de cazul că un participant cu drepturi depline își lua răspunderea. Am citit o culegere de texte care a circulat ulterior : declarația plină de demnitate a lui Groza despre cerințele îndreptățite ale României, lunga și dramatica expunere a lui Tătărescu, șeful delegației române la Conferința de la Paris, o declarație prudent amicală a lui Masaryk, care conducea la lucrări Cehoslovacia cu drepturi de participant. Tot cehii ne-au difuzat un document privind poziția României. Cererile de ultimă oră ale Ungariei au fost citate doar ca elemente de negociere în alte chestiuni considerate toate marginale și ca un nou prilej pentru sovietici de a arăta că sunt singurul nostru sprijin.

Românii nu au făcut mult caz de această situație nedreaptă. Interesul noului guvern și al noului regim era să pună România într-o poziție demnă și glorioasă, chiar legându-se de un singur argument valabil și salutat de toți : România în vechile hotare vestice. Deși Petru Groza a murit în 1958, înainte de afirmarea clară a proiectului deschiderii, prin rolurile pe care le-a jucat, a fost un premergător al acestui proiect. Prim-ministru (președinte al guvernului) între 1945 și 1952, și apoi pe un scaun mai simbolic (președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale) și ca șef al statului (1952-1958), nu a avut altă preocupare decât poziția României într-o configurație europeană care îi rezervase doar dependență, interdicții, limite, restricții. El se alătură, cu merite speciale în redobândirea Transilvaniei, lui Dej, cu care se înțelege perfect și pe care-l secondează din orice unghi. Mia Groza, fiica lui Groza, mi-a povestit următoarea întâmplare relevantă pentru această relație. Groza considera că i-a salvat viața lui Dej convingându-l să nu plece la Moscova cu avionul care s-a prăbușit cu întreaga delegație română, în tragedia în care a pierit ministrul de Externe Preoteasa. Pe ce te bazezi ? l-ar fi întrebat Dej. Groza, stânjenit în situația de a spune că e o simplă premoniție, a invocat întregul tablou nefavorabil al deplasării la Moscova : temă, cadru, climat politic. Mia Groza mi-a spus că Groza a fost cel care l-a învățat pe Dej să îmbrace un smoking și să-și aranjeze cravata la un eveniment oficial.

Deschiderea e un lanț lung de etape parcurse statornic și cu răbdare. Deschiderea propriu-zisă, care începe cu anii '60, e precedată de un efort de normalizare a relațiilor internaționale ale României care începe după 1952 și bate din plin după 1956. Dar primul pas fusese acela în care mințile politice responsabile căutau cu înverșunare să păstreze miezul prețios al identității.

Capitolul III
Deschiderea (anul 1963)

Ceea ce s-a întâmplat în criza din Caraibe la sfârșitul anului 1962 a declanșat la noi intrarea în vigoare a unui program masiv și îndrăzneț de politică externă. El mocnea de multă vreme – mai precis, din 1960 –, dar acum ieșea la lumină.

Se pornea de la un realism dur. Se știa că aparținem unui « lagăr », la propriu și la figurat, gestionat de Uniunea Sovietică. Eram încadrați în el de rezultatele unui război mondial și de o conferință de pace. Nu ne fusese recunoscută beligeranța alături de Aliați după 23 august 1944. Eram tratați ca o țară învinsă și ocupată. *Suntem sub ocupație sovietică*, spunea Maurer până în 1958, când U.R.S.S. și-a retras din România trupele și consilierii. Până și Biblioteca Academiei avusese parte de o consilieră sovietică, ochii și urechile Moscovei, cu misiunea de a-i învăța pe români clasificarea zecimală, introdusă la noi cu mult înainte ca marii vecini s-o fi făcut.

Ce se întâmplă într-o țară ocupată decide ocupantul. Lui îi revine răspunderea. Deplângem lucruri petrecute în această perioadă, fără să le atribuim însă persoanelor sau instituțiilor românești, care nu erau decât executanți obligați ai puterii ocupante. « Cel puternic ia ce vrea, iar cel slab dă ce trebuie », ziceau atenienii. E și mottoul meu pentru studiul relațiilor asimetrice.

Imaginea ce i se potrivea României postbelice – înscrisă de marile puteri fără excepție sau ezitare în zona sovietică, urmând principiul « un teritoriu intră în zona acelei puteri aliate a cărei armată a eliberat prima acel teritoriu » – era aceea a unei cămăși de forță precum cele de la azilurile de nebuni. Nimeni nu-ți îngăduia s-o scoți. Cel mult puteai să-ți eliberezi o mână legată la spate, convingând-o

pe sora-şefă că asta e bine, sau chiar ambele mâini, dacă norocul îţi surâdea. Acesta era obiectul programului : de gât nu putea fi vorba, gulerul avea lacăt şi rămânea pe loc. Dar cu o mână îţi rezolvai o parte dintre problemele economice, iar pe cealaltă o foloseai ca să strângi mâna unor prieteni care voiau să te ajute.

A început concomitent acţiunea de uşurare a constrângerilor în cele două domenii : economic, unde expresia cea mai vie s-a produs în 1964, şi politic, unde tezele au fost afirmate în 1963. Mi se par relevante trei etape pe care le-am cunoscut personal. Prima : asigurarea unei bunăvoinţe şi a unei înţelegeri, ca să nu vorbim de un parteneriat tacit şi discret, cu puterile apusene. Apoi a fost enunţul neezitant că România refuză automatismul intrării în conflicte alături de aliaţii săi dacă nu e consultată şi nu îşi dă asentimentul. Şi, în fine, exprimarea în problemele politice la O.N.U. diferită de cea a Uniunii Sovietice şi a membrilor blocului.

Voi descrie pe larg misiunea pe care mi-a dat-o în 1963 Gheorghiu-Dej de a discuta cu Harriman dezvoltarea relaţiilor româno-americane în lumina unei înţelegeri reciproce şi a unei colaborări. Înţelesesem că această iniţiativă trebuia să rămână ultrasecretă pentru că Dej se temea că ar fi putut fi folosită împotriva lui de sovietici sau de unii din interior ce-i erau ostili.

Am imprimat nota de discreţie şi confidenţialitate şi părţii americane, care nu a trâmbiţat rezultatul convorbirilor. Nu era o misiune uşoară. România cerea să fie scoasă din coş. Exista o politică americană unică faţă de ţările estice din sfera sovietică. Dar noi voiam să ne conducem după capul nostru, acceptând sau neacceptând deciziile de grup în funcţie de interesele proprii. Nu părăsim alianţa estică, dar, când e cazul, decidem altfel decât grupul. Nici ideologia n-o schimbăm. Spunem însă cu glas tare că ne conducem după principiile coexistenţei (susţinute de grup) într-un sens activ şi dinamic în practică, şi nu doar în declaraţii. Vrem schimburi intense şi reciproc avantajoase cu S.U.A.

Harriman a înţeles mesajul. Îi era greu să schimbe pe loc lucruri care depindeau de Congres şi de preşedinte. Dar a început prin a favoriza primirea unei delegaţii economice care să trateze problema unui acord mai substanţial. Pe plan politic, înregistra satisfăcut poziţia română. A evocat ceva care avea o semnificaţie aparte. *Spune-i din*

partea mea lui Dej – pe care-l cunoştea, probabil, din România sau de la Conferinţa de Pace – *că America a vrut să întreţină relaţii strânse cu România. Churchill a fost cu ideea unui partaj 10 % Vest-90 % Est pentru ţara voastră. Eram acolo şi ştiu. Procentele americane erau 50/50.*

Nu era o simplă temă de istorie diplomatică având iz antibritanic. Era ceva mai mult pentru că, atunci când îi dădeam raportul lui Dej la mare (cu Chivu Stoica şi cu stenografa de faţă), el s-a oprit : *Ce a zis Harriman ? Mai spune o dată.* Apoi a căzut pe gânduri. Când, după anul 2000, am recitit raportul dezgropat de istorici, am constatat că Dej scosese pasajul referitor la Ialta şi cuvintele lui Harriman. El a înţeles că voia să-i spună : *Noi am vrut odată fifty-fifty, de ce nu ?* Dacă ar fi ajuns convorbirea la sovietici, acest pasaj i-ar fi indispus cel mai mult – România şi S.U.A. schimbă înţelegerile celui de-al doilea război mondial ?

Rodul înţelegerii cu Harriman : s-a aprobat primirea vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri român pentru tratatul de cooperare. Primirea a fost decalată prin forţa împrejurărilor, dată fiind asasinarea lui Kennedy, în septembrie. Gaston a fost introdus în delegaţia oficială la înmormântare ca să aibă prilejul de a reaminti că se află în aşteptarea chemării. Acordul a fost semnat şi licenţele industriale au început să curgă. Treceai pe la Breaza, vedeai noua rafinărie şi industria petrochimică nou-întemeiată şi ştiai că e mână americană. La Bacău la fel. Aveam acces la porumbul hibrid şi la alte tehnologii pentru agricultură. Uzina noastră de tractoare creştea şi exporta.

Nu pot să înţeleg de ce istoricii români, recunoscând că a existat o relaţie specială între România şi S.U.A. în timpul Războiului Rece, ignoră până azi faptul documentat că ea a început ca o înţelegere Dej-Harriman (1963)[1]. Recunosc că, prin obligaţia pe care mi-o

[1] Mă refer la Răceanu (*Cronologie comentată a relaţiilor româno-americane*, Editura Silex, Bucureşti, 2005) şi la Ion Anghel (*Pagini din diplomaţia României*, Asociaţia Ambasadorilor şi Diplomaţilor de Carieră din România, Editura Junimea, Iaşi, 2009). Primul plasează începutul relaţiilor mai strânse cu S.U.A. în 1967, iar celălalt în 1969. Am descris şi documentat înţelegerea cu Harriman în *Cadran politic. Supliment* (în limbile română şi engleză), sub titlul « Un parteneriat româno-american născut în Războiul Rece » (martie 2004), şi apoi în cartea *Tablouri din Războiul Rece*, capitolul 2 : « Misiune la Harriman. Washington DC, 1963 », Editura C.H. Beck, Bucureşti, 2007.

asumasem față de Dej, am fost de o discreție totală în privința acelui moment. Dar situația s-a schimbat atunci când Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney au deschis arhivele lui Harriman după decesul său și au publicat cartea *Tweaking the Nose of the Russians* în 1991, cu toate detaliile discuțiilor noastre și cu decizia lui Harriman.

*

Un alt moment este trimiterea unei scrisori secretarului de stat Rusk de către Corneliu Mănescu, consecință directă a îngrijorării că americanii ne vor trata în coșul estic. Pe plan militar, faptul căpăta dimensiuni dramatice. Scrisoarea afirma că România n-a avut nici un amestec în criza rachetelor și nu fusese nici măcar înștiințată de existența lor. Indiferent ce s-ar întâmpla, nu ne vom implica. Nu avem armament nuclear pe sol. Sensul era : vă cerem să ne scoateți din coș, dar și de pe lista țintelor voastre nucleare. Se știe că în complicatele scheme ale unui posibil conflict nuclear figura și prevederea ca o listă de ținte să fie întocmită pentru fiecare țară din alianța ostilă, listă cuprinzând în primul rând locurile susceptibile de a sta la originea unui atac (aeroporturi, centre de lansare a rachetelor, depozite de arme etc.).

Vulnerabilitatea țărilor europene în acest domeniu a ieșit la iveală odată cu teoriile privind « prima lovitură ». Circula atunci neliniștitoarea informație despre o înțelegere între cele două superputeri : *dacă o primă lovitură se impune sau se produce, ea să nu privească teritoriul nostru, ci pe acela al aliaților europeni. Câștigăm astfel timp pentru a examina situația și a negocia oprirea loviturilor nucleare*. Mai târziu, un alt scandal « nuclear » a zguduit Europa, creând mari suspiciuni privind scutul american. Era legat de introducerea de către N.A.T.O. a « rachetelor cu rază medie de acțiune ». Ele erau parțial rachete balistice, parțial rachete de croazieră de pe sol. În argumentare se cita faptul că U.R.S.S. atingea toate țările europene de pe solul propriu cu rachetele SS 20, în timp ce Europa nu dispunea de o capacitate echivalentă. Combinată cu politica lui Reagan de a afișa neînfricarea față de un atac sovietic și în paralel cu imensa putere a Inițiativei Strategice de Apărare (S.D.I.), construită pe posibilitatea unei prime lovituri fără ripostă și pe irelevanța tratatului A.B.M. cu U.R.S.S., care prevedea baze de alertă și apărare (1972 – sub Nixon), chestiunea rachetelor europene

a creat o dezbatere publică fără precedent. Totul se termina la Reykjavik (1986), unde Reagan și Gorbaciov imaginau euforici o dezarmare nucleară universală (pentru început, reducerea armelor cu 50 % în cinci ani, iar în zece ani, distrugerea completă).

Toate statele aliate într-o formă sau alta au rămas însă cu neliniștea și nesiguranța : cât de des și în ce faze figurează pe lista țintelor fixate de potențiala putere inamică buncărele lor subterane și avioanele grele în zbor perpetuu ?

*

A treia manifestare a unei gândiri proprii s-a produs în toamna lui 1963 la O.N.U. În Comitetul Politic se discutase și cum se va vota rezoluția la decizia țărilor latino-americane de a crea o zonă denuclearizată în regiunea lor. Cuba obiecta, iar U.R.S.S. și grupul estic se pregăteau să-și manifeste reținerea abținându-se de la vot. Pentru România și Polonia, țări autoare de proiecte de denuclearizare regională (prima vizând Balcanii, iar a doua Europa Centrală), era un moment de reflecție. Cum să nu aprobi inițiative asemănătoare ale altora și la ce sprijin ai putea apela dacă nu-i ajuți în inițiative similare ?

După regulile lui Maurer, nu discutai cu sovieticii spunând că nu ești de acord cu ei. Noi doar le semnalam că e important ca blocul să fie consecvent cu propriile propuneri, și asta pentru propria credibilitate. Dădeam argumente care pledau pentru un « da » acordat latino-americanilor. Nici măcar nu spuneam că erau propriile noastre idei. Erau formulările și demonstrația latino-americanilor care ne cereau sprijinul. Nu-i rugam decât să reflecteze la interesul comun.

Dacă între mine și polonezul Manfred Lachs, care invoca Pactul Rapacki pentru neproliferarea în zona sa, existau consultări dese și se stabilise un anume paralelism între poziții, finalul a fost diferit. El a primit instrucțiuni să voteze ca sovieticii (abținere) și să vorbească favorabil în explicația la vot ; eu am primit instrucțiuni să aprob rezoluția (pentru), dar în explicație să vorbesc în termeni favorabili despre poziția Cubei.

Nu a fost o decizie simplă. Am auzit ulterior că Dej și conducerea se aflau în vizită într-un județ al țării. Au oprit trenul ca să discute soluția și să-mi comunice la timp (spre sfârșitul ședinței Co-

mitetului) instrucțiuni pentru vot. Când eu am zis *da* la votul nominal, președintele olandez a fost atât de mirat, încât mi-a cerut să repet : *Romania please repeat !* Era, într-adevăr, primul vot diferit de cel al blocului estic exprimat într-o chestiune politică.

Așa cum a scris presa americană, era o neașteptată manifestare de « independență », un caz ciudat și de neprevăzut. Notau cei din școala Harriman că uneori România se conduce după propria sa minte ?

*

Nu era greu să-ți faci o idee despre Mănescu de la prima întâlnire cu el. Veniserăm în minister deodată, în 1961. Eu mă întorceam de la postul de consilier al reprezentanței noastre la O.N.U. ca director al direcției culturale a centralei noastre. Iar el venea la minister de la Budapesta, unde fusese ambasador un an de zile. În anul următor – 1962 – am fost numit adjunct al ministrului pentru diplomația multilaterală, în principal pentru O.N.U. Aveam să lucrez opt ani în imediata apropiere a ministrului și sub ordinele sale, până în 1970.

Mănescu era un om cultivat, elegant, amabil. Păstra marca unor activități temporare. Ziarist flotant, cu afilieri de stânga, înainte de război, angajat în presă, apoi la Statistică, unde își găsea adăpost cei cu vederi comuniste. După 23 august a intrat în armată și, cu rang de general, conducea aripa culturală, care cuprindea coruri și spectacole. Se afla sub protecția lui Bodnăraș, care l-a propus ulterior la Externe. Exista pe atunci practica verificării și atestării. Înainte de a fi numit ministru de Externe, a fost trimis la Budapesta – trebuia să se vadă « cum se comportă » în diplomație. La rândul lui, m-a menținut un an la direcția culturală, m-a luat cu el în delegație la Adunarea Generală a O.N.U. din 1961 și apoi am fost considerat apt de a fi vice-ministru.

Mănescu își făcuse un obicei de când dădea noaptea bunul de tipar la ziare, pe care le examina literă cu literă, virgulă cu virgulă (așa proceda și cu documentele ministerului) : citea atent și returna apoi pentru corectură toate referatele, studiile și corespondența ministerului. Lucrul făcea parte din programul său de disciplină absolută, de punctualitate și exigență. Nu era chiar militar, pentru că nu se baza pe principiul reflexului condiționat, pe pedepse și recompense, ci pe

respectul autorității. Fără discuții și fără rabat, își exercita autoritatea în orice împrejurare. Faptul că și-a delimitat teritoriul și a creat linii greu de trecut i-a descurajat pe intruși, dintre care cei mai activi se găseau în cele două secții de relații internaționale ale Comitetului Central, conducerea politică a Capitalei, care considera ministerele obiect de supraveghere și îndrumare. Secțiile C.C. au aflat peste noapte că nu ele se ocupă de minister, întrucât acesta funcționează sub directa autoritate a primului-ministru și îndeplinește sarcinile de politică externă fixate de conducerea partidului. Dacă reprezentanții altor organisme intruzive dovedeau insistență, ministrul de Externe îi dădea pur și simplu afară.

Această poziție fermă i-a asigurat diplomației române condiții optime pentru a-și dezvolta profesionalismul și a diminua influența politicului. Este un merit excepțional, dacă ne gândim în câte alte domenii politicianismul era promovat, împreună cu exponenții săi, ducând în derizoriu criteriul competenței, al cunoașterii și al experienței. Voi da două exemple.

Prin 1962, Mănescu îmi spune : *N-avem oameni bine pregătiți. Ce facem ? Creăm un nou sector educativ ?* întreabă Mănescu, cu vizibilă suspiciune față de o nouă birocrație. *Nu*, i-am răspuns. *Nu repetăm școlile de cadre practicate până acum. Ne adresăm Universității, care are experți în toate domeniile, și o sprijinim în direcția formării unei profesiuni legate de relațiile internaționale, care presupune istorie, drept, economie, cultură generală și limbi străine. Întocmește propunerea*, mi-a răspuns.

Era o inovație care a reușit cu sprijinul primului-ministru și al ministrului Educației. La Universitatea din București s-a constituit cursul postuniversitar de doi ani în domeniul relațiilor internaționale. Dacă el ar fi ținut de minister, candidații ar fi fost selectați de o școală de cadre severă, cu grila politică aplicată peste tot. Astfel conceput, cursul primea candidați din toate sectoarele – tineri ziariști, cercetători, ingineri, medici –, ghidându-se în principal după rezultatele lor la studiile anterioare. Citind cu ochii de astăzi programul celor doi ani de studii de la Universitatea din București, găsim o achiziție recentă a învățământului superior : acel curs este exemplul perfect al unui « masterat » modern.

Al doilea exemplu. Doi ani mai târziu, ambasadorul Ghanei, care stătuse în casa lui Titulescu din Kiseleff 47, pleacă și lasă casa liberă.

Atitudinea față de Titulescu se schimbase la nivelul conducerii după vizita împăratului Etiopiei, Haile Selassie, care invocase cu emoție ajutorul pe care i-l dăduse Titulescu la Liga Națiunilor după invazia și ocupația italiană, precum și recunoștința veșnică a etiopienilor. *E momentul să luăm casa înapoi*, i-am spus lui Mănescu, *până când serviciile de protocol nu o dau altei ambasade. Și ce facem cu ea ? Simplu, înființăm o asociație de relații internaționale. Aproape toate țările occidentale au așa ceva la îndemână. Promovează studii, primesc oaspeți străini, cultivă o tradiție proprie. Scrie propunerea*, a spus Mănescu. *Vezi că la Maurer va fi mai ușor dacă adăugăm și dreptul internațional.* Și așa a fost înființat A.D.I.R.I., cu Maurer președinte de onoare. Ministerul a dotat casa cu o bucătărie modernă – toate mesele ministeriale și ilustrii reprezentanți ai sistemului internațional erau invitați la noi, și nu la Athénée Palace. Bineînțeles că discutai mai lesne politică în casa lui Titulescu decât în altă parte. În treacăt fie spus, la A.D.I.R.I. s-a ținut prin 1968 o reuniune consacrată viitoarei Conferințe Europene, cea de la Helsinki, care era pregătită de guverne. Profesorii, cercetătorii și experții din Europa își spuneau și ei părerea. Susțineau și ei proiectul, emiteau sugestii și opinii. Îmi amintesc cât de vocal era sociologul norvegian Johan Galtung. Titulatura viitoarei conferințe era : Conferința de Securitate Europeană. Participanții la reuniunea de la București au dorit să fie cuprinsă și cooperarea. Și, astfel, la București se adaugă o literă C la sigla viitoarei conferințe, preluată curând și de guverne : CSCE (securitate și cooperare). Iarăși profesionalismul își spunea cuvântul și obținea recunoaștere.

Dar el era greu de păstrat. Cinci ani mai târziu, secția externă a partidului i se plânge lui Ceaușescu că oamenii pregătiți de Externe nu au o corespunzătoare conștiință partinică. Parcă ar fi profesori sau doctori, și nu activiști de partid, cum trebuie să fie diplomații. Ceaușescu aprobă, mutând cursanții la Universitatea de Partid « Ștefan Gheorghiu ».

Știu doar că, din studenții epocii universitare, cursurile sub dubla egidă Externe-Învățământ au format personalități remarcabile, ambasadori de talie, cercetători cunoscuți sau oameni cu răspunderi ministeriale ori parlamentare.

Mănescu a fost criticat de neprieteni pentru că nu era un om al ideilor. Dar, pentru ocupantul unui post de conducere, important este

nu să formuleze idei, ci să le selecteze și să și le asume. El s-a distins prin introducerea unor idei noi, pe care le-a apărat și promovat.

Acestor calități de autoritate și inovare li se alătură arta lui de a-și face prieteni. Prietenii lui deveneau, de fapt, prieteni ai României. Îmi vine în minte, dintre numeroasele exemple, cazul secretarului de stat american Dean Rusk. Locul neschimbat de contact al miniștrilor era Adunarea Generală anuală a O.N.U. În 1963, Rusk îl caută pe Mănescu și îi spune că ar vrea să-l invite la Washington. Mănescu îi spune că, din păcate, pleacă în Argentina. *Atunci, la întoarcere*, a spus Rusk.

La întâlnirea din 1963, secretarul de stat Rusk manifestă simpatie și interes pentru România. Personal, văd în acestea mâna lui Harriman. Mănescu se referă la relațiile bilaterale, iar Rusk îl înștiințează că Departamentul de Stat a aprobat livrarea unei oțelării și că există dorința de a îmbunătăți relațiile economice. Ca să probeze că dorința e serioasă, citește dintr-un dosar propunerea adresată președintelui Kennedy ca el să aprobe primirea unei delegații economice române conduse de vicepreședintele Gaston. Mănescu, știind de discuțiile lui Dej cu Freeman (observ cu interes că nu se referă la cele cu Harriman), îl întreabă pe Rusk : *Aceasta este și părerea lui Freeman ?* Iar Rusk răspunde : *Nu, domnule, eu nu știu ce părere are Freeman, asta e părerea Departamentului de Stat, supus președintelui.* Mă bucuram să văd că nu doar promisiunile lui Harriman prindeau viață, ci și punerile sale în gardă : problema cere timp, aprobări numeroase, președinte, Congres și altele.

În anul următor – 1964 –, prietenia Mănescu-Rusk se dezvoltă printr-o inițiativă a celui din urmă. O.N.U. intrase într-o criză financiară care a obligat organizația să-și amâne cu o lună începerea lucrărilor. Delegațiile sosiseră între timp la New York. Rusk îi propune lui Mănescu să petreacă în America acest răstimp ca oaspete al Departamentului de Stat. Un program de călătorii și vizite le va permite, lui și însoțitorilor lui, să cunoască mai bine S.U.A. Mănescu a acceptat și a început periplul, luându-i cu sine pe Pungan, consilier la Washington, pe Sergiu Celac și pe mine. Împreună cu un ghid al Departamentului de Stat, am parcurs distanțe mari în câteva state din vest și din centru. O impresie puternică mi-a lăsat Universitatea Stanford, din California, unde am vizitat și faimosul Centru de studii și

istorie diplomatică, făcând cunoștință și cu fiul prim-ministrului Duca – lucra acolo după ce-i oferise universității manuscrisele tatălui său. În cramele din California, Mănescu, venind dintr-o țară vinicolă, era invitat să spună care era cel mai bun vin degustat acolo. Am observat și marile construcții hidraulice întreprinse de Roosevelt în Tennessee. În Virginia am văzut urmele primilor coloniști americani din secolul al XVII-lea. În Georgia am vizitat Atlanta, la care Rusk ținea foarte mult.

De atenția acordată lui Mănescu mi-am dat seama dintr-un gest aparent mărunt. La masa lui Rusk, la Washington, vinul servit era cel pe care-l prețuise Mănescu într-o cramă californiană. Rusk l-a lăsat să ghicească singur ce surpriză i se pregătise. Nu ajungi la asemenea detalii într-un protocol diplomatic dacă nu-i acorzi musafirului o mare importanță. Mănescu a destins atmosfera povestind ce i se întâmplase la Atlanta. I se oferise o recepție și, în fața personalităților orașului, a fost rugat să spună câteva cuvinte. Știind de la consilierul său, Malița, că un român, generalul Ponuț, fusese pe aceste meleaguri, l-a citat. Și a observat că toate fețele se lungesc, capetele se pleacă, iar cuvântarea se termină într-o vizibilă răceală. S-a interesat după aceea la unul dintre organizatorii recepției dacă a indispus ceva în cuvântul său. *Ați vorbit frumos, dar oamenii îl știau bine pe Ponuț, pentru că el a dat foc Atlantei.* Să te mai încrezi în sfetnici ! Rusk s-a amuzat copios de pățania lui Mănescu. Iar eu, văzând cât e de apreciată, nu am mai încercat să-mi salvez onoarea contestând exactitatea faptelor și îndreptând amănuntele.

După impresiile de călătorie ale lui Mănescu pe care Rusk voia să le cunoască, secretarul de stat a trecut la treabă. Subiectul ce-i preocupa pe americani era războiul din Vietnam. *Ce părere au românii ?* Cu mult tact, Mănescu a expus poziția română de susținere a vietnamezilor, iar în discuție, demola punct cu punct erorile comise de S.U.A. și motivația lor : nu e un complot al lagărului comunist, nici aspirația la o extindere în regiune, dovadă relațiile Chinei și Uniunii Sovietice cu un Vietnam independent și luând hotărâri proprii. Urma subaprecierea capacității acestuia de a urmări și justificarea normală a idealului unității, surpat peste capul lor. Într-o epocă a desființării colonialismului, el se află în conformitate cu idealurile O.N.U. sau cu tradițiile marilor state. Tema abordată atunci prima oară între S.U.A.

și România a rămas ca una de interes crescând pe agenda lor de discuții timp de un deceniu.

Arta de a-și face prieteni a fost, după încrederea în profesionalism, a doua trăsătură remarcabilă a lui Corneliu Mănescu. Prietenia se află pe o treaptă superioară colegialității, sincerității sau cordialității. Conversațiile de la O.N.U. din timpul Adunării anuale continuau cu vizite reciproce având efecte benefice asupra poziției României în lume. În afară de prietenii din S.U.A., îi pot enumera pe miniștrii Franței, Italiei, Pakistanului, Belgiei, Olandei, Iranului, Egiptului, Braziliei, Mexicului și Argentinei, dar lista e mai lungă. Am fost martorul unei clipe grăitoare. Ministrul de Externe (și viitor premier) al Pakistanului, Ali Bhutto, l-a vizitat la ambasada noastră pe Mănescu pentru a-i propune României să fie mediatorul unei înțelegeri între Pakistan și India în conflictul pentru Cașmir. Acest fapt e un bun indiciu al prestigiului de care se bucura țara noastră pe plan internațional. Era în 1965. Am fost surprins că la București propunerea nu a fost acceptată, dar faptul se putea explica : Maurer, care se concentra asupra concilierilor, nu agrea medierile.

Am avut dovada directă, personală a prieteniei lui Mănescu cu miniștrii de Externe în felul în care ea se răsfrângea și în atitudinea lor față de mine, colaboratorul său. În Belgia, ministrul angaja cu mine la Bruxelles discuții amănunțite pe tema formării diplomaților și a studiilor de relații internaționale, care constituiau, de altfel, o pasiune pentru el. În Iran, ministrul de Externe îmi oferea un mic avion care să mă ducă la Persepolis, ca să-mi facă scurta ședere agreabilă. În Ungaria, ministrul de Externe János Péter îmi cerea să-i duc lui Mănescu la București știrea retragerii candidatului maghiar din cursa pentru președinția Adunării Generale, date fiind relațiile noastre, semnalând astfel și sprijinul său pentru Mănescu.

Acest ultim exemplu confirmă rolul jucat de prietenii în alegerea sa ca președinte al Adunării Generale din 1967. A fost un an de maximă vizibilitate a României pe plan mondial. Flancat de o echipă bună de experți, diplomați și juriști români, Mănescu a condus lucrările fără greș, cu multă pricepere, remarcată și în cuvintele ce i-au fost adresate la încheierea sesiunii. A stat prin preajmă, la New York, în toamna lui 1968, când era pe punctul de a deveni președintele Adunării speciale consacrate invadării Cehoslovaciei. Dar la București s-a ajuns la

concluzia că o asemenea sesiune nu este oportună din cauza unor schimbări de situație.

Ajung acum și la cel de-al treilea merit al lui Corneliu Mănescu. El a ocupat în întregul deceniu al deschiderii, între 1961 și 1972, postul de ministru de Externe, locul cardinal pentru realizarea strategiei românești pe plan internațional. Ceea ce presupunea cunoașterea, aplicarea și perfecționarea unui mănunchi de reguli tactice minuțioase și ieșite din cadrul practicilor convenționale. Îmi vine în minte regula menajării poziției și atitudinii sovietice. Se ținea seama de o limită care nu trebuia depășită nicicând. Ea privea apartenența de neschimbat la « blocul estic » – așa se numea zona rezervată Uniunii Sovietice, intangibilă din punctul de vedere al celorlalte mari puteri care fuseseră coautori la crearea ei. Manifestările noastre deviaționiste în diferite domenii erau precedate de consultări paciente, în care se ofereau toate dovezile posibile că pozițiile noastre sunt inspirate de principiile deja agreate și în consonanță cu interesele socialismului.

În acest spirit își construise Mănescu și relația cu Gromîko. Cei doi se întâlneau cu zâmbetul pe buze (atât de rar la Gromîko), se întrebau de sănătate, aveau schimburi de păreri despre insomniile care îi tulburau pe amândoi și apoi se consultau asupra unor probleme delicate, în care abordările păreau să fie apropiate, deși rezultatele puteau fi diferite.

În întreaga epocă a strategiei de deschidere, actele de politică externă – rezoluții, propuneri, voturi, negocieri – au trecut fie de la Mănescu spre Maurer pentru aprobare, fie de la Maurer spre Mănescu pentru aplicare, bine concepute și elaborate, cu grijă puse în viață. Corneliu Mănescu a fost indisolubil legat de acest proces al unei diplomații abile și ingenioase.

Capitolul IV
Economia

Dimensiunea economică a strategiei de deschidere s-a conturat din primul moment. Ea s-a aflat apoi în centrul preocupărilor, alături de dimensiunea politică și, mai ales, de cea diplomatică, având o vizibilitate mult mai mare decât acestea. Diplomații își învăluiau în discreție intențiile și mișcările, în timp ce economia se vedea cu ochiul liber.

Inițiativa economică le aparține lui Dej și Maurer, și se afirmă pe scară largă până în 1965, când moare Dej, continuând apoi pe aceleași direcții până la începutul anilor '70. Observam, ca toți românii, nivelul satisfăcător al alimentelor ce se puteau procura relativ ieftin. Și, mai ales, vedeam că o mare suferință a populației – lipsa de locuințe și traiul înghesuit în apartamente care adăposteau două sau trei familii – este îndepărtată prin masiva construire de locuințe în Capitală și în toate orașele țării. Exista un avânt remarcabil și în mediul rural. Un economist de frunte – Constantin Ionete – observă că « la mijlocul anilor 1960, populația era bine aprovizionată cu bunuri de consum, mai ales alimentare, au apărut primele și ultimele greutăți în desfacerea produselor lactate și de carne, bugetul era excedentar, prețurile relativ stabile, emisiunea bănească normală și, foarte important, balanța de plăți rămâne echilibrată ». În folclorul urban circula istoria lui Vijoli, un vechi specialist pe care Dej l-a scos din închisoare și l-a făcut ministru al Finanțelor.

Dej știa prea bine că a pune pe roate o economie subdezvoltată, moștenită după război și ocupație, este o sarcină imensă, care trebuie să-și găsească sprijin extern. În vara lui 1963 l-a primit la mare pe Orville Freeman, ministrul american al Agriculturii. Domeniul se preta la dis-

cuții, date fiind atât importanța sa pentru România, cât și înțelegerile ce funcționau în cooperarea agricolă cu S.U.A. Prin acorduri încheiate cu Cyrus Easton și Garst, se achiziționau mașini agricole, semințe de calitate, iar la legația de la Washington aveam atașat pentru agricultură. Dar nu agricultura o viza Dej, ci obținerea unui sprijin masiv de la S.U.A. pentru dezvoltarea comerțului și a industriei. I-a făcut expuneri lungi lui Freeman, l-a « seminarizat » pe malul mării cu problemele și intențiile pentru viitor ale României. Am fost cooptat în delegația care-i cuprindea pe premierul Maurer și pe vicepremierul Gaston-Marin, ca reprezentant al Externelor, unde patronam și o direcție economică. Nu am participat la acele întâlniri Dej-Freeman în care este aproape sigur că Dej era mai explicit și mai îndrăzneț în propunerile lui, dar din cele la care asistam, împreună cu delegația română, am înțeles intenția lui Dej. Voia să-i ceară lui Freeman să susțină în fața guvernului american poziția și cererile românești. Adică să bată palma acum într-un acord între ei, care să fie validat apoi oficial. Dar Freeman l-a dezamăgit la sfârșitul vizitei. Nu a făcut economie de aprecieri și felicitări, și-a exprimat gratitudinea pentru primire și încredere, dar, în privința unei înțelegeri, a spus că lucrurile merg altfel în S.U.A. Tot ce e politică externă e în afara preocupărilor sale și a mandatului său. Politica externă ține exclusiv de Departamentul de Stat și de președinte, iar de cele mai multe ori se cere asentimentul Congresului.

Dej a crezut că, totuși, Freeman avea să vorbească în favoarea sa. A fost dezamăgit mai târziu, când Rusk i-a spus lui Mănescu că nu știa nimic despre convorbirile purtate de Freeman în România. După plecarea lui Freeman, Dej a decis să încerce să deschidă ușa Departamentului de Stat. Mi-a dat misiunea să-l întâlnesc pe Harriman și astfel a luat ființă înțelegerea nescrisă Dej-Harriman, care a funcționat două decenii. Ea și-a demonstrat existența pe tot parcursul anului 1963 prin licențe, facilități fiscale, export de tehnologie și altele, pentru ca apoi să fie încorporată în Acordul de cooperare economică semnat la Washington în 1964.

Dacă, până la deschiderea din 1963, gesturile independente ale României nu provocaseră reacții prea grave, domeniul economic a devenit arena unei dispute deschise. E vorba de Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.) al țărilor socialiste. În principiu și

chiar practic, el a stimulat relațiile dintre țările membre cu un avantaj reciproc ce nu era de neglijat. C.A.E.R.-ul s-a format în 1949, cu opt țări membre. Toate scopurile lui au fost bine enunțate : colaborarea pentru folosirea cât mai rațională a resurselor naturale și accelerarea dezvoltării forțelor de producție, elaborarea de studii pe probleme economice și tehnico-științifice, folosirea eficientă a investițiilor și altele. Exista și o referire la perfecționarea diviziunii muncii pe calea coordonării planurilor de dezvoltare, specializării și cooperării în producție, care le-ar fi putut fi neprielnică unor state. Dar hotărârile se luau cu acordul celor interesați, fiecare se pronunța, iar cei neinteresați ieșeau din discuție. Deci nici statutul și nici practica nu erau amenințătoare la C.A.E.R. Am asistat la o conferință anuală C.A.E.R., unde toată lumea își vedea de treabă. Cum intervenea o propunere care aduce atingere statului, în sensul « integrării stricte » cu formule obligatorii și constrângătoare, începea răzmerița.

Țin minte călătoria pe care am făcut-o împreună cu Crawford, ambasadorul S.U.A. la București. În avionul care ne ducea spre Washington în 1963, mă chestiona intens asupra problemelor care se discută la C.A.E.R., a lucrurilor care-i produc neplăceri României. Evitam pe cât se poate să dramatizez. Dar, cum toate crizele sau conflictele din lume se nasc pentru că, uitând măsura și moderația, cineva exagerează și întinde coarda, scandalul din C.A.E.R. a început dintr-o înfierbântare a minții lui Hrușciov. *Avem și noi, socialiștii, organizație ca europenii ? Avem. Integrează ei economiile țărilor membre ? Să ne integrăm și noi.* Și, brusc, ceea ce trebuia să fie o umbrelă ușoară a devenit un disc apăsător (militarii îl numeau « scut »). Au început discuțiile în contradictoriu. România apăra principiul suveranității, încălcat de planuri, organisme și activități comune. Astfel, ieșeam încet și abil din coșul politic și cădeam în căldarea economică. Reacția a căpătat note viguroase atunci când un economist sovietic a descris într-un articol specializarea pe țări a economiei socialiste, românilor revenindu-le agricultura. Nu putea fi sfidare mai mare pentru o țară care acum își urmărea pasionat industrializarea. Declarația din 1964 a fost replica teoretică și afirmarea clară a independenței economice a României. Ziarele din întreaga lume au comentat-o. Dar Dej nu dorea să facă valuri. Nici să trezească învinuirea că românii « părăsesc calea socialismului ».

Probabil că din același motiv nu s-a intrat în Grupul celor 77 la Geneva în același an.

Dar împrejurarea nu a inhibat dorința României de a sprijini programele țărilor în curs de dezvoltare, de a le arăta prietenie și de a dezvolta cu ele relații de colaborare și de interes mutual. Aceste relații, stabilite în anii '60, au luat asemenea proporții, încât au constituit un capitol special al economiei românești din această perioadă.

Barterul, un procedeu de comerț tradițional privit de sus de economiile dezvoltate, constă în schimb de materii prime și produse fără ca de o parte sau de alta să intervină plăți. Schema era simplă : România lua materii prime și oferea produse și/sau experți tehnici. Căutam mai ales petrol, bumbac și minereuri, și efectuam la schimb operațiuni în construcții, drumuri, amenajări de porturi și altele.

*

Pe când lucram la Învățământ, Alecu Popescu, un chimist de ținută care se ocupa de învățământul superior, își povestea anii petrecuți în deceniul șapte ca profesor la o universitate din Algeria. Își amintea de vasta colonie de experți români care populau universitățile, industria, șantierele algeriene. Cu mândrie spunea că universitatea din Constantine era construită de români. În Maroc lucrau la un moment dat 7 000 de români. Au cules peste tot calificări maxime. Mi-a fost și mie dat să văd de aproape asemenea performanțe.

Mă aflam la o reuniune, la Khartoum, în plină vară. A fost singura dată când am ieșit din hotel la 50°C. Clima de deșert, uscată, făcea aerul aproape irespirabil. Știam că românii lucrează la clădirea Parlamentului și am vrut să fac cunoștință cu ei. Situată într-un loc unic, la întâlnirea celor două Niluri (care se vede bine din spațiu), construcția era terminată și acum se monta interiorul. Constructorii români, goi până la brâu, lucrau înverșunat pentru că se apropia termenul de predare. O mulțime de muncitori africani mișunau printre ei. Nici vorbă de aer condiționat. Din cauza prafului, aici, la aceeași temperatură, nu puteai respira. Și totuși, ei lucrau. I-am întrebat dacă localnicii îi ajută. *Nu sunt răi, învață repede. Dar, cum învață, pleacă în alte părți.* A doua zi le povesteam colegilor din alte țări ce minune văzusem pe caniculă. Știam că marchez puncte la ei și la

gazde. Eram din țara care le construia cea mai mare clădire a Khartoum-ului, Parlamentul de pe Nil ! Când îi aud pe plângăreți spunând că muncitorii români sunt tembeli, nepricepuți, leneși și chiulangii, văd Khartoum-ul cu « ai noștri ». Toți îi admirau, de la președinte în jos.

O altă poveste pe care o spun cu plăcere este cea a « românului din deșert ». E culeasă la fața locului, în Sahara. Noi, vizitatorii, ne opream în oaze. Dar în interiorul deșertului mai existau insule, nu de verdeață, ci de oțel. Erau sondele care coborau în stratul de bogăție, al petrolului. La una dintre ele se afla un român, un tehnician tânăr, dat de petroliștii români în cadrul asistenței tehnice. Pe sondă interveneau accidente, se oprea funcționarea mașinilor. Procedeul clasic era : telefon în Franța, programarea unui avion cu experți, găsirea pieselor de schimb și alte formalități care consumau un timp prețios. Românul spunea : *Aș vrea să văd ce se întâmplă.* Și, după câteva ceasuri, o reparație ingenioasă, improvizată cu mijloace derizorii, punea în funcțiune motoarele. I se dusese vestea și telefoanele sunau de la alte sonde din deșert : *N-ați putea să ni-l dați pe român pentru o zi-două ?*

Deci, nu numai tâmplarii și constructorii români se distingeau prin pricepere și performanțe, ci și tehnicienii și inginerii. Dar, la eșalonul superior, actele de cooperare cu țările în curs de dezvoltare prevedeau persoane responsabile. Un asemenea acord privea construirea unor instalații portuare moderne în Siria. Șeful echipei românești de specialiști era un inginer cu competențe manageriale și adusese cu el « scufundători » din țară. Șantierul era întins, dificil, complex. Se încheie lucrările, se organizează o sărbătoare, personajul român e decorat, premiat. Se pregătesc plecările. Dar nu și pentru directorul român : la nivelul conducerii de stat, Siria îi roagă pe români să-l lase un timp la ei în poziția de « căpitan al portului » pe care l-a construit, invocând excepționala sa capacitate managerială.

Evident, asemenea fapte făceau să urce poziția României pe tabloul virtual ce indică prestigiul țărilor. Nu doar relațiile bilaterale erau binevenite, ci și stabilitatea lor, precum și avantajele pe care le ofereau României.

*

În Siria, prezența românească a fost impresionantă. Se găseau la lucru 5 000 de specialiști, fără a socoti și familiile lor. Au construit acolo o rafinărie de 6 milioane de tone. Au realizat un sistem de irigații pe 25 000 ha în Valea Eufratului. Au făcut o uzină de ciment de 1 milion de tone lângă Alep. Și o instalație de încărcare automată a fosfaților în portul Tartus. Au descoperit zăcăminte de țiței de calitate superioară, iar oferta siriană pentru România a fost : extragere jumătate-jumătate. Raționament economic greșit la București : nu se acceptă. Royal Petroleum, care avea să extragă 10 milioane de tone pe an, a recunoscut că își datorează succesul studiilor românești.

În paralel cu acordurile comerciale și industriale, o altă cale de asistență pentru partenerii noștri erau bursele de studii în România. Amploarea acestei acțiuni se poate citi în cifra totală a burselor pentru Siria : peste 30 000.

Voi cita cazul Algeriei pentru a explica de ce le atribui anilor '60 inovația și deschiderea, rezervându-i deceniului următor meritul continuității și al perseverenței. În 1965 se semnează un acord comercial și de plăți. De la mărfuri obișnuite trecem, în 1967, la mașini și instalații complexe. Algeria importă din România instalații de foraj și utilaj petrolier. Apar protocoalele de acțiuni tehnico-științifice concrete. În 1968, algerienii semnează la București trei acte esențiale de cooperare. România face prospecțiuni și descoperă zăcăminte aurifere și petroliere. În 1968, Corneliu Mănescu îl vizitează pe președintele Boumediene. Se semnează un nou acord. Intră în funcțiune 300 de sonde românești pe un pătrat de 160 km² și 12 instalații de foraj produse în România. În deșert, în zona Hassi Messaoud, se efectuează sute de foraje în căutare de petrol, gaz metan și apă. Ia ființă o societate mixtă specializată în domeniul petrolier, ALCIME. A existat și un contract de livrare către Algeria a șase instalații românești de foraj la mare adâncime, cu rambursarea în minereu de fier, în 1969.

În 1968-1971 au loc vizite ale ministrului de Externe român în Algeria, Maroc și Tunisia, încheiate cu acorduri semnificative, fapt ce arată implicarea diplomației în sfera economică și conștiința comună a promovării pe această cale a strategiei deschiderii. După 1971, situația se schimbă însă, Ceaușescu descoperindu-și vocația comercială. Vizitele dese în lumea arabă aduceau înțelegeri noi și dezvoltau, fără îndoială, cooperarea cu acele țări. Sunt elocvente și experiențele

cu Egiptul, Irakul, Libanul, Sudanul, unde cifrele de afaceri sunt și mai mari, pe măsura acelor economii. Libia este un caz și mai prolific. După vizita lui Ceaușescu din 1974 și deschiderea ambasadelor, proiectele sunt atât de numeroase, încât Libia devine unul dintre cei mai importanți parteneri ai României. Înțelegerea prevedea construirea a două mari cartiere de locuințe la Tripoli, sediul impozant al Poștei din capitala libiană, școli, drumuri, un port de pescari, circa 400 de medici români în spitale, asistență tehnică în domeniul petrolier și al industriei chimice și multe altele. Ambasadorul Turbăceanu le enumeră în cartea sa *Arabii și relațiile româno-arabe*. La un an după deschiderea ambasadei, numărul de români, dintre care mulți erau experți și tehnicieni, se ridica la 11 000. Pe la sfârșitul anilor '70, lucrările de geologie și explorare se efectuează pe o arie de 26 000 km² în sud-vestul Libiei și descoperă zăcăminte promițătoare. De aici au rezultat drepturi de exploatare românești în baza acordului negociat cu Corporația Națională Libiană de Petrol. Dacă am fi continuat acest acord și în deceniul următor, României i-ar fi revenit gratuit 15 milioane de tone de petrol în contul costurilor de explorare și 50 % din cantitatea de țiței extrasă la prețul pieței libere.

Câteva date obținute la fața locului ori culese ocazional arată că în anii '60 s-a deschis un capitol rodnic al economiei noastre, grefat pe afirmarea independenței economice, care a continuat să se dezvolte în deceniul următor. Iată încă o enumerare a obiectivelor industriale realizate de români în țările arabe ce apare în cartea ambasadorului Turbăceanu : « combinate petrochimice și chimice în Egipt, rafinării de petrol în Siria și în Iordania, fabrici de ciment în Egipt, Irak și Somalia (cele mai mari din Africa și Orientul Mijlociu), fabrica de asamblat tractoare, modernizare de vagoane și căi ferate, export și ansamblu de locomotive diesel și hidraulice, vagoane de călători în Egipt, prospecțiuni geologice în Algeria, Maroc, Irak, Libia și Somalia ; forări de petrol cu instalații românești în Algeria și Irak ; cercetări piscicole pe litoralul libian al Mediteranei (cca 2 000 de km), porturi maritime în Maroc, Tunisia și Libia, drumuri, complexuri sportive și social-culturale, școli și locuințe în Libia și Algeria, fabrică de textile și confecții în Sudan ; depozite de petrol în Yemen și Sudan. Țara noastră importa, în afară de țiței, minereu de fier și de mangan, fosfați, bumbac și alte materii prime. »

Acest tablou care vorbește de la sine este caracteristic pentru două decenii de stăruitoare eforturi care ne-au câștigat încrederea și prietenia în lumea arabă. Și iată că vin anul crizei – 1980 – și lupta cu datoriile, confuzia ideologică, aberațiile cuplului dictatorial român devenit iresponsabil, marasmul economic și social, declinul.

Ce se întâmplă în acel an cu moștenirea strălucită a operațiunilor cu lumea a treia ? Observăm că, pe planul instituțiilor românești care se ocupau de ele, intervine o diversificare accentuată, explicabilă parțial și prin complexitatea operațiunilor în curs. Acordurile se desfac pe domenii specializate. Comisii speciale se înființează. Și, mai ales, firme speciale de export-import sunt scoase treptat de sub jurisdicția Ministerului Comerțului Exterior sau ținând doar formal de acesta. Pe măsură ce o ploaie de instituții spală oglinda inițial clară, se instalează și corupția, și frauda. Pregătirea corupției generalizate, mereu asociată de noi și de alții cu cele două decenii ale tranziției de după 1989, s-a făcut în deceniul declinului general al anilor '80.

*

Legătura cu țările în curs de dezvoltare era parte a strategiei noastre privind libertatea de acțiune în exterior. Să luăm propoziția de la C.A.E.R. care prevedea ca « țările membre să acționeze pentru dezvoltarea și diversificarea colaborării economice și tehnico-științifice cu celelalte țări socialiste, în interesul cauzei socialismului, al progresului social-economic, al păcii și colaborării mondiale ». Românii acceptau acest text, dar adăugau întotdeauna, după « țările socialiste », cuvintele « cu toate statele lumii ».

În întreg deceniul șapte, relațiile României cu lumea a treia au fost excelente. Era afirmarea libertății și independenței în domeniul economic. Nu au stârnit protestele colegilor din C.A.E.R., ci doar invidia lor. U.R.S.S. încă stătea cu ochii pe lumea a treia, pe care voia să și-o asocieze. Nu putea obiecta dacă o țară socialistă își făcea loc acolo. Putea fi și un experiment util. Curba crescătoare a acestei acțiuni ar fi putut fi deci prelungită și în deceniul următor. Și, într-adevăr, a rezistat cu bine, extinzându-se chiar și în anii '80.

Exista, pe lângă comerț, sursa de sprijin a dezvoltării economice pe care o constituiau organismele internaționale și fondurile lor de

asistență la diverse proiecte. Ceea ce face Uniunea Europeană astăzi le revenea atunci, în principal, Națiunilor Unite. Ele aveau în acest scop un centru la New York, a cărui activitate era completată de întreaga familie a instituțiilor specializate : U.N.E.S.C.O. (Paris), F.A.O. (Roma), O.M.S. (Geneva), O.I.M. (Geneva) și altele. România nu beneficia de nici o finanțare, motivul politic fiind : nu ține, prin definiție, de demnitatea unei țări socialiste dezvoltate să ceară sprijin exterior. După 1960, intervenind la Ion Gheorghe Maurer, am reușit să obțin aprobarea ca să fac demersuri pentru fonduri nerambursabile la O.N.U. Directorul adjunct al Centrului era diplomatul francez Paul-Marc Henry, pe care îl cunoșteam din anii 1956-1960. Am descoperit o personalitate de excepție, favorabilă României, pe măsura convingerii sale că fondurile erau corect administrate și util folosite. În cursul anilor '60, O.N.U. a finanțat și dotat cu echipamente Institutul de Meteorologie (radarul de la Băneasa), Institutul de Cercetări Agricole de la Fundulea (un ciclotron pentru semințe), Politehnica din București (centrul de informatică și dotarea cu computere), a încurajat turismul (Hotelul Flora). A înființat și a adus experți străini pentru un centru experimental de irigații (Băneasa, Dobrogea), care a elaborat proiecte alternative de constituire a sistemului național de irigații. Fiecare proiect presupunea inițiative, discuții și negocieri pe care le efectuau diplomații. Pe atunci, nici un funcționar din Ministerul de Externe nu ezita să se dedice unor probleme din alte domenii, care erau însă legate de promovarea unui interes național în sistemul de relații internaționale.

Încurajați de experiența reușită a proiectelor cu ținte restrânse, am abordat ideea creării unui institut internațional de formare a cadrelor superioare din economie. După ce ideea a circulat între București (M.A.E.), New York (Paul-Marc Henry) și O.I.M. (Geneva – director David Morse) și s-a obținut și adeziunea unor experți, cadre superioare și referenți de specialitate, s-a ajuns la un acord semnat cu guvernul român în 1967 : înființarea la București a Centrului de Perfecționare a Cadrelor de Conducere din Întreprinderi (CEPECA).

CEPECA a devenit în scurt timp un adevărat « brand » al domeniului : clădiri spațioase, oferite de guvernul român, dotări cu aparatură informatică de vârf, computere de ultim model IBM, lectori și studenți de la marile universități din S.U.A., Anglia, Franța și alte

țări, organizare de simpozioane și conferințe internaționale, publicații cu autoritate. Personalitățile politice străine care ne vizitau țara voiau să vadă cu ochii lor CEPECA.

De îndată ce a început să funcționeze, diplomații au făcut doi pași înapoi și au trecut la alte acțiuni care-i așteptau. I-am urmărit de departe vasta activitate țâșnind ca o sondă de petrol și, mai ales, atunci când, intrând sub conducerea unui român, acesta a reușit să-i dea o adevărată strălucire. E vorba de o personalitate eminentă, dr. ing. Ion Niculescu. Citind lucrarea sa despre CEPECA[1], măsor întreaga dramă a acestei instituții. Succesele și faima ei i-au conturbat în asemenea măsură pe « politrucii » domeniului, încât au pornit o contraofensivă și au învins : autoritățile românești au desființat CEPECA și i-au trecut toate atribuțiile, bunurile și dotările la Academia partidului, la « Ștefan Gheorghiu », în anul « minirevoluției culturale », 1971.

Patru ani a funcționat această instituție, cea mai prestigioasă prezență a sistemului internațional în România în deceniul șapte. Președintele Kennedy iubea un vers din epopeea regelui Arthur care suna ca o premoniție a apropiatei sale drame : Camelot, legendara reședință a regelui, a existat « pentru un scurt moment strălucitor » (*for a brief shining moment*). Încercările de deschidere a României nu erau toate sortite să reușească.

Deși lucrarea noastră își limitează ținta la primul și cel mai fecund deceniu al deschiderii, suntem obligați să examinăm motivele pentru care România nu a folosit startul promițător ca să producă în timp o economie cu adevărat dezvoltată.

Ca de obicei, motivele pot fi mărunte. O trăsătură de caracter a unui decident absolut poate avea efecte dezastruoase. Mintea lui Ceaușescu avea un declic. Era impetuos la intervale regulate, exacerbat, desprins de realitate, pripit și superficial. Voi relata pe scurt cele trei instanțe în care o gândire cu asemenea caracteristici a modificat traseul pozitiv pe care se situase economia țării, provocând mai întâi începutul unui declin vizibil și apoi o cădere bruscă.

La începutul anilor '70 – și mai sigur, în 1971 –, a apărut prima mare neînțelegere între Ceaușescu și Maurer, ale cărui instrucțiuni

[1] Dr. Ing. Ion Niculescu – *CEPECA*, Karlsruhe, 2009.

Ceaușescu le urmase uneori *ad litteram*. Ea s-a ivit în jurul raportului în planul statului dintre cheltuielile pentru investiții și consum. Investițiile sunt, în practica generală, mai mici de 20 %. La noi, ele depășiseră 20 % și urcaseră constant, iar acum Ceaușescu voia 35 %, o valoare exorbitantă. Ceaușescu vedea în ea măreția construcțiilor pe care avea să le inițieze, dar Maurer înțelegea că ea este expresia unui nivel de trai coborât la un minim inacceptabil. *Cu cine vrei să construiești țara ? Cu oameni flămânzi ?* îl întreba pe Ceaușescu, încercând să-i modereze excesul de zel. Ceaușescu se înconjura de experți din « partida 35 % », care-i justificau teoretic și ideologic măsura luată. Cerea pauze de gândire și dimineața venea neclintit. (Bănuiesc că auzea acasă îndemnuri de genul : *Vor consum, adică să mănânce și să risipească ? Pune-i la lucru pe mitocani !*)

Economia n-a suportat indicatorul lui Ceaușescu. Consecințele, nefaste, au apărut treptat. S-au instalat apoi date false, corupție, norme și cifre de plan irealizabile, creșterea exporturilor și piețele goale. Tot ce fusese înainte speranță și încredere populară lăsa loc oboselii, dezgustului și evaziunii.

Mai ales, economia era condusă eronat, după principii greșite, pe criterii absurde și cu randamentul cel mai scăzut. Un prieten, profesor la Politehnica din Zürich, îmi făcuse odată pe hârtie un tablou al celor patru tipuri de economii, după ce consumă și ce produc. Materie multă, informație multă : submarinul, avionul – S.U.A. ; materie puțină, informație multă : ceasul și medicamentul – Elveția ; materie multă, informație puțină : vagonul de transport – România ; materie puțină, informație puțină : sandalele – Indonezia, Cambodgia. Vedeam că, în apropierea noastră, Ungaria, cu eminenți economiști, își alesese locul cel bun : medicamente și aparatură electrică mică și medie. Știam că orice economist cu cap caută valoarea adăugată. Iar noi continuam să construim fabrici uriașe, cu fum abundent și muncitori mulți, producând oțel și, ca o culme a consumului exorbitant de energie, aluminiu. Mai vedeam că în schema personalului din industrie nu era nici un loc pentru activități complementare – de pildă, designul era complet ignorat. Le explicam celor dispuși să mă asculte că prețul unui fotoliu finlandez i se datorează trei sferturi desenatorului și un sfert tâmplarului. Cuvântul « servicii » nu era frecvent în vocabularul economiștilor.

În 1971, România ocupa poziția 40 pe lista țărilor lumii întocmită după produsul intern brut (P.I.B.) pe cap de locuitor. Toate țările membre C.A.E.R. erau înaintea noastră, iar cinci dintre ele se aflau între pozițiile 18 și 30. Se cerea un minim efort, gândire strategică mai ales, ca să depășim această stare. După cum o începuserăm în 1962, ar fi fost posibil. După cum ne-am comportat în 1971, ar fi fost zadarnic.

În 1975, Ceaușescu simte că trebuie să aducă un corectiv stării de fapt și îl aduce pe plan ideologic și verbal : proclamă România « țară multilateral dezvoltată ». Expresia a fost uzată până la sațietate în folclorul politic oficial pentru că sugera acel dram de demnitate care ne lipsea.

În 1980 se produce cea mai mare tragedie economică din cele care pot lovi o țară. România intră în criză. Criza de plăți a datoriilor acumulate necugetat. Criza de lichidități, ca în vremurile noastre. Era, de fapt, nota de plată pentru erorile din viziunea economică măreață, mirobolantă, dar fără fundament real, care călăuzise zeci de planuri nerealizate, sute de proiecte eșuate și ani de rapoarte false.

Soluția dată de Ceaușescu la criză are stilul extravaganței lui. Plătim tot. Nu vom fi datori nimănui niciodată. Cu o povară greu de suportat, lipsite de cele necesare traiului, cu instituțiile de asistență socială într-o rână, generația de atunci și următoarele au trăit sub pecetea de foc a dezastrului, ce s-a înscris apoi în memoria colectivă a națiunii. O nouă eroare de judecată, mai mare chiar decât prima, a fost pierderea momentului prielnic și mult așteptat al plății datoriilor (1986) pentru ca tratamentul dur suferit de populație să ia sfârșit, să apară o îmbunătățire a nivelului de trai, o nouă speranță de normalitate. *Nu, a venit vremea să lucrăm intens și să strângem cureaua !* Decizie fatală, ce anunța iminenta implozie și sfârșitul de sistem.

Nu participam – în calitatea mea de exilat intern și cetățean supravegheat, adică periculos, supus interdicțiilor și hărțuielilor (1985-1989) – la această mare și penultimă dramă. În 1984, misiunea mea de ambasador în S.U.A. fusese întreruptă. *Te credeai în siguranță ?* mă întreba mai târziu Mizil. El aflase de ideea conducerii de a organiza un mare proces public, cu adunări ale populației indignate împotriva celor ce se făcuseră vinovați de îndatorări, și deci de înfometarea națiunii. Mizil știa că o comisie de experți lucrase vreo două luni în

secret la formularea acuzațiilor. *Dar ce aveam eu cu îndatorarea României ? Dosarul tău e voluminos*, mi-a spus Mizil. Sunt toate rapoartele despre contactele cu Banca Mondială și câțiva șefi de bănci mari. *Cum să nu fie mare dosarul dacă am pledat la ei pentru ușurarea condițiilor de plată a datoriilor pe care le-au făcut alții ?* i-am spus. Evident, acest lucru nu conta atunci când se căuta doar efectul teatral al pedepsirii unor presupuși vinovați.

Câte anterioare lucruri remarcabile pălesc în istoria acestor ani atunci când un început de speranță este distrus de o stare de declin veninos !

În anii '80, statul român nu renunțase la un avantaj vizibil și tangibil precum zona de petrol din Libia. Dar în tranziția în care scursurile de *homo fraudens* ale socialismului au găsit un rai al favorizării fraudei prin ideologia antistatală, neoconservatoare, de abolire a interesului național, înstrăinarea rapidă a acestui avantaj prin vânzarea către spanioli a fost un gest normal, neatins de vreun scrupul. Întrucât nu există bilanțuri obiective, științifice ale celor două epoci, ne mărginim să semnalăm anomalii ce vor face, desigur, obiectul unor analize viitoare.

Pentru moment, reținem faptul că economia românească și-a dovedit, în ciuda unor împrejurări restrictive și nefavorabile, capacitatea de a se afirma în încercarea de a obține independență și deschidere, scoțând la iveală calitățile mentale și pregătirea celor care au construit-o.

Capitolul V
Țările în curs de dezvoltare

În 1963, când politica deschiderii își exersa la noi primele zboruri, vedeam că grupul afro-asiatic ce produsese Declarația de la Bandung se consolidează până la găsirea noii forme de solidaritate a lumii a treia. La Adunarea Generală s-a înscris tema unei conferințe mondiale a comerțului. Dar nu era vorba doar de comerțul internațional și de tarifele lui, de care se ocupa G.A.T.T.-ul de la Geneva, ci de o nouă formulă, mai largă, de solidaritate a lumii a treia. Dacă la Bandung principiile politice ale țărilor afro-asiatice fuseseră elaborate de 29 de state, la O.N.U., un nou grup de țări de pe toate continentele, în număr de 75, pregătea o declarație a țărilor în curs de dezvoltare. Până acum, acele state se limitaseră, în materie de economie, la obținerea clauzei națiunii celei mai favorizate și a unor termeni echitabili de schimb între produsele finite și materiile prime. Acum aveau curajul să ceară un tratament preferențial pentru produsele lor, ca să-și poată înjgheba industrii și urni dezvoltarea. Refuzau vechea denumire de « țări slab dezvoltate » și o înlocuiau cu « țări în curs de dezvoltare ». Evident, această atingere adusă reciprocității formale indigna țările dezvoltate. Discuția din cadrul conferinței ce avea să se numească « pentru comerț și dezvoltare » se anunța deci tumultuoasă.

Grupul care a devenit al celor 77 de țări – denumire păstrată și după ce numărul a trecut de 120 – a elaborat din timp un proiect de declarație comună. Aceasta prelua multe idei din Declarația de la Bandung și din rezoluțiile Adunării Generale care proclamau suveranitate, autodeterminare, neintervenție, nediscriminare, comerțul ca factor de dezvoltare, asistență, condiții favorabile. În România se punea mare preț pe principiile relațiilor internaționale. Ele stăteau la baza strategiei de deschidere. Se lucra la o declarație proprie ce avea să fie enunțată în anul următor. De aceea, pregătirea conferinței constituia un obiectiv privilegiat la Ministerul Afacerilor Externe și în cele două direcții pe care le coordonam, Organizații internaționale și Relații economice.

Prima Conferință pentru Comerț și Dezvoltare, care s-a ținut apoi cu o periodicitate de patru ani, a avut loc la Geneva în primăvara lui 1964. Delegația română îl avea în fruntea ei pe ministrul Comerțului exterior, Gogu Rădulescu, și cuprindea experți din acest minister. Eram locțiitorul său și adusesem cu mine diplomați specializați în conferințele internaționale. Același procedeu asigura și participarea noastră la Comisia Economică Europeană a O.N.U. E surprinzător pentru mulți că aceasta a premers și a rămas paralelă cu Comisia Economică Europeană constituită pentru europeni doar de statele europene occidentale. Astăzi, Uniunea Europeană lărgită este eroul principal al problemelor economice.

Am intrat direct în vâltoarea Conferinței. Era dominată de Grupul celor 77. Cu sprijinul lui Jazairi din Algeria, am intrat în grupul de lucru al Comisiei a 5-a și chiar în grupul de redactare a principiilor. Această comisie se ocupa de Expansiunea comerțului internațional. Celelalte vizau Materii prime, Produse manufacturate, Finanțare și Aranjamente internaționale. Eram împărțiți într-o formulă de blocuri : A. Țări dezvoltate (Occidentul) ; B. Țări dezvoltate socialiste ; C. Grupul celor 77 ; D. Latino-americanii. Prinși în strânsoarea lagărului, ne uitam cu jind la Iugoslavia : o țară neangajată, care se declarase în curs de dezvoltare, nu se afla în B, ci în D, pentru că Grupul celor 77 îi oferise găzduire.

Marile puteri observau atent Conferința și țările în curs de dezvoltare. S.U.A. credeau că singura cale a dezvoltării este capitalismul, iar U.R.S.S. vedea în socialism singura garanție a dezvoltării. Dar occidentalii nu reușeau să capteze simpatiile celor 77. Aceștia îi vedeau în grupul A pe foștii colonialiști de care tocmai se debarasaseră. În plus, nu aveau încredere în economia privată, pe care o cunoșteau sub forma unor corporații hămesite, gata să exploateze resursele lor naturale. În schimb, priveau cu interes la grupul B, care-și baza economia pe o politică centrală a statului, iar ei tot pe politici și programe de stat voiau să se dezvolte. Ambele țări mari voiau să-și câștige

prieteni în rândul noului grup al celor în curs de dezvoltare și se străduiau, cu șanse diferite, să folosească în acest scop Conferința.

Una dintre revendicările Grupului celor 77 privea acordarea unor facilități din partea celor dezvoltați care ieșeau din formula reciprocității. Cei în curs de dezvoltare își arogau dreptul la asistență și ajutoare. Afirmau că, atunci când și-au dobândit independența, au moștenit o situație economică precară, pe care numai un sprijin masiv ar putea-o depăși. Americanii se derobau, spunând că ei înșiși au fost o colonie care și-a susținut singură procesul de dezvoltare. Am auzit un european explicându-i unui african că țara lui e săracă în materie de resurse, dar bogată în *know-how*, în timp ce situația din Africa se prezenta invers. Nu putem da *know-how*-ul nostru pe gratis, în timp ce plătim resursele voastre. Sovieticii încurajau pretențiile celor 77 față de occidentali : ei v-au exploatat, ei să vă despăgubească !

Chestiunea « regimului favorizat » a făcut ca lumea care avea un Război Rece Est-Vest să adauge pe război un conflict Nord-Sud. Cunoșteam prea bine conflictul Est-Vest ca să nu înțeleg primejdia unui lung conflict Nord-Sud chiar pentru cei ce voiau să se dezvolte. În plus, Grupul celor 77 dăduse proporții revoluționare doctrinei sale, numind-o « Noua Ordine Internațională ». Într-adevăr, schimbările aduse pe scena internațională de lichidarea înapoierii economice pentru un număr uriaș de țări aveau proporțiile unei « noi ordini ». Dar, pentru moment, raportul de forțe între Nord și Sud nu lăsa loc unor speranțe pentru viitorul imediat și nici pentru cel apropiat.

Dacă ne uităm în urmă, vedem că Noua Ordine Mondială se bucura în anii '60 de maximă audiență, dar a început să coboare în anii '70 și apoi aproape că a dispărut în anii '80. Între timp, problema dezvoltării a cunoscut momentele de excepție ale apariției dragonilor sau tigrilor asiatici care, prin însușirea *know-how*-ului și prin intens R-D (*research and development*, « cercetare și dezvoltare »), au ocupat poziții de vârf în ierarhia internațională. În secolul nostru, când țări din ce în ce mai mari ale grupului emergent își clădesc cu răbdare o bază proprie prin aceleași mijloace ca ale dragonilor, suntem martorii « noii ordini internaționale » visate atunci, dar realizată cu strategii mai eficiente. Cine ar fi zis că India va dispune de o companie multinațională, Grupul Tata, cu venituri de aproape 70 de miliarde de dolari în 2010, și de o Silicon Valley a informaticii în

Bangalore ? Cine ar fi zis că în mod susținut China va avea cea mai mare rată a creșterii și cele mai mari rezerve bancare dintre toate țările lumii ?

În orice caz, în 1964 eram fermi susținători ai principiilor călăuzitoare pentru cei 77. Când am semnat actul final (Gogu Rădulescu era absent), am spus explicit că țara noastră a venit la Conferință pentru a contribui la eforturile comune în vederea promovării unor relații stabile și echitabile, de natură să creeze condiții favorabile progresului economic al tuturor țărilor în curs de dezvoltare, să asigure lărgirea cooperării între state independente, suverane și egale în drepturi. Vedeam acest gen de cooperare și în interiorul blocului estic – el era exprimat, de altfel, și în Declarația din 1964 de la București.

În consfătuirile cu celelalte țări socialiste, reprezentantul Indiei ne informa că U.R.S.S. se va abține la acele rezoluții în care nu se face distincția între țările occidentale autoare ale subdezvoltării și cele care sprijină țările în curs de dezvoltare. Explicam în cel mai constructiv mod posibil că acest fapt slăbește susținerea cerințelor lor justificate și diminuează acele legături pe care urmărim să le stabilim cu ele. Prin urmare, dorim să votăm în favoarea lor. De șase ori votul nostru a diferit de cel fixat de grup. Noi eram *pentru*, iar ceilalți *se abțineau*. Temele erau următoarele : 1. Utilizarea fondurilor pentru dezarmare ; 2. Prețurile materiilor prime ; 3. Transformarea Fondului special al O.N.U. în Fond pentru dezvoltare ; 4. Crearea fondurilor regionale ; 5. Facilitarea creditelor, credite compensatorii ; 6. Dezvoltarea industrială.

În alte voturi nominale, am exprimat de încă trei ori o poziție diferită de a vecinilor de bloc (*pentru* în loc de *abținere*). Presa a observat fenomenul și l-a comentat, vorbind despre « cele nouă voturi disidente ale României ». Pe noi nu ne interesa ecoul în presă, ci efectul asupra celor vizați, care erau cei 77. Într-adevăr, din « prieteni posibili » deveniserăm, în lunile cât a durat Conferința, « prieteni activi ».

La această poziție avansată au contribuit și relațiile lui Gogu Rădulescu cu personalitățile-cheie ale Conferinței. Președintele Conferinței era Abdel Moneim Kaissouni, ministrul egiptean al Economiei. Secretarul ei general era economistul argentinian Raul Prebisch. Cu Kaissouni, Gogu Rădulescu stabilise schimburi economice de un

volum și de o valoare considerabile. Erau prieteni. Soțiile lor se împrieteniseră și ele. Se vizitau în familie. Dar Gogu Rădulescu reușea să susțină contacte plăcute și cordiale și cu alți miniștri sau reprezentanți. Pe europeni îi câștiga prin relațiile stabilite la Geneva, la Comisia Economică Europeană, al cărei președinte a fost într-una dintre sesiunile anuale. Prebisch avea pasiunea discuțiilor pe teme doctrinare. Până la urmă, a elaborat o doctrină care a devenit pentru o vreme un adevărat ghid al politicienilor latino-americani. Prebisch era președintele puternicei Comisii Economice Latino-Americane, cu sediul în Chile. Nu se poate spune că principiile celor 77 erau lipsite de stâlpi teoretici cu autoritate.

La Conferință participa și reprezentantul G.A.T.T. (Acordul General de Tarife și Comerț) la Geneva, care conducea delegația organizației sale. Îmi amintesc de el ca de un personaj al lui Dickens – îi ziceam « englezul cu petice de piele la coate ». G.A.T.T.-ul funcționa pe ideea liberalizării schimburilor, dragă celor dezvoltați și suspectă celor slab dezvoltați. Dar țările care erau membre G.A.T.T., indiferent de gradul lor de dezvoltare, puteau beneficia de reduceri de tarife la exportul lor. Întâlnirea și discuțiile noastre se bazau și pe interesul internațional stârnit de poziția noastră în C.A.E.R. În orice caz, toți examinau atent fiecare gest românesc de la Conferință. Ne întâlneam neoficial și informal în restaurante discrete, unde scăpam de atenția ziariștilor sau a observatorilor nedoriți. În final, reprezentantul G.A.T.T. mi-a dat verdictul pe care-l așteptam : dacă România va cere aderarea la G.A.T.T., va contribui la reușita acestui pas.

În paralel, am purtat discuții cu reprezentantul Băncii Mondiale, cu care mi-a făcut legătura White. A urmat o altă încurajare a României, aceea de a deveni membră a Băncii.

Asociez Geneva cu multe figuri marcante din agenda mea, dar, desigur, nici o amintire nu egalează buna cooperare și perfecta înțelegere pe care le-am avut cu Gogu Rădulescu. Aveam aceeași relație cu colegul său de la Externe, Corneliu Mănescu. Mă întrebam de ce între ei nu există o căldură asemănătoare. Dimpotrivă, evitau contactele și făceau remarci nu tocmai plăcute unul despre celălalt. Să fi fost la mijloc vreo întâmplare dezagreabilă din tinerețea lor, când erau studenți militanți pentru aceeași cauză în clandestinitate ?

*

Am să-l evoc pe scurt aici pe Gogu Rădulescu. Într-o sferă care se intersecta cu cea diplomatică, dar una nu de mai mică importanță, se urmăreau scopuri integrate în strategia destinderii și independenței în contacte și relații. Gogu Rădulescu își forma prietenii utile. A rămas, după experiența tinereții sale, un antifascist consecvent și aspru. A păstrat amintirea bătăilor și a înjosirilor la care fusese supus de legionari. A întreținut o caldă recunoștință și admirație pentru profesorul său de economie, care-l luase o vreme asistent. Rămăsese cu nostalgia unei cariere de economie teoretică de care nu a avut parte. Simpatia pentru Uniunea Sovietică se echilibra cu interesul pe care-l purta istoriei și culturii franceze. Își știa bine meseria, conducea cu o mână sigură Ministerul Comerțului și schimburile economice ale României, care înregistrau creșteri continue, în paralel cu industria și agricultura.

Avea o slăbiciune cunoscută de toți. Promova tinere talente din literatură și cercetare și se înconjura de tineri, ca un filosof de adepții săi. Dacă aveau dificultăți cu editurile și cu cenzura, încerca să-i ajute. Dacă aveau probleme la uniunile de creație, punea o vorbă bună pentru ei.

Mă lua în multe dintre delegațiile ce duceau negocieri în străinătate pe teme de comerț sau la congrese, argumentând că acestea au și fațete diplomatice. În 1968, la a doua Conferință pentru Comerț și Dezvoltare de la New Delhi, unde eram, ca și la prima, locțiitorul său, m-a luat în vizita pe care i-o făcea prim-ministrului indian Nehru. Fiica lui, Indira, era o personalitate puternică, pe care ideile noi, teoriile economice și revoluția științifică nu o îndepărtau de prioritățile Indiei. Cam în aceeași vreme, primise un gânditor francez care vorbea despre « era computerelor » și virtuțile informaticii de a schimba totul. *Mă întreb*, i-a spus doamna Gandhi, *dacă informatica are vreo tangență cu problema asigurării hranei pentru populația Indiei*. Împreună cu primul-ministru, cu secretarul general al O.N.U., U Thant, și cu alți șefi de delegații, am depus flori la mormântul ilustrului ei părinte, intrat laolaltă cu Gandhi în panteonul național indian.

Cu un an înainte, în 1967, Gogu Rădulescu, care sosise în Egipt cu probleme de comerț pe care le discuta cu ministrul Kaissouni, a

fost invitat la președintele Nasser. L-am însoțit, bucuros să văd un erou al istoriei contemporane în casa în care locuia. La Geneva, la fel, orizontul meu de relații se lărgea de fiecare dată în asociere cu Gogu Rădulescu.

Își formase un grup de oameni tineri în care avea încredere și putea aborda cu ei probleme de actualitate ce se abăteau de la canoanele gândirii oficiale. Îmi amintesc că, în anii în care fusesem exclus din Ministerul de Externe, după 1985, mă invita la el fie singur, fie împreună cu alte persoane. Mă încuraja, îmi dădea sfaturi. Ascultam muzică și, din când în când, aborda subiecte delicate. *Lucrurile nu merg bine*, zicea și arăta cu degetul în sus, spre plafon. Asta însemna « la nivelul conducerii ». *Dar totul provine de la...* și arăta pe deget un presupus inel. Era « ea », consoarta « lui ». *Nu putem vorbi*, adăuga, punând degetele pe umăr, acolo unde stau gradele. Însemna « suntem supravegheați ». Apoi, urechea : « suntem ascultați ». Purtam discuții politice cu un membru de seamă al Partidului prin semne și coduri, ca niște surdomuți. Era o manieră a epocii de a comunica în condiții de supraveghere totală. Dar era și o expresie a încrederii pe care mi-o acorda Gogu Rădulescu.

Revin la Geneva, în 1964. Lucrările i-au permis delegației noastre să se apropie mult de Grupul celor 77. Discursurile și apoi voturile noastre în favoarea tezelor pe care le susțineau îi convinseseră că le suntem apropiați. La sfârșitul Conferinței nu mai aveau îndoieli. Iar atitudinea lor a fost exprimată în propunerea formală ca România să intre în Grupul celor 77. Nu puteam spera mai mult, pentru că aveam acest deziderat. O nouă solidaritate s-ar fi creat pentru noi cu un grup vocal și influent ; relațiile cu țările în curs de dezvoltare ar fi adus avantaje economice importante ; strategia destinderii ar fi căpătat o arie nouă de afirmare a independenței față de haina strâmtă și restrictivă a grupului nostru dominant.

Am informat la București despre această evoluție salutară a evenimentelor și am așteptat aprobarea finală a noului pas. Spre marea mea surpriză și deziluzie, răspunsul a fost « nu acum, nu e momentul ». Nu-mi credeam ochilor. Am decomandat întâlnirea solemnă și masa festivă cu conducerea Grupului, am explicat cum am putut neacceptarea propunerii lor, am subliniat caracterul ei temporar și intenția de a avea în continuare aceeași poziție de susținere solidară a declarației și a politicii lor. Aceeași decizie negativă li se aplica și încercărilor de a ne apropia de G.A.T.T. și de Banca Mondială, unde existau perspective demne de a fi luate în considerare.

Mi-am făcut procese de conștiință, căutând erorile mele în acest proces : nu întreținusem pe parcurs interesul țării noastre printr-un șir de informații convingătoare, mă bazasem pe prezența lui Gogu Rădulescu la București și pe influența sa în favoarea unei aprobări, neglijasem principiul că un diplomat ce negociază se află angajat în două planuri, să-l convingă pe oponent și să-și convingă propriile foruri de decizie. Dar de unde refuzul lui Dej și tăcerea lui Maurer ? Probabil, mi-am zis, că nu se dorea atingerea dosarului relațiilor cu sovieticii printr-un nou gest care i-ar fi putut irita. Am fi fost, într-adevăr, prima țară socialistă care devine membră a unui grup străin, și, ceea ce era și mai rău, lăsând impresia că-i imităm pe singurii socialiști în curs de dezvoltare, pe iugoslavi.

Ajuns acasă, am fugit la munte ca să-mi regăsesc echilibrul. Am parcurs Munții Făgărașului de la Olt la Dâmbovița.

Am sosit la New Delhi în 1968, la a doua Conferință pentru Comerț și Dezvoltare, fără a avea dezlegarea de a continua procesul de aderare a României. Entuziasmul meu se calmase, dar încă simțeam rana din 1964. Au trecut câțiva ani și colaboratorii apropiați ai lui Ceaușescu au revigorat interesul pentru Grupul celor 77. Când noi am început să tatonăm însă perspectivele unei intrări în rândurile lor, am fost priviți cu rezervă. Am constatat că ușile se închiseseră. Și închise au rămas până în 1976, când cererea noastră devenise insistentă. În 1972, la Santiago de Chile, reprezentantul român adera la Declarația de la Lima a celor 77 în numele unei țări în curs de dezvoltare care se identifica atunci cu eforturile statelor în curs de dezvoltare. Cei 12 ani care trecuseră de când un simplu « da » ar fi rezolvat problema m-au învățat că șansele istoriei trec pe lângă noi și nu există pierdere mai mare decât să nu le prinzi în acel moment favorabil, care dispare apoi ca o nălucă. Am aflat că un membru al Biroului Politic și-a amintit în acea perioadă de situația favorabilă ce existase în 1964, la Conferința de la Geneva, spunând despre mine : *Păcat că nu l-au lăsat să decidă singur, l-am fi sancționat că acționează fără instrucțiuni și ar fi stat doi ani așa, pentru a fi iertat și reprimit după aceea.* Nu găseam nici o consolare în vorbele lui.

Dar cu regret nu contemplam doar întârzierea noastră, ci și lenta depreciere a doctrinei Noii Ordini și înrăutățirea stării economice a țărilor ce o proclamau. Apoi au venit anii '80, ai lui Reagan și Thatcher, care au favorizat ideea statelor slabe și a corporațiilor puternice. Au fost anii în care neoliberalismul alunga strategiile lui Prebisch din universitățile latino-americane. România, cu ardoarea unui proaspăt adept, continua totuși să dezvolte și să consolideze relațiile economice cu țările în curs de dezvoltare, devenite principalii ei parteneri, cu unele rezultate.

Capitolul VI
Lagărul și Europa

Încep cu 1965. România prezintă la O.N.U. un proiect de rezoluție europeană. E o inițiativă veche, de pe vremea « coexistenței pașnice », când propuseserăm ceva asemănător, dar rezoluția se muta de la o sesiune la alta, neinspirând interes nimănui. În 1963, dorim să o aducem la zi. Iar în 1965, la fel. Suntem sever chestionați de Ion Gheorghe Maurer : *La ce ne servește coexistența ?* Noi, la Externe, susțineam că vrem să punem în valoare ideea lui de « coexistență dinamică », o idee care ne distingea și în ideologia lagărului. *Bun*, zicea Maurer, *asta e pentru ruși și în dialogul cu ei. Dar ce le transmiteți europenilor* ? Ne-am spart capul și am găsit. Dacă nu se distinge grozav prin conținut, se poate distinge prin coautori. Căutăm un grup de nouă : trei estici, trei vestici, trei neutri și nici o mare putere. Va oglindi o Europă a țărilor mijlocii, cu toată varietatea de apartenențe politice dar și cu dorința comună de a colabora. *Încercați*, a spus Maurer.

Și rezultatul a fost aproape cel dorit. Trei socialiști : noi, Ungaria, Bulgaria (vecini) ; trei neutri (Austria, Suedia și Finlanda), două țări N.A.T.O. (Danemarca și Olanda). Mai era și Iugoslavia, mai greu de clasificat, iar la scurt timp după prezentare dorea să se alăture Turcia. Oricum, i se putea spune « rezoluția Europei tripartite ».

Pe plan politic, ideea stârnea discuții și reacții. Cele două supraputeri care împărțiseră Europa în două alianțe opuse, cu două scuturi nucleare și cu două ideologii care se confruntau cu toată forța, simțeau și vedeau în rezoluție un afront la adresa lor. Au susținut-o și au votat-o totuși. Dintre puterile mari, singură Franța a elogiat fără rezerve inițiativa. Ambasadorul sovietic, ales de Hrușciov dintre « diplomații intelectuali », n-a fost împotriva rezoluției, dar a înveni-

nat atmosfera prin atacuri antivestice. Țările în curs de dezvoltare au aplaudat-o.

Textul rezoluției nu avea nimic special : principiile O.N.U., pace și cooperare, contacte și iar conlucrare. Votul unanim și bunăvoința creată i-au îmboldit pe cei din grupul tripartit să-și mențină solidaritatea de grup neconvențional și să examineze ce pot întreprinde. Și-au fixat o întâlnire la următoarea sesiune care, după părerea Austriei, trebuia să adopte un plan de acțiuni menite să intensifice schimburile economice, politice, culturale în Europa dincolo de frontierele ideologice sau strategice și să convoace o întâlnire a miniștrilor din nouă țări, deschisă și altora care vor să li se alăture.

Această ultimă idee i-a tulburat în mare măsură pe sovietici. Să ia naștere sub ochii lor o Europă cu o structură pluralâ, și nu binară, cu membri care să înceapă să conlucreze de capul lor era greu de admis. Și atunci, un plan pentru o întrunire a statelor convocată de cei mari pe tema specifică gândirii lor – securitatea – a prins ființă. Și astfel, Uniunea Sovietică a propus ca inițiativă a blocului estic convocarea unei conferințe europene generale, consacrată întăririi securității. În vara lui 1966, acest lucru s-a petrecut la consfătuirea de la București a Tratatului de la Varșovia. Iar în toamna lui 1966, la O.N.U., cosponsorii socialiști nu mai veneau la consfătuirile grupului triadic, pretextând efortul cerut de realizarea propunerii de conferință europeană. Dar nici coautorii vestici nu mai arătau același interes și, astfel, rezoluția a dispărut încet din atenția generală.

A fost ea inutilă ? Nu, deloc. În anii următori, schimburile cu Vestul cresc, vizitele oficiale se întețesc, litigii financiare vechi se rezolvă într-un ritm rapid. În 1967, la doi ani după rezoluție, ministrul de Externe al României este ales președinte al Adunării Generale – primul președinte estic după două decenii de la crearea organizației. Relațiile personale cu miniștrii de Externe ai țărilor europene erau considerabile : Couve de Murville (Franța), Aldo Moro (Italia), Willy Brandt (Germania), Pierre Harmel (Belgia) și alții. Dar și cu miniștrii lagărului Corneliu Mănescu întreținea un dialog cordial. Cu Gromîko, înainte de a aborda probleme mai delicate, avea un schimb amical de idei. Cu János Péter (Ungaria) relațiile sunt ilustrate de gestul acestuia de a-i oferi adăpost și îngrijire în 1989,

atunci când Mănescu se afla în arest la domiciliu, undeva la marginea Bucureștiului.

*

La începutul anului 1966 am putut măsura nivelul de încordare atins în relațiile cu Moscova. Pe timpul lui Hrușciov apăruseră acele idei de consolidare și unitate a lagărului socialist care-i cristalizaseră lui Dej ideea de a preveni o înăsprire a disciplinei de bloc. Inspirația îi venise lui Hrușciov, în mod paradoxal, de la Europa. Erau știri că aceasta lucra la integrare. Acordul franco-german din 1963 era un motor care îndrepta Comunitatea Europeană spre procesul accelerat de integrare al anilor '70 și apoi '80. *Ei se integrează și noi nu ?* zicea Hrușciov. Și cum în Vest accentul se punea pe economie, Hrușciov a luat scena veche a C.A.E.R.-ului (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc, înființat în 1949, cu șase membri) drept sediu principal al integrării. Primele acțiuni de refuz al « închiderii » în blocul economic au fost întreprinse de România, așa cum am arătat în capitolul IV.

Sub Brejnev, integrarea trebuia să crească și în domeniul politic. De unde o întreagă ofensivă « organizatorică » la care R.D.G. se dovedise cel mai devotat aliat al Moscovei.

În februarie 1966 este convocată la Berlin o sesiune de lucru a adjuncților miniștrilor de Externe ai țărilor din Tratatul de la Varșovia. Est-germanii propuneau soluții, sovieticii le sprijineau și le completau, celelalte țări aprobau, iar românii își prezentau, cu tot tactul și prudența, obiecțiile lor. Să elaborăm un statut al Comitetului Politic Consultativ care să introducă reguli fixe și ordine și să vegheze la aplicarea lor. România : *Nu e o nevoie stringentă și nu e cazul.* Să creăm o Comisie permanentă pentru probleme de politică externă, organism auxiliar al Comitetului Politic Consultativ, care să se ocupe, de fapt, cu elaborarea unei politici externe comune. România : *Nu e cazul ; distrugem flexibilitatea și operativitatea necesare.* Să formăm un Secretariat tehnic cu sediul la Moscova. România : *Nu e rău. Dar să funcționeze prin rotația statelor care găzduiesc reuniunea. Și să fie condus, tot prin rotație, de responsabilii din țările-gazdă.*

Criticile românești nu erau prezentate cu un ton negativ. Dorim și noi introducerea unor metode mai eficace și mai elastice. Avem

propuneri pentru măsuri concrete de îmbunătățire a activității Comitetului. Să întărim, în spiritul unității și al solidarității, metoda consultărilor reciproce. E și în statut – să-i dăm viață, să-l aplicăm peste tot. De la început nu ne-am considerat « doar o contrapondere politică și militară la blocul agresiv nord-atlantic, ci o afirmare deschisă a relațiilor de tip nou statornicite între țările noastre ». Trebuie să urmărim mai buna pregătire a lucrărilor, să întărim răspunderea fiecărui stat membru, antrenându-l, dându-i roluri prin rotație, prin consfătuiri numeroase și de fond.

În acest amestec de susținere a propunerilor proprii și contracarare a ofensivei celorlalți am luptat alături de șeful Direcției juridice a ministerului, ambasadorul Flitan, un discipol devotat al lui Maurer și duelist de excepție. Am rezistat la presiuni de tot felul. Ulbricht, văzând că nu înaintează inițiativele U.R.S.S.-R.D.G., m-a chemat în biroul său de șef suprem. A ținut să-mi explice rațiunea, baza și nevoia imperativă de a consolida Tratatul. S-a ridicat de la masă, m-a luat de braț și m-a dus la fereastră. *Privește !* Am văzut capătul unei piețe înecate în zăpadă. *Acolo este dușmanul, gata să ne lovească. Nu știm momentul. Avem noi timp de consultări atunci ? Totul trebuie pregătit înainte. Să ne găsească uniți. Să fim gata de ripostă.* Plus multe fraze grandiloc-vente despre valoarea Tratatului și nobilele sale prevederi. *Aici se trage cu pușca, aici e un loc critic, frontul e încă deschis. Suntem în inferioritate față de occidentali. N.A.T.O. ne râde în nas. Ne trebuie un secretar general, să știm cui ne adresăm, un punct unic spre care să mergem când se ivește o problemă.* Am dat din cap la toate pasajele teoretice și din umeri la măsurile de mobilizare.

Știam de la Maurer că, dintre conducătorii țărilor socialiste, Ulbricht era cel mai înfocat : sărea, propunea, argumenta metodic. Odată, povestea Maurer râzând, prim-miniștrii și conducătorii țărilor prietene fuseseră invitați de gazdele sovietice la o expoziție de echipament militar nou : rachete, tancuri, muniție. La prezentarea unui nou tip de tanc, Ulbricht a pus întrebări detaliate și a manifestat un viu interes, până la a dori să vadă tancul din interior. Cu grijă, gazdele l-au coborât într-o nacelă întunecată și înghesuită. După ce s-a documentat, Ulbricht a încercat să iasă, dar locul era strâmt. I se vedeau când mâinile neputincioase, când capul

înroșit de efort. Cu mare greutate, câțiva soldați de pe tanc au reușit să-l scoată în timp ce colegii săi gustau momentul comic.

(Într-o zi, am avut și eu parte de o extracție dificilă. Flitan, simpatic, mic de statură și gras, nu răspundea când, dimineața, voiam să-l luăm la ședință. Sforăia, iar noi loveam cu pumnii în ușa închisă. Ne-am amuzat mai târziu : faptul că trăiam o sesiune stresantă, epuizantă fusese demonstrat, spuneam.)

Când ne-am întors la București după ce stricaserăm consensul cerut de betonarea Tratatului, am înțeles că acțiunea noastră fusese urmărită cu atenție. Am fost chemat să raportez personal în fața Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. (șapte membri, șase invitați) la 16 februarie 1966. Interesau mai mult răspunsurile date lui L.F. Iliciov, adjunctul de la Externe al Moscovei, și altor « grei » ai sesiunii, discuția cu Ulbricht, relațiile cu Winzer, ministrul R.D.G., Naszkowski, adjunctul de la Varșovia. De obicei, după asemenea rapoarte nu li se dădeau calificative celor care aduceau vești de pe teren. Se mai strecura câte un « bine » rar, « foarte bine » niciodată. De data aceasta, Maurer a rupt tradiția. A spus că activitatea mea a fost foarte bună, sarcina fiind dificilă și situația delicată. Ceaușescu s-a alăturat aprecierii spunând că « tovarășii au lucrat bine », « s-au achitat bine de sarcini ».

Consfătuirile la nivel de adjuncți ai miniștrilor erau considerate terenul cel mai dificil al confruntărilor. Acolo se dădea bătălia între poziții, acolo se identificau problemele în care nu se putea asigura un consens și se schița posibilitatea unor compromisuri ulterioare. Când în același an, în iunie, la Moscova, la întâlnirea miniștrilor, s-a făcut iarăși referire la propunerea statutului nou al Tratatului în ideea elaborării unor « norme de bază », Corneliu Mănescu a spus scurt din partea României : *Argumentele expuse la Berlin se aplică în întregime și la această problemă și, deci, o considerăm inutilă.* A repetat apoi succint dar sistematic pozițiile noastre, afirmate anterior la consfătuirea adjuncților.

*

În 1966, miniștrii formează un grup de pregătire a Conferinței Tratatului de la Varșovia la nivel înalt, prevăzută pentru iulie 1966.

În iunie, mă îndrept spre Moscova. Punctul tare era Europa. Sovieticii elaboraseră o « Declarație privind întărirea păcii și a securității în Europa », iar textul ne fusese înmânat la M.A.E., la București, în 4 iunie.

Aproape o lună de zile am fost cufundat în cea mai lungă și mai dură negociere din întreaga mea carieră diplomatică. Nu mă așteptasem la greutățile ei, cu atât mai mult cu cât România nu avea nici o obiecție la inițiativa unei Conferințe europene și chiar o sprijinise. La Externe, Mănescu și ceilalți regretau că, prin proporțiile ei și prin preocuparea pentru securitate, Conferința avea să umbrească și să facă inițiativa română de convocare tripartită a miniștrilor să apară ca mai puțin actuală, ba chiar și superfluă. Temerea s-a adeverit la sesiunea Adunării Generale din toamna lui 1966. România putea spera însă că o conferință paneuropeană îi va oferi prilejul unei noi afirmări a intereselor proprii, printre care independența rămânea un principiu intangibil.

Dificultatea pregătirii unui text comun venea din două direcții. Încă din 1965, de la vizita lui Ceaușescu și a lui Maurer la Moscova, la care participasem, insistența României asupra independenței și suveranității devenise direct supărătoare pentru Brejnev. Iar consfătuirile pe tema întăririi Pactului se situaseră în clară contradicție cu vederile și propunerile lui Brejnev. Intram la Moscova în negocieri sub semnul suspiciunii celorlalți că am avea atitudini neprietenoase și chiar disidente. Cealaltă direcție ținea pur și simplu de stil. Brejnev îi ceruse lui Gromîko și acesta ceruse, la rândul său, întregului grup diplomatic să recurgă la un limbaj dur, care să reflecte puterea, intransigența și interesele de mare putere ale Uniunii Sovietice. Textul era conceput cu acest gen de fermitate ostentativă.

Raționamentul nostru era simplu și bine intenționat față de proiect. Dar cum să inviți țările occidentale la un dialog european constructiv, reafirmând drepturile absolute câștigate de învingători în cel de-al doilea război mondial și reamintind umilința și supunerea celor învinși ? Cum să-i chemi la masă după ce faci să sune toate trâmbițele de la Ialta și de la Potsdam ? Cum să-i faci parteneri după ce îi numești literal « state imperialiste membre ale N.A.T.O. și ale altor grupări agresive [care] continuă cursa înarmărilor » ?

Nu atât Ialta, cât *summit*-ul aliaților de la Potsdam era în atenția sovieticilor. Și aceasta din cauza Germaniei, a cărei împărțire dură de peste douăzeci de ani fusese confirmată la Potsdam în iulie-august

1945. În acel moment, ura și resentimentul față de germani atinseseră paroxismul. Unul dintre proiectele americane viza desființarea totală a statului german, împărțirea lui în state distincte, desființarea tuturor industriilor, reducerea economiei la agricultură și altele. Până la urmă, Germania a fost împărțită în patru zone de ocupație și o singură Comisie Aliată de Reparații. Când ceream scoaterea referirilor la Potsdam din text, sovieticii ne aducea critici. *Delegația română diminuează sau neglijează rolul U.R.S.S. în distrugerea fascismului ? Nesocotește jertfele aduse de popoarele sovietice ?*

Încercam cu greu să ne explicăm poziția întrebându-i : *Cum să stabilizezi o situație în care țările înclină spre cooperare, răscolind momentele de maximă diviziune ? Câștigi oare parteneri fluturându-le o vină istorică sau obligații moștenite ?*

Metoda de lucru propusă de noi era să nu întârziem lucrările dezbătând paragraf cu paragraf, ci să parcurgem întregul proiect, lăsând ce era acceptabil pentru toți și punând între paranteze propozițiile asupra cărora nu se cădea de acord. După aceea o luam de la început. Problema era că rămâneau cam multe paranteze. Noi propuneam la fiecare capitol să fie incluse « principiile suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi și neamestecului în treburile interne », dar ele apăreau între paranteze din motive de redactare : se repetau de prea multe ori. În fine, s-a găsit un echilibru. Principiile au rămas în număr suficient de mare, Ialta a dispărut și Potsdam-ul a fost citat o singură dată.

Am remarcat că dintre colegii de bloc nu mă sprijinea nici unul. Se purtau însă amical și-și manifestau, vag și camuflat, chiar o anume satisfacție la propunerile noastre. În ceea ce-i privește pe sovietici, gama reacțiilor lor era mare. Atitudine tactică : să le cerem delegațiilor sovietică și română să formeze un mic grup de lucru ca să rezolve problema. Atitudine înțelegătoare : știm că românii au aceleași obiective și înțeleg scopurile Conferinței. Atitudine amenințătoare : ce va face delegația română când poziția membrilor ei va fi discutată acasă, în organizațiile de partid de care aparțin ? Atitudine amicală : masă cordială și explicativă între mine și Semionov, adjunctul ministrului de la Moscova.

Discuțiile difereau de cele pe care le avusesem la Berlin cu Iliciov, colegul său. Iliciov venea din domeniul ideologic. Inflexibil, in-

tratabil, sub steagul unității de concepție. Semionov fusese diplomat cu răspunderi în Comisia pentru Germania și era specialist în problemele acesteia. Era pasionat de pictură și recunoștea că-i aprecia mai ales pe moderniștii ruși.

În conversațiile cu mine s-a purtat, aș putea spune, cu multă sinceritate. Aflam lucruri noi, pe care doar le bănuisem, dar și teze care mă îngrijorau. Germania era subiectul lui de predilecție. *Nu te teme că-i îndepărtăm dacă vorbim cu ei mai « tare ». Unii trebuie încă speriați. Dar noi contăm pe curentul crescător care vrea înțelegere cu sovieticii și acceptă existența a două state. Suntem în bune relații cu ei. În fond*, spunea el (și aici simțeam eroarea), *sunt două națiuni germane, nu una. Națiunea nu ține doar de limbă și cultură, ci și de ideologie și de realitățile politice. Când erau împărțiți în zeci de state, germanii aveau identități diferite : hanovrezii nu puteau fi confundați cu cei de la Dresda sau München.*

În chestiunile de perspectivă, spusele lui Semionov sunau îngrijorător. *Noi formăm o familie cu Ucraina și Bielorusia și cu zeci de alte formațiuni. Mâine veți aparține și voi, democrațiile populare, familiei noastre comune.* La nemți, federalismul nu suna bine : cele două state trebuiau să rămână distincte ; dar, pentru cei din Est, federalismul sovietic aștepta membri proaspeți.

Semionov nu mi-a ascuns că recunoștea o anume validitate a argumentelor noastre în vederea redactării unui text constructiv. Și cred că a influențat unele modificări în cercurile sale. Ulterior mi-a spus : *Am făcut treabă bună lucrând împreună.*

*

A urmat reuniunea la vârf de la București. Toți liderii erau prezenți, începând cu Brejnev. Pentru mine, vacarmul continua. Temele principale erau pentru sovietici – și deci, pentru toți ceilalți – întărirea lagărului și securitatea europeană.

La prima temă, Brejnev era total nemulțumit de Ceaușescu, pe care-l primise cu un an înainte. De atunci românii adăugau noi cărămizi la zidul lor de protecție. Brejnev venise încruntat, disprețuitor, uitându-se de sus la Ceaușescu, ca la un tânăr debil mintal. Ceaușescu resimțea atitudinea, se enerva și ieșea din tiparul calm al lui Maurer,

care-și vedea de conversațiile sale normale cu Kosîghin, corespondentul său în ierarhia sovietică.

Explozia s-a produs pe coridoare. Ceaușescu, pe un ton ridicat, i-a imputat lui Brejnev că nu i-a ajutat suficient pe vietnamezi. Coerența nu era punctul său tare, pentru că la o altă sesiune, când apăruse ideea primirii Vietnamului în Pactul de la Varșovia, s-a opus ferm.

Acum, Brejnev, agasat, a început să țipe că în acest moment tragic pentru el, al marelui cutremur din Asia Centrală, cineva vine să-l provoace cu reflecții necoapte și neserioase. Am numit evenimentul « scena leului »[1], căci nu se striga doar, ci se urla.

Dacă problemele lagărului erau încâlcite, Europa, care constituia obiectul unei declarații solemne, nu mai punea nici o problemă, dificultățile fiind toate absorbite de negocierile de la Moscova. În loc să se bucure însă de unanimitatea care însoțea acest punct realmente important, participanții păreau obsedați de teme intestine.

În ceea ce mă privește, neînțelegerea mă privea direct și personal. Exista un singur secretar general sovietic fix și cu scaunul la Moscova, sau unul – cum cereau românii – rotativ, care ținea temporar de ultima ședință a Consiliului suprem. Gazdele române susțineau că acest rol le revine românilor și că eu sunt secretarul general al Tratatului în timpul conferinței de la București și până la următoarea. Sovieticii se făceau că nici nu auziseră de această poziție și veniseră cu secretarul lor general, Firiubin, adjunct ca și mine la Externe, însoțit de o echipă de tehnicieni, experți, traducători.

Ca gazdă, l-am invitat pe Firiubin la o masă amicală, la care i-am arătat situația paradoxală. Ar fi nepotrivit să mutăm pe această temă, mai mult simbolică și protocolară, toate necazurile care pun la încercare comunitatea noastră în alte subiecte mai mari. Ar fi bine să găsim o formulă de compromis. A înțeles imediat și am convenit ca fiecare dintre noi să se considere ceea ce partea sa decisese să fie, să rezolvăm problemele consultându-ne, să ne punem de acord de ce tipuri de documente ne ocupăm fiecare, în ce limbi, de buna stare a delegațiilor, de transportul și de masa lor, de întâlnirile pe care le solicită etc.

[1] Vezi Mircea Malița – *Tablouri din Războiul Rece. Memorii ale unui diplomat român*, Editura C.H. Beck, București, 2007, p. 139.

Într-adevăr, organizarea unui *summit* cerea efort și tact. Am pus fiecare pe ușa sa o tăbliță inscripționată « Secretar general » și am început lucrul, care s-a terminat bine și « tovărășesc ».

Marea problemă s-a pus la sfârșit : cine duce la semnat mapele cu documente oficiale în ultima ședință dinaintea rondului de cuvinte de închidere ? Și aici am găsit o formulă : amândoi, dar nu împreună, ci separat. Intrăm pe cele două uși, care se află la un capăt și la celălalt al marii mese oficiale, și parcurgem fiecare câte două porțiuni ale mesei, una laterală și alta perpendiculară. Când am intrat în sală, șefii delegațiilor păreau surprinși de strategia noastră și amuzați. Au început să râdă și să comenteze ca la un spectacol. În tăcere și cu demnitate, ne-am îndeplinit obligațiile și am ieșit. (Ulbricht, întotdeauna exorbitant, le povestea apoi celorlalți că, atunci când a trecut ministrul român cu dosarul, i-a dispărut pixul. Și eu le replicam interlocutorilor că Ulbricht, obsedat de detalii, nu poate să-și piardă pixul, care e păzit de doi agenți speciali și pe care acasă îl ține într-un seif cu parolă. Îmi ziceam că e mai bine să glumești și să râzi decât să ragi și să faci spume la gură. Îmi amintesc că, deși de Firiubin m-am despărțit cordial, n-am însoțit delegațiile la plecare, fiind reținut – motivul real – la spital pentru o criză de tensiune.)

*

La începutul anului ce a urmat, în 1967, am asistat la o altă reuniune privitoare la Europa și la lagăr. Românii – singurii din lagăr – recunoscuseră Republica Federală Germania, din motive economice în primul rând și apoi juridice. Și cum în înțelegere au inclus Berlinul de Vest cu statut diferit, sovieticii și ceilalți s-au făcut foc și pară. Nu e o eroare, e un afront. *Și noi vrem să recunoaștem Germania de Vest, dar la momentul potrivit, când se termină negocierile diferite, când se cere în schimb Germania Răsăriteană, când se delimitează definitiv frontierele. Românii ne strică cel mai dificil joc în care suntem antrenați : problema germană.*

Hrușciov nu a tratat bine problema, declanșând crize periculoase, instaurând blocade care n-au dus la nimic. Acum, cu noua politică răsăriteană a lui Brandt și cu venirea la putere a socialiștilor, suntem pe drumul cel bun. Și cine se așază de-a curmezișul ? România trebuie pusă la punct. Urgent. Se convoacă la Varșovia, firește, o

întâlnire a miniștrilor de Externe ai țărilor din Pact și acolo îi acoperim cu blam și condamnare. La 6-10 februarie 1967.

La 26 ianuarie, Prezidiul Permanent al P.C.R. discută convocarea la o ședință a miniștrilor Afacerilor externe privind efectul Declarației de la București, dar și pașii viitori ai Pactului față de politica externă a Germaniei. De acord cu discutarea Declarației, dar nu și cu punctul privind Germania, care, evident, ascunde judecarea României. De aceea se dă acordul în principiu, dar se cere amânarea întâlnirii până după 20 februarie, dat fiind că ministrul e ocupat. Dacă se va insista pentru data propusă, va fi trimis un adjunct al ministrului. Desigur, se tăia de la început ceva din « importanța și urgența » reuniunii.

Câtă atenție îi acordă sovieticii se vede din telefonul dat de Kosîghin lui Ceaușescu. Demnitarul sovietic cere sfat de la acesta în urma dezacordului manifestat de români la organizarea Conferinței la o anumită dată. *Ați fi de acord cu o amânare de una-două zile în orice loc vreți, Varșovia, Moscova sau Budapesta ? Oriunde*, spune Ceaușescu, *cu excepția Berlinului. Noi am vrea să fie prezent ministrul român, ca să poată participa activ în mod egal cu celelalte țări. Nu pot să mă pronunț în privința noii date, cu o amânare de una-două zile.* Va înștiința conducerea partidului său. Îl previne însă pe Kosîghin : *Suntem de acord să participăm la această consfătuire dacă în cadrul ei se va face un schimb de păreri. Dacă se intenționează să fie puse în discuție acțiunile de politică externă ale României sau ale altei țări, nu vom participa sub nici o formă.*

Din nou conversație telefonică în aceeași zi. *De acord s-o amânați două-trei zile dacă nu se poate după 20 februarie. Dacă se va ține în zilele următoare, ministrul e ocupat și din partea României va participa un adjunct al ministrului de Externe. Dar, atenție, vă reamintesc ceea ce am spus cu privire la caracterul consfătuirii. Am dori ca ea să ducă la întărirea relațiilor dintre țările noastre și de aceea venim la ea.*

Până la urmă, consfătuirea a avut loc între 8 și 10 februarie. Discursul, pe care l-am ținut în prima zi, a început cu o referire amplă la Declarația de la București. Cred că pe primele trei pagini numai despre ea am vorbit. În lumina ei am întreprins acțiuni în toate direcțiile. Dacă am stabilit relații cu R.F.G., este pentru a crea o breșă în doctrina Hallstein, « instrument de discriminare și îngrădire îndreptat împotriva țărilor socialiste » și, în primul rând, împotriva R.D.G.-ului. (Doctrina interzicea relațiile R.F.G. cu cei ce recunosc

R.D.G.-ul.) Știm că prima lovitură a fost dată în 1955 în politica R.F.G. față de Est, când a stabilit cu el relații diplomatice. Prin ce am făcut noi, infirmăm pretențiile R.F.G. de a vorbi în numele întregului popor german. Se produce un eșec al unei politici vest-germane care pune condiții inacceptabile în relațiile cu țările socialiste. Ea are efecte directe asupra recunoașterii existenței celor două state germane. Textul meu făcea un elogiu relațiilor noastre cu R.D.G., pomenea favorabil unele declarații ale lui Gromîko ce puteau fi citate în apărarea cauzei. În fine, se expunea aderența la o politică de colaborare și destindere în Europa, cu un limbaj adecvat, superior doctrinei și practicii cercurilor imperialiste.

Este foarte posibil să fi redactat textul acasă înainte de plecare și să fi obținut dezlegările necesare. La fața locului, mă sfătuiam cu colegul Corneliu Bogdan, care conducea în minister Direcția relațiilor cu țările occidentale. De la deschidere am fost pus la încercare. Veniserăm cu un mandat atent examinat de toți factorii de decizie de la București. Nu acceptam să fim puși în discuție pentru vreo acțiune de politică externă și, cu atât mai puțin, să ascultăm criticile la adresa ei în vreun for sau vreo reuniune a Pactului de la Varșovia. Ca reprezentant al României, vegheam ca acest lucru să nu se întâmple. Îi vedeam pe tovarășii gata să mă transforme într-un sac de box, în care să dea pumni fără reținere. La ședința de deschidere a apărut Gomulka, șeful partidului polonez. După o introducere convențională, a trecut la analiza ordinii de zi, arătând că problema germană stă în centru. A dezvoltat pe larg importanța acțiunilor noastre comune și rolul lor pe scena internațională. A făcut referiri la acțiunea României de a recunoaște de una singură R.F.G.-ul și la consecințele grave asupra politicii comune dacă nu luăm măsuri imediate. Mi-am zis : *A dat semnalul la analiza și critica politicii românești și toți îl vor urma în același stil.* Trebuia să intervin și am ridicat mâna, cerând *point of order*, adică întreruperea oratorului și prezentarea obiecției mele. Cred că ilustra adunare a încremenit. Cum își permite cineva să atace prima figură a țării-gazdă ? Mai ales că, spre deosebire de cei prezenți, e singurul delegat care nu e ministru de Externe.

Credeam totuși că, dacă Gomulka și alții nu înțeleg ce este un « punct de ordine », Gromîko și ceilalți miniștri văzuseră asemenea intervenții la O.N.U. Gomulka s-a oprit și cineva din prezidiu m-a

întrebat ce vreau. Am început prin a spune că am fost impresionat de tabloul obiectivelor noastre comune și de eficiența acțiunilor întreprinse pe plan internațional, că ader la ele, căci ele sunt identice cu ceea ce urmărește România. Am făcut câteva fraze de același tip și apoi m-am întrebat dacă este compatibilă cu această solidaritate referirea negativă la un stat care participă la reuniune. Noi suntem gata să arătăm în ce constă efortul țării noastre, dar în nici un caz pornind de la o poziție care se îndepărtează de la regulile ce ne ghidează pe toți. Gomulka și-a reluat discursul vorbind despre viziunea poloneză asupra situației, fără trimiteri la România. Iar la sfârșitul zilei în care citisem și discursul cel lung, gazdele și ceilalți căutau printr-o bunăvoință exagerată să se asigure că nu se va întâmpla lucrul de care se temeau cel mai mult : să părăsesc conferința, căci ar fi fost pentru ei o lovitură greu de admis. Și iată-ne continuând pe un ton urban, fără atacuri la adresa politicii românești și fără incriminări. Un ton pe care ministrul de Externe polonez Rapacki îl ducea la superlativ : *N-ai vrea ca, după conferință, să-ți iei două-trei zile libere ca să ne vizitezi țara ?* Pe Rapacki, pe care-l cunoșteam de la O.N.U., îl considerăm un bun diplomat, care acum voia să stingă un conflict deschis de apucăturile neșlefuite ale șefului său.

Capitolul VII
Praga 1968 văzută de la București[1]

Prin cele zece zile din august 1968 pe care le parcurg încerc să ordonez și să dau sens informațiilor de care dispuneam atunci în legătură cu ocuparea Cehoslovaciei de către trupele a cinci țări din Pactul de la Varșovia (U.R.S.S., Polonia, R.D. Germană, Ungaria și Bulgaria), din poziția pe care o ocupam în sistemul diplomatic românesc și cu datele pe care le-am dobândit ulterior.

20 august 1968 – Normalitate

Preocupările mele din acea zi erau consacrate pregătirii delegației române la Adunarea Generală a O.N.U., care în fiecare an începea în prima jumătate a lui septembrie. Mai era programată la Geneva o Conferință a țărilor ce nu dispuneau de armă nucleară. Tratatul de neproliferare era subiectul zilei, căci modul de redactare a acestui proiect S.U.A.-U.R.S.S. scosese la iveală diferențe de vederi între România și superputerile care îl concepuseră. Europa era și ea un subiect actual pentru că inițiaserăm o dezbatere internațională sub egida Asociației de Drept și Relații Internaționale referitoare la posibila Conferință europeană ce era la orizont, dar ea a fost amânată de evenimente până în 1969. Nimic din acestea nu lăsa loc unor îngrijorări deosebite privind relațiile celo-sovietice. Aveam în minte Conferința Tratatului de la Varșovia, o întâlnire la vârf ce s-a ținut la Sofia în martie 1968, unde tot neproliferarea ocupa spiritele. Relațiile dintre Brejnev și Dubček păreau normale, deși Primăvara de la Praga

[1] Comunicare la Academia Română, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, publicată în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1 și 2, 2009, pp. 50-63.

prindea contur. Fusesem contrariat de faptul că Jivkov îmi dăduse personal un sfat în legătură cu amendamentele românești la tratatul de neproliferare : *Fiecare broască trebuie să orăcăie în balta ei.*

În calitate de ministru adjunct la Ministerul Afacerilor Externe, mă ocupam de problemele O.N.U., și nu de problemele bilaterale, capitol în care se încadra vizita recentă a lui Ceaușescu la Praga, dar eram la curent cu atenția ce i se acorda evoluției politice din Cehoslovacia. Cum aveam Direcția de tratate în subordine, reuniunile Tratatului de la Varșovia mă obligau să particip la pregătiri și să asist la ședințele Consiliului pentru aria juridică și politică, nu și pentru cea militară.

Pentru orizontul meu, evenimentele din noaptea acestei zile – invazia militară și ocuparea sovietică a Cehoslovaciei – au fost, ca și pentru alții, un fulger coborât nu chiar din senin, ci dintr-un cer întunecat, iar întrebarea care mă frământa era în primul rând de ce se petrecea acest act grav pentru întreaga situație internațională. Contrazicea rațional interesele pe care le avea U.R.S.S. față de problemele în curs : Tratatul neproliferării, Europa în care prindea ființă inițiativa estică a Conferinței europene, relațiile cu S.U.A. În plus, faptul zdruncina din temelii relațiile din cadrul blocului sovietic și al Tratatului de la Varșovia, folosit de sovietici acum în mod abuziv. Mai urgentă însă decât răspunsul la această întrebare – pe care aveam să-l dobândesc într-o oarecare măsură mai târziu – era semnificația actului sovietic pentru România.

21 august – Șoc și ripostă

În cursul nopții, conducerea de partid și de stat se întrunește și analizează situația. Ceea ce făcuseră sovieticii era o lovitură dată politicii de independență și suveranitate prin care România căuta de la începutul deceniului să reducă parțial și în limita posibilului constrângerile pe care le practica U.R.S.S. în relațiile cu țările care, ca rezultat al celui de-al doilea război mondial și al acordului cu S.U.A., cădeau în zona sa de influență și dominație. Se adaugă însă un factor nou : afirmarea dreptului hegemonului regional de a interveni brutal și prin forță militară în treburile interne ale statelor din această zonă. Tancurile sovietice erau la Praga. Deși existau mai multe precedente, precum evenimentele care avuseseră loc la Budapesta cu 12 ani

în urmă, de data aceasta nu o răscoală sau o revoluție adusese trupele sovietice, ci doar semnele unei reforme « cu față umană ». Pentru însăși existența sa, România nu putea rămâne pasivă la comiterea unui act ce putea a doua zi să se repete la adresa ei. Pe lista « diferențelor de poziții » internaționale se adunaseră destule instanțe care, cu aceeași logică, puteau fi invocate de U.R.S.S. ca primejdioase pentru comunitatea socialistă. Deși semnalele despre un eventual atac împotriva României au apărut prima dată în cursul zilei, un simplu raționament logic cuprindea posibilitatea ca planul sovietic să nu se fi limitat la Cehoslovacia, ci să continue cu actul 2 : România.

Riposta drastică a României e cunoscută. Un mare miting la București exprimă la 21 august indignarea și dezaprobarea față de invazia Cehoslovaciei, se organizează gărzi patriotice compuse din voluntari în toate instituțiile și unitățile de producție, se afirmă cu tărie apărarea integrității teritoriale față de orice atac exterior. Opinia internațională salută acest gest. Societatea românească aderă la el cu un entuziasm sincer. Ce se degaja din această formă a reacției românești echivalentă cu o mobilizare generală ? În primul rând, tratarea cazului cehoslovac ca pe un caz ce privea România și ca un răspuns la ceva ce ni s-ar fi putut întâmpla nouă. Era o expresie de solidaritate maximă cu încercatul popor cehoslovac. Dar, în al doilea rând, era și un mesaj către sovietici : *Să nu vă imaginați că veți veni la noi ca în plimbare, nu veți fi primiți cu flori* (aluzie la o declarație a unui personaj de la Praga), *ci cu foc*. Sovieticii trebuiau să înțeleagă că, pe plan internațional, costul unui atac asupra României ar fi mai mare, căci ar prelungi cu un ecou crescut, chiar pentru un timp scurt de război real, o criză pe care ei voiau s-o mușamalizeze repede și cu costuri mici.

În aceeași zi este convocat de urgență Consiliul de Securitate. Malik, ambasadorul U.R.S.S. la New York, atacă în cuvântări prelungite relevanța motivelor invocate și competența Consiliului de Securitate. Se bazează pe faptul că S.U.A. nu vor reacționa prea viguros. În această privință sunt instructive memoriile ambasadorului S.U.A., George Ball. El relatează cum a fost chemat la Casa Albă, unde l-a găsit pe președinte, care fusese înștiințat de sovietici despre intervenția în Cehoslovacia în timpul nopții, « dezamăgit dar într-o formă de detașare sardonică ». Au discutat, Rusk fiind de față, implicațiile actului pentru relațiile americano-sovietice. În final, președintele i-a

spus lui Ball : « George, chestiunea e acum în mâinile tale, fă ce ai de făcut. » Iar Rusk a explicitat mandatul dat ambasadorului astfel : « Asta înseamnă să-ți pui ciocul de vultur, să te duci la Consiliul de Securitate și să faci iad pentru ruși. » Era, fără îndoială, vorba de o ripostă limitată, care să nu deranjeze negocierile în curs. Președintele era sarcastic și deranjat. Plănuise să anunțe chiar în acea zi că avea să răspundă invitației sovietice ducându-se la Moscova la începutul lunii octombrie, vizită ce măsura intensitatea atinsă de negocierile lor bilaterale. Nu încape nici o îndoială că S.U.A. nu ar fi intervenit mai mult decât verbal la actul sovietic. Ca și în cazurile precedente, se aplica înțelegerea S.U.A.-U.R.S.S. de a nu interveni în treburile celeilalte zone, de a elimina confruntările între alianțe, ca un corolar al pactului tacit de a nu recurge nici una la armele atomice. Nu efectuaseră americanii recent o intervenție militară în Republica Dominicană pentru a impune un regim de dreapta ? Nu-și va declara U Thant dezaprobarea față de ambele intervenții, sovietică și americană, în același paragraf al raportului său din 1968 către Adunarea Generală ? Cu toate aceste limitări, era util să manifeste o condamnare fermă pentru opinia publică americană și care să nu dea apă la moară oponentului republican Richard Nixon tocmai când se apropiau alegerile. Să le arate partenerilor săi cât de important este scutul pe care americanii li-l oferă în alianța vestică. Dar și să-i vadă pe sovietici plătind un cost ridicat pe plan politic în sistemul internațional. În Consiliul de Securitate, dezbaterea e aspră. Sovieticii spun că se opun oricărei încercări a imperialiștilor « de a se amesteca în treburile interne și în relațiile dintre țările socialiste ». Iar americanii susțin că « sovieticii caută să impună cu forța un sistem represiv odios pentru poporul și conducerea Cehoslovaciei ». În răspunsul său, Ball declară că printre imperialiștii care se opun și deplâng actul sovieticilor se află Papa de la Roma, președinții Iugoslaviei și României, și partidele comuniste din Italia și Franța.

22 august – Spre Adunarea Generală

Urmăream atent ce se întâmpla la O.N.U., terenul meu preferat de observație. Hájek, pe care îl cunoșteam bine din sesiunile O.N.U. și ca fost ambasador la O.N.U., ceruse, ca ministru de Externe, în scrisoarea sa către Consiliul de Securitate din ziua precedentă, înce-

tarea fără întârziere a ocupației ilegale a Cehoslovaciei. Adunarea Națională de la Praga declarase că este vorba de o violare a dreptului internațional, a Tratatului de la Varșovia și a egalității între națiuni, iar la O.N.U., Canada, prin ambasadorul său, G. Ignatieff, și Anglia, prin lordul Caradon, danezii prin ambasadorul Borch și ambasadorul francez Bérard anunțau un sprijin activ pentru rezoluția ce se pregătea. Îi vedeam cu ochii minții pentru că îmi erau toți cunoștințe apropiate. Malik imobilizase Consiliul timp de trei ore cu dezbaterea cererii de a i se permite reprezentantului R.D.G. să ia cuvântul, ceea ce nu se admite. În ședința de noapte, rezoluția întrunește 10 voturi din 12, dar cade prin opoziția U.R.S.S., care are drept de veto. La 4 dimineața (23 august) se încheie astfel faza Consiliul de Securitate a crizei cehoslovace, dar dezbaterea continuă, problema rămânând pe ordinea de zi. E ziua în care este absorbit șocul inițial și, odată faptul împlinit, toți protagoniștii fac primul bilanț, privind spre viitor. Cel mai categoric răspuns fusese cel dat de România : altul venise dintr-o reacție la O.N.U. mai aspră decât se așteptase Moscova, combinată cu opinia generală dintr-o rezoluție susținută ferm de occidentali, de latino-americani și, în mai mică măsură, de lumea a treia și de arabii concentrați pe conflictul israelo-arab. Sovieticii înțeleg, desigur, că operațiunea are un cost și daune mai mari pentru ei decât cele socotite inițial.

23 august – Aniversarea României

Ziua națională a României a fost sărbătorită în țară sub semnul neacceptării actului sovietic împotriva Cehoslovaciei, al mobilizării întregii națiuni pentru apărarea patriei și în sprijinul conducerii sale, iar în străinătate, Zhou Enlai a participat la recepția dată de România, anunțând, odată cu condamnarea agresiunii sovietice, solidaritatea cu România și sprijinul Chinei. În aceeași zi, în ziarele americane s-a făcut publică știrea – care circulase în cercuri restrânse până atunci – despre masarea de trupe sovietice la frontierele României. Diplomaților români li se cereau clarificări sau confirmări. E adevărat ? Vi s-a dat ultimatum pentru schimbarea conducerii ? În același timp, se înmulțeau sfaturile să fim prudenți și să încercăm să potolim și să calmăm tensiunea.

Primeam și făceam să circule știrile de la New York, le dădeam instrucțiuni diplomaților din sistemul O.N.U. Tuturor reprezentanților români, conform dispoziției lui Ion Gheorghe Maurer, li se interzicea să se refere în discuțiile oficiale publice la criza cehoslovacă sau să comenteze poziția noastră.

La Consiliul de Securitate se discută o nouă rezoluție privind însărcinarea unui reprezentant al secretarului general care să analizeze criza cehoslovacă și să raporteze concluziile lui. Lumea se întreabă dacă va cere cuvântul și reprezentantul României. Reprezentantul iugoslav, care se situa pe o poziție asemănătoare față de Cehoslovacia, ambasadorul Vratuša, luase cuvântul și utilizase termeni tari : agresiune și violarea dreptului internațional. Consemnul superior la noi era neparticiparea la lucrările Consiliului de Securitate.

Îi acord astăzi o deosebită importanță acestei zile în evoluția strategiei românești. A fost pusă la punct într-un cerc foarte restrâns, dar pașii erau elaborați cu grijă de Maurer și, în parte, de Bodnăraș. Ei au fost sfetnicii aproape exclusivi ai lui Ceaușescu. Acesta, mai emotiv și mai tânăr decât cei doi bărbați politici, avea un raționament mai puțin nuanțat și prudent decât al lor. Cunoscându-l mai bine pe Maurer – care este autorul strategiei românești de diplomație în perioada finală a lui Dej și în cea de început a lui Ceaușescu (1960-1970) –, îi regăseam gândirea și stilul în tratarea crizei cehoslovace.

A constituit acțiunea sovietică o amenințare la adresa noastră ? Desigur. Putea fi concepută ca o demonstrație de forță sau ca un act de intimidare, putea fi însă și o amenințare directă, dusă până în pragul executării ei posibile. Și într-un caz, și în celălalt, o replică fermă era necesară. Ziua de 21 arătase că România nu este înfricoșată de actul sovietic (în prima ipostază) și îi convingea pe sovietici că este o pradă greu de subjugat (a doua ipostază). Era normal ca, în a treia zi, U.R.S.S. să fi constatat că această reacție a complicat schema acțiunii sale, că a scos la iveală urmările ei negative. Nota de plată depășea deja nivelul admis. Dar, dacă se adăuga și o săptămână de lupte violente pe teritoriul României, calendarul revenirii la normalitatea cerută de proiectele externe majore ale U.R.S.S. s-ar fi împotmolit.

Odată ce riposta României anunța virulența amenințării sovietice, s-ar fi putut spune că prima confruntare s-a consumat, fiecare

parte utilizând potențialul de care dispunea. Firește, exista o diferență : obiectivele Rusiei sovietice se exprimau în țări ocupate, iar noi nu puteam decât mări costurile acestei întreprinderi până la niveluri incomode sau chiar prohibitive.

În ce putea consta pasul doi ? Întrucât nici noi, nici altcineva din comunitatea internațională nu putea furniza ajutor Cehoslovaciei, iar aceasta însăși nu dădea semne că îl caută sau că îl poate folosi, îi mai rămânea comunității sarcina de a încerca prin mijloace diplomatice (contacte, convorbiri, negocieri) să convingă Uniunea Sovietică să renunțe la a lua în calcul o acțiune mai violentă față de noi și să enunțe clar acest fapt.

La 23 august sosește la New York ministrul de Externe al Cehoslovaciei. Nu merge la sesiunea Consiliului de Securitate, dar se întâlnește cu ambasadorul român Diaconescu, care-i predă o comunicare venită de la Ota Šik, vicepremierul cehoslovac, care se afla la București. Hájek îi spune ambasadorului că nu înțelege bine sensul acestui mesaj prin care Svoboda îi cere să scoată din sarcina Consiliului de Securitate problema cehoslovacă. Să ceară deci scoaterea problemei de pe agendă ? L-a scris sub presiune ? Comunicarea e trimisă de altcineva, pentru a-l deruta ? Astfel începe o « dramă Hájek », care va continua să se desfășoare în zilele următoare.

24 august – Prudența

Confirmarea reluării liniei diplomatice prudente și moderate se produce în aria de care mă ocupam în dimineața zilei în care ambasadorul român face o vizită la U Thant. Urma să-i înmâneze o declarație românească oficială despre criză. U Thant a întrebat : « Să fie făcută document al Consiliului de Securitate sau e pentru informarea mea ? » « E pentru informarea dumneavoastră », a spus ambasadorul, anunțându-l astfel pe secretarul general că România nu dorește să întrețină focul dezbaterii publice.

Diplomații români își puseseră antenele la lucru, culegeau reacții și înregistrau atitudini privitoare la criză și la situația României. De la Washington, ambasadorul Cornel Bogdan informase deja despre convorbirile avute cu secretarul de stat Charles Bohlen și cu liderul majorității din Senat, din care desprinsese prioritatea ce se acordă în S.U.A. relațiilor cu U.R.S.S. și plasarea soluției crizei în cadrul celui-

lalt bloc. Ideea unui sprijin direct, fie și la nivel declarativ, pentru România era încă departe.

Partea română nu avea iluzii în ceea ce privește sprijinul extern dacă evenimentele aveau să-l reclame. Iar Ceaușescu s-a lămurit deplin asupra acestui lucru la întâlnirea din 24 august cu Tito. Înțelegea și mai bine realismul liniei de conduită pe care i-o schițaseră Maurer și Bodnăraș încă din 22/23 august. În relațiile cu Cehoslovacia, Tito juca un rol paralel cu acela al lui Ceaușescu. Ambii făcuseră vizite în Cehoslovacia în luna august, ambii îl sprijineau pe Dubček, ambii simpatizau (fie și parțial) cu încercările de reformă. La insistențele lui Bodnăraș, care era de față și expunea schița unei strategii românești în caz de atac deschis, Tito, după ce enumeră problemele sale, declară limpede că în această situație Iugoslavia nu ar putea primi soldați români refugiați pe teritoriul său decât complet dezarmați. În rest, Iugoslavia evită în prezent orice exagerare și atitudine provocatoare la adresa Uniunii Sovietice. Sfatul său era : « Nici un pretext, nici un fel de pretext pentru ca Uniunea Sovietică să ia măsuri militare. » « Noi vrem să avem relații bune cu Uniunea Sovietică », a spus Tito. Ceaușescu afirmă că acționa deja în acest spirit.

Hájek își ține cuvântarea la Consiliul de Securitate în termeni aspri, rezolvând astfel dilema sa, care va reizbucni înainte de sfârșitul zilei. Se anunță că Dubček și Cernik sunt la Moscova, în delegația cehă condusă de Svoboda, iar aceasta, într-o declarație făcută la Moscova, a cerut Consiliului de Securitate să înceteze dezbaterea asupra Cehoslovaciei.

25 august – Fără Adunare Generală

Ceaușescu îl primește pe Basov, ambasadorul U.R.S.S., în legătură cu răspunsul Biroului Politic al Partidului Comunist din U.R.S.S. la scrisoarea părții române. E convocat Comitetul Executiv, pe care îl informează despre convorbirea cu Basov și întâlnirea cu Tito. Ceaușescu se declară pentru recunoașterea autorităților legale din Cehoslovacia și afirmă că România nu susține convocarea Adunării Generale a O.N.U. decât dacă guvernul legal și președintele cer acest lucru. Comitetul Executiv trebuia să înțeleagă cuvintele de ordine ale strategiei, care intrase într-o fază nouă. « Suntem hotărâți să facem totul ca să acționăm să se evite orice încordare, deși într-un șir de probleme

avem păreri deosebite inclusiv în problema cehoslovacă, am căutat să punem un accent deosebit tocmai pe relația de prietenie cu Uniunea Sovietică. » Nu am vrut să lăsăm impresia că « trebuie pusă în discuție problema dintre partide și popoarele român și sovietic ».

Corneliu Mănescu este trimis la New York, unde sosește în această zi. El este președintele în exercițiu al Adunării Generale, poziție obținută în precedenta sesiune, dar cu mandat valabil și pentru Adunările Generale de urgență care ar fi putut fi convocate. De aceea, prezența sa era privită cu mare interes. Mănescu se caracteriza prin tenacitate și disciplină. Oricât l-ar fi atras reintrarea în scenă într-o problemă arzătoare, nu s-a abătut de la instrucțiunile pe care le primise sau de la politica externă pe care o fixa eșalonul superior. Corneliu Mănescu reușise, în cei șapte ani de când era ministru, să creeze un corp diplomatic disciplinat, să-l doteze cu o bună pregătire (prin cursurile postuniversitare de la Universitatea din București), cu contacte științifice ce-i îmbunătățeau profesionalismul (prin Asociația de Drept și Relații Internaționale) și să obțină o anumită autonomie față de alte instituții (inclusiv secțiile Comitetului Central). Pentru el, « conducerea » era singura autoritate, iar altor pretendenți li se refuza imixtiunea în treburile ministerului.

Vizita la New York era comentată în felurite chipuri : venise pentru Adunarea de urgență, care ar fi denunțat intervenția sovietică, sau pentru a conduce criza ? Venise ca să ceară sprijin pentru România, care avea sabia lui Damocles deasupra capului, sau ca să ceară sfaturi ? Programul său lasă să se vadă că un singur obiectiv era valabil : calmarea și normalizarea situației, ambele favorizând obiectivele României în această fază. La plecarea lui Mănescu mi s-a încredințat sarcina de a-i ține locul, ca ministru interimar.

26 august – Mănescu la O.N.U.

Sursele documentare românești și străine plasează unele evenimente evocate aici la date decalate cu una sau două zile, probabil din pricina confuziei legate de fusul orar și a datării făcute după producerea evenimentului, redactarea raportului și înregistrarea lui la destinație.

Noile răspunderi mă aduceau în inima crizei, care nu se încheiase. Politica externă, și deci diplomația, era condusă de Ion Gheorghe Maurer. El, care introducea măsura și calmul în elaborarea politicii

și tempera ieșirile lui Ceaușescu (nu uitam scena de la Sofia, în care îi pusese mâna pe brat ca să coboare tonul și să oprească vorbele nemiloase la adresa sovieticilor), era acum îngrijorat și sever. Veghea cu grijă ca schema lui să se termine cu bine, dar atitudinea sovietică rămăsese incertă și tot așa era și normalizarea situației în Cehoslovacia ocupată. Raporturile cu Maurer erau clare : nu numai că elabora și explica politica externă, dar o și superviza în materie de acțiuni în detaliu. În atenție aveam acum evoluția internă a Cehoslovaciei, iar punctele de observație cele mai semnificative pentru depășirea crizei erau S.U.A. și O.N.U.

Corneliu Mănescu s-a instalat la New York și a derulat un program de întâlniri, majoritatea la sediul Misiunii. Prima întâlnire a avut-o cu Hájek. Acesta i-a înfățișat lui Mănescu problemele și dilemele sale. Fusese instruit inițial de « rezistenții » cehoslovaci din conducere, apoi primise dispoziții contradictorii. A stat în cumpănă cu obiectul inițial – acela de a apăra poziția Cehoslovaciei în Consiliul de Securitate –, a ezitat și nu s-a dus direct acolo, a amânat intervenția și, până la urmă, a ținut-o. Mănescu i-a descris concis și clar poziția română, care ține seama de organele legale ale Cehoslovaciei. Au loc « tratative » la Praga, n-are rost să dezbatem în Consiliul de Securitate o situație ce se mișcă de la o zi la alta. Tot așa, nu are rost să vorbim de Adunare de urgență până când ea nu este cerută de autoritățile legale. Hájek vedea acum că lucrurile intraseră într-o fază nouă, pe care nu o sesizase la timp. Dar atitudinea lui Mănescu, ca și discursul său, continuau să arate aceleași sentimente de prietenie pentru Háyek și solidaritate cu cauza sa.

Al doilea interlocutor a fost ambasadorul Malik, la cererea acestuia. Malik i-a înfățișat, pe un ton militant și ofensiv, conflictul său cu imperialiștii din Consiliul de Securitate. Corneliu Mănescu a evitat să polemizeze cu Malik asupra poziției celor două țări și a trecut direct la poziția română în relațiile cu U.R.S.S. (menținerea prieteniei, care nu exclude diferența de păreri) și la rolul O.N.U. în situația creată. În calitatea sa de președinte al Adunării Generale, nu credea că Adunarea Generală de urgență ar trebui convocată acum, așa cum o cer unii. Din acel moment, Malik a devenit atent și deosebit de interesat. Puține lucruri erau mai nedorite de U.R.S.S. ca o nouă sesiune, și mai amplă decât cea a Consiliului de Securitate, care să

dezbată criza și să-i cheme la bară pe cei ce au cauzat-o. Dar și pentru Mănescu discuția era importantă : confirmase punctul slab al sovieticilor în această fază. Întrevederea s-a terminat mai cordial decât începuse.

În după-amiaza zilei, Mănescu îl vizitează pe U Thant. Lucraseră cot la cot trei luni în 1967 și se stabilise o relație cordială între ei (cu un bemol, introduc dorința lui Mănescu, ce se credea îndreptățit de reușita mandatului său de președinte, de a candida la postul de secretar general al O.N.U. la următoarele alegeri). U Thant examina cu interes posibilitatea unei Adunări de urgență, împotriva căreia se pronunțase Mănescu în prezentarea poziției române. Dar îi dădea dreptate că totul depinde de oficialitățile postcriză de la Praga. U Thant, care din primul moment îi semnalase lui Malik că intervenția – considera el – viola Carta Națiunilor și amenința destinderea ce se anunțase (îi mai spusese : « L-ați făcut pe Nixon președinte. Ce se va alege de neproliferare ? »), aprecia poziția critică și fermă a României. În cursul acelei zile, Hájek a avut parte de o nouă evoluție a situației. Primise de la Svoboda – de la Moscova, unde se afla în convorbiri – mesajul că negocierile cu sovieticii continuă și că ar fi important ca Hájek să facă o declarație cum că dezbaterile din Consiliul de Securitate nu contribuie la reglementarea pașnică a problemei. Hájek a cerut imediat sfatul lui U Thant despre modalitățile de a anunța oficial acest lucru. Și au căzut de acord că o declarație în acest sens s-ar fi putut face din partea Misiunii Permanente a Cehoslovaciei. Ceea ce s-a întâmplat. « S-a anunțat că guvernul cehoslovac consideră că dezbaterea din Consiliu nu contribuie la soluția acestei importante probleme și că cere delegației sale să nu continue participarea la discuții. »

Tot în finalul zilei se anunță că tratativele dintre reprezentanții cehoslovaci (Svoboda, Dubček și alți 15) și sovieticii (Brejnev, Kosîghin, Podgorny și alții 8), care începuseră pe 23 august, s-au încheiat prin semnarea Protocolului de la Moscova. Acesta prevedea în speță oprirea reformelor, întărirea cenzurii și confirmarea staționării trupelor sovietice.

27 august – Calmarea crizei

În lanțul de întrevederi de la New York, importantă este și întâlnirea lui Mănescu cu Ball. Mănescu îl informează asupra poziției românești. În privința poziției americane, Ball comentează faptul că, în cursul evenimentelor, normalizarea a însemnat revenirea lui Dubček și retragerea sovietică. Dacă schimbările impuse Cehoslovaciei vor însemna înăsprirea regimului, procesul de destindere cu S.U.A. va avea de suferit. Dacă sovieticii sunt lăsați să vadă că plătesc un preț mic pentru intervenție, ar putea trece la România. De aceea, americanii le-au făcut cunoscut că o asemenea acțiune ar fi privită de S.U.A. ca foarte serioasă, ea creând pentru președinte o situație foarte grea. Altfel, ce ar putea face S.U.A. ? Un ultimatum militar și un nou război mondial atomic ? La întrebarea lui Mănescu « *Când le-ați comunicat sovieticilor poziția în privința României ?* », Ball a spus : « *Acum câteva zile, poate trei.* »

Întâlnirea cu Vratuša, ambasadorul Iugoslaviei la O.N.U., un diplomat respectat, i-a permis lui Mănescu să aibă un tablou al opiniei grupului celui mai numeros la O.N.U., acela al țărilor nealiniate. Necesitatea unei Adunări de urgență în problema cehoslovacă nu era egal împărtășită. Un ambasador arab, relata Vratuša, spunea că « nu e de acord cu U.R.S.S., dar ne dă arme ». Latino-americanii doreau însă ca Adunarea să fie convocată, iar opinia occidentală îi era favorabilă. România și Iugoslavia, suspectate de Brejnev ca pregătind, împreună cu Cehoslovacia, « cârdășia dunăreană », aveau o bază largă de idei comune în ciuda apartenenței la grupări diferite, fapt ce se reflecta în relațiile lor de la O.N.U. Acum, ambele împărtășeau prevalența moderației.

Bérard a fost un alt interlocutor al zilei. Franța devenise, prin vizita lui de Gaulle din 1968, un partener solid al României, iar în politica ei externă, țara noastră se bucura de o atenție specială. În memoriile sale, Bérard descrie întâlnirea cu Mănescu și remarcă tonul moderat al acestuia și privirea spre viitor, deși intervenția îi apare ca inadmisibilă. Bérard consideră că strategia României iese din faza demonstrațiilor de forță și intră în aceea a acomodării la realități, punând diplomația în față.

În fine, ultimul pe agenda zilei era cel cu care își începuse Mănescu programul newyorkez. După comunicatul de la Moscova, Hájek îi dădea și mai multă dreptate lui Mănescu. Acesta îi sugerează din nou să scoată acum din calculele sale Consiliul de Securitate și să-i sfătuiască pe alții să nu ceară Adunare Generală de urgență. Îl

îmbărbătează pentru perioada ce îi va crea probleme și îl asigură de sentimentele prietenilor săi români.

În cartea sa de memorii din 1978, U Thant scrie despre întâlnirea cu Hájek din 26 august și sfârșitul misiunii acestuia : « Un tragic episod din istoria modernă ia sfârșit. Președintele Svoboda este încă președinte al Cehoslovaciei, despre Alexander Dubček se spune că face de unul singur grădinărit, iar Jiří Hájek are un post la Universitatea Carol. » În 1981, l-am reîntâlnit pe Hájek în casa prietenului nostru comun Jacques Freymond la Geneva, de față fiind și filosoful Denis de Rougemont. Împreună cu alți profesori și istorici, masa de seară s-a transformat într-un simpozion despre starea lumii. Nici unul nu era însă deținătorul unei experiențe personale mai dramatice decât aceea a lui Jiří Hájek.

28 august – Diplomația sovietică

Mă aflam cufundat în problemele curente și în gestionarea ministerului. N-aveam cum să știu că, în acea zi, Rusk îl invita la el de urgență pe ambasadorul Uniunii Sovietice, Dobrînin. În cartea sa de memorii, Dobrînin spune că a fost întâmpinat de Rusk, cu care era obișnuit să trateze amical problemele comune. Dar Rusk, omițând introducerile, trece subit și preocupat la subiect : « mișcările de trupe sovietice de-a lungul frontierelor României în ultimele 24 de ore ». Cu câteva zile în urmă, la 23 august, Rusk îi mai ceruse explicații lui Dobrînin privind zvonurile alarmante din ultimele ore – care nu izvorau din surse românești – despre o intervenție în România. Rusk l-a făcut să înțeleagă ce ar fi însemnat o incursiune în România după intervenția în Cehoslovacia. Dar Dobrînin răspunsese că sunt știri fără bază, iar că el nu știe nimic despre o eventuală intervenție sovietică. Este de presupus că Ball făcea referire la această discuție în întâlnirea cu Corneliu Mănescu. Dar Rusk a revenit asupra subiectului în 28 august cu un zel sporit. « În numele umanității, vă cerem să nu invadați România, întrucât consecințele pot fi impredictibile. » De data aceasta, mesajul era direct. Nu rămânea nici un dubiu că printre consecințe ar fi putut figura negocierile ce se purtau între S.U.A. și U.R.S.S. Rusk evoca neliniștea președintelui, pus într-o situație dificilă. A cerut răspuns și explicații fără întârziere.

Dobrînin a informat Moscova și a propus calmarea situației printr-o negare oficială a intenției de a ataca România. Ceea ce s-a și întâmplat. A primit delegarea și i-a răspuns lui Rusk că U.R.S.S. nu întreține o asemenea intenție. A fost, se pare, pentru prima dată că S.U.A. au primit o asigurare oficială, cerută prin insistențe repetate. La *ranch*-ul său din Texas, unde se afla în vacanță, președintele Johnson era deranjat în plină campanie electorală în care fantoma lui Nixon creștea în fața votanților și îi strica planurile. Urgența cu care acționase Rusk venea din iritarea președintelui la un subiect nedorit ce revenea mereu în presă.

29 august – Diplomația americană

Ambasadorul Cornel Bogdan e invitat la Rusk. Întâlnirea se înscrie în cursul evenimentelor pe care nu le cunoșteam în detaliu. La cererea lui Rusk, nu consemnează nimic în scris. Vine să-i raporteze ministrului a doua zi, înainte de înapoierea acestuia la București. Dubček se întoarce la Praga păstrându-și calitatea, ca și Svoboda. La O.N.U. se spunea : « Dubček vine și rușii rămân. » Sunt îndeplinite cerințele minimale menționate de Ball ? Pe jumătate da, iar pentru cealaltă jumătate se anunța doar începutul demersului cehoslovac pentru retragerea unităților sovietice din centrul Pragăi și din sediile de presă, radio și televiziune. Democrații îl numesc candidatul lor la postul de președinte pe Hubert Humphrey, care va fi înfrânt apoi de Richard Nixon. (Un președinte pe care l-am cunoscut personal înainte de a fi ales.)

30 august – Bilanț

În fine, am senzația că s-a încheiat criza. Zece zile din care cinci am stat în scaunul ministerial – o șansă de a mă afla mai aproape de centrul furtunii. De ce Cehoslovacia, și nu România ? Dacă parcurgem lista « abaterilor » românești care i-au neliniștit și iritat pe sovietici, vedem că e incomparabil mai mare decât cea a cehoslovacilor. Noi votam la O.N.U. uneori diferit de bloc, ei nu. Pozițiile noastre în marile probleme semănau uneori mai mult cu cele ale nealiniaților, ale lor nu. În C.A.E.R. nu acceptam formula deciziilor « supranaționale », ei da. Menținearn relațiile cu Israelul, ei nu, ca și restul blocului. Stabiliserăm relații diplomatice cu Germania Federală, ei nu,

ca întregul bloc. Atunci prin ce au atras ei mânia hegemonică ? Am luat pe rând firele posibile ale dosarului de acuzare, așa cum ar fi stat ele în fața decidenților. Presa era considerată în Occident un element provocator major. Până și U Thant spunea că presa cehoslovacă a declanșat criza. A publicat injurii și ofense la adresa sovieticilor și a rușilor, ca națiune asiatică și înapoiată. Cine cunoaște psihologia rusă știe că jignirea este intolerabilă. Prin contrast, nici o insultă nu apărea în presa românească la adresa vreunei țări cu care întrețineam relații și, mai ales, nimic nu atingea Uniunea Sovietică sau țările socialiste. În acest ultim caz, criticile se ocupau exclusiv de idei, opinii sau activități. Dar, cum ținea de domeniul psihologiei și al percepției, acest argument al presei nu era suficient de greu.

Mai mult au cântărit unele atitudini politice care au ieșit la iveală. În acordul tacit al superputerilor, fiecare se asigura că în sfera sa de dominație existau state prietene. Se presupunea că în acestea domnește o stare de ordine și stabilitate. Haosul și slăbiciunea conducerii în a-l combate sunt un argument cu greutate. Era imposibil să se formuleze o asemenea acuzație la adresa României care, la capitolul autoritate și ordine, păcătuia poate prin exces. În plus, de aceste trăsături era legată cerința unității, greu de realizat într-un stat federal și sfâșiat de grupări aflate în competiție.

Dar exista vreun alt domeniu care să trezească interesul Uniunii Sovietice ? Da, geografia. Cehoslovacia se afla la granița cu Germania și Austria, un avanpost și chiar un miez al șirului de țări socialiste care coborau una după alta de la granița sovietică spre cea iugoslavă. România, înconjurată de țări socialiste, nu are o așezare de interes strategic asemănător. Se știe că, pentru marile puteri, geopolitica este un ghid de acțiune internațională. Intervine deci factorul militar. Or, militarii sovietici aveau ca obiectiv instalarea în Cehoslovacia a unui important centru de rachete. Existau acorduri comune în acest domeniu de la începutul anilor '60, iar mai aproape, în 1965, un tratat bilateral prevedea ca U.R.S.S. să depoziteze focoase nucleare în trei localități cehoslovace. Lucrările au început, au suferit și întreruperi, dar totul trebuia dat în folosință în 1969. Militarii sovietici, fără să renunțe la avantajele locului, au început să se preocupe de securitatea acelor arme. Subliniau cu orice prilej, în cursul manevrelor comune, că frontierele vestice ale Cehoslovaciei sunt fragile și permeabile. Asigurarea acestor frontiere, combinată cu pretenția de a avea ca parteneră o țară ce susține ordinea constituiau argumentele militarilor. Și, dacă este adevărat că în U.R.S.S. decizia de a ocupa Cehoslovacia se afla în cumpănă între două grupări, una moderată și alta partizană a forței, militarii au făcut ca a doua să prevaleze, aruncând sabia lui Brennus pe talgerul balanței.

Ambasadorul Bogdan l-a informat pe ministrul român la New York despre întrevederea sa cu Rusk, care era acum în posesia unei dezmințiri clare, venite din partea lui Dobrînin, a intenției atribuite sovieticilor de a interveni în România. Astfel, ministrul care se întorcea la București se afla în posesia unui rezultat important pentru conducere. Deși nu îl obținuse direct, ci prin intermediul ambasadorului său, Mănescu știa că atitudinea lui Rusk se datora și relației personale pe care o stabilise cu el la începutul anilor '60, și numeroaselor discuții amicale și sincere pe care le avuseseră neîntrerupt după ce Mănescu fusese invitatul lui Rusk în călătoria (în care l-am însoțit) de cunoaștere a S.U.A. din 1964, iar temele lor nu se reduseseră la relațiile româno-americane, ci vizaseră și marile probleme actuale, inclusiv războiul din Vietnam.

Continui încercarea de bilanț a crizei cehoslovace în momentul în care ia sfârșit sarcina mea interimară, odată cu sosirea ministrului (în ziua următoare era la biroul său), când revin la problemele mele, în special cele legate de începutul celei de-a XXIV-a sesiuni a Adunării Generale.

Reflecția mea se oprea la o altă întrebare : existaseră sau nu semne prevestitoare ale intervenției din 20 august în Cehoslovacia și, dacă da, de ce nu le-am decelat ? Retrospectiv și cu o informație împrospătată, constat că ele au existat.

Să începem cu luna august. La 9 august, Tito se duce în vizită în Cehoslovacia, iar la 15 august încep consultările Ceaușescu-Dubček. Aflând de această succesiune îngrijorătoare, Ulbricht se intercalează în scopul de a tulbura « cârdășia dunăreană » și de a marca pregătirile intervenției. De ce au fost invitați Tito și Ceaușescu de către Dubček ? Relații bilaterale, desigur, dar mai ales o ocazie pentru Dubček de a le explica celor ce vor să înțeleagă că socialismul nu e trădat în Cehoslovacia și că el îl apără. Dar, desigur, exista teama că ridicarea tonului critic la adresa Cehoslovaciei se îndreaptă spre un deznodământ

tragic : intervenția militară. Creșterea tensiunii s-ar fi putut măsura începând cu întrunirile febrile ale celor cinci sau șase țări, cinci cu sau fără Cehoslovacia, dar toate ocupându-se exclusiv de ea, plus întâlniri bilaterale. Kádár și Dubček (Komárno, 13 iulie), reuniunea celor cinci (Varșovia, 14 iulie), scrisoarea comună a celor cinci către Dubček (15 iulie), reuniunea celor șase (Čierna nad Tisou, 29 iulie ; Bratislava, 2-3 august), din nou Dubček-Kádár (Komárno, 21 august). Se știe acum, cele cinci țări (Moscova, 18 august, în continuarea ședinței Biroului Politic sovietic) decid intervenția comună în Cehoslovacia.

Pe linie militară, manevrele Pactului de la Varșovia : Šumava (Cehoslovacia, 20 iunie), din care trupele sovietice nu se retrag la timp, protestul cehoslovac la 15 iulie, manevre prelungite de altele, vara posomorâtă și apoi Dunărea, inițiată la Moscova, la 23 iulie, tot pe sol cehoslovac (alerta era programată la 9 iulie, iar desfășurarea în august). Manevrele Dunărea ale Tratatului de la Varșovia începuseră atunci când, la intervenția din 20/21 august, au intrat 29 de divizii, 7 500 de tancuri și 1 000 de avioane, după estimările vremii. La aceste manevre participau toate țările Tratatului. Dar România, deși fusese pregătită cu o divizie înscrisă în proiectul inițial, și-a anulat participarea și a trimis obișnuita grupă redusă de ofițeri observatori. Aceștia au aflat – prea târziu – că militarii celorlalte țări fuseseră informați dinainte despre scopul vizat de manevre, convertite peste noapte în intervenție armată.

Deci semne fuseseră suficiente și ar fi putut fi citite de experții în detalii mici și grăitoare. Cum urmărirea problemei nu cădea în sarcinile mele directe, găseam că surpriza mea era justificată. Dar nu-mi puteam ierta o altă vină, aceea de a nu fi detectat un proces semnificativ care începuse sub ochii noștri, la Sofia. Obosiți să le tot răspundă românilor în chestiunea neproliferării și văzând că Cehoslovacia nu este încă atrasă spre punctul de vedere românesc, sovieticii au convocat, la sfârșitul întâlnirii la vârf de la Sofia, o întâlnire confidențială a celor șase țări care nu ridicau obiecții la Tratat. Din acest moment, Tratatul a cunoscut o fractură : șase + unu (România). În cursul verii, formula a fost aplicată numeroaselor reuniuni în care, acum, cele cinci o chemau la ordine pe a șasea (Cehoslovacia). La un moment dat, când Cehoslovacia s-a dovedit a fi incorigibilă, reuniu-

nile s-au redus la cinci (fără Cehoslovacia). La mijlocul lunii iulie, cele șase devin cinci, iar reuniunile alternează cu cinci și șase, terminând cu intervenția celor cinci în august. Ce elaborată schemă de pregătire, cât de bine gândită schemă de izolare și pedepsire a Cehoslovaciei se desfășoară începând din martie (Sofia), pe tot parcursul verii și până la atingerea punctului culminant, menținut permanent ca obiectiv ! Câtă stăruință în elaborarea treptată a unei proceduri neconsensuale (de la șapte la cinci), până la a strecura o acțiune fracționară sub titlul unitar al Tratatului de la Varșovia sau al comunității socialiste ! Cele cinci țări formau – în limbajul lui Raymond Aron – o « Sfântă Alianță », a cărei doctrină se baza pe dreptul « ajutorului dezinteresat » acordat oricărui guvern comunist amenințat de « contrarevoluție ». În fond, doctrina Brejnev de mai târziu.

Toate considerentele de mai sus mă făceau să înțeleg mai bine în acest deceniu meritul diplomației românești, care obținuse o ușurare a constrângerilor ce se exercitau într-un bloc (și apoi, într-o alianță) creat și consacrat de hegemonii sistemului binar rezultat din cel de-al doilea război mondial. Câștigarea unei libertăți mai mari de mișcare – aspirație legitimă din punctul de vedere al afirmării demne în sistemul internațional a identității proprii, cuprinzând limba, cultura și valorile –, slujirea intereselor economice și asigurarea unui program propriu de dezvoltare țineau însă seama de existența limitelor și a liniilor ce nu puteau fi transgresate. Era exclusă orice trimitere nerealistă la ieșirea din bloc, la părăsirea alianței, așa cum nu putea fi eludată geografia, care ne situa într-un spațiu fizic și politic dat. Drept urmare, limbajul nostru oficial și public nu admitea nici o aluzie la « intangibile », dar nici expresii purtătoare de dușmănie, denigrare sau injurii la adresa vecinilor noștri. Mai mult, cunoșteam și aplicam procedee prin care ne apăram pozițiile proprii, diferite de acelea ale blocului nostru. Într-o asemenea situație, prezentam ideea noastră ca pe o propunere pentru o acțiune comună, care servește mai bine intereselor tuturor, și o încadram în principiile de bază pe care le susțineam toți. Așa procedaserăm și în cazul votului exprimat la O.N.U. (spre deosebire de ceilalți) în problema denuclearizării Americii Latine sau în cel al voturilor date în favoarea țărilor în curs de dezvoltare (O.N.U. – 1963, Conferințele pentru Comerț și Dezvoltare – Geneva, 1964, New Delhi, 1968). Susținerea sistematică a suveranității, indepen-

denței, neamestecului în treburile interne nu era o invenție românească – afirmam noi –, ci era vorba de principii ferme ale țărilor socialiste, ce se impuneau mai mult ca oricând în lupta împotriva imperialismului (occidental, firește), care le încălca. Iar relațiile pe care le dezvoltam cu țările occidentale pe plan economic erau puse sub semnul coexistenței pașnice, susținută de sovietici. Intervenția în Cehoslovacia punea la încercare această strategie. Dar ea nu a fost părăsită nici în evenimentele din august 1968.

România făcea o critică din interiorul unei alianțe pe care nu o denunța. Obiectam împotriva unei erori a sistemului din care nu intenționam să ieșim. (E mai grav decât o crimă, e o eroare, se spunea pe vremea lui Talleyrand și Fouché.) Reacția din 21 august și afirmarea dreptului la apărare pentru orice încălcare a teritoriului aveau trăsături care puteau crea impresia că se adoptă o politică nouă, militantă, dar încă din 22 și sigur din 23 august se apelează din nou la strategia României, aceeași care a funcționat pe tot parcursul Războiului Rece : eliminarea oricărei provocări, afirmarea apartenenței la o comunitate (din care nu puteam ieși), a unei conduite prescrise de principiile ei fundamentale, care ne dădeau dreptul, exersat cu prudență, și la o opinie separată. Acestea mă făceau să consider că strategia diplomatică română a funcționat și în august 1968. Și dacă s-a făcut gestul de fermitate la 21 august, imediat după aceea, cu o promptitudine remarcabilă, s-a trecut la aplicarea strategiei ce fusese elaborată opt ani în șir. Cu rezultatele ce se vedeau acum, la 30 august, când și pe plan internațional procesul de normalizare era dorit de toți. Chiar dacă produsese răni ce aveau să se vindece încet, criza conținea învățăminte, experiențe – dar și costuri care aveau să fie plătite pe intervale mari – și făcea din 20 august un punct de răscruce în sistemul internațional. Au trebuit să treacă două decenii pentru ca mesajul Primăverii de la Praga să fie preluat în întregul bloc sau, mai degrabă, lagăr.

Capitolul VIII
Ceaușescu și Orientul Mijlociu

Pentru a-l introduce pe Ceaușescu în seria noastră de evocări, trebuie să ne oprim la felul în care a ajuns el la conducerea Partidului Muncitoresc Român. Nu agrea această denumire de tranziție a partidului comunist – așa fusese intitulat inițial – și, la primul Congres în care începea propria sa eră, Congresul al IX-lea (1965), a revenit la vechiul nume.

Când s-a îmbolnăvit Dej, s-a pus problema succesiunii lui. Nu fusese prea mult discutată înainte. Îmi amintesc că eram în trenul care-l aducea pe oaspetele oficial Giscard d'Estaing, împreună cu însoțitorii lui, la București de la o vânătoare de mistreți în Bihor. Era noapte. În compartiment se aflau Maurer și Giscard, pe atunci ministrul Economiei în Franța, Bârlădeanu, colegul său român, și cu mine pe parte diplomatică. Toți eram binedispuși, povestind hazliu peripețiile unei vânători care se petrecuse pe un ger năprasnic. Vânătoarea era o mare pasiune a musafirului, care ne spunea că trage 3 000 de cartușe pe an. Dar, la un moment dat, îl întreabă pe Maurer : *Cum rezolvați voi problema succesiunii ?* Nu era un domeniu care să fie luat în discuție și care să frământe un partid atât de ordonat precum cel românesc, cu șefii lui stabili și longevivi. Maurer a vrut să eludeze chestiunea, dar Giscard era din ce în ce mai insistent : *Cum e cu succesiunea ?* – o întrebare normală din partea unui viitor candidat la președinția Franței.

Pe când se agrava boala lui Dej, puțini români ar fi putut da un răspuns la întrebarea « cine îi va urma ? ». Ceaușescu nu era prea cunoscut de populație, dar un Chivu Stoica, Apostol sau Maurer erau. Spre surpriza generală, Ceaușescu a câștigat cursa. Mai târziu, la o conferință internațională în pauzele căreia avea chef de vorbă, Maurer

mi-a spus între patru ochi : *Eu l-am adus pe Ceaușescu.* Și mi-a arătat motivul. E adevărat că Dej a vrut să-l lase pe Maurer în locul său, dar acesta i-a explicat că un om cu mamă franțuzoaică și tată german nu își poate câștiga un nume politic în România, oricât de român ar fi el. (A doua opțiune a lui Dej ar fi fost, se pare, Apostol, care a luat numirea drept certă, neîngrijindu-se de promovarea lui în succesiune și contând pe vechii lui tovarăși din ilegalitate ca pe un sprijin sigur.) Maurer mi-a spus apoi că s-a gândit la Ceaușescu pentru că era tânăr și avea experiență politică. A fost bucuros când a auzit din gura lui Ceaușescu, la o întâlnire în doi, cu puțin timp înainte de alegeri, că el nu știe încă multe lucruri și că ar vrea să învețe de la Maurer. Îl ruga chiar să-i dea acest prilej, să-l mai cheme la el și să-i lămurească unele probleme. *Am crezut*, a spus Maurer, *că e o dorință sinceră și că-și înțelege limitele. Și că aș fi putut să-i fiu de folos. L-am preferat pe el celorlalți, care erau ignoranți, dar nu recunoșteau asta.*

N-a fost greu să înțeleg că Maurer a întrezărit posibilitatea – exclusă în relațiile cu Apostol – să fie din nou așa cum a vrut și a reușit să fie în relația cu Dej, indiferent la problemele de partid și de doctrine încropite. Să fie lăsat în pace să-și vadă de ceea ce era într-adevăr prețios pentru el : strategia de deschidere, micșorarea dependenței țării de lagărul socialist. Ne aflam în 1965, moment de vârf al eforturilor întreprinse în acest domeniu. Oare le-ar fi continuat un Apostol ?

Cele aflate de la Maurer mi-au permis să fac legătura cu alte scheme relevante ținând de succesiune. Eroina era de data aceasta Elena Ceaușescu, care l-a trezit din apatie și timiditate pe soțul ei. Bănuiesc că tonul ce-i aparținea era următorul : *Ce stai ? Mișcă-te ! Du-te la Maurer. Spune-i că vrei să fii ucenicul lui, că doar ucenic ai fost toată viața. Du-te și la Drăghici. Eu de mult o bat la cap pe nevastă-sa și spun că e o prostie ca între bărbații noștri să continue neînțelegerea de pe vremuri, de la Tineret. Acum sunt oameni în toată firea, pot să priceapă că n-au nimic de împărțit.* Elena Ceaușescu o vizita cu asiduitate în același timp pe doamna Maurer, căreia i-l prezenta pe Ceaușescu ca pe un om care nu avea alt vis decât să învețe de la soțul ei, să-l aibă magistru. În scurt timp, cele trei au făcut conclav și conturau pentru viitor un triunghi al soților lor care ar putea conduce țara, împărțindu-și sarcinile după vocațiile lor, care se armonizau perfect : Maurer cu problemele externe, Drăghici cu treburile interne, iar Ceaușescu cu

problemele de partid. Auzisem zvonuri vagi despre complotul celor trei ursitoare și, spre surprinderea mea, le-am văzut împreună șușotind tot timpul la înmormântarea lui Dej. Conștiente de poziția lor, dădeau indicații scurte și definitive în stânga și în dreapta organizatorilor ceremoniei. Tot ce a urmat a confirmat existența și funcționarea triunghiului politic post-Dej. Alegerile s-au făcut în favoarea noului nucleu, care nu-i cuprindea pe vechii oameni ai lui Dej, și dădeau puterea triunghiului în frunte cu Ceaușescu.

La înmormântarea lui Dej l-am cunoscut, de altfel, pe Ceaușescu, care mă chemase la el pentru a-mi da instrucțiuni referitoare la programul delegațiilor străine de care se ocupau Externele.

La originea numirii lui Ceaușescu stă în principal angajamentul lui solemn față de Maurer de a-i da mână liberă în problemele externe și de a-i fi discipol loial. Era chiar pactul, mai puțin explicit, care funcționase în relațiile Dej-Maurer. Hrușciov, absorbit de perioada poststalinistă, nu se amesteca, dar se ținea la curent. Să se descurce între ei. Probabil că ar fi agreat mai mult o formulă fără Maurer.

Ceaușescu și-a respectat promisiunea ani în șir. Îl studia îndeaproape pe Maurer. Era acesta un mare vânător ? Va fi și el. Își organiza Maurer biroul cu hârtii puține ? Va face același lucru. Citea Maurer atent documentele și le sublinia ? Creioanele colorate au apărut și pe masa lui Ceaușescu. Asculta comentariile lui Maurer la evenimentele internaționale și se alătura soluțiilor lui. Îi spusese Maurer că un conciliator se îngrijește să aibă relații bune cu ambele părți aflate în conflict ? Aproba fără ezitare menținerea relațiilor cu Israelul după războiul cu Egiptul, spre deosebire de toate celelalte țări socialiste, ceea ce i-a adus admirația Occidentului în 1967.

*

Să povestesc ce mi s-a întâmplat în acel an. Eram la Cairo, în delegația condusă de Gogu Rădulescu. După primirea la Nasser, evident că toate ușile erau deschise. Ca ministru adjunct la Externe, am făcut o vizită personală la ministerul egiptean. M-a primit cordial ministrul adjunct Zayatt. I-am spus că la O.N.U. aveam mulți prieteni egipteni. *Pe cine ?* m-a întrebat. Pe Ismail Fahmi, printre alții. Unii ocupau acum poziții importante în minister. Plăcut impresionat, Zayatt

începe conversația pe tonul potrivit unor țări cu vechi relații de amiciție. Nici o întrebare și nici un comentariu despre menținerea relațiilor cu Israelul de către România la sfârșitul războiului, nici un reproș privind absența noastră de la gestul de protest al țărilor socialiste. Până și Iugoslavia își arătase simbolic solidaritatea cu Egiptul întrerupând legăturile diplomatice cu Israelul. Mai mult, mă invită la o masă pe care o dă, împreună cu soția lui, fiica unui mare scriitor egiptean, pe terasa unui hotel de unde puteam admira panorama Capitalei. Îmi spune că foștii mei colegi de la O.N.U. și el mă invită să petrecem o seară liniștită pe Nil. Iată-mă cu vechile mele cunoștințe, vreo patru-cinci la număr, « la greci », faimosul restaurant cunoscut pentru fripturile sale de pui, și spre sfârșitul mesei Zayatt mă întreabă dacă particip la sesiunea O.N.U. Am zis *da, desigur*. A trecut, precaut, la subiectul următor. *N-aș putea ține o legătură strânsă cu șeful delegației egiptene ? Acesta ar fi bucuros să cunoască experiența și părerile noastre în relațiile pe care le avem cu Israelul. Iată*, mi-am zis, *faza a treia din teoria privind derularea unei operațiuni de conciliere a lui Maurer. Ei vor ști că noi ne întâlnim și noi știm că voi vă întâlniți cu ei.*

Am promis că voi încerca. Ajuns acasă, imediat după sosire, Ceaușescu ne cheamă la el pe Gogu Rădulescu și pe mine. Ne primește acasă la sfârșitul mesei de prânz, când se mai vedea o sticlă de vin roșu din care ne-a invitat să gustăm și noi. Mă izbește lipsa formalismului, pe care îl va adopta ulterior, și tonul conversației. După ce Gogu îi povestește primirea la Nasser și rezultatele sale pe planul negocierilor economice, îl informez și eu de cererea venită de la diplomații egipteni. Este foarte interesat de cele relatate. Îl întreb dacă pot să mă implic în dublele contacte ce ar putea avea loc la următoarea sesiune. Îmi dă dezlegările cuvenite și înțelege caracterul lor neoficial și confidențial. Voi avea tot sprijinul de care am nevoie. Cere să fie ținut la curent direct și personal.

Zis și făcut. L-am căutat pe ministrul care se ocupa de reprezentanții Israelului la București și ne-am întâlnit într-un loc ferit de ochi publici, undeva prin Băneasa. Personal, s-a arătat extrem de receptiv. A așteptat instrucțiuni și m-a căutat cu un răspuns pozitiv. Dar propunea o discuție înainte de sesiune cu o persoană din conducerea ministerului său. A sugerat ca în drum spre New York să mă opresc la Roma, unde persoana va veni la întâlnire. Am acceptat și am vorbit la Roma cu un director general din ministerul său. Foarte amabil, mi-a dat toate datele pentru a-l contacta la New York pe ministrul său și a purta convorbiri cu acesta.

De vreo zece ori i-am vizitat informal și la ore târzii pe miniștrii Abba Eban și Mahmoud Riad, șefii delegațiilor Israelului și Egiptului la Adunarea Generală a O.N.U. Cum se petreceau întâlnirile noastre în cea mai neobișnuită dintre misiunile pe care le-am avut în diplomație ? Ambilor le exprimam colegial opiniile reprezentantului român la Adunarea Generală în problemele arzătoare ale situației postbelice și soluțiile posibile. Ambii știau că ele ajung prin mine la cealaltă parte a dialogului, care, de fapt, nu exista. Ele luau forma informării unui terț de încredere pentru fiecare dintre ei asupra poziției proprii, fiecare știa că informația va fi transmisă cum și unde trebuie. Cel mult se spunea : « Ceilalți ar trebui să înțeleagă că... », « Ar trebui să priceapă că... ». Nici una dintre părți nu-și asuma răspunderea unei comunicări directe, imposibil de acceptat chiar la nivelurile cele mai înalte ale vieții politice de atunci. Cea mai mică indiscreție ar fi adus atingere poziției lor oficiale. Deci nu era *mediere*, ci acțiune de *bune oficii*, iar *in extremis*, bunele oficii nici nu existau. În acea perioadă, Consiliul de Securitate discuta un proiect de rezoluție, iar lordul Caradon, autorul ei principal, îl informa pe președintele Adunării Generale, Corneliu Mănescu, despre dificultățile întâmpinate. Erau probleme mari. Diferența consta uneori într-un amănunt gramatical abia perceput – detaliile erau abia vizibile, ceva mai mic chiar decât un cuvânt. De pildă : de unde trebuie să se retragă trupele israeliene ? Din teritorii ocupate (adică nu din toate) sau din teritor*iile* ocupate (adică din toate) ? Rezulta sau nu suficientă satisfacție din formulele adoptate sau erau acceptate în silă și cu aproximație ?

Temele zilei de la suprafață, abordate în ședințele oficiale, nu lipseau din ceea ce tratam noi subteran, adică între noi, în forme mai deschise. Surpriza cea mare a venit, spre sfârșitul rundei de discuții, din partea lui Abba Eban. El a spus că « el (Riad) ar trebui să știe și să fie convins că noi nu intenționăm să păstrăm Sinaiul și îl vom restitui ». În întregime ? am întrebat eu. « În întregime. Ar mai putea fi retușuri în zona Taba. » Când am comunicat cu Riad, relatându-i poziția israeliană, a fost surprins, dar reacția lui a fost una de neîncredere : modificări de frontieră ? Retușuri sau pretenții teritoriale ?

Deci formula era simplă și clară. Este, de altfel, cea care a fost reluată apoi, când alte condiții au fost îndeplinite. Alte reflecții, regrupări politice, eforturi internaționale și negocieri au durat 15 ani, până ce, după un nou război, acordul să fie realizat în 1982 pe această bază și trupele israeliene să se retragă din Sinai exact în formula enunțată la New York, deci complet, cu ajustări de graniță în regiunea Taba. Teritorii versus recunoaștere.[1]

*

Ceaușescu știa de la Maurer că rezolvarea conflictelor, ca și întreaga politică externă a statelor, se face pe termen lung. Prețuiam și eu, tot de la Maurer citire, această axiomă a diplomației. Firul lung al evenimentelor din Orientul Mijlociu avea să se desfășoare din nou pe teren diplomatic abia după războiul din 1973. Nu l-am mai urmărit după 1967, nu cădea în domeniul meu de atribuții.

Legăturile mele cu Ceaușescu interveneau însă în problemele Tratatului de la Varșovia, care îi oferiseră posibilitatea de a mă observa și de a nota rezultatele care îl interesau. Așa, de pildă, a fost cazul la *summit*-ul de la București din 1966, dar și la altele. Mă luase în delegația care discuta statutul Pactului de la Varșovia, în care sovieticii voiau să introducă două măsuri obligatorii și constrângătoare pentru membri. La acea reuniune a șefilor de state socialiste bătălia se dădea în jurul sarcinilor șefului de stat major al alianței. Cunoșteam lupta aproape eroică a ofițerilor români la negocierile pe linia militară inamică pentru ca problema să fie amânată până la o decizie la nivel înalt. *Dacă puneți acest paragraf, noi nu semnăm*, le spuneau în acest for Ceaușescu și Maurer, care asistau la lucrări. Ședința se deschisese și documentul cu clauza incriminată era distribuit oficial. Ceaușescu aștepta într-o sală. Maurer se afla la noi negocieri. Pentru a-și arăta atitudinea fermă și rezistența la presiuni, voia să joace șah și, cum eram acolo, m-a chemat la o partidă. Ceaușescu era într-adevăr controlat și imperturbabil. Ocazia mi-a prilejuit o observație suplimentară : era un jucător mai tare în apărare decât în atac. E o trăsătură specifică puterilor

[1] O descriere amănunțită a convorbirilor de la New York se găsește în cartea mea *Tablouri din războiul rece*, Editura C.H. Beck, București, 2007.

mici în fața celor mari, mi-am zis ulterior, când am studiat jocurile asimetrice cu care s-au confruntat mereu românii. Se amuzase în ajun la București de telegrama trimisă de mine de la reuniunea adjuncților care pregăteau lucrările *summit*-ului. În telegramă descrisesem cum fusese șters din agendă un subiect nedorit de noi. Mă prefăcusem că părăsesc sala, dar, de fapt, îmi aranjam doar nervos hârtiile în geantă. Temându-se că părăsesc conferința, colegii au spus că amână discuția și amânată a rămas. Spun asta pentru că, retrospectiv, găsesc urme de bunăvoință a lui Ceaușescu față de mine care s-au manifestat ceva mai târziu, în 1970, când mi-a cerut să devin ministru al Învățământului. Mi-a comunicat noua sarcină în iarna lui 1970, când îi raportam ce am făcut la consultările cu țările nordice care voiau să cunoască poziția românească față de viitoarea Conferință Europeană, ce s-a ținut la Helsinki.

*

În noua mea poziție, problemele educației îmi absorbeau toată energia și îmi consumau tot timpul. Dar ce îți intră în sânge se schimbă greu. De orizontul internațional nu mă puteam separa. Schimbul de experiență cu alte țări, cunoașterea experienței lor și a strategiilor educative pe care le urmau mi se păreau indispensabile. Am fost invitat de colegii mei din Anglia, Iugoslavia, U.R.S.S., țările socialiste, U.N.E.S.C.O. La București, organizam la noi conferințe de miniștri sau de experți din Est și Vest. Cea mai cunoscută măsură, care a și avut efecte durabile, a fost introducerea limbilor străine pe scară mare. Celelalte măsuri de modernizare nu s-au bucurat de atâta publicitate, dar erau esențiale : atenția dată științelor, informaticii, managementului și altor materii noi, centrele de calcul, încurajarea competiției și performanțelor în materie de sport, muzică, arte și matematică sunt câteva exemple din care nu lipsea inspirația externă. Coșul inovativ s-a închis după un an și jumătate, când a început « mica revoluție culturală » și valul ideologizării, după vizita lui Ceaușescu în China și Coreea de Nord. Iar ce a rămas până la sfârșitul anului debarcării mele – 1972 – a fost dedicat luptei cu acuzațiile de deviere, influențe străine pernicioase, influențe decadente ale Vestului.

Două inițiative la care lucrasem au putut fi urmărite cu perseverență și încununate de succes în 1972. Prima a fost desfășurarea la

București în acel an a primului Congres mondial de știința viitorului, cu prezența remarcabilă a unor personalități internaționale. A doua a constat în inaugurarea la București a Centrului european pentru învățământul superior, un nou focar de studii, înființat în pragul Conferinței Europene care era așteptată cu nerăbdare. Plasarea centrului în capitala României îi aducea acesteia un omagiu prețuit de conducătorii ei. Ceaușescu, Maurer, Mănescu erau prezenți la festivitatea de inaugurare. Eram la capătul unei munci diplomatice ce durase cam doi ani și la care participasem și eu. Îl vedeam, în fine, acum tăind panglica pe René Maheu, directorul general al U.N.E.S.C.O., de care mă legau amintiri vechi, o bună și amicală conlucrare.

Am descris pe larg procesul dificil al creării CEPES-ului când acesta a împlinit 30 de ani de existență. Am arătat cum a decurs ședința de inaugurare. Scenele principale au fost discursul lui Maheu și schimbul de vederi pe care îl avea Maurer cu acesta, fericit de eveniment și de posibilitatea de a se întreține cu un oaspete în perfecta lui limbă franceză, discursul în românește al lui Ceaușescu, complexat de limbile străine și de cei ce respirau acasă o briză din atmosfera europeană.[1]

M-am gândit totuși că a meditat la acest eveniment. A trebuit să elogieze meritul contactelor între țări și importanța cunoașterii reciproce. De asemenea, nu putea minimaliza importanța găzduirii de către România a unui centru de cultură înființat în familia O.N.U., din care U.N.E.S.C.O. făcea parte. Era un exercițiu de tip Maurer, dar era valabil.

★

Ulterior am înțeles că, la un an după revoluția ideologizantă, când procesul debarcării vechii gărzi era pornit irevocabil și ținta lui principală fusese atinsă, scena pe care Ceaușescu avea de jucat un rol se oferea a fi Europa, iar temele în care se putea afirma aparțineau relațiilor internaționale. Asprimea și spiritul revoluționar intern din

[1] Am evocat evenimentul în « Reflecții privind crearea și funcționarea U.N.E.S.C.O./CEPES, vederi personale ale unuia dintre fondatorii săi ». *Higher Education in Europe*, XXVII, 1-2, 2002.

1971 puteau fi demolite la sfârșitul lui 1972. Comunismul accentuat nu mergea bine mână în mână cu apropierea de restul lumii.

Ceaușescu a hotărât să se ocupe mai mult de Europa, de unde și atenția acordată Conferinței Europene. Iar evenimentele l-au făcut să scoată din grămada de probleme internaționale una dificilă, și anume conflictul dintre arabi și Israel.

Când mi-a anunțat plecarea de la Ministerul Învățământului, a făcut-o într-un mod amabil, fără reproșuri și analize, fără etichetele de vinovăție care îmi fuseseră lipite pe frunte de ideologii revoluției culturale. În sinea mea credeam că l-a mirat faptul că am venit cu întârziere când m-a chemat. Nu mă găseau la minister sau acasă pentru că eram în vizită la o școală elementară din Capitală. Nu credea, poate, că un om cu capul în nori se ocupă de copiii de școală, îmi ziceam.

Mi-a oferit atunci o perspectivă în care puteam face eu însumi o alegere : adjunct al ministrului nou la Educație, Mizil, ambasador la Londra, de pildă, sau consilier pe problemele externe la Consiliul de Stat, pe care-l conducea. Am cerut îngăduința să reflectez și am venit o zi mai târziu cu răspunsul care-i plăcea : Consiliul. Primele două săptămâni au fost extraordinare : acces nelimitat la el, condiții de lucru impecabile, o încredere aproape totală.

Cineva mi-a spus atunci : « Șeful își caută un Kissinger. » Conversațiile dintre noi aveau chiar un ton intim. Mi-a spus, după o audiență acordată ambasadorului japonez care pleca de la noi, că acesta îl sfătuise să aibă grijă de sănătatea soției sale, care nu stă bine cu nervii. Nu-i adevărat, îmi spusese Ceaușescu, e bine sănătoasă. El e țicnit.

După aceea, parcă ar fi căzut o cortină. Ceaușescu nu mai zâmbea, nu-mi mai manifesta încrederea din primele zile. Orice dictatură sau oligarhie dominantă își are clicile sau coteriile sale. Ele nu lipseau din scena zilei. Una dintre ele – « Junii turci » – îmi era vădit ostilă. O ofensivă se pornise împotriva mea. Se trimiteau « sus » extrase defăimătoare din dosare, opinii contrare, semnalarea riscului pe care-l prezint. Am păstrat postul și rezolvam problemele ce mi se repartizau, dar de data aceasta cu un aer profesional și fără culoare afectivă.

★

La scurt timp, în 1973, Ceaușescu m-a chemat și mi-a spus : *Arabii s-au supărat pe noi din cauza Israelului. Vor să ceară la următoarea conferință instituirea unui boicot economic, să nu ne mai dea petrol. Faci un turneu și duci un mesaj din partea mea către șefii statelor ce vor asta. Te grăbești, nu-ți dau nimic scris, te descurci cum poți la fața locului.* Mă simțeam « plenipotențiar », cum zic diplomații puterilor depline.

Am plecat urgent, încropind în fugă documentația și hărțile elementare, însoțit de un traducător de arabă.

Am început seria întâi : Liban, Siria, Irak, Iordania. Nu-mi închipuisem că turneul meu avea să fie atât de aventuros și plin de primejdii. În Libanul pe care-l cunoscusem și în care aveam prieteni ca Aboussouan, reprezentantul țării la U.N.E.S.C.O., care-mi publicase unul sau două eseuri în presa de limbă franceză din Beirut, mă simțeam familiar. Întrevederea cu Suleiman Frangieh a fost bună și cordială. Inițial, populația libaneză se împărțea echilibrat în creștină și musulmană. După apariția Israelului, musulmanii au devenit precumpănitori, dar nu se mai făcuse nici un recensământ, astfel că puterea era egal împărțită : președinte musulman, prim-ministru creștin. Cu noi aveau relații bune.

Comunicațiile erau suspendate de războiul din 1973, așa că a trebuit să iau mașina ambasadei pentru a ajunge în Siria, la Damasc. Pe șosea, camioanele militare aduceau soldații de pe front. Aveau steaguri cu benzi negre pentru cei căzuți dintre ei. Erau, desigur, într-o stare de nemulțumire explozivă. Era noapte, vizibilitatea în luna noiembrie era redusă. Mașina ne era oprită din loc în loc de patrule militare libaneze. L-am întrebat pe șofer de ce uneori se oprește și alteori nu. Mi-a răspuns : *Mă uit la semnalul militarului : dacă ține degetul sus, trec ; dacă e în jos, mă opresc.* Cum vedea el în întuneric nu mi-a spus, dar pricepeam că soarta mea depinde de un deget.

Întuneric era și în sala președintelui din Damasc în seara următoare. Războiul stricase instalațiile electrice. O conversație la lumina lumânărilor cu un om politic temut, Hafez al-Assad. Discuția a fost foarte cordială, date fiind relațiile cu România. M-a întrebat unde merg. I-am spus că am întâlnire fixată a doua zi dimineață cu președintele Irakului. Deși cele două țări se detestau, mi-a spus că-mi dă mașina lui ca să merg la Bagdad. Altfel, n-am cum să ajung la timp.

Am călătorit toată noaptea, în timp ce pistolul-mitralieră al șoferului ofițer se bălăngănea, atingându-mi picioarele. Mai văd și acum cămila care ne-a făcut să oprim brusc. Dormea de-a latul șoselei, pe asfaltul cald. Aceleași camioane cu soldați irakieni sălbatici care, în plus, nu vedeau cu ochi buni o mașină cu însemne siriene.

La Bagdad, întâlnire cu generalul Bakr, un bătrânel amabil și îngândurat. Afară, manifestații ale celor ce sufereau de înfrângerea armatei. În culise, un tânăr pe care-l atrăsese la putere, Saddam Hussein, și care-i pregătea debarcarea.

În Iordania am fost primit cu întârziere de regele Hussein, plecat din Amman. L-am admirat – o personalitate vioaie, inteligentă și un om norocos, care scăpa teafăr din tentativele de asasinat, nu ca bunicul său. Iar după convorbirea plină de miez, mi-a dat ca amintire a întâlnirii fotografia sa dedicată « unui prieten bun », ca și cum ar fi știut că aveam nevoie să prezint acasă un certificat de bună conduită diplomatică.

Cu fratele său, prințul Hassan, am stabilit atunci relații durabile. Iată un descendent cultivat, erudit și modern al unei ramuri de mare tradiție, ce începe cu profetul Mahomed.

*

Această etapă s-a încheiat cu bine. Următoarea a cuprins, de sus până jos, țările Golfului. Le-am găsit pitorești, atrăgătoare, ambițioase și inovatoare, ultima trăsătură fiind greu de imaginat la conducătorii lor, regi, emiri și sultani.

În Kuweit, emirul Sabah al-Sabah nu m-a lăsat mult să vorbesc. Priveam cu îngrijorare la o santinelă care păzea ușa – stătea nu afară, ci înăuntrul sălii –, cu ochii pe mine și mâna pe pistolul-mitralieră. M-am ferit să bag mâna în buzunar pentru a-mi căuta batista sau carnetul de notițe. Al-Sabah ținea să-mi explice geopolitica regiunii. Avea în mână o scrumieră, pe care o mișca pe o hartă nevăzută și cântărea efectul obținut. A fost foarte mulțumit de convorbire.

În insularul Bahrain, emirul Al-Khalifa m-a ascultat cu atenție și m-a trimis să discut cu miniștrii săi. Cu mirare am descoperit că ei întrețin ambiția de a deveni un centru comercial și financiar, așa cum fusese Libanul. De ce să fie centrul afacerilor la Mediterană și nu în

Golf ? Se vedea că nu-i interesează conflictele din prima regiune, ba chiar îi favorizează.

A urmat Quatarul. La emirul Al-Thani am constatat o preocupare intensă pentru construcții și activități moderne. Descoperirea ulterioară a unor noi zăcăminte de petrol a încurajat programul său, conceput pe zece ani. Astăzi, Doha – capitala – și-a făcut un nume găzduind unele sesiuni ale Organizației Mondiale a Comerțului.

Pentru Emiratele Arabe Unite îl vizitez pe principalul emir la Abu Dhabi, Zayed Sultan Al-Nahyan, dar mă reped și la Dubai, mai la sud, ca să-l întâlnesc pe emirul Rashid bin Saeed Al Maktoum. Ambii sunt reprezentativi pentru tradiționalismul beduin și sagacitatea unor minți capabile să elaboreze inovații importante. Am cules promisiuni pentru dezvoltarea cooperării în domeniul economic, care-i interesa mai presus de orice problemă politică.

Cu Omanul, trec pe uscat linia faimoasei strâmtori Ormuz și ajung într-un golf vecin cu cel Persic, Golful Oman. Aștept la Muscat să mă primească sultanul Qaboos, dar îmi fixează audiența departe, la Salalah, pe țărmul Oceanului Indian, într-o veche cetate. l-am spus că vin cu un sentiment de teamă la el, căci românii au dus-o greu cu sultanii în istoria lor. Omul cu ochi mari și triști s-a înseninat și mi-a spus că aceia erau sultani turci, care au fost inamicii Omanului. O discuție liberă și aproape amicală privind istoria celor două țări a condus la un rezultat neașteptat. La ideea mea că am putea conlucra bine, sultanul a fost de acord cu stabilirea relațiilor diplomatice. Propoziția lui a fost luată de ministrul de Externe prezent drept o aprobare definitivă. Am fost în măsură să o comunic acasă, unde a produs surprindere.

Și cele două Yemen-uri, de Sud și de Nord, au făcut parte din misiunea mea. La Adan, în Golful Aden, președintele Yemenului de Sud ne-a asigurat de relații bune, întrucât țara sa se declarase, spre satisfacția Uniunii Sovietice, « o republică popular democratică ». Iar la Sana'a, cu președintele Eryani, binevoitor și cordial, am avut o întrevedere scurtă în curtea în care îl așteptau camioanele militare să-l ducă la locul unei răzmeriție.

În încheierea vizitelor africane, Libia, Senegal și Mauritania. Decorul geografic se schimbase complet, ca și mentalitățile. Remarcabilă a fost întâlnirea cu Gaddafi, care m-a primit la Tripoli, la început cu

răceală, dar, după ce am rostit o frază cu greu învățată în limba arabă, amabil și chiar jovial. Urmarea a fost stabilirea de relații diplomatice și invitarea lui Ceaușescu în Libia.

În Senegal, prietenul meu Gabriel d'Arboussier m-a dus la un patriarh care purta titlul El Hadj. Avea 110 ani, era arab și reprezenta o autoritate religioasă în cel mai însemnat trib, fără binecuvântarea căruia nu se alegea nici un președinte al țării. M-a binecuvântat și pe mine ca trimis al unei țări care iubește pacea.

În nici o călătorie a mea amintirile culese n-au fost atât de bogate și pitorești. Descopeream simultan două lumi : una a deșertului devenit opulent prin petrolul său, alta a sărăciei și înapoierii. Am văzut cele mai ciudate situații : emiri care nu rosteau nici un cuvânt în timp ce tălmaciul lor susținea conversația, spunând : *emirul apreciază cele spuse de dumneavoastră, emirul e interesat de următoarea problemă..., emirul vă mulțumește pentru explicații*. Vedeam zgârie-nori apăruți peste noapte, planuri de dezvoltare modernă, dar și fanfare ale căror tobe crăpau din cauza vechimii, avioane folosite pentru zboruri regionale care cărau pasageri fără să curețe urmele transportului anterior de păsări, lipsa de curățenie din unele așa-zise hoteluri contrastând cu câte un Hilton sau Continental, beduini înfășurați în negru care scoteau un calculator și făceau socoteli, piețe debordând de pește și sărăcia unor cerșetori. Astăzi, Golful e mirobolant și sfidător, dar Yemenul continuă să fie pauper, iar conflictele ies peste tot din găoace.

Nimic din experiența mea de călător fascinat nu apărea în rapoartele pe care le prezentam. Acestea aduceau însă vești bune. Când am prezentat lista noilor relații diplomatice și comerciale, invitațiile adresate personalităților române și căldura cu care a fost adesea primit mesajul ce mi se încredințase, n-a mai fost nevoie să subliniez că boicotul arab nu avea să aibă loc.

*

Ceaușescu a înțeles că starea relativ bună a relațiilor cu țările arabe trebuie repede consolidată. Rezultatul avea să fie decisiv pentru misiunea de conciliator pe care o moștenise de la Maurer și pe care voia s-o exerseze acum fără el. În 1974, când îmi dădeam raportul, Maurer nu era prezent. Fusese îndepărtat în acel an.

Ceaușescu și-a organizat de îndată vizitele în țările arabe. Erau Libanul, Siria, Irakul și Libia. Cum fusesem în ele ca purtător al mesajului său, am fost chemat pentru pregătiri și apoi în delegația sa. A efectuat vizitele în 1974. Prietenul meu Virgil Cândea fusese în Liban și, după obiceiul său de explorator norocos, vizitând o mănăstire libaneză, a găsit un vechi manuscris arab consacrat țărilor române. I-am cerut sprijinul și mi-a dat o copie pe care să o folosim în cursul vizitei. Ceaușescu i-a înmânat-o președintelui libanez în semn de prietenie. Ecoul a fost atât de mare, încât președintele Siriei a cerut și el un exemplar, pe motiv că, de fapt, cronica fusese scrisă într-o mănăstire siriană. Tot la sugestia lui Cândea, am procurat un Coran în limba română apărut la noi, la editura Patriarhiei, prin 1920. La deschiderea convorbirilor cu Gaddafi, Ceaușescu i-a dat Coranul îmbrăcat în piele de culoare verde. Oaspetului nu-i venea să creadă și, emoționat, a sărutat Coranul primit. Mi-am verificat cunoștințele diplomatice și a trebuit să adaug în teoria negocierilor rolul unor catalizatori simbolici din sfera mai largă a culturii. Ce enzime aduci pentru pregătirea bucatelor ?

În Irak, președinte era tot generalul Bakr. Saddam Hussein se afla prin preajmă. Credea că avea să fie chemat și el la conversațiile celor doi șefi de stat. Dar Ceaușescu iubea *tête-à-tête*-urile. Saddam Hussein a fost obligat să rămână în salonul delegațiilor și astfel am făcut cunoștință cu un om vexat, încruntat, tăcut, care suporta greu să fie menținut în linia a doua, ca vicepreședinte al partidului Ba'ath. Îl aștepta președinția abia cinci ani mai târziu.

Vizita era, în orice caz, încununată de bune rezultate în promovarea unor interese economice românești. Noi căutam materii prime, iar ei cereau mereu experți și mână de lucru calificată.

Ceaușescu își amintea de maxima lui Maurer bună pentru concilieri : « Să devii interesant pentru fiecare parte pentru ceea ce știi de la cealaltă. » Călăuzit de ea, a intensificat contactele cu israelienii, explorând disponibilitățile lor de a se înțelege cu palestinienii. Arafat avea atunci la București o reprezentanță ce funcționa ca o adevărată ambasadă. Când venea în vizită la noi, i se dădeau onoruri de nivel înalt și de aceea venea des și cu suită mare.

În Israel, membrii Likud-ului, de dreapta, se pregăteau pentru alegeri, iar Ceaușescu nu-i neglija, chiar dacă o primea bine pe Golda

Meir, ca premier al stângii. N-a făcut republicanul Nixon vizita în China cu mai puține obiecții decât ar fi întâmpinat în opinia publică un președinte democrat ? Își rezervase acest joc pentru sine și îl ținea în mare secret.

În 1975, mi-a cerut să-l însoțesc în ceea ce a devenit ultima mea misiune în Orientul Mijlociu, într-o vizită-fulger, neoficială, la Damasc și Cairo. Am stat în avion în fața lui – delegația consta într-o singură persoană – și discuția s-a purtat pe multe teme, inclusiv forma tradițională a satelor românești văzute de sus. Dar nici o vorbă despre motivul călătoriei. *Vreau să vorbesc cu ei*, și atât.

Ședințele s-au ținut în *tête-à-tête*, deci fără mine. Ceaușescu mi-a dat însă o sarcină grea : să negociez cu sirienii și să prezint un comunicat asupra vizitei. Deși era o vizită scurtă, trebuia să fie vorba despre păreri comune în chestiunile arzătoare ale zilei. Am lucrat o noapte întreagă cu consilierul președintelui Hafez al-Assad, pe care, din fericire, îl cunoscusem la București, unde venise împreună cu soția sa palestiniană, care avea probleme de sănătate.

La întâlnirea dinaintea plecării, cei doi președinți abia au avut timp să-și arunce ochii pe text și și-au dat rapid acordul, noi îmbarcându-ne pentru Cairo. Întâlnirea cu Sadat era prevăzută în prima parte a zilei ; după aceea, ne întorceam la București. Sarcină imposibilă. Norocul meu a fost că partenerul nu era altul decât Ismail Fahmi, pe care-l reîntâlnisem, după New York, la Cairo în 1968. *Cum se poate scrie un comunicat în câteva ore ?* a întrebat el. La Damasc cum ai procedat ? I-am arătat textul româno-sirian. Nu e rău, a zis el. Mai schimbăm ceva pe ici, pe colo. A fost treaba lui să facă schimbările. Ne-am uitat împreună la ele și, la masă, unde a apărut și Mubarak dar nu s-au discutat probleme de fond (de fapt, ambii președinți tăceau gânditori), comunicatele de prietenie s-au semnat după ce au fost parcurse sumar.

Marele secret și motivul călătoriei au trecut pe lângă mine fără să mă atingă. Era, totuși, un subiect important. Ceva ce ei nu știau și erau interesați să afle. Era, de fapt, pregătirea « trocului » cel mare : recunoașterea Israelului, relații diplomatice *versus* retragerea din Sinai și relații normale. Era pasul hotărâtor, care lăsa în urmă o situație despre care Kissinger spunea : « Israelul cerea pace fără să ofere teritorii, iar arabii cereau teritorii fără să definească pacea. »

Ceaușescu a lucrat asiduu la realizarea formulei. I-a invitat pe Begin și pe Sadat în România. A purtat discuțiile la Sinaia – numele unei localități pitorești înrudit cu multîncercatul lor Sinai.

În 1974 și 1975 se produce începutul unui dezgheț. În 1974, Hafez al-Assad negocia cu Israelul acorduri interimare privind retragerea de pe Înălțimile Golan, ocupate, în schimbul unor garanții de securitate, de partea arabă. În 1975 se conturează un acord de dezangajare asemănător între Egipt și Israel.

Dar Sadat produce evenimentul anului 1977, când vizitează Ierusalimul și se adresează Knesset-ului, Parlamentul israelian.

Cei doi, Begin și Sadat, vorbesc deschis dar sumar despre rolul hotărâtor al vizitei lor în România, ca invitați ai lui Ceaușescu. Poate că voiau să menajeze sensibilitățile americanilor, care aveau pe agendă medierea între Israel și arabi, dar nu trecuseră de pașii prudenți din « înțelegerile interimare » și de aceea nu vorbeau mai pe larg despre recunoașterea rolului diplomației românești. Ambii au primit premiul Nobel pentru Pace în 1978.

Pentru stăruința și felul în care a exersat un proces de conciliere având ca țintă stingerea unui conflict dintre cele mai maligne și complexe, Ceaușescu merită să i se recunoască meritele pe deplin. Dar este și ultimul demers de conciliere pe care îl efectuează. El se încheia în absența lui Maurer, dar cu schema lui, pe fundalul unui deceniu de constant declin.

Anii '70 sunt, într-adevăr, cei ai unei degradări treptate. Ceea ce fusese în diplomație mișcare fină și dibăcie arăta acum rudimentar, necizelat. Acolo unde domnise moderația înțeleaptă era acum lăcomie și exagerare.

Ceaușescu și-a asumat el vizitele la nivel înalt, care fuseseră onorate în anii '60 de Maurer. Acum, o febră a călătoriilor îl făcea să-i viziteze cu predilecție pe dictatorii cu care se înțelegea bine. Folclorul românesc ținea pasul cu vremea. O poveste despre cuplul prezidențial îi înveselea pe cetățeni. El și ea stau în fotolii și urmăresc seara programul televiziunii care îi preamărește. Ea îi zice : Maiestate ! El îndepărtează apelațiunea cu un gest al mâinii. Maiestate ! Ți-am spus să nu-mi spui așa. Dar, insista ea, voiam să te întreb dacă « mai e state pe care nu le-ai vizitat ».

În acei ani, Ceaușescu făcea – urmând inspirația Elenei – declarații de-a dreptul opuse celor care făcuseră inima diplomației române. În locul neintervenției venea chemarea către țările socialiste să suprime mișcarea de protest a muncitorilor polonezi. Atitudinea față de O.N.U., care ne adusese atâtea beneficii altădată, se năruia acum prin rechemarea forțată a funcționarilor români care ocupau poziții înalte.

În conferințele europene introdusese practica de veto la măsuri de cooperare. Față de încercările unor țări socialiste de a se reforma protesta vehement și denunța alterarea spiritului comunist.

Este și locul să explicăm această pantă descendentă a anilor '70. Nu este greu să-i identificăm cauzele, căci, în contrast cu toate curbele care coborau, cea a carierei și a puterii Elenei Ceaușescu se îndrepta vertiginos în sus. Întoarsă din China în 1971, avea în minte cuvintele și exemplul soției lui Mao Zedong, întruchipare a datoriei de soție a unui mare conducător. *Soțiile trebuiau să-i ferească pe lideri de primejdii, pândiți cum erau de dușmani și de cei care-i abăteau de la drumul drept.* Elena Ceaușescu și-a luat rolul în serios. A intrat cu pași repezi în forurile de conducere ale partidului și ale statului, s-a instalat lângă soțul său, devenind ceea ce lumea numea cu teamă « Cabinetul doi ». S-a asigurat de colaborarea unor tineri ambițioși și devotați și a preluat controlul unor activități sensibile : cadrele și serviciile secrete. Elena Ceaușescu s-a îndreptat spre cel mai ambițios rol posibil : voia să fie partenera egală în drepturi a conducătorului, să exercite împreună cu el domnia unui cuplu suprem. Am avut confirmarea acestei ambiții printr-o întâmplare. Fusesem chemat într-o vară la Neptun, unde se afla familia Ceaușescu, pentru a primi indicații privind Ministerul Învățământului de care răspundeam. « Tovarășul nu e în biroul său, ci în pavilionul din grădină », mi s-a spus. Ajuns acolo, am încremenit : pe un geam, într-un vitraliu, erau reprezentați Iustinian și Teodora, acel cuplu imperial în care Teodora era împărăteasă domnitoare, asociată la domnie vreo 25 de ani.

Printre forțele proaspete pe care conta se distingea grupul « Junilor turci ». Erau cei care, în timpul lui Dej, fuseseră nemulțumiți de promovarea lentă și de sarcinile de rutină, deși erau prezenți în domeniul lor, în activitățile de partid, în economie sau în presă, dispunând de abilități peste medie. Grupul nu se dădea înapoi de la nimic din ceea ce putea duce la compromiterea vechilor cadre : dezvăluiri, zvo-

nuri, descrierea lor în note devastatoare, scurmarea vieții lor de familie, orientarea politică greșită și pernicioasă. Se mergea până la a-i trimite în străinătate pentru a le dibui contacte infamante. Campania s-a intensificat în paralel cu « revoluția culturală », cum era numită operațiunea menită să asigure primatul ideologic. O analiză mai atentă conduce la concluzia că, de fapt, se copia experiența revoluției culturale chineze, mai puțin prin violența măsurilor și prin anarhia ei, și mai mult pentru atingerea scopului : îndepărtarea vechii generații, considerată depășită și toxică. La noi lista îi cuprindea, pe primele locuri, pe Ion Gheorghe Maurer, Bodnăraș, Mănescu, dar și pe cei care se bucuraseră de încrederea lui Gheorghiu-Dej și care ocupaseră poziții importante în economie și în administrația internă, în cultură și, mai ales, în partid. În decurs de trei ani, primii trei au fost lipsiți de orice importanță, iar aproape toți ceilalți, « trimiși la munca de jos ».

Bănuisem mereu că figurez și eu pe listă și observam atitudinea neamicală a « Junilor turci ». Numirea la Învățământ și apoi la Consiliul de Stat mi-au liniștit aceste temeri. Dar schimbarea s-a produs după 1975. A început prin lipsirea mea de însărcinări semnificative și printr-o retragere treptată din treburile care contau. Păstram însă legătura cu activitatea Națiunilor Unite, pentru care primisem anterior dezlegările cuvenite. Fusesem membru în comisia de pregătire a Conferinței mondiale a populației (1974) și, după aceea, a unei Conferințe pentru știință și dezvoltare care s-a ținut la Viena în 1979. S-a ivit atunci șansa de a fi numit secretar general adjunct cu treburile științei la O.N.U. *Bine că pleacă*, au zis vânătorii de capete. *Vrea el să ajungă mare pe plan internațional*, a spus însă regina. Și ambasadorii români din țările-cheie au început să mă saboteze, iar Waldheim, secretarul general, nu mi-a dat postul promis. Nici nu l-a înființat, de altfel. Îndepărtarea din București s-a produs prin numirea mea ca ambasador la Berna. Atribui această alegere influenței lui Ceaușescu, împotriva unor obiecții ale Elenei. În paralel cu Berna a fost și postul de la Geneva, iar în 1982 am fost trimis la Washington. Am simțit tot timpul nu doar atitudinea negativă a Elenei Ceaușescu, ci și încercările ei de a lovi sau distruge orice proiect sau gest care ar fi întărit cooperarea româno-americană în diverse domenii. Mă întrebam cu groază dacă ea vrea să fim o nouă Albanie sau o nouă Coree de Nord. Lovitura ei era de neevitat, dar întârzia mereu din pricina evenimentelor ce se derulau : participarea la Olimpiada de la Los Angeles, câștigarea prin votul Congresului a prelungirii cu un an a clauzei națiunii celei mai favorizate (al treilea dintr-o serie care îmi cerea o imensă activitate de relații) și, mai ales, faptul că Ceaușescu se mândrise altădată cu legătura specială pe care o avea de zece ani cu S.U.A. În 1984 a căzut însă ghilotina. Am fost rechemat și « pus pe liber ». Nu eram, ca alții, trimis la munca de jos, ci pur și simplu în aer, veghеat de « inchiziție », care-mi indica o listă mare de interdicții. Nu aveam voie să întâlnesc sau să vorbesc cu străini, să trimit sau să primesc corespondență cu străinătatea, să apar sau să lucrez la A.D.I.R.I., adio pașaport, interminabile nedreptăți și șicane pentru familia cu trei fiice, anchetate și pedepsite încontinuu. Ca scut disponibil rămăseseră doar Universitatea și calitățile intangibile de membru al Academiei și de profesor universitar, statut obținut prin concurs – singurele mele drumuri fiind la aceste două instituții. Acest regim al meu postdiplomatic a durat cinci ani. E ciudat, dar mă durea mai mult că regimul special, privilegiat, pe care ni-l acordaseră S.U.A. în 1963 se pierdea prin orbire politică.

Răul a pornit de la izgonirea unei pături de oameni cu experiență, competență și dăruire în serviciul intereselor țării. Standardele noastre au coborât încontinuu în anii '70 și apoi s-au prăbușit vertical în anii '80. Am găsit circumstanțe atenuante pentru Ceaușescu. E vorba de certificatul lui medical. Mai multe boli, printre care diabetul, îi diminuau capacitatea de gândire și acțiune. M-a primit ca ambasador în « Cabinetul unu », singur, deși consemnul era să treci întâi pe la « Cabinetul doi », unde ți se spunea să nu-l deranjezi pe « Tovarășul », care nu se simțea bine sau care se alătura audienței. Un labrador negru era lângă el și lătra. Ceaușescu a spus : *Simte că vin imperialiștii.* A întrebat ce e nou pe acolo. Aduceam știri bune, dar el zicea : *Și ei sunt la fel ca rușii, nu e nici o diferență.* Înregistra neatent ce-i spuneam, dar se vedea că aștepta doar o invitație în S.U.A. care nu venea. Omul politic care analiza și chiar se antrena în soluții dispăruse.

Puterea efectivă o exercita coregenta. Cenzura fiecare hârtie sau telegramă care îi era adresată lui, aproba cererile de audiență, se amesteca în luarea deciziilor, descalificând ca « prostii » propunerile care o contrariau, chiar dacă veneau de la « Tovarășul ». Pentru ea, el nu era bărbat. Un om slab, neputincios. Asocierea ei la conducere

devenise stăpânire și control. « Junii turci » erau aproape scoși din joc. Apăruse, în schimb, « cercul vrăjitoarelor », un grup de femei-miniștri sau vârfuri ierarhice care o înconjurau pe Elena. Pentru că am dat prioritate examinării minții omenești, trecând-o înainte de comportament și acțiune, am simțit că declinul din anii '80 iese din domeniul analizei politice și ține de psihiatrie. Mințile conducătorilor erau stricate.

Capitolul IX
Vietnam și China

Problemele de care mă ocupam în anii de la New York (1956-1960) și în cei de la minister (1961-1970) țineau de domeniul diplomației multilaterale (organisme internaționale, precum O.N.U., și tratate, convenții, negocieri, conferințe și reuniuni cu mai mulți parteneri). Relațiile bilaterale erau gestionate de alți miniștri adjuncți (de Macovescu, în special). În acest cadru, războiul americano-vietnamez nu figura pe agenda mea de lucru. L-am urmărit însă în măsura în care era prezent la O.N.U. și, mai ales, în discuțiile cu S.U.A., în care eram frecvent antrenat.

Așa, de pildă, în 1966, în calitate de șef al delegației la cea de-a 22-a sesiune a Adunării Generale, i-am prezentat lui U Thant, secretarul general al O.N.U., o scrisoare a guvernului român, împreună cu textul programului Frontului Național de Eliberare din Vietnam, pentru ca acesta să le fie difuzat membrilor O.N.U. Era un program conceput de pe poziția unui stat de sine stătător și adus la cunoștința tuturor țărilor. Până atunci, vietnamezii nu voiseră să discute chestiunea conflictului la O.N.U., dar prin acest document își semnalau schimbarea de atitudine.

Știam că, în 1963, relațiile lui Corneliu Mănescu cu Rusk au prins viață, pentru ca apoi să se apropie de rangul unei prietenii personale. În 1963, Rusk dădea de înțeles că relația specială pe teme economice între S.U.A. și România se putea extinde în domeniul relațiilor internaționale. *Dacă tot recunoaștem că gândiți cu capul propriu, de ce nu am avea un schimb de păreri privind țările despre care dispunem de mai puține informații ? Suntem interesați să știm cum vedeți voi lucrurile în Asia, mai ales Vietnamul și China, pe care le frecventați*, părea să-i spună el lui Mănescu.

În 1964, Rusk l-a primit pe Mănescu după vizita pe care i-a organizat-o în S.U.A. Într-o conversație amicală, Rusk și-a dat pe față interesul cel mai acut : *Ce credeți despre vietnamezi ? Ce vor ? Cum se poartă în discuțiile cu voi ?*

În anii următori, trapezul a fost completat : existau liniile Hanoi-București-Washington (și, uneori, New York, O.N.U.), cu ramificații punctate spre Moscova și Beijing. Maurer fusese autorul acestei scheme. Și a rămas până când s-a consumat, în ultima fază a războiului, în mijlocul ei.

Dar concilierea la care se lucra nu avea forma perfectă a celor viitoare. În acest caz nu exista egalitatea de tratament a celor implicați de către un al treilea, căci acesta (România, în speță) susținea deschis poziția și interesele uneia dintre părți (Vietnamul). În nici un moment susținerea publică a Vietnamului de către România nu a fost mai prejos decât a altor țări din Est sau din lumea a treia. Și, cu toate acestea, S.U.A. spuneau : *Știm ce poziție aveți, dar ne interesează comentariile voastre.* S.U.A. se găseau în criză de legături concludente pentru problemele Vietnamului și pentru cele ale conflictului. Încăpățânarea lor în a continua și a dezvolta procesul se baza pe două idei ce s-au dovedit a fi lipsite de temei : supremația lor militară și mijloacele și gândirea primitivă a vietnamezilor, plus convingerea că scopul vietnamezilor era acela de a deschide porțile asiatice pentru instaurarea comunismului printr-un efect de domino.

Mesajul românilor contrazicea aceste premise. Românii nu credeau că aplicarea forței militare, oricât de mare ar fi fost, putea asigura victoria S.U.A. Interesul celorlalte țări socialiste era de conjunctură : unul dintre ei este amenințat, solidaritatea se impune, dar nici o conspirație continentală și nici comunizarea regiunii nu este în vigoare ca urmare a înfrângerii americanilor.

Mult mai neîncrezători în convorbiri erau vietnamezii. Dar prietenia cu românii data de multă vreme : acord de ajutor economic și tehnic în 1956, vizita lui Ho Și Min la București la invitația lui Dej, schimburi și contacte pe linie de partid, o apropiere de idei în privința relațiilor dintre partidele comuniste. Vietnamezii nu voiau ca hegemonul să fie U.R.S.S., ci ea să împartă rolul cu China ; față de Hrușciov aveau rețineri.

În 1966, de Anul Nou vietnamez (sărbătoarea Tet), are loc o ofensivă de mari proporții a Vietnamului de Nord și a forțelor antiamericane din sud pentru cucerirea Saigonului. Spre marea surpriză a ocupanților, forțele nordului au ajuns la Saigon și la Hue, orașe în care au avut loc lupte sângeroase. În final, forțele armate mobile, după ce luptaseră mai mult de o lună, se retrag fără să poată anunța o victorie. În schimb, americanii, deși anunță înfrângerea Vietnamului, sunt adevărații perdanți. Nu este vorba de atacul violent și neașteptat, de obiectivele îndrăznețe, de numărul de combatanți, de dotarea și pregătirea lor care răsturnau calculele anterioare ale strategilor americani, ci de largile pături critice ale populației, pe care Tet-ul le radicalizase. Americanul de rând s-a trezit trădat prin comunicatele de un fals optimism ale autorității, prin vulnerabilitatea poziției americane și zădărnicia unui efort care costa țara din ce în ce mai mult. Dezamăgirea cuprinde cercurile politice până la sfârșitul deceniului, Johnson renunță la candidatură, partidul republican al lui Nixon câștigă alegerile, o întreagă și lungă supremație a democraților e ștearsă cu buretele.

Deși Johnson confirmă inițial, în ianuarie, politica americană decisă să nu se retragă din Vietnam, în lunile următoare, funcționari americani din Washington au început să aibă și alte semnale pentru noi. Era vorba de a explora și alte căi decât cele militare. Cea mai clară explicație a fost dată în conversația lui Rusk cu Cornel Bogdan la Washington. Pe lângă repetarea unor teze vechi, precum refuzul ca Vietnamul de Sud să fie cucerit de cel din Nord, Rusk afirma că S.U.A. nu au pretenții asupra Indochinei sau Vietnamului de Sud, că nu vor să rămână acolo, că ar vrea o soluționare a conflictului politic și, dacă Vietnamul de Nord mută accentul de pe latura militară pe cea politică, și S.U.A. sunt gata să ia măsuri care să favorizeze începerea negocierilor. Rusk i-a cerut lui Bogdan să-i comunice lui Corneliu Mănescu aceste gânduri. Știa, desigur, că le vom transmite și vietnamezilor, în ciuda pretenției constante a României că nu este un mediator și că părțile trebuie să vorbească direct între ele.

Tot în mai 1966, o delegație guvernamentală română în care se află Bodnăraș și Paul Niculescu-Mizil se deplasează la Hanoi, unde este primită de Ho Și Min. În discuțiile mai detaliate, printre multe propoziții cunoscute despre fermitate, solidaritate și sprijin, se strecura ideea că terenul politic și diplomatic nu este suficient explorat

și că s-ar putea lucra cu folos pentru crearea condițiilor prielnice unor tratative politice. Vietnamezii au fost de acord cu negocierile, dar numai după încetarea acțiunilor agresive. După război, acum nu e momentul. Mai precisă și mai restrânsă era cererea privind încetarea prealabilă a bombardamentelor americane. În orice caz, zarurile erau aruncate și merita să ne continuăm eforturile.

La întoarcere, delegația s-a oprit pentru discuții în China (Zhou Enlai) și U.R.S.S. (membru al Biroului Politic).

Tot în 1966 au loc consfătuirile din iulie ale Tratatului de la Varșovia și ale C.A.E.R.-ului și vizita lui Zhou Enlai în România. Trec trei luni de la vizita lui Bodnăraș la Hanoi și în septembrie se decide o nouă vizită de partid și de stat, condusă de Ion Gheorghe Maurer. De data aceasta, contactele cu chinezii premerg vizitei lui Maurer la Hanoi. Deși era o scurtă oprire în tranzit, Zhou Enlai a venit la aeroport și i-a condus pe români la manifestația de aniversare a revoluției chineze (1 octombrie). O dare de seamă asupra acestei vizite este făcută de Paul Niculescu-Mizil la ședința Comitetului Politic Executiv (11 octombrie 1966)[1].

Primire și masă la Ho Și Min. Discuții cu Pham Van Dong. Tezele cunoscute de o parte și de alta. Nuanțe noi privind aprecierea rolului pe care-l joacă România prin relațiile ei în sistemul internațional. Vor reflecta asupra dezvoltării unei acțiuni politice și diplomatice, cum propunem noi. Apare ciudat faptul că în mai multe puncte ale raportului lui Mizil își fac loc rezerve față de Ion Gheorghe Maurer. « I. Gh. Maurer a avut impresia că [Zhou Enlai] nu a subliniat relațiile pe linie de partid. Mie nu mi s-a părut marcantă această chestiune. » Se știe că la plecare s-a ivit un diferend din pricina întârzierii la aeroport a lui Mizil, care apoi a susținut că Maurer l-a indus în eroare în ceea ce privește ora plecării. Cred că, pentru a nu fi nevoit să-l amintească în raportul său pe Mizil, Maurer s-a debarasat de întreg raportul, lăsându-l în grija acestuia. Se vede însă că el îi informase în detaliu pe Ceaușescu și pe alți membri ai Biroului, ca Bodnăraș. Nu e un lucru nou în galeria de portrete ale conducătorilor politici ai acelei vremi. Nu e nici o noutate că, pentru Maurer, Mizil se afla pe

[1] Paul Niculescu-Mizil – *România și războiul americano-vietnamez*, Editura Roza Vânturilor, București, 2000.

lista activiștilor locali și zeloși. Listă de prieteni nu mai avea după moartea lui Dej. Dar propriul său ton și incidentul din 1966 nu l-au împiedicat pe Mizil să-l trateze ulterior cu toată obiectivitatea pe Maurer. El reia în 2008 caracterizarea pe care i-o făcuse anterior (1992, 2003) : « Maurer a jucat un rol imens în formularea politicii externe a României, a liniei pe care o numesc națională. Mă refer încă la perioada lui Dej, mă refer la perioada lui Ceaușescu. El a fost *sfetnicul principal* al primului, apoi al celui de-al doilea. Atât timp cât l-a secondat pe Ceaușescu a contribuit esențial la elaborarea politicii acestuia, a fost unul dintre stâlpii ei de susținere ». Cred că aceste fraze, justificate din punctul de vedere al celor prezenți la evenimentele pe care se baza Mizil, îi fac cinste.

Într-adevăr, planul lui Maurer era unul cu spor de complexitate. Când făcea un drum în Asia, capitalele vizitate erau Hanoi, Moscova și Beijing. Subiectul era unul singur, dar cei mai mulți se aflau pe poziții adverse sau opuse. Și totuși, Maurer îi aborda pe partenerii săi de consultări cu aceeași senină claritate și sinceritate, cu aceeași doză de diplomație fină de care avea atâta nevoie pe continentul contrastelor și ciocnirii. Când triunghiul estic era epuizat, îl prelua pe cel vestic : O.N.U., S.U.A. și Paris (U Thant, Johnson și de Gaulle). Pentru fiecare vârf dintr-un triunghi, profilul României era amplificat de experiența contactelor celuilalt triunghi și nici o scânteie nu se semnala pe parcurs.

Iunie 1967, O.N.U. De data aceasta, devin martor. Sosirea lui Maurer la New York, unde se ținea Adunarea Generală Specială pentru Orientul Mijlociu (comentată în capitolul anterior), și vizita la Johnson (26 iunie). În vizită l-a însoțit Corneliu Mănescu, mie fiindu-mi destinată activitatea sesiunii în curs. Dar, la 23 iunie, la Waldorf Astoria, la masa oferită lui Maurer de Rusk (aflat și el la sesiunea O.N.U.) am fost invitat și eu, alături de Mănescu. A fost o discuție strict centrată pe subiectele de actualitate, iar în cele legate de relațiile româno-americane îndeosebi, Maurer se distingea prin fraze scurte și concise. *România nu vrea ajutor. Vrea comerț normal. În teorie ne-am înțeles bine. În practică, au apărut piedici. Cum plătim, ce vrem să cumpărăm ? V-ar trebui clauza națiunii celei mai favorizate*, răspundeau americanii. *Încercăm. Dar obstacolele nu apar din cauza României, ci a altora. Credite ? Fabrica de sticlă pe care vreți să o cumpărați ?* Maurer se scarpină după

ureche. Spune : *Așa fac țăranii la noi când nu le place ceva. Dar, uitați,* zice Rusk, *comerțul crește între noi. Nu destul,* zice Maurer. Secretarul de stat : *Nu trebuie să trageți concluzii negative din dificultățile noastre legislative actuale. Înțelegem,* zice Maurer, *și sperăm că S.U.A. apreciază ca pe un element politic pozitiv dorința României de a fi independentă.*

Trecând la Vietnam, Rusk a descris situația în care S.U.A. număra peste 250 000 de morți și răniți în conflicte. *Știm ce înseamnă puterea distructivă în mâini nesigure, iar președinții Kennedy și Johnson și secretarii lor de stat au explorat fiecare canal posibil de înțelegere șase ani la rând.* A vorbit despre neproliferare, despre limitarea armelor de distrugere în masă. *Nu e nimeni mai bucuros de organizarea păcii decât S.U.A. Nu ne îndoim de interesul autentic pentru pace al S.U.A.*, a răspuns Maurer. *Dacă n-ar fi așa, n-ar fi utilă o discuție deschisă. Dar România nu aprobă întotdeauna mijloacele prin care S.U.A. își urmărește scopurile. Totuși, unul sau celălalt sau chiar amândouă părțile pot greși în privința mijloacelor.*

La sfârșit, vorbind despre exploziva dezvoltare a științei și a tehnicii și despre perspectivele pe care le deschid ele producției de bunuri, Maurer a apreciat că S.U.A. sunt liderul în acest proces.

Nu am rămas cu impresia că Maurer îi dădea cele mai bune note lui Dean Rusk, prietenul lui Corneliu Mănescu. El și-a păstrat bateriile intacte pentru președintele Johnson. Trei zile mai târziu, acesta l-a primit, împreună cu Mănescu. Cred că stenograma este o piesă antologică. Maurer afirmă că e mulțumit de discuția cu Rusk, în care a constatat o similitudine de păreri între cele două părți, dar crede că trebuie depuse eforturi pentru pace în Orientul Mijlociu. Când ajungem la Vietnam, România vrea să explice de ce este îngrijorătoare problema pentru ea și pentru alte țări mici. Situația din Vietnam reprezintă un focar de pericol care ar putea dăuna dorinței României de libertate și independență. Similitudinea opiniilor între cele două țări e mai mică în această privință. Noi credem că se poate găsi o cale pentru ca trupele americane să se retragă din Vietnam. Pe urmă, Maurer a abordat capitolul relațiilor economice și a vorbit despre dificultățile pe care Rusk le pune pe seama Congresului și a legislației. A citat însă cazul mai simplu al unei fabrici de sticlă pe care voiam s-o construim.

În chestiunea Vietnamului, Johnson a adoptat un ton defensiv. *Dacă Vietnamul de Nord se retrage în spatele liniei de demarcare, S.U.A.*

transformă lagărele militare din Vietnamul de Sud în spitale și școli, și își va retrage trupele în șase luni. Ei au însă obligații de apărare a unui aliat a cărui țară este atacată. Nu suntem noi invadatorii, ci Nordul Vietnamez. Nu încercăm să-i distrugem sau să-i invadăm. Să stea ei în țara lor și noi în a noastră.

În privința României, chiar dacă e o țară mică, S.U.A. sunt foarte interesate de relațiile cu ea. Am dori – spune – o ameliorare a comerțului și o creștere a bunăstării în România. Vrem să vină o zi când nu vor fi diferențe mari între cele două țări. Așteptăm ca legea comerțului Est-Vest să treacă. Congresul nu are vederi atât de liberale ca ale lui, dar, dacă l-ar putea asculta pe premierul român, și-ar putea schimba părerea. Știe că Maurer va vizita și alte țări. Poate comenta ce dorește din discuția avută. Aflând că Maurer va fi la Beijing la 3 iulie, s-a grăbit să-i spună că « ar fi o culme a prostiei, ar fi o abordare preistorică, de om al cavernelor, ca S.U.A. să dorească un război cu China ». Nimic nu este mai departe de mintea lui.

Interesante în această conversație sunt, fără îndoială, conținutul și explicația pozițiilor adoptate, având conștiința faptului că ele pot fi făcute să circule în sistemul internațional. Dar importantă pare a fi și ocazia de a lămuri situația României. *Ea nu aspiră la un rol important în dezbaterile internaționale. Tot ce vrea România este să fie stăpână la ea acasă*, spunea Maurer. Dar, dacă e criză sau tensiune, nu-și realizează acest obiectiv. Apar soluții dictate de alte state și impuse în numele solidarității. De aceea, România se implică în probleme și este interesată ca ele să fie rezolvate.

Maurer a spus : *Sunt la prima vizită în S.U.A., dar, de când au început ostilitățile în Vietnam, am fost de patru ori acolo. Pornim de la ideea că problemele dificile trebuie rezolvate și președintele crede la fel.* Johnson l-a anunțat că America vrea ca Japonia, Coreea, Filipine și alte țări să fie libere. *Nu vrem să le impunem acestora opiniile noastre și vrem cu onestitate ca ele să-și decidă viitorul. Iar banii cheltuiți pentru armată ar trebui să meargă în zona economică a Deltei Mekongului.* În Grădina Florilor, unde s-au fotografiat la ieșire, auzind de la Maurer că Mănescu avea să fie, probabil, președinte al Adunării Generale O.N.U., Johnson a spus că va fi un om bun și că a auzit lucruri bune despre el. De fapt, îi dădea prin aceasta acceptul său.

Întors la sesiunea O.N.U., Maurer se arăta încântat de vizita la Johnson și avea cuvinte de apreciere pentru el, mai multe decât îi

rezervase lui Rusk. Buna dispoziție îl împingea spre vocabularul de vânător și reda pitoresc amănuntele vizitei și trăsăturile oamenilor. Maurer era îndreptățit să fie mulțumit de întreaga sa vizită cuprinzând discursul și contactele de la O.N.U., discuțiile cu președintele, secretarul de stat și experți de frunte ai politicii externe americane.

La scurt timp avea să-l întâlnească pe Zhou Enlai la Beijing. Convorbirile din 5-7 iulie 1967 scot în evidență o analiză meticuloasă, logică și rațională a situației internaționale făcută de Ion Gheorghe Maurer având în centru propria sa experiență recentă. O construcție diplomatică impecabilă. El se referă pe larg la întâlnirea sa cu J.K. Galbraith, economistul de vârf și diplomatul devotat lui Kennedy, care continua să se bucure de sprijinul unor cercuri economice, financiare și chiar politice. Atât la întâlnirea cu președintele, cât și la cea cu Galbraith a fost exprimată dorința unei normalizări a raporturilor între China și S.U.A. Mai mult, americanii s-au interesat de poziția română în această problemă și, în caz de răspuns pozitiv, de eventualul sprijin logistic în orașe ca București sau Constanța, a căror ospitalitate ar putea fi utilă pentru contactele directe dar neoficiale ale reprezentanților chinezi și americani. S-ar putea deplasa profesorul Galbraith sau alte două-trei persoane la Beijing în vederea unor discuții preliminare ?

Iată, declara Maurer, *exprimăm și noi o opinie în această privință.* Se poate lua în considerare faptul că reluarea relațiilor oficiale între China și S.U.A. ar putea modera anumite tendințe ale imperialismului american. Sunt mulți americani cinstiți care pot cu greu să înțeleagă de ce, atunci când America îi întinde mâna Chinei, ea refuză această mână. Mai e un argument : slăbirea imperialismului e legată de slăbirea și lichidarea blocurilor militare. Pactele se mai schimbă, cu timpul se modifică și convențiile, iar metodele evoluează. România e interesată de acest proces. Tratatul de la Varșovia, constituit ca o asociere liberă și o alianță între state libere și suverane, este alterat de convenții care creează organisme suprastatale și care pot duce la hegemonia unui singur stat. Se caută chiar modalități de a lua hotărâri peste capul statelor membre. Iată o declarație sinceră și dură făcută de Maurer în 1967 : « Una este alianța dintre state libere și suverane și alta este constituirea unui bloc în care o putere își asumă dreptul de a hotărî pentru celelalte țări. » În privința obiectivelor diplomației românești, este o adevărată mărturie de credință.

Este interesant de observat că răspunsul lui Zhou Enlai la ampla expunere a lui Maurer nu a venit. Zhou Enlai tăcea încontinuu în timpul revoluției culturale, care îl critica personal sub numele codat al lui Confucius – o știa toată lumea. Tot așa, era de așteptat ca, în acel moment de maximă încordare cu U.R.S.S., China să fie încă în expectativă, amânând marile decizii pentru un moment mai prielnic.

Este posibil ca Zhou Enlai să fi acumulat date pentru decizia ce se va lua cinci ani mai târziu de a stabili relații oficiale cu S.U.A. și să fi notat cu atenție declarațiile făcute de americani românilor. Dar cred că exista și o ciocnire a stilurilor de gândire, la care Maurer n-a reflectat suficient în impecabila lui structură mentală de tip cartezian. Zhou Enlai deținea perfect tradiția marilor școli de gândire chinezești, care toate s-au distins nu prin raționament logic – cel cunoscut în afara Asiei –, ci printr-unul analogic, care pornește de la evenimente, fapte și asemănări.

Să luăm următoarele fragmente :

Maurer : *Pe Johnson îl neliniștește această situație în Vietnam.*

Zhou Enlai : *Nici nu poate dormi bine.*

Maurer : *Asta cred că așa este ; l-am văzut foarte obosit... Războiul se desfășoară cu totul altfel decât prevederile inițiale ale americanilor.*

Zhou Enlai : *Tocmai acesta este lucrul bun.*

În încheiere, Zhou Enlai : *Eu sunt de acord cu ceea ce a spus Ion Gheorghe Maurer în prima zi, și anume că situația internațională este bună. Într-adevăr... este foarte bună... Niciodată în cursul ultimilor douăzeci de ani imperialismul american nu a fost atât de izolat. Poporul din Vietnamul de Sud este convins că îi va învinge pe americani și că aceștia se vor retrage recunoscându-și înfrângerea... A început sezonul ploios... Este adevărat că Johnson a obosit. Noi cunoaștem că ordonă personal fiecare bombardament în Vietnamul de Nord... Dacă războiul nu se va termina până anul viitor, L. Johnson va eșua sigur în alegerile prezidențiale... Problema care se pune nu este aceea ca L. Johnson să găsească o cale de ieșire, ci noi să facem ca el să eșueze. Noi luptăm ca el să-și recunoască eșecul, să termine războiul. Aceasta presupune că va cădea de la putere... Înțelegeți că noi considerăm că nu există posibilitate de unitate de acțiune cu Uniunea Sovietică. Noii conducători sovietici l-ar jigni pe tovarășul Mao Zedong... Dialogul dintre Vietnam și S.U.A., aceasta ține de suveranitatea poporului vietnamez... noi nu avem dreptul decât să facem propuneri, dar și aceasta, numai atunci când ei ne cer... Vietnamul*

de Nord nu poate fi de acord să nu sprijine Vietnamul de Sud, în timp ce americanii rămân mai departe în Vietnamul de Sud. Așa se întâmplă și cu Taiwanul.

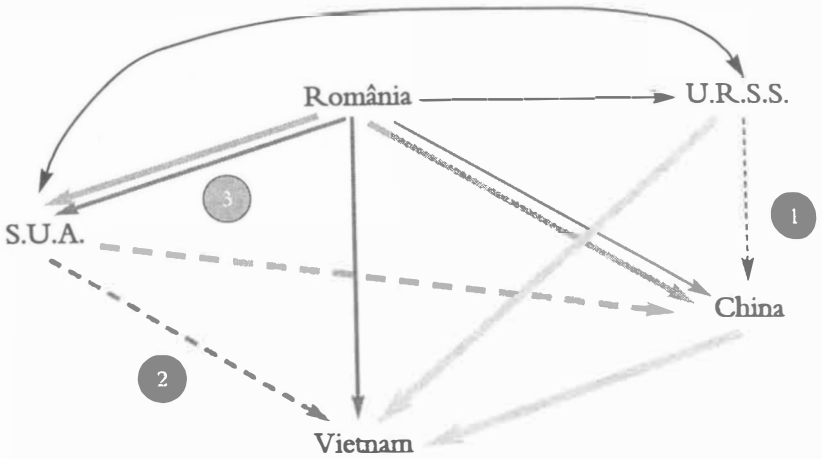

În anul 1967, atât de bogat în evenimente diplomatice pentru România – printre care vizitele lui Maurer în triunghiul Vietnam-China-S.U.A., președinția lui Corneliu Mănescu la Adunarea Generală a O.N.U. și poziția luată după războiul dintre Israel și arabi –, s-a activat un triunghi important de conciliere între S.U.A. și China. Era, prin temă și dimensiuni, cel mai vizibil și mai semnificativ dintre toate. Totul a fost declanșat de vizita neașteptată a lui Richard Nixon la București. Fusese vicepreședinte al S.U.A., guvernator, iar în 1967 se pregătea să candideze (a doua oară, după ce eșuase în 1960) la președinția S.U.A. în alegerile din 1968. Făcea un tur de vizite pentru a se documenta, a se pregăti mai bine și pentru a fi, desigur, în atenția presei. La București se întorcea de la Moscova, unde fusese neglijat și subapreciat. Până și la operă își plătise el însuși biletul, ca să nu mai spunem că nu-l primise nici unul dintre politicienii de vârf.

Conducerea de la București s-a sfătuit în privința protocolului. Să fie o primire mai caldă decât cea de la Moscova, mergând până la a contrasta cu aceea. Dar nu atât de fastuoasă, încât să-i indispună pe președintele democrat al S.U.A. și pe alți posibili candidați la alegerile viitoare, unii mai bine situați decât Nixon la bursa pariurilor. Să nu fie

comunicate guvernamentale, nici miniștri. Primire la președinte. Însoțitor de la venire până la plecare : un ministru adjunct de la Externe. Iar sarcina mi-a revenit mie.

Și iată-mă la Băneasa, într-o zi ploioasă, întâmpinându-i pe Nixon și echipa sa (un secretar și un ziarist). Prima scenă mi-a dezvăluit cu savoare o trăsătură a lui. În afară de câțiva diplomați de la Ambasada americană și din minister, nici urmă de public. Deci nici urale, nici fotografii speciale. Îi spun programul pe scurt. Reține rangul pe care-l aveam și, mai ales, întâlnirea la nivel înalt și observă deosebirea față de primirea jalnică de la sovietici. O femeie din personalul aeroportului care trecea întâmplător pe acolo, văzând mișcarea produsă la plecarea cuiva, îi face cu mâna un semn amical celui ce urca în mașina rezervată lui Nixon. Acesta îi cere șoferului să nu pornească, se dă jos și se îndreaptă spre femeia care se speriase de efectul gestului ei și intră în vorbă prietenește cu ea, mulțumindu-i, în timp ce fotograful său făcea poze. Nimic nu ilustra mai bine vocația popularității ce izbucnea într-un politician veritabil în orice împrejurare.

La masa finală, oferită de mine, la care invitasem intelectuali de vază, academicieni, scriitori, profesori, am văzut cât de mare era distanța între stilurile lor de vorbire și schema culturală a unui oaspete american. Asculta atent referirile lor docte la istoria românilor, dar manifesta amabil o reacție complet pasivă. Am intrat în discuție spunându-i că la noi există o bogată varietate de forme culturale, date fiind tradițiile proprii regiunilor, care diferă în materie de muzică, dans, costumație și gesturi. A reacționat imediat, zicând « diversitatea îmbogățește ! ». « Notează », i-a spus secretarului său.

Altceva însă era important pentru înțelegerea personajului și a preocupărilor sale. În frânturi de conversație am remarcat că le acorda un loc de seamă chinezilor și că se interesa de relațiile noastre bune cu ei. Am aflat apoi că, în întâlnirea la nivel înalt, a insistat asupra acestui subiect pe care-l avea în dosarul mental al acțiunilor sale politice. A apreciat enorm ce i s-a spus despre China în viziunea și experiența noastră, despre ce urmărește ea cu adevărat și ce se ascunde sub conduita chinezilor atât de greu de descifrat. Nixon n-a fost însoțit atunci de Kissinger, viitorul său consilier suprem în materie de relații internaționale. Am încercat mai târziu să dezleg enigma : ideea recunoașterii Chinei îi aparținea lui Nixon sau venea de la Kissin-

ger ? În germene, Nixon o avea în orice caz în timpul primei sale vizite la București.

Scurta ședere i-a făcut o impresie profundă. Ales președinte în 1968, a întreprins o vizită în România – o premieră pentru un președinte american aflat în primul an de mandat – în august 1969. Rareori un eveniment politic a fost tratat la noi cu mai mare atenție. Firavul personaj de la Băneasa se multiplicase în sute de mii de cetățeni care, ducând pancarte pe care stătea înscrisă prietenia cu S.U.A. și cu președintele, ovaționau și făceau semne de admirație pe traseul parcurs de liderii S.U.A. și ai României în mașini deschise.

În această fază, discuțiile despre China s-au întețit și Nixon i-a propus părții române să se implice în relațiile americanilor cu China, facilitând o înțelegere. Era o conciliere de proporții și cu șanse bune de reușită. S-au întețit comunicările diplomatice în timpul lui. Evident că răceala chineză se topea și din alte motive. Diferendul cu Uniunea Sovietică atinsese niveluri periculoase. China chiar voia să se asigure că, în relațiile americanilor cu U.R.S.S., aceștia nu vor fi convinși de teza primejdiei chineze. Americanii erau foarte interesați de conflictul chino-sovietic. Moscova le ceruse explicații și sprijin pentru a pune China la punct. Nixon și Kissinger au crezut că această alianță cu o putere comunistă împotriva alteia crea noi primejdii pentru S.U.A. și trebuia evitată. Numai recunoașterea Chinei ar fi putut restabili un echilibru și duce la creșterea influenței sale. De unde contacte diplomatice directe cu chinezii la Varșovia, de unde antrenarea românilor și folosirea bunelor lor relații cu China. Și chiar un comunicat oficial : Nu e treaba noastră că giganții comuniști se ceartă. Nu vrem să folosim în avantajul nostru ostilitatea lor, « suntem profund îngrijorați totuși de o escaladare a acestei dispute într-o masivă breșă a sistemului internațional de pace și securitate ».

Linia lui Nixon, Washington-București-Pekin, lucrează din plin în urma vizitei lui, și în 1970. În ianuarie 1971, românii îi comunică Washington-ului că Richard Nixon e invitat să viziteze China. În iulie 1971, Kissinger se deplasează în China ca să pregătească această vizită, negociază și elaborează, împreună cu Zhou Enlai, textul Comunicatului de la Shanghai, care va fi semnat apoi, în februarie 1972, de Nixon în cursul vizitei sale în China. Conținea normalizarea relațiilor între China și S.U.A., dorința părților de a reduce primejdia unui

conflict militar internațional ; nici una din ele nu va viza hegemonia în regiunea Asia-Pacific și ambele se vor opune eforturilor altor țări sau grupuri de a stabili o asemenea hegemonie ; nici una nu va negocia în numele vreunui terț și nu va intra în acorduri îndreptate împotriva altor state. În cartea sa intitulată *Diplomația*, Kissinger nu citează relațiile lui Nixon cu România și nici vizita sa la noi. Se știe că el deschisese o filieră de comunicații cu China prin Pakistan. Să-i fi comunicat pakistanezii înaintea noastră unda verde a Pekinului pentru vizită ? Să fi fost prea ocupat cu propria sa misiune premergătoare ? Nixon însă a declarat că « România a deschis uși care altfel ar fi rămas totdeauna închise ». L-am vizitat la New York în 1983, în biroul său de « exil », după catastrofala eliminare din postul prezidențial în urma scandalului Watergate. Nu voia să arate ca un om înfrânt. Îl vedeam răspunzând la telefoane, cu hârtii pe masă și cu manuscrisele cărților pe care le-a scris. Despre România păstra amintiri vii și calde. Este o ironie tristă a istoriei faptul că ea reține mai degrabă o eroare devastatoare, ca pe un fapt mai suculent și mai pătimaș, decât un act politic care a marcat pragul între politica « restricției » și aceea a « destinderii » (*détente vs. containment*).

Ceea ce se produsese, de fapt, era o conciliere care depășea ca însemnătate internațională orice altă conciliere postbelică.

*

Nu fusesem implicat în acest proces decât indirect, la prima vizită a lui Nixon, cea din 1967. Am participat și eu la vizita sa oficială din 1969 și îmi amintesc o discuție amicală cu Kissinger pe o temă îndepărtată dar studiată de el, cea a diplomației Sfintei Alianțe din 1815, de care voievodul Valahiei nu era străin.

În toamna lui 1969, la O.N.U., implicarea mea a fost însă mai directă. Conduceam, împreună cu reprezentantul Algeriei, un grup de inițiativă care se ocupa de votul Adunării Generale privind restaurarea drepturilor Chinei de a fi parte a Națiunilor Unite. Ne întâlneam cu alte delegații, încercând să obținem o atitudine favorabilă la adoptarea rezoluției prezentate de țările noastre. România era în acel moment singura țară socialistă care milita în favoarea Chinei – U.R.S.S. și ceilalți membri ai lagărului își ascundeau atitudinea ostilă sub o rezervă și o tăcere totale.

Mi-a rămas în minte discuția cu reprezentantul S.U.A., venit de la Washington, care se ocupa de subiect și care mă invitase într-un mod mai puțin obișnuit să discutăm despre rezoluția privind China. Nu eram pe sălile O.N.U., ci într-un loc iarăși ciudat, hotelul Waldorf Astoria, la care, probabil, trăsese. Cordial, m-a întrebat ce cred despre rezoluție. I-am răspuns și eu tot așa : *Știm că ne aflăm pe poziții opuse, întrucât S.U.A. își menține vechea sa opțiune de a vota contra prezenței Chinei la O.N.U. Dar grupul nostru de susținători e convins că facem un lucru care e în interesul tuturor, chiar și al S.U.A. Dar știți că nu întruniți majoritatea necesară și rezoluția nu va trece*, a spus el. *Ceea ce este important*, am replicat, *este faptul că numărul celor care vor vota « pentru » de această dată va fi mai mare decât anul trecut, ceea ce va indica o curbă crescătoare, care în curând va atinge cota cerută. Și asta contează.*

I-am explicat apoi că un motiv superior precumpănește : este nu doar nedrept, ci și straniu și inadmisibil din punctul de vedere rațional ca locul unui stat precum China să fie ocupat în organizația noastră universală de un grup de taiwanezi în virtutea unei simpatii politice inerțiale. Cum de se poate perpetua un asemenea anacronism ? Ceea ce am observat însă cu interes în convorbirea noastră a fost faptul că asculta explicațiile mele fără să replice, fără să mă contrazică. Am bănuit că și la Departamentul de Stat începuseră să se pună întrebări pe tema Chinei. *Sunt norii unei noi politici care se coace*, mi-am zis.

Și, într-adevăr, ea s-a produs sub un Nixon ce vizita China în 1971. Nu eram la O.N.U. și nici în diplomație atunci când s-a petrecut evenimentul. China a fost pusă în drepturi la O.N.U. în 1971 cu majoritate de voturi. M-am smuls din noile mele preocupări de educație națională și am aplaudat virtual și de unul singur. Am aflat ulterior că personajul care voise să-mi cunoască părerea în 1969, la New York, a devenit președintele unei asociații americane de prietenie cu China.

Dar referirile la China merg mai adânc în amintirile mele. La Uniunea Internațională a Studenților, în 1948 și 1949, aveam un coleg prieten chinez cu care serbam victoriile Chinei lui Mao împotriva lui Chiang Kai-Shek – căderea Nanking-ului, de pildă. Am aflat ulterior că e creștin. Nu te apropii de această țară și de oamenii ei fără să afli lucruri nebănuite.

În anul primirii României în O.N.U. avusese loc Conferința de la Bandung (1955) a țărilor nealiniate. Faptul produsese o breșă în lumea bilaterală a puterii, introducând o familie nouă de națiuni. Aflați la New York pentru înființarea Misiunii noastre, Joja și cu mine comentam, ca și alți diplomați, principiile din Declarația de la Bandung. Deși Conferința se ținuse în Indonezia lui Sukarno, având în componență personalități ca Nehru al Indiei, numele ce apărea cel mai des era al lui Zhou Enlai al Chinei, cel care, 17 ani mai târziu, avea să semneze cu Nixon Declarația de la Shanghai. Aparținea unei culturi care numără deceniile, și nu anii și are o infinită răbdare. Când s-a ivit știrea că este primită China în O.N.U., autoritățile ei au arătat indiferență. *Nu suntem primiți în 1971, pentru că eram acolo din 1945. China este unul dintre cele cinci mari state care au creat O.N.U. Locul era al nostru, vremelnic (26 de ani) ocupat printr-o eroare acum corectată.*

Dar în anii '50 eroarea persista, iar China era acoperită de perdeaua de bambus dată la o parte de Zhou Enlai. În toate sesiunile la care am asistat între 1956 și 1970, delegația română a susținut drepturile Chinei, a vorbit și a votat în favoarea lor. Am urmărit cu atenție dezvoltarea și înflorirea relațiilor bilaterale, chinezii numărându-ne invariabil printre prietenii lor. O mare satisfacție aveam când apărea în acest tablou Zhou Enlai, pe care-l considerăm una dintre marile figuri ale diplomației mondiale.

*

Prima dată când am avut prilejul să-l observ de aproape a fost în 1965, la înmormântarea lui Gheorghiu-Dej, unde venise cu o delegație chineză. După funeralii a avut loc pe Dealul Patrhiarhiei o ședință a Marii Adunări Naționale, la care fuseseră invitate delegațiile străine și corpul diplomatic. În loja din mijloc a primului rând de balcoane care străjuia sala, Zhou Enlai ocupa scaunul principal și aștepta începerea ședinței. Noua conducere politică nu terminase însă de elaborat unele detalii ale măsurilor ce erau supuse atenției parlamentarilor, astfel că, prinși în discuții, românii întârziau la ședință mult peste sfertul academic. Într-o lojă apropiată de pe același palier, destinată unor ambasadori străini la București, mă aflam și eu ca ministru adjunct la Externe ca să le țin companie. Lângă Zhou Enlai nu

se afla nimeni. Nu părea deranjat de acest lucru. Observa cu atenție sala. Aparent imobil, mătura mereu asistența cu privirea ca un radar. Mă întrebam ce poate deduce din această observație. Dar, uitându-mă din nou jos, mi-am dat seama că se pot observa lucruri altminteri neglijabile. Toți se așază pe locurile lor și păstrează o tăcere respectuoasă. (Un public civilizat.) Nu au fețe împietrite de durerea pe care o inspiră orice înmormântare. (Oamenii nu au pasiunea suferinței. Iau viața în termeni mai puțin dramatici.) Încep să se miște după cinci minute de așteptare și vorbesc pe șoptite cu vecinii. Încă un sfert de oră și unii se ridică și își caută cunoștințe în sală. Gesticulează amical dacă le găsesc. (Sunt sociabili.) Șoaptele se transformă în zgomote. (Le place conversația, sunt meridionali.) Nu-i deranjează întârzierea ședinței. (Nu au obișnuința punctualității.) Îi examinează pe străini și încearcă să-i identifice întrebând în stânga și în dreapta. (Nu sunt xenofobi, ci chiar ospitalieri.) Cu aceste gânduri de posibilă fișă caracterologică stabilită de un observator format în tradiția înțelepciunii chinezești (înțeleptul trebuie să vadă dincolo de aparențe), mi l-am citat în minte pe George Călinescu, care spunea în cartea lui *Șun* : « Înțeleptul șade senin și netulburat. Lovitură de gong. Înțeleptul șade senin și netulburat. Gong formidabil », rezumând astfel meditația probabilă a lui Zhou Enlai. A început ședința, s-au ținut cuvântări și s-au luat decizii de care Zhou Enlai a luat cunoștință în cască, rămânând la fel de impasibil.

În 1966, Zhou Enlai a făcut o vizită oficială în România. Am avut un nou prilej de a-l vedea de aproape, dar, deși eram în continuare la Externe, sarcina mea de diplomație multilaterală nu mă implica în acest eveniment. La recepția oficială, Zhou Enlai a ținut un toast care, deși scurt, era scris și citit cuvânt cu cuvânt. Voia să spună : *există circumstanțe care mă obligă să mă pronunț conform situației* (începuse revoluția culturală, care l-a privit cu suspiciune la început și cu ostilitate deschisă mai târziu). Părea « senin și netulburat », dar în spatele scenei vizita declanșase dificultăți mari atât pentru vizitator, cât și pentru gazde. Maurer era interlocutorul său. Textele din mandatul lui Zhou Enlai făceau trimitere la recentul conflict cu U.R.S.S. și conțineau atacuri la adresa acesteia. România adoptase o poziție neutră în această dispută și nu admitea ca pe teritoriul ei să fie proferate acuze și critici la adresa vreunei părți. Zhou Enlai parcă spunea : *voi m-ați invitat și, astfel, v-ați asumat răspunderea de a-mi da posibilitatea să-mi în-*

fățișez cum știu poziția proprie. Remarcam aici cum, de la Confucius citire, protocolul era vital în diplomația chineză. Exista o deosebire netă între a face o vizită din proprie inițiativă și una la invitație expresă. De pildă, Nixon n-a fost invitat în China, dar i s-a transmis că poate să vină dacă dorește și va fi primit. Este instructivă consultarea bogatului tom de documente îngrijit de ambasadorul Budura, care publică acest mesaj al Chinei în cursul vizitei întreprinse de Gogu Rădulescu în China, în scopuri economice, în 1970. Domnul Budura a fost, ca interpret, martorul tuturor conversațiilor ce s-au purtat la București. Nu era greu să vezi că se întâmplă ceva în culise. Întâlnirea de la palatul din centrul Bucureștiului întârziase două ore. Lucrurile s-au liniștit, dar nu s-a dat un comunicat comun. Prietenia și respectul reciproc au fost afirmate însă cu tărie. Și cu acest prilej Maurer a putut cunoaște în detaliu modul de a gândi și de a negocia al lui Zhou Enlai, și a putut rafina și mai mult schema gândirii independente pentru România pe care o inițiase sub Gheorghiu-Dej. Vizita a adus clarificări necesare și pentru o parte, și pentru cealaltă.

Observăm că, în tradiția gândirii occidentale, terțul este exclus în logică, dar și în politică : ori faci ce-ți cer, ori nu faci ce-ți cer. Da sau nu. Schema și/și este proprie gândirii chineze, care se ferește de sau/sau. Gândirea chineză nu socotește însă, alături de principiul contradicției, nici pe cel al cauzalității printre ideile călăuzitoare. Evenimentele nu au niciodată o singură cauză, ele provin dintr-o colecție de împrejurări care formează o configurație. Structuralism, ar zice unii. Da, dar schemele chinezești se mișcă încontinuu și astfel apare perspectiva pe termen lung.

Pe termen lung, spune un laureat american al premiului Nobel pentru economie, Robert Fogel, China va deține 40 % din produsul global al lumii în 2040, la care se vor adăuga 26 % de la opt parteneri asiatici, și astfel, în acel an, Asia va reprezenta 66 % sau două treimi din producția și avuția mondială totală.

Acesta este fructul unei gândiri strategice ce merită să fie studiată și înțeleasă. Nu m-am mirat, într-o călătorie la Roma, să găsesc un profesor de limbă și civilizație chineză care avea aproape 1 000 de studenți înscriși la cursul său. E un semn bun pentru urmașii lui Marco Polo, cu antene sensibile la viitorul proceselor ce au loc în omenire, și de ce nu ar avea urmașii lui Milescu o înclinație asemănătoare ?

Capitolul X
Concilierea

Nu vă supărați că vă întreb, dar am o oarecare nelămurire, i-am spus lui Maurer într-unul dintre momentele calme, când voia să se relaxeze plimbându-se cu mine sau stând pe terasă la o cafea. Cum se face că dumneavoastră vă întâlniți cu Mao și cu Zhou Enlai, apoi veniți la Washington și discutați cu Johnson și Rusk, iar presa americană scrie apoi cu titluri mari : « Medierea României » ? Pe urmă vin cu microfoanele la dumneavoastră și vă întreabă cum merge medierea, la ce ați ajuns. Și dumneavoastră răspundeți : « Eu nu mediez nimic, nu e nici o mediere. » Nu par convinși, cum nu sunt nici eu. Știu că ați dat și « ordin pe garnizoană », și Mănescu știe : România nu face medieri. Dar ce nume să poarte aceste contacte legate cu fir vizibil ?

Maurer nu s-a iritat, dar nici ezitant nu a fost. Nici o mediere. România nu se angajează în asemenea corvezi. Medierea nu e pentru noi, nu e nici pentru mărimea, nici pentru resursele și nici pentru interesele noastre. Face valuri, creează așteptări, e riscantă și îți face dușmani cu duiumul. Nouă nu ne trebuie dușmani, ci prieteni. Primii atâta așteaptă : în loc de prieteni, devin rivali. Îi roade invidia. Pierd ocazia de a-și promova interesele într-o mediere, ca într-o afacere. Ăsta mic ce caută ? E prea slab ca să nu-l împingă și să nu-l manevreze cineva. Ia să-i mai tăiem din aripi ! Asta ne trebuie ?

Totuși, clienții dumneavoastră se află în conflicte primejdioase și lumea se teme de război extins sau chiar total. Deci au speranțe atunci când apare cel mai mic semn că părțile ostile se liniștesc și, cel puțin, comunică prin terți.

Ar trebui să spere, dar habar n-au de mecanismele care pun în mișcare sistemul internațional. Dar și noi urmărim un scop în rezol-

varea conflictelor, un scop de pace, dacă vrei. Nimic nu e mai prielnic pentru situația noastră. Într-un climat destins, mai putem mișca. Știi că muzele tac în războaie. Ceea ce urmărim noi este concilierea între părți. E și asta enumerată în Carta voastră, aici, la O.N.U., cu o duzină de metode pașnice, începând cu negocierea și înrudita mediere, care o asigură și o regizează. Concilierea nu se face prin altul, ci între părți. Dacă vrei să-i ajuți pe doi să se concilieze, nu dai buzna peste ei, nu-i convoci, nu-i îndrumi. Ești doar facilitator, catalizator. Nu-ți asumi nici un rol special. Ai o singură calitate, ca din întâmplare, că întreții relații bune și cu o parte, și cu cealaltă, deși părțile se lovesc între ele ca berbecii sau se ignoră având o atitudine « superioară », dar subminându-se pe dedesubt.

Și așa, pe o tablă nevăzută, Maurer a schițat un triunghi. Trei puncte : A, B, C. Tu ești C și ești legat de A și de B prin linii vizibile. A și B sunt legați fiecare de tine, dar între ei linia e întreruptă : puncte, puncte... Am fost deplin lămurit și m-am văzut posesorul unui model geometric. Pascal vorbea de « stilul geometric ». Acum vedeam triunghiurile lui Maurer.

Un conflict în care părțile întrețin relații acceptabile cu un terț poate fi reprezentat ca un triunghi cu două laturi reale și una existentă virtual, dar pentru moment absentă. În ce constă soluția ? Să apară și latura lipsă, pusă la locul ei de cele două vârfuri vecine, adică de părțile în cauză.

Și acum intervine « *l'esprit de finesse* » al lui Pascal, explicat într-un program strict al « conciliatorului », așa cum l-am reținut atunci, așa cum i-am citit filigranul în alte acțiuni păstorite de Maurer, așa cum am încercat să-l aplic și eu în situațiile Războiului Rece, la început prin intuiție sau simplă copiere, și, mai târziu, deținând schema logică, reprezentabilă geometric.

C nu numai că nu-și afișează rolul, dar îl și ascunde. Este în contact cu A. În faza întâi, nici nu-i amintește lui A ceva despre B. Dacă A face totuși referire la B, întrebându-l pe C dacă legăturile sale cu dușmanul lui A nu stau în calea relațiilor lui cu A, răspunsul lui C e vag și indiferent. Da, avem relații cu multe țări, dar le stabilim pe baza interesului mutual și fără nici un amestec în alte probleme care le preocupă. Și trece mai departe. A doua oară, A îl va întreba pe C cum vede, din poziția dumnealui, relațiile proprii cu B. Tot indife-

rent și pe aceeași bază, C spune că ele decurg satisfăcător, fără probleme și cu avantaje reciproce. A treia întrebare nu va întârzia : în legătură cu B, cum l-ați califica ? Pe același ton, C spune că, după cele observate, s-a ținut de cuvânt și și-a respectat angajamentele. A patra întrebare va fi mai directă. Stând de vorbă cu B, a pomenit de mine ? Și pe ce ton ? Trebuie ca stilul să nu strice. Pe același ton : da, cred că v-a menționat de câteva ori. Dar nu în chip polemic, ci în probleme normale, activități, inovații, organizare. În final, întrebarea-cheie a lui A va fi pusă : cu experiența pe care o aveți, ce părere ați avea despre o încercare de a normaliza relațiile noastre cu B ?

Triunghiul e pe punctul de a se închide. Dar, atenție, în continuare, nu-ți asumi nimic. Spui că, după ideile care te ghidează, nu te amesteci în treburile altora. Nu poți să vorbești decât de propria experiență cu B. S-a ținut de cuvânt, e un partener serios, își urmărește atent interesele, dar nu pe seama altora, în fine, că B știe că beneficiază de pe urma unui climat liniștit internațional, la care ar vrea chiar să contribuie.

Și acum aștepți ca A și B să vină cu echerul și să pună la loc « latura » lipsă. Auzi că, la o reuniune internațională, delegații A și B și-au dat mâna și au discutat ceva în picioare și apoi șezând în hol. Afli că se fac între țări vizite de tatonare, la nivel de experți și apoi de șefi din ce în ce mai mari. Și, în fine, relațiile normale, stabilirea de ambasade și oficii, semnarea de acorduri curg neîntrerupt.

Se alege conciliatorul anonim cu ceva ? Respectul și prietenia lui A și a lui B sunt asigurate, chiar fără recunoaștere expresă. Alte țări, care iau cu timpul temperatura mediului internațional, văd o anumită corelație între vizitele lui C și îmbunătățirea relațiilor între A și B.

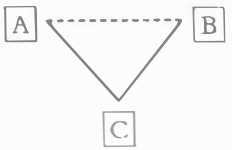

Care sunt calitățile care se cer ? Maurer spunea că trebuie să cunoști problema în profunzime, să cunoști oamenii-cheie, să știi cum să vorbești cu ei, să controlezi ceea ce e de spus și ceea ce e de presupus, să fii maestru în nuanțe. Este exclusă, prin definiție, orice urmă

de atitudine de tip cocoș care se umflă în pene sau de pasăre cu triluri. Răbdare mai presus de toate – și trebuie să avem tone. Modestie – pe care nu o avem în stoc satisfăcător – și autocontrol.

Maurer și-a aplicat schema în situații precise, din care a obținut beneficii pentru poziția României în lume, singura temă care-l interesa. Primul caz – încheierea războiului între S.U.A. și Vietnam – figura și el ca o încercare de conciliere : armistițiu, pace, urmate de recunoaștere și relații. După Vietnam și, uneori, concomitent cu el, a fost concilierea între S.U.A. și China, între care nu existau, până la Nixon, relații diplomatice. S-a lucrat diplomaticeste intens la concilierea Egipt-Israel, realizată cu ajutorul României în procesul desfășurat cu mai multe șanse după 1973 și încheiat apoi cu vizita președintelui egiptean Sadat la Tel-Aviv.

Exista un caz de încordare și confruntare chiar între țări comuniste mari : China și U.R.S.S. Se ajunsese la schimb de focuri la frontieră. Se vorbea de bomba atomică. La un moment dat, prin anii '60 (un deceniu în cursul căruia am participat la toate sesiunile anuale sau extraordinare ale Adunării Generale), ambasadorul Lal al Indiei mă căuta regulat pentru schimburi de vederi privind evoluția conflictului sovieto-chinez. O problemă dificilă, care a ținut ani în șir. Se poate spune că linia A-B era ruptă în bucăți aruncate într-un râu despărțitor. Restaurarea ei a fost înceată și treptată, într-un proces lung, în care nu se poate neglija contribuția României, urmând strict prevederile conceptului triunghiular.

Un caz mai greu a fost cel al conflictului din Cipru, rămas nerezolvat până azi, dar în care diplomația română a făcut încercările ei cunoscute. Mai multă stăruință s-a depus în conflictul israelo-palestinian, unde rolul dualității a fost jucat pe deplin. O țară care întreținea relații la nivel de ambasadă și în toate domeniile cu Israelul îl primea la nivel înalt pe Arafat, împreună cu suita lui, la București, unde palestinienii își deschiseseră un oficiu permanent.

Gustul unui model matematic al strategiei diplomatice îl inspiră nu numai triunghiul concilierii, ci și o altă temă, cu un rang mai ridicat printre imperativele supraviețuirii, și anume relațiile cu U.R.S.S., vecină și putere dominantă în jumătatea estică a Europei.

Ca la orice raționalist de tip francez, și la Maurer trebuie să te aștepți la tratarea generalității înainte de rezolvarea cazurilor speci-

fice. Pentru el, două domenii diplomatice puteau fi relevante pentru relațiile noastre cu U.R.S.S. : relația asimetrică (a puterii inegale) și relația între vecini (buna vecinătate). Ele fuseseră abordate teoretic și practic și erau cunoscute în istoria diplomației. Dar nu complet și satisfăcător. Maurer le-a analizat, le-a aplicat setul său de concepte utile și ne-a lăsat o schemă de abordare. I-a și măsurat eficacitatea în plan concret. Deci, nu e vorba de un exercițiu teoretic, ci de un program de acțiune, coerent și eficient.

Relațiile asimetrice sunt cele pe care le-a cunoscut poporul român, sfidat în întreaga sa istorie de amenințarea unor entități mai puternice, unele bucurându-se de o uriașă superioritate de forță. În primul său stadiu de formare, năvălirile erau continue, neîntrerupte și păreau a nu se mai sfârși, nestăvilite de nimic (dacă Roma era neputincioasă, cine ar mai fi putut încerca ?), setoase de acapararea unor spații noi și de dominație. După anul 1000, ca state incipiente, principatele românești s-au învecinat cu trei imperii uriașe, care aveau ca principiu de existență extinderea în orice direcție posibilă. Relațiile externe au stat în continuare sub semnul inegalității și al inferiorității.

Prima calitate mentală pe care o presupunea măsura forțelor și înțelegerea structurii de putere în sistemul internațional era un realism riguros. El poate fi înțeles și prin eliminarea fantasmelor, a credințelor neverificabile, a informației eronate, a miturilor și prin menținerea picioarelor pe pământ ferm. Această abordare este tot atât de lipsită de pasiune și afect ca și raționalismul obligatoriu. Nu unul formal, ci unul care apare ca o judecată echilibrată, cântărită și care nu ia neapărat forma silogismului și a logicii culte. Sunt trăsături ce se întâlnesc în tradițiile țărănești, populare și care au produs strategii bune de supraviețuire.

În diplomația secolului trecut, asemenea trăsături au fost ilustrate, înainte de Ion Gheorghe Maurer, de Nicolae Titulescu. Ambii, intelectuali veritabili, spuneau în mod curent : « românii nu se lasă ușor înșelați » sau « românii judecă înainte de a decide ». Ar fi putut fi și altfel ? Da, dacă ne gândim că apartenența la sud-estul european și învecinarea cu Mediterana făceau să fie tentantă o caracteristică de alt gen : un exces al spontaneității și al impulsurilor afective. La popoarele mediteraneene, meritul le revine ideilor care țâșnesc ca fântânile sau pocnesc ca boabele de porumb pe plita fierbinte.

Dacă ești realist și rațional, urmărești și înțelegi politica marilor puteri care joacă rolul principal în sistemul mondial. O atitudine nu lipsită de scepticism și prudență se introduce în relațiile cu ele. Dar aceste relații, oricât de dificile ar fi, nu pot fi excluse, căci confruntarea cu marile puteri nu este o variabilă acceptabilă.

Din lista de premise decurg și consecințele. Dacă acesta e sistemul internațional, cu actorii lui mamut, iar asimetria e o caracteristică a stării statelor mici, acestea din urmă sunt obligate să găsească metode de a suplini deficitul de construcție pe căile pe care le mai au la dispoziție. Una dintre căile evidente este principiul menținerii unei păci în care să ai cât mai mulți prieteni și, eventual, susținători. Pe lângă efortul de a te feri de ostilitățile unora, este important să câștigi sprijinul altora. Începi, desigur, cu vecinii. Toți strategii diplomației au consultat și dezvoltat teoria și practica *bunei vecinătăți*. Lui Titulescu, vecinul care i-a absorbit esențialul atenției a fost Uniunea Sovietică. În timpul lui Maurer, Uniunea Sovietică era suzeranul. O vreme a fost și puterea ocupantă, dar, atunci când s-au elaborat structurile blocului, era doar puterea de control, ghid și protector (în limbajul de atunci, ne aflam sub « scutul » ei nuclear și în alianța militară condusă de ea).

Deosebirea între problemele anilor '30 și '60 era considerabilă. Înainte de cel de-al doilea război mondial, cu vecinul sovietic rămăsese neînchis dosarul privind Basarabia, atunci parte a României (după 1919), dosar considerat de sovietici « disputa existentă ». La fiecare încercare de legalizare a situației de fapt, ei repetau că nu recunosc ocuparea de către noi a unui teritoriu al Rusiei, luat de la turci în 1812. În această situație, Titulescu căutase și găsise cu Litvinov o formulă diplomatică de recunoaștere implicită, în condițiile în care România încetează să o pretindă în formă explicită. În timpul Războiului Rece n-au existat probleme teritoriale cu vecinii, fiind acceptate ca definitive soluțiile date de Conferința de la Paris din 1947. Teoretic, relațiile dintre țările socialiste vecine trebuiau să fie nu doar prietenești sau bune, ci « frățești ». Partea română nu uita însă să menționeze « buna vecinătate » ca principiu de bază al relațiilor în întreaga lume.

În interiorul temei de care ne ocupăm, cea a politicii românești în timpul Războiului Rece, ne interesează gândirea unui om care elabora și aplica politica externă. În abordarea sa realistă și rațională, Maurer era conștient de limitele admisibile, strâmte și implacabile,

între care se producea orice mișcare vizând ușurarea situației de dependență în care fusese plasată România. Am văzut cum se manifesta această grijă de a nu produce sau declanșa o reacție violentă de ocupație, iar Maurer știa că situația de asimetrie are o consecință directă asupra oricărui pas al statelor mici. În teoria jocurilor de sumă nulă se face o deosebire între strategia jucătorului care caută să-și maximizeze câștigul și strategia jucătorului care vrea să-și minimizeze pierderea. Acest model matematic – care apare mereu atunci când discutăm strategia românilor în momentele de restriște – ne atrage atenția asupra faptului că, din cauza poziției lor mai slabe în raportul de forțe, statele mici vor fi preocupate mai mult de micșorarea daunelor decât de mărirea câștigului.

În relația cu blocul condus de U.R.S.S. domneau o mulțime de reguli dezavantajoase, care nu puteau fi eludate. Era imposibil să afirmi o altă politică decât cea construită pe modelul marxism-leninismului sau, mai clar, al stalinismului. Un alt tip de politică ar fi fost ostil U.R.S.S., lucru neîngăduit. Alte alianțe decât propriul Tratat nu puteau fi admise și nici măcar imaginate. Insultele în presă erau considerate atacuri deschise, ce trebuiau reprimate imediat și violent (vezi Praga, 1968). Printre aceste miriade de îngrădiri și norme, țara care voia să-și urmărească interesele vitale se putea gândi nu la desființarea obligațiilor, ci la limitarea efectelor lor atunci când ele sunt adoptate, nu la renunțarea juridică sau de principiu la ele, ci la aplicarea lor mai elastică și mai inteligentă, adică la « limitarea daunelor ».

Existau însă și oportunități neașteptate, oferite de scena internațională. În primul rând, o sursă era apartenența la unele organisme construite pe egalitatea între statele membre, începând cu O.N.U. Tot ce privea O.N.U. se bucura, în consecință, de maxim interes în formularea politicii externe. Prezența României trebuia să se caracterizateze prin activism și inovație. O.N.U. era considerată platforma cea mai prielnică formulării unor poziții care să reflecte gândirea proprie și interesele naționale ale României. Sesiunile erau pregătite atent, se elaborau instrucțiuni bine judecate și cântărite, se aproba cu atenție componența delegațiilor, acestea cuprinzând și nume de rezonanță pe plan intelectual, cultural sau științific. Se examinau, la nivelul conducerii statului, puncte ce urmau să fie puse pe ordinea de zi la cererea României și texte ale rezoluțiilor proprii. Se spunea că fiecărui

delegat i se lipește pe frunte o problemă de afirmare, pe care trebuie s-o ducă la îndeplinire pe durata reuniunii.

Un distins diplomat român ce începea să urce pe scara răspunderilor la O.N.U., ridicându-se în douăzeci de ani până la poziția de subsecretar general al organizației, își relata inițierea astfel : « Mi s-au dat ultimele subiecte de pe lista problemelor de interes : spațiul cosmic, fundul oceanului. Credeam că sunt destinat poziției celei mai puțin semnificative. Am descoperit curând că aceste probleme evoluau spre locurile centrale. România fusese aleasă membră a Comisiei pentru spațiul cosmic. » Nu s-a gândit că ocupă formal un loc cu care n-are nici o tangență. În scurt timp, l-a redescoperit pe profesorul de la Politehnică, Elie Carafoli, care se afla la mare preț în cercurile experților în teoriile mecanice ale zborului. Când s-a creat, ca urmare a preocupărilor O.N.U., o comisie de astronautică, cine a fost președinte ? Carafoli ! Aerodinamica se învață și azi în Canada, de exemplu, care are fabrică de avioane, după cărțile lui.

După cum se vede, preocuparea de a câștiga poziții în organismele internaționale se manifesta și pentru prezența noastră pe « orbita » științifică sau tehnică mondială. Iar urmașii lui Traian Vuia și Aurel Vlaicu, ca și contemporanii lui Gogu Constantinescu sau Carafoli nu aveau complexe de inferioritate în aceste domenii.

Pentru a te mișca demn în sistemul internațional trebuia să folosești și alte scene, mai mici decât cele globale. Cele regionale în primul rând. Titulescu crease două mici antante, cu trei țări fiecare, una fiind România în zona noastră, în Europa centrală și în cea de sud-est. Făcuse din ele suporteri organizați ai luptei antirevanșiste pe care o ducea România. Era greu să inițiezi asemenea organisme în anii '60. Pe două direcții rămăseseră active formațiunile de conlucrare științifică din Balcani inițiate atunci : medicina și matematica. Aceste asociații balcanice au înfruntat deceniile și s-au menținut și în anii postbelici. Iar gustul balcanic s-a manifestat decisiv în crearea Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene sub auspiciile U.N.E.S.C.O. Creată la București în 1962 și existentă până în zilele noastre, asociația a încurajat studii, reuniuni, conferințe, formarea de specialiști.

Îmi amintesc cu ce ardoare contribuia Ministerul de Externe la pregătirea și apoi la desfășurarea reuniunii din 1962, pentru care lucrau istoricii Emil Condurachi și Virgil Cândea. Noutățile, care nu-i lăsau

indiferenți pe politicieni, erau numeroase. De pildă, albanezii au ieșit din izolare și au participat pentru prima oară la o reuniune cu vecinii lor. Turcia a anunțat că dă liber acces la arhivele otomane – o mare premieră pentru științele istorice. Din punctul de vedere al solidarității balcanice, nu era nimic nou de inventat după centrul cu acest profil înființat de Iorga. Dar, pentru afirmarea unei politici proprii, era un bun prilej ca guvernul român să reînnoade un lanț întrerupt și să-l aducă la zi în ochii tuturor europenilor. Și aceasta, într-un moment în care Uniunea Sovietică, precum și Rusia, își afirma interesul special în regiunea parțial slavă.

În căutarea unor asemenea ocazii privind alte regiuni ale lumii, subiectul ales de România a fost acela al « lumii a treia ». Culoarul nu era vizibil politic, căci predomina interesul pentru dezvoltarea economică. Apartenența la acest grup, zis « al celor 77 » de țări, deși ele au depășit cu mult suta între timp, virtuală la început, efectivă ulterior, a fost una dintre cele mai active căi de afirmare a intereselor noastre. România a urmat exemplul Iugoslaviei și s-a proclamat « țară în curs de dezvoltare » – a fost singura membră a lagărului care a făcut acest gest. A devenit peste noapte membră în două grupuri existente în clasificarea internațională : Est (socialist) și Sud (în curs de dezvoltare). Busola politicii mondiale arăta doar aceste direcții : Nord-Sud și Est-Vest. S-a produs o ușoară ambiguitate, exact ceea ce-i convenea lui Maurer. Neîndoielnic, consecințele economice au fost benefice : balanța export-import, desfacerea de produse industriale, asigurarea materiei prime. În joc erau sume imense. Într-un spirit de acomodare cu care diplomații și economiștii români erau familiarizați, sumele acestea nu apăreau în bănci. Se recurgea fără reținere la barter tradițional : îmi dai bumbac, îți dau tractoare ; îmi dai petrol, îți construiesc șosele, universități și porturi. Nu se echilibrează balanța și n-am ce exporta în sute de țări ? Îți formez cadre, trimit experți pe care să-i folosești și primesc studenții tăi la studii în România.

Epilog

Întrucât exercițiul deschiderii și al relativei independențe, precum și urmărirea propriilor scopuri au fost explorate în capitole de politică, de securitate, de economie, de diplomație bi- și multilaterală, un fir roșu poate fi decelat. Remarcabil este faptul că deceniul istoriei românești abordat de noi nu e format din petice cusute întâmplător împreună. Nu este nici vreun mozaic compus din fragmente de manevră, potrivite și cimentate la un loc. Tot ce s-a manifestat într-o politică exersată simultan în direcții diferite are în spate o schemă strategică – am putea-o numi « o teorie » sau « o filosofie » – proprie. Iar ea nu putea să sălășluiască și să se maturizeze decât în capete de oameni, mai puțini de la cârmă și mai mulți din activitățile practice, concrete, vizibile, tangibile. Existența schemei e demonstrată de lucrurile în care ea s-a întruchipat.

Semnificația se extinde și la alte țări, la alte popoare. Schița strategiilor de care dispun țările dezavantajate în relațiile asimetrice a fost și este comparabilă cu ceea ce li se întâmplă altora, cu experiențele prin care au trecut alții. Dacă ar fi să-i înmânăm aceste strategii omului de azi sau de mâine, de la noi sau de aiurea, le-am putea prinde într-o listă scurtă. Ce trăsături predomină în încercarea de a-ți schimba destinul neprielnic prin situarea ta în istorie, în geografie sau în structuri internaționale ostile ? Îndrăznesc să le formulez astfel :

1. *Realism* : aspru, dur, fără ficțiune, mit și iluzii.
2. *Prudență și scepticism* : față de alții. Care ? Toți, începând cu cei mari.
3. *Organisme mari* : afirmă-te, ești cineva, caută prieteni și sprijinitori.
4. *Organisme mici* : dacă nu sunt, creează-le.

indiferenți pe politicieni, erau numeroase. De pildă, albanezii au ieșit din izolare și au participat pentru prima oară la o reuniune cu vecinii lor. Turcia a anunțat că dă liber acces la arhivele otomane – o mare premieră pentru științele istorice. Din punctul de vedere al solidarității balcanice, nu era nimic nou de inventat după centrul cu acest profil înființat de Iorga. Dar, pentru afirmarea unei politici proprii, era un bun prilej ca guvernul român să reînnoade un lanț întrerupt și să-l aducă la zi în ochii tuturor europenilor. Și aceasta, într-un moment în care Uniunea Sovietică, precum și Rusia, își afirma interesul special în regiunea parțial slavă.

În căutarea unor asemenea ocazii privind alte regiuni ale lumii, subiectul ales de România a fost acela al « lumii a treia ». Culoarul nu era vizibil politic, căci predomina interesul pentru dezvoltarea economică. Apartenența la acest grup, zis « al celor 77 » de țări, deși ele au depășit cu mult suta între timp, virtuală la început, efectivă ulterior, a fost una dintre cele mai active căi de afirmare a intereselor noastre. România a urmat exemplul Iugoslaviei și s-a proclamat « țară în curs de dezvoltare » – a fost singura membră a lagărului care a făcut acest gest. A devenit peste noapte membră în două grupuri existente în clasificarea internațională : Est (socialist) și Sud (în curs de dezvoltare). Busola politicii mondiale arăta doar aceste direcții : Nord-Sud și Est-Vest. S-a produs o ușoară ambiguitate, exact ceea ce-i convenea lui Maurer. Neîndoielnic, consecințele economice au fost benefice : balanța export-import, desfacerea de produse industriale, asigurarea materiei prime. În joc erau sume imense. Într-un spirit de acomodare cu care diplomații și economiștii români erau familiarizați, sumele acestea nu apăreau în bănci. Se recurgea fără reținere la barter tradițional : îmi dai bumbac, îți dau tractoare ; îmi dai petrol, îți construiesc șosele, universități și porturi. Nu se echilibrează balanța și n-am ce exporta în sute de țări ? Îți formez cadre, trimit experți pe care să-i folosești și primesc studenții tăi la studii în România.

Epilog

Întrucât exercițiul deschiderii și al relativei independențe, precum și urmărirea propriilor scopuri au fost explorate în capitole de politică, de securitate, de economie, de diplomație bi- și multilaterală, un fir roșu poate fi decelat. Remarcabil este faptul că deceniul istoriei românești abordat de noi nu e format din petice cusute întâmplător împreună. Nu este nici vreun mozaic compus din fragmente de manevră, potrivite și cimentate la un loc. Tot ce s-a manifestat într-o politică exersată simultan în direcții diferite are în spate o schemă strategică – am putea-o numi « o teorie » sau « o filosofie » – proprie. Iar ea nu putea să sălășluiască și să se maturizeze decât în capete de oameni, mai puțini de la cârmă și mai mulți din activitățile practice, concrete, vizibile, tangibile. Existența schemei e demonstrată de lucrurile în care ea s-a întruchipat.

Semnificația se extinde și la alte țări, la alte popoare. Schița strategiilor de care dispun țările dezavantajate în relațiile asimetrice a fost și este comparabilă cu ceea ce li se întâmplă altora, cu experiențele prin care au trecut alții. Dacă ar fi să-i înmânăm aceste strategii omului de azi sau de mâine, de la noi sau de aiurea, le-am putea prinde într-o listă scurtă. Ce trăsături predomină în încercarea de a-ți schimba destinul neprielnic prin situarea ta în istorie, în geografie sau în structuri internaționale ostile ? Îndrăznesc să le formulez astfel :

1. *Realism* : aspru, dur, fără ficțiune, mit și iluzii.
2. *Prudență și scepticism* : față de alții. Care ? Toți, începând cu cei mari.
3. *Organisme mari* : afirmă-te, ești cineva, caută prieteni și sprijinitori.
4. *Organisme mici* : dacă nu sunt, creează-le.

5. *Buna vecinătate* : practic-o urgent și fără rezerve. Pe vecini nu-i inventezi.

6. *Afirmă-te pe orbita civilizației* : formează-ți rezerva de capete creatoare.

7. *Concilierea* : cere doar inteligență și răbdare ; e un rol creat pentru cei mici.

8. Gândește și acționează pe *termen lung*. Prezentul a și trecut, mâine contează puțin. Ce faci în deceniul acesta sau în următorul ?

9. Dacă e *pace*, ești asigurat. Războiul e un cataclism, e iadul.

Și, dacă vrei să-ți iasă un decalog, ca să-i satisfaci și pe cei interesați de etică sau de morală, adaugă și punctul 10 : păcatul capital în politică e trufia nejustificată, *aroganța*. Nu e ca în catehism, unde se enumeră șapte. Pentru cei ce vor o strategie de supraviețuire sau corectarea unei inegalități structurale, dezastrul începe prin anticul *hybris*. Se poate întinde ca o pată. E contagios. Caragiale l-ar fi numit « un paroxism de ticăloșie, care-l încinge odată ca un pojar, de-i răscolește tot sângele ». Sunt « stările rele », după Iorga, o posibilă încețoșare a minții colective, uneori de durată, rareori definitivă.

Nu încape nici o îndoială că statutul impus țării noastre după război a reprezentat o pată. Nu era nouă în istoria secolului trecut. Continua lanțul a trei dictaturi succesive : regală, legionară (scurtă) și militară. Cel mai elementar realism putea aprecia că avea să fie de durată. Și, într-adevăr, a ținut patru decenii.

Vedem că gânditorii români nu sunt striviți de spaima de pete. Ei concură la ideea optimistă : *petele nu sunt veșnice* pentru cei ce vor să supraviețuiască. Ele sunt trecătoare, chiar dacă pot fi lungi. Nu cer resemnare, ci rezistență.

Dar abordarea petelor la români mai obligă la o constatare pe care « deschiderea » o confirmă : *petele nu sunt compacte*. În crăpăturile lor apar înghesuite și firave zone de lumină. Nu poți naviga în ceață, dar în « luminișuri » poți trăi și chiar acționa.

Un deceniu al deschiderii este un astfel de luminiș. S-a încercat apărarea lui, consolidarea lui, lărgirea lui, includerea unor prieteni solidari. Dosoftei cita la vremea lui un psalm : « Zid de pace, turnuri de frăție ». O generație întreagă, cu oameni ale căror minți vedeau prin ceață și acționau cu câteva raze de lumină, a lucrat tăcut și iscusit

la luminișul deschiderii. Zid de pace împrejur, dorința de colaborare semnalată mai larg în exterior.

Desfaci băierile timpului, ajungi la contemporani. Învârți globul și vezi continentele. Peste tot – pete. Sunt bolile contagioase ale istoriei. Studiezi cazurile – când s-au dat lupte cu petele și când s-au produs recuperări. Cum să rămână lecția lor fără ecou ?

Deceniul deschiderii evocat de un istoric

o lămurire

Volumul de față este un dialog între un diplomat și un istoric : Mircea Malița rememorează acțiunile la care a participat, de multe ori la înalt nivel ; Dinu C. Giurescu – la propunerea și invitația lui Mircea Malița – vine cu privirea istoricului asupra unora dintre evenimente. Privirea diplomatului aduce experiența personală, cu o sumă de detalii inedite ; cea a istoricului se reazemă pe informația disponibilă, plus implicarea personală. Sunt două fațete ale aceleiași realități. Ambele au nevoie în continuare de documentele din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, anevoie de consultat și astăzi.

Din 1944, România s-a aflat în aria de dominație politică și militară a Uniunii Sovietice, ca urmare a înțelegerilor dintre cei Trei Aliați – U.R.S.S., Anglia și Statele Unite ale Americii –, stabilite începând cu întâlnirea la vârf de la Teheran (noiembrie-decembrie 1943) și încheind cu aceea de la Potsdam (Berlin, iulie-august 1945).

În acest cadru, anii '60 ai secolului XX și o parte din următoarea decadă constituie etapa cea mai rodnică a diplomației române post-1945. În conjunctura atunci existentă, diplomația română a inițiat acțiuni proprii, relevante în ansamblul relațiilor internaționale. Respectând cerințele și limitele balanței de forțe între Est și Vest, diplomația română și-a constituit un spațiu de acțiune cu notabile rezultate, recunoscute de partenerii de dialog din U.R.S.S., China, Vietnam, India, din Europa de Vest, Canada și Statele Unite ale Americii.

Informațiile noi, ale diplomatului și ale istoricului, se află în acest volum. Analiza acțiunilor diplomației românești reclamă însă – impe-

rativ – deschiderea arhivelor Ministerului Afacerilor Externe. Altminteri, rămânem la imagini și înțelesuri parțiale.

Încheierea unui regim cu 21 de ani în urmă și perspectiva oferită de trecerea timpului ne îngăduie și ne impun să cunoaștem ce va fi fost. Anii din urmă fac cu totul necesară afirmarea pe plan diplomatic a României față de Uniunea Europeană, de Federația Rusă, de China și de Statele Unite ale Americii. O afirmare care se lasă așteptată de prea multă vreme.

Capitolul I
Criza rachetelor, văzută de la București

Criza rachetelor arată limpede cum era informată opinia publică din România – și nu numai – prin mass-media controlată. Pe de o parte, erau organizate proteste împotriva « blocadei », cu atitudinea antiamericană de rigoare. Pe de altă parte, mass-media nu spunea de ce marina Statelor Unite instituise blocada. Potrivit versiunii sovietice, nu existau rachete balistice în Cuba. Ascultătorii posturilor de radio vest-europene în franceză sau engleză (Europa Liberă în limba română era în continuare bruiată) știau însă că rachetele erau gata instalate în insula condusă de Fidel Castro. Până la urmă, am aflat și cum a fost soluționată criza. N-aveam nici o idee despre echilibristica diplomaților români în Consiliul de Securitate : nu era ușor să critici blocada fără să spui un cuvânt despre prezența rachetelor sovietice în Cuba. Constatam însă că mass-media R.P.R. se aliniase versiunii sovietice a evenimentului (care ar fi putut duce la o catastrofă nucleară). De unde și neîncrederea cu care erau privite, la nivelul informației individuale, acțiunile de politică externă ale diplomaților români.

N-aveam nici cea mai vagă idee că Ion Gheorghe Maurer discutase situația cu Gheorghiu-Dej. Mărturia lui Mircea Malița oferă o perspectivă neașteptată. « Ghiță – îi spunea Maurer lui Dej –, ai să citești în ziare că te afli în stare de război cu America ! I-ai văzut, auzit, ăștia nu sunt în toate mințile ! » Asemenea cuvinte au fost, foarte probabil, rostite. Când, în 1964, am citit « Declarația din aprilie », mi-am spus că s-a schimbat efectiv ceva în felul de a gândi și a acționa al liderilor comuniști români (de fapt, al lui Gheorghiu-Dej, secondat de echipa sa).

Deocamdată, suntem în 1961. O declarație a guvernului român (20 aprilie 1961) condamnase debarcarea unor grupuri de emigranți cubanezi la Plaja Giron pentru a declanșa o acțiune « contrarevoluționară » în Cuba. În aula mare a Bibliotecii Centrale Universitare (azi Fundația Universitară « Regele Carol I ») a avut loc o « adunare de protest » în care vorbitorii au condamnat, cu retorica antiamericană standard, încercarea exilaților cubanezi. Eram în sală și ascultam. Am înțeles că încercarea eșuase. De ce americanii n-au sprijinit-o ?

Peste ani, am trăit și « epilogul » adunării din aula mare a Bibliotecii Centrale Universitare. El a avut loc în Texas, la College Station, A and M University, unde predam « Civilizația Europeană și « Europa de Est în anii celui de-al doilea război mondial », la trei grupe din anul I, în cadrul Departamentului de Istorie. Era în anul universitar 1989-1990, prin noiembrie. Am primit vizita unui domn de vreo 50 de ani, cu o siluetă sportivă, venit de la Houston. S-a prezentat, dar nu i-am reținut numele. A luat-o de departe cu conversația, despre părinții mei, ce făceam în România, ce fac acuma. Colaboram cu scurte comentarii de istorie la Vocea Americii (Voice of America – VOA), emisiunile în limba română, conduse de Andrei Brezianu, cu care lucrasem și la Radio București în anii '70. Pentru colaborarea la VOA completasem de mână, în trei exemplare, un formular de patru pagini cu o mulțime de rubrici. Am constatat atunci că era cam la fel, în detaliile lui, cu formularele serviciilor de cadre din România. Socoteam că vizitatorul de la Houston venise în același scop : să vadă cum sunt, pentru completarea informației despre mine.

După un timp, a venit vorba despre Cuba și Fidel Castro. Și, deodată, mi-am amintit de « mitingul de protest » din 1961 de la Biblioteca Centrală Universitară din București. Și i-am dat drumul : Bine, domnule, vorbim despre încercarea de debarcare a cubanezilor exilați de la Plaja Giron. De ce i-ați lăsat fără vreun sprijin efectiv ? Au fost fie uciși, fie prinși unul câte unul. De ce au mai debarcat dacă nu aveați de gând să-i ajutați ?

Surprins, vizitatorul de la Houston se uita la mine. Apoi mi-a spus : Am fost și eu acolo. Unde, la Plaja Giron ? Da, am debarcat odată cu insurgenții. Venise rândul meu să-i pun întrebări. Făcuse parte dintr-un mic grup al serviciilor americane, trimis acolo să vadă cum

se desfășoară operațiunea. Se ascunsese un timp în zonă și, după câteva săptămâni, a fost « recuperat ». N-am intrat în detalii, nu era cazul. Oricum, discuția a devenit mult mai destinsă și vizita s-a încheiat după vreun ceas și jumătate. Ulterior am înțeles că am obținut « aprobarea » pentru comentariile la Vocea Americii.

Când a avut loc discuția la College Station, n-aveam nici cea mai mică idee despre acordul tacit dintre cele două supraputeri, S.U.A. și U.R.S.S., ca nici una să nu intervină direct în aria de demarcație a celeilalte. Cunoșteam totuși trei exemple : revolta muncitorilor din Berlinul de Est (1953), potolită prin intervenția unităților sovietice ; revoluția din Ungaria (1956), când Republica Populară fusese restaurată cu ajutorul tancurilor sovietice ; și Praga 1968. Știam multe despre aceste evenimente, dar nu socoteam că ar exista și o înțelegere tacită (confirmată prin retragerea rachetelor sovietice din Cuba, insulă socotită a face parte din aria Statelor Unite). Cuba reprezenta un caz special : nu figura în acordul de partaj al Europei din 1944-1945, ci se « raliase » Sovietelor în 1959. Prin așezarea ei geografică, Cuba aparținea, evident, emisferei americane. Dacă administrația de la Washington nu a intervenit direct pentru schimbarea regimului comunist al lui Fidel Castro, ea nu putea totuși admite sub nici o formă ca teritoriul american să fie amenințat direct de rachete cu focoase nucleare sovietice. În cele din urmă, Moscova a înțeles și și-a retras rachetele.

Când asistam la « mitingul de protest » de la Biblioteca Centrală Universitară din București, nu puteam bănui în nici un fel consecințele crizei rachetelor în gândirea lui Gheorghiu-Dej și a sprijinitorilor săi. Ion Gheorghe Maurer a sintetizat foarte direct realitatea : conducerea de la București ar fi putut afla din presă că România este în război cu Statele Unite ale Americii.

Sfârșitul anilor '50 și începutul deceniului următor au adus și alte evoluții la care nu ne așteptam. Cea mai importantă a fost retragerea unităților sovietice din România (veniseră în 1944, în timpul războiului – a fost cea mai îndelungată prezență a trupelor rusești de după 1711).

La 24 mai 1958, Comitetul Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varșovia, reunit la Moscova, a aprobat propunerea guvernului sovietic de a retrage trupele sovietice de pe teritoriul

României. O delegație română la cel mai înalt nivel, prezentă la lucrările Comitetului, a fost de acord cu propunerea. Motivarea : România era înconjurată din toate părțile de țări socialiste, iar regimul ei intern era deplin consolidat, neexistând riscul unei contrarevoluții precum cea din Ungaria în 1956. Dar, odată cu retragerea trupelor, guvernul român a sporit măsurile de represiune – a avut loc un nou val de arestări și s-a introdus pedeapsa capitală pentru delicte economice grave, ce depășeau un anume plafon valoric. Retragerea din 1958 a echivalat însă cu încetarea regimului de ocupație militară a României care începuse în 1944.

Dincolo de informațiile inedite și de cel mai direct interes în legătură cu criza rachetelor din Cuba (1961), primul capitol redactat de Mircea Malița ne îndeamnă să urmărim și inițiative ale diplomației românești începând chiar din anul retragerii trupelor sovietice (1958). Astfel, guvernul de la București a fost de acord să participe – alături de reprezentanții Belgiei, Cehoslovaciei, Franței, Marii Britanii, Poloniei, S.U.A. și U.R.S.S. – la Conferința experților pentru preîntâmpinarea unui atac prin surprindere (26 septembrie 1958). Ulterior, prin acordul semnat la Geneva (7 septembrie 1959), se constituie Comitetul celor 10 state pentru dezarmare (Marea Britanie, Canada, Franța, Italia, S.U.A., Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, România și U.R.S.S.). Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat în unanimitate, rezoluția inițiată de România pentru promovarea în rândurile tineretului a ideilor păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare.

Se adaugă o deschidere culturală pe plan regional. A luat ființă Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene, cu sediul la București (1962), urmată de Institutul de Studii Sud-Est Europene (1963), care continua, în noile condiții, programul Institutului de Studii Balcanice (1942) și inițiativa lui Nicolae Iorga din 1913.

După retragerea trupelor sovietice, s-au stabilit relații oficiale diplomatice cu o serie de țări : Afganistan, Brazilia, Indonezia, Irak, Guineea (1958) ; Cuba, Cipru (1960) ; Ghana, Siria (1961) ; Maroc, Algeria, Dahomey (Benin) (1962) ; Japonia (comerț în 1962). Au fost reglementate problemele financiare restante – datorii ale României către Franța (1959), S.U.A. și Marea Britanie (1960).

O amplă delegație condusă de Alexandru Bârlădeanu vizitează Elveția, Franța, Marea Britanie, Belgia, Olanda și Italia (20 iunie-14 august 1959) ; se discută perspectivele economice ale relațiilor bilaterale și încheierea unor contracte comerciale în valoare de peste 60 de milioane de dolari. Vizita a marcat începutul reorientării relațiilor comerciale ale R.P.R. cu vestul continentului. La nivelul opiniei publice, o atare reorientare a fost însă percepută mai târziu, deoarece în interior începuse din 1958 o nouă fază a represiunii generalizate.

Deschiderea către organismele internaționale, către țările din Asia, Africa și cele vest-europene și americane s-a efectuat cu încetul. Ea nu a modificat defel susținerea de către diplomația R.P.R. a pozițiilor-cheie ale Uniunii Sovietice, participarea la sesiunile alianței militare a Tratatului de la Varșovia sau relațiile bilaterale cu țările socialiste « frățești » (Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria, Republica Democrată Germană), ca și cu Iugoslavia și Albania.

La 27 septembrie 1960, Gheorghe Gheorghiu-Dej prezenta în fața Adunării Generale a O.N.U. poziția României în principalele probleme internaționale. Ele urmau linia Moscovei. Ulterior (6 octombrie), Dej a susținut, tot în fața Adunării Generale, necesitatea prezenței Republicii Populare Chineze la O.N.U. și în organismele sale.

Între 1 și 22 octombrie 1962, președintele Consiliului de Stat, Gheorghe Gheorghiu-Dej, și președintele Consiliului de Miniștri, Ion Gheorghe Maurer, întreprind vizite oficiale în Indonezia, (vizită de stat), India și Republica Socialistă a Uniunii Birmane. Vizitele au cuprins : Declarația comună româno-indoneziană și un protocol de colaborare tehnico-economică ; un schimb de vederi cu prim-ministrul Indiei, Jawaharlal Nehru, și alți lideri indieni privind colaborarea bilaterală tehnico-economico-culturală pe termen lung ; în Uniunea Birmană, discutarea problemelor internaționale curente, inclusiv necesitatea reducerii decalajelor dintre țările în curs de dezvoltare și cele dezvoltate, și Declarația comună româno-birmaneză, care promova colaborarea bilaterală în industria petrolieră, minieră și chimică.[1]

[1] Vezi și vizita unei delegații guvernamentale conduse de Chivu Stoica în India, R.D. Vietnam, Uniunea Birmană, R.P. Chineză, R.P.D. Coreeană, R.P. Mongolă (7 martie-14 aprilie 1958).

Secretarul general al O.N.U., U Thant, vizitează România între 4 și 8 mai 1963. Ulterior s-a afirmat că înaltul demnitar al O.N.U. i-a sugerat lui Gheorghiu-Dej că eliberarea deținuților politici ar proiecta o imagine favorabilă asupra politicii externe a României.

Recapitulând, începând chiar din 1958, diplomația românească se orientează treptat pe trei direcții : spre țările Asiei (« nealiniate »), spre Organizația Națiunilor Unite și organismele sale, și spre statele vest-europene, inclusiv Statele Unite și Canada (într-o fază ulterioară, spre cele latino-americane). Deschiderea a fost atent drămuită, așa încât să nu determine vreo reacție peste măsură a puterii dominante (U.R.S.S.), dar să îngăduie totuși inițierea unui drum propriu.

Percepția opiniei publice asupra « deschiderilor » diplomatice a rămas limitată, fiindcă informația oficială despre ele cuprindea formule-tip și era standardizată. În schimb, manifestările cultural-științifice și artistice cu deschidere spre Vest erau urmărite cu un vizibil interes public.

Conducerea de la București a recurs însă la o modalitate cu totul inedită pentru a face cunoscută și cealaltă față a relațiilor cu U.R.S.S. și cu țările socialiste europene. În adunări de partid deschise[1] (martie-aprilie 1964) și fără nici cea mai mică mențiune în mass-media, erau explicate raporturile asimetrice, în defavoarea României, mai ales pe plan comercial-economic. Am participat la o asemenea « adunare deschisă » în aprilie 1964, abia intrat la Oficiul de Studii și Documentare al Ministerului Afacerilor Externe. Exemplele *ad rem* date de vorbitori confirmau pe deplin ceea ce intuisem de ani de zile : România Populară era defavorizată net economicește de partenerii din cadrul « lagărului ». Sau, cum formulase lapidar un coleg de șantier în 1951 la Căzănești, județul Ialomița, privind trenurile petroliere și cerealiere în drum spre Constanța : « Noi le dăm grâul și ei ne iau petrolul ! »

[1] Cu participarea unor nemembri de partid.

Capitolul II
Dr. Petru Groza (1884-1958)

S-a născut la Băcia, în județul Hunedoara. A făcut studii juridice, a fost avocat și om politic, membru al Partidului Național Român. A fost ales deputat în cercul electoral Deva. A participat la Marea Adunare de la Alba Iulia, unde a votat unirea românilor din Transilvania cu regatul României. A vorbit mulțimii prezente pe Câmpul lui Horea despre însemnătatea hotărârii de la Alba Iulia. Împreună cu Octavian Goga, Ioan Suciu și alți fruntași ardeleni, a aderat la Partidul Poporului, condus de generalul Alexandru Averescu (1920). În guvernele formate de Alexandru Averescu, dr. Petru Groza a fost ministru de stat (aprilie-decembrie 1921 și 30 martie-4 iunie 1927).[1]

A participat la Congresul de constituire a Frontului Plugarilor – o organizație locală (județul Hunedoara, ianuarie 1933) –, al cărui președinte devine în noiembrie. Arestat în decembrie 1943-ianuarie 1944 pentru legăturile sale cu organizațiile de stânga, a fost eliberat din ordinul personal al mareșalului Ion Antonescu, cu rezoluția : « Groza e tot ce vreți, dar trădător de țară nu e. Să fie eliberat. »

În septembrie-octombrie 1944, *România liberă*, cotidian procomunist, publică o serie de articole sub titlul « Ce este Frontul Plugarilor » (organizația se alăturase Frontului Național Democrat, constituit din inițiativa P.C.d.R. la 26 septembrie 1944).

În guvernul Sănătescu 2, format la cererea generalului V.P. Vinogradov, vicepreședintele Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, dr. Petru Groza devine vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, post

[1] Ion Mamina, Ioan Scurtu – *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, Editura Silex, București, 1996, pp. 36-37 și 56-60.

nou-creat (6 noiembrie 1944) ; funcția a deținut-o în continuare și în guvernul prezidat de generalul Nicolae Rădescu (6 decembrie 1944–28 februarie 1945).

Sosit pe neașteptate la București (27 februarie 1945), Andrei Ianuarievici Vîșinski îi cere regelui Mihai I demisia primului-ministru Nicolae Rădescu și « formarea unui guvern din reprezentanții partidelor democratice ». La 1 martie 1945, înaltul demnitar sovietic este primit din nou în audiență de regele Mihai, căruia îi precizează : « Trebuie să comunic Majestății Voastre că am însărcinarea din partea guvernului meu să vă declar că omul care ne inspiră nouă [Moscovei – *n. n.*] încredere este Petru Groza ca Președinte al Consiliului. Bineînțeles, acesta este un lucru confidențial pe care-l spun numai Majestății Voastre. »[1]

Guvernul « recomandat » de Andrei Ianuarievici Vîșinski a fost instalat la 6 martie 1945, cu 17 miniștri și 13 subsecretari de stat, plus primul-ministru, dr. Petru Groza. Dintre aceștia, 7 aparțineau direct P.C.d.R., 12 formațiunilor marionetă-satelit ale partidului comunist, 4 erau social-democrați, aliniați însă la P.C.d.R., iar 3 erau militari cu funcții tehnice – în total, 26. Singurul grup aparte era cel constituit din cei patru liberali-Tătărescu.

Cinci membri marcanți ai P.C.d.R. erau titulari la departamentele-cheie : Interne, Justiție, Propagandă, « Război » (Apărarea națională) și Comunicații-Lucrări publice. Aceștia controlau alți 21 de miniștri și subsecretari de stat. În concluzie, 86,6 % din membrii guvernului se aflau sub controlul direct sau indirect al Partidului Comunist din România.

În primii doi ani (1945 și 1946), premierul dr. Petru Groza a mai temperat câte ceva din zelul revoluționar și lupta de clasă promovate de liderii comuniști. Dar P.C.R. și-a impus până la urmă « linia », aceea care viza instaurarea « democrației populare » după modelul sovietic.

« Premierul avea însă criteriile sale de conduită. Nu s-a înscris în Partidul Comunist. A rămas „prietenul" și nu „tovarășul" Petru

[1] Mircea Ciobanu – *Convorbiri cu Mihai I de România*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 242. Pentru evoluțiile care au dus la impunerea guvernului prezidat de dr. Petru Groza, vezi Dinu C. Giurescu – *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Editura All, București, 1996, pp. 304-332.

Groza. »[1] A condus guvernul până în 1952, în împrejurări care nu ofereau practic vreun spațiu de manevră, de atenuare cât de cât a luptei de clasă și a represiunii generalizate.

Intrarea în activitate a guvernului de la 6 martie 1945 a avut însă o urmare imediată, *de maximă însemnătate pentru istoria românilor* : Iosif Vissarionovici Stalin a fost de acord (9 martie), la cererea noului guvern de la București, ca *administrația română să revină în tot teritoriul Transilvaniei de nord și nord-est* « cedat » Ungariei în urma « arbitrajului » (de fapt, a dictatului) de la Viena din 30 august 1940. Hotărârea a rămas definitivă, sancționată de Tratatul de pace cu România semnat la 7 februarie 1947, ratificat de marile puteri (U.R.S.S., Anglia și Statele Unite ale Americii).

Personalitatea lui Petru Groza s-a manifestat în felurite împrejurări, unele de o deosebită însemnătate. Un exemplu : convorbirea dintre dr. Petru Groza și Burton Y. Berry, reprezentantul politic al Statelor Unite ale Americii la București, la 24 august 1946. Iată textul telegramei trimise de diplomatul american Departamentului de Stat :

« Ceea ce am socotit a fi o scurtă vizită de curtoazie făcută primului-ministru s-a transformat într-un monolog al acestuia de trei ore și jumătate. »

« În continuare, esența declarațiilor sale, în măsura în care le poți da crezare. »

« Unu. Despre libertăți : primul-ministru a admis că există motiv de nemulțumire privind restrângerea libertății de întrunire [...] a afirmat că există provocatori la extrema dreaptă și stângă[2], care doresc dezordine. O tulburare serioasă ar însemna dispariția actualului guvern „democratic"[3], urmată de dictatura extremei stângi. »

[1] « Petru Groza – după 40 de ani », în Ioan Scurtu – *Istoria românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu*, Editura Mica Valahie, București, 2010, pp. 243-246. O parte din informațiile care figurează în text provin din acest articol.

[2] Provocatorii erau, în majoritatea cazurilor, grupurile P.C.R. înarmate care atacau întrunirile opoziției.

[3] Burton Y. Berry a pus cuvântul « democratic » între ghilimele.

« Referitor la incidentele care au avut loc, el [dr. Petru Groza – *n. n.*] declară că le regretă mai mult decât mine. »

« Trei. Cât privește libertatea alegerilor, el a spus : atunci când anglo-americanii au fost de acord cu hotărârile de la Moscova[1], ei gândeau la alegeri libere, așa cum sunt ținute în Anglia sau America, în timp ce rușii înțelegeau alegeri libere așa cum se desfășoară în Rusia. »

« *Dată fiind prezența armatei ruse în România, viitoarele alegeri se vor desfășura, probabil, potrivit interpretării rusești (a termenilor) „libere și nefalsificate".* »[2]

Declarația aceasta a premierului Groza exprimă cât se poate de direct situația reală a anului electoral 1946 din România și anticipează clar « rezultatul » votului popular.[3]

Pe dr. Petru Groza l-am întâlnit prin 1954 pe Calea Victoriei. Se plimba însoțit de o singură persoană. Era îmbrăcat după moda din anii '40 : costum încheiat la două rânduri, cravată, pălărie, baston – nici o urmă de « uniformă » proletară, din care nu lipsea șapca mai mult sau mai puțin largă, simbol al noului regim începând din 1948.

În 1955, părintele meu, Constantin C. Giurescu, a fost eliberat condiționat – după 5 ani și două luni – din închisoarea de la Sighet și trimis – pentru alți 5 ani – cu domiciliu obligatoriu în comuna Măzăreni, raionul Brăila, unde trăiau familii de bănățeni evacuați forțat de la casele lor în iunie 1951. Tata ne-a spus mie, mamei și surorii mele, Simona : « Am rezistat cinci ani și două luni la Sighet, dar nu cred că pot face față altor 60 de luni de domiciliu obligatoriu la Măzăreni. »

Am avut noroc cu avocatul Dan Brudariu – prieten cu soră-mea, Simona – și fiul avocatului Adrian Brudariu, care, la rândul său, obținuse eliberarea lui Petru Groza în ianuarie 1944, intervenind pe lângă procurorul Tuliu Goruneanu. Acesta îi prezentase cazul mareșalului

[1] Înțelegerile Conferinței miniștrilor de externe ai U.R.S.S. și S.U.A. din decembrie 1945.

[2] Ghilimelele îi aparțin lui Burton Y. Berry (sublinierea textului ne aparține).

[3] Textul se găsește în volumul *Centenar. Constantin C. Giurescu. Amintiri și documente inedite*, publicat de Editura Universitaria, Craiova, 2001 (documente selectate, traduse și comentate de Dinu C. Giurescu, p. 305.)

Ion Antonescu și obținuse eliberarea lui Petru Groza. Avocatul Adrian Brudariu ne-a sfătuit să adresăm o cerere Prezidiului Marii Adunări Naționale, al cărei președinte era dr. Petru Groza. Adrian Brudariu a prezentat personal dr. Petru Groza petiția familiei Giurescu. A urmat o discuție și, în final, Adrian Brudariu a spus : « Petre, cine vrei să scrie istoria românior – Giurescu sau Roller ? » Dr. Petru Groza i-a prezentat cazul lui Gheorghiu-Dej și a încheiat discuția cu acesta punându-i aceeași întrebare : « Ghiță, cine vrei să scrie istoria românilor – Giurescu sau Roller ? »[1]

Au trecut câteva luni și, deodată, am primit vestea că profesorul Constantin C. Giurescu a primit aprobarea să se întoarcă în București (finele lui noiembrie 1955). Dr. Petru Groza i-a transmis însă tatei un mesaj tot prin Adrian Brudariu : « Spune-i lui Giurescu să știe că are mulți dușmani, îndeosebi Iosif Chișinevschi. » (În 1955-1956, liderul comunist era încă influent.)

Revenirea profesorului în Capitală a avut o urmare. Prin ianuarie-februarie 1956, Constantin C. Giurescu a fost invitat la Prezidiul Marii Adunări Naționale (tocmai îi făcusem un costum – cele din 1950 fuseseră confiscate). A așteptat într-o încăpere lungă, frumos mobilată, când a apărut dr. Petru Groza – președintele Prezidiului M.A.N. – surâzător, în bună formă, cu o floare la butonieră. Îi întinde mâna profesorului și îi spune direct : « Știu tot ce s-a întâmplat, dar de acum înainte lucrurile se vor îndrepta, veți vedea. »

Constantin C. Giurescu : « Domnule Președinte, sunt istoric, am trecut printr-o revoluție, meseria mea este să înțeleg ce a avut loc. » A urmat o conversație în care au fost evocați și anii '30, în care și dr. Petru Groza, și profesorul Constantin C. Giurescu participaseră și la viața publică.

În iunie 1956, guvernul Uniunii Sovietice a restituit României Tezaurul istoric și artistic evacuat din România în Rusia în 1916-1917. Tezaurul cuprindea sute de piese – broderii, țesături (secolele XIV-XVIII), gravuri, manuscrise, vechi tipărituri, tablouri (Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian, Mirea etc.) –, unele de o valoare excepțională pentru arta veche românească și europeană.

[1] Informație primită de mine de la avocat Dan Brudariu, fiul lui Adrian Brudariu.

De curând angajat ca ghid la Muzeul de Artă al R.P.R. (azi Muzeul Național de Artă al României), am lucrat la preluarea obiectelor, împreună cu Radu Popa (istoric, arheolog), și el ghid la Muzeu, cu Teodora Voinescu, șef secție artă feudală, și cu Corina Nicolescu. Am despachetat, am verificat, am aranjat vitrinele și broderiile pe simeze. Expoziția Tezaurului a fost inaugurată în prezența « conducerii de partid și de stat ». Atunci l-am văzut și pe Gheorghe Gheorghiu-Dej de la câțiva metri.

Într-o zi am fost chemat să-i prezint expoziția dr. Petru Groza. Venise neanunțat, însoțit de o singură persoană. A stat mai bine de un ceas și am explicat principalele lucrări. Se vedea că arta românească – mai de demult sau mai recentă, de dinainte de 1914 – îi era cunoscută. M-a întrebat de bunicii mei, Simion Mehedinți și soția sa, Maria. Remarc că astăzi, în 2011, atmosfera publică este mult mai încărcată. Cât timp l-am condus pe președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale prin expoziție nu s-a produs nici un incident, nimeni nu l-a apostrofat.

În decembrie 1957, dr. Petru Groza a participat pentru ultima oară la sesiunea M.A.N. și a intervenit pentru eliberarea unor deținuți politici. În ianuarie 1958 a părăsit această lume, doborât de cancer. Radioul a transmis în direct slujba religioasă de înmormântare. Era pentru întâia dată după 1946 că auzeam la radio o astfel de slujbă.

Instalarea guvernului prezidat de dr. Petru Groza a readus, în martie 1945, administrația română pe tot teritoriul Transilvaniei. Dr. Petru Groza a condus guvernul (până în 1952) într-o vreme în care hotărârile importante veneau direct de la Moscova. Când nu aveai alternativă. Puteai cel mult să ajuți cazuri individuale. Și aceasta cu precauții, ca să nu fii acuzat că te abați de la « linie ». Atunci, istoria națională era înlocuită cu internaționalismul proletar. (Acum, ea este înlocuită cu globalismul cultural.) Dr. Petru Groza a ajutat cazuri individuale. Publicarea « jurnalului » său din anii '40 și '50 (dacă există) ar putea aduce multe deslușiri.

Capitolul III
Dej

De la Gheorghe Gheorghiu-Dej nu ne-au rămas relatări personale, doar câteva sumare adnotări pe marginea unor documente. Avem, în schimb, mărturiile unor persoane aflate în preajma sa.[1]

Istoricii (și nu numai) încearcă să-i descifreze personalitatea – complexă, contradictorie, de la politicianul hotărât să păstreze, indiferent de mijloace și urmări, puterea sa personală, la omul de stat cu viziune constructoare, convins de superioritatea regimului pe care-l reprezintă.

L-am văzut de aproape în mai 1956. Însoțit de M.H. Maxy, directorul Muzeului de Artă al R.P.R., și de Maria Bădulescu, director adjunct, Gheorghiu-Dej urca treptele monumentale spre fosta sală a tronului, venind la inaugurarea expoziției Tezaurului artistic și istoric restituit României de U.R.S.S. Fizic, era așa cum îl văzusem în fotografii. Avea tenul bronzat, era bine împlinit ca statură, privea spre

[1] Vezi, de exemplu : Lavinia Betea – *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997 ; Pavel Țugui – *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost șef de Secție a C.C. al P.M.R.*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999 ; Lavinia Betea – *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001 ; Sorin Toma – *Amintirile unui fost ziarist comunist, redactor-șef al* Scînteii *din 1947 până în 1960*, Editura Compania, București, 2004 ; Lavinia Betea – *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iași, 2001 (toate convorbirile realizate de Lavinia Betea cu Alexandru Bârlădeanu, Ion Gheorghe Maurer și Corneliu Mănescu au fost reeditate în volumul *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, București, 2008).

capătul scărilor. Eu stăteam la balustrada impunătoarei case a scărilor. Am asociat atunci imaginea lui Dej cu procesul de la Canal fabricat de Securitate în 1952, când trei oameni au fost executați fără vreo vină ! Mi-am amintit tot atunci de « procesul Pătrășcanu » – Pătrășcanu fusese împușcat în aprilie 1954, după o făcătură de proces. Atunci, Dej urmărise mersul « procesului » prin intermediul lui Iosif Chișinevschi, care asculta transmisia confidențială din sala tribunalului. Cum sentința era dinainte hotărâtă, te întrebi astăzi de ce mai interesau detaliile unui scenariu prestabilit. Lucrețiu Pătrășcanu, dacă scăpa, ar fi fost cel mai indicat succesor al lui Dej în atmosfera de timidă « destalinizare » ce a urmat morții lui Iosif Vissarionovici (1953) în U.R.S.S. și, prin extensie, în democrațiile populare europene.

Pentru atingerea țelurilor majore ale Partidului, Gheorghiu-Dej s-a arătat inflexibil. « De moarte și de colectivizare » nu scăpați, a spus Dej către o delegație de țărani (Florin Șperlea).

Dar arestările în masă, regimul din temnițe și din lagărele de muncă – o lentă lichidare a deținuților ? Gheorghiu-Dej a încercat să « explice ». L-a primit pe Corneliu Coposu, lider al Partidului Național Țărănesc, eliberat după 17 ani de detenție. « L-am reîntâlnit (pe Gheorghiu-Dej) dând urmare invitației pe care mi-a făcut-o în noaptea sosirii mele în București direct din pușcărie », își amintește Corneliu Coposu când evocă anul 1964. Și continuă astfel : « Era o deosebire esențială între omul modest, având un limbaj foarte sărac, timorat tot timpul, pe care-l lăsasem la arestarea mea și omul politic important, cu prestanță, care își schimbase complet vocabularul, care avea o ținută ce impunea și chiar o judecată politică destul de evoluată. »

« Oferta lui – pe care bineînțeles am refuzat-o categoric – mi-a făcut-o într-un limbaj retoric, spunând : „Domnule Coposu, știu cât ați suferit, dar să știți că nu din vina noastră. Au fost sovieticii care ne-au impus acest regim." »

« Bineînțeles că nu spunea adevărul. »

« Pentru că excesele din pușcării și oprimarea nu au fost hotărâte de la Moscova. »[1]

[1] *Mărturisiri. Corneliu Coposu în dialog cu Vartan Arachelian*, Editura Humanitas, București, 1996, pp. 102-103.

În parte, era adevărat. Între 1944 și 1958, România a fost sub ocupația unităților Armatei Roșii, staționată aici pentru a asigura (aceasta era explicația oficială) liniile de comunicație cu trupele sovietice din Austria. (Deși Tratatul de pace cu Austria fusese semnat și ratificat în 1955, « staționarea » se prelungise.) Și nu era numai prezența militară. În toate ministerele, unitățile industriale, în armată, în sectorul cultural, în învățământ, în aparatul represiv etc., pretutindeni, consilierii sovietici îndrumau și, de fapt, controlau activitățile aflate în desfășurare. Termenul de « ocupație » a exprimat o realitate.

Au dirijat sovieticii întocmirea listelor de oameni arestați, deportați, evacuați, cu domiciliu obligatoriu care, până la începutul anilor '60, au cuprins întreaga țară ? Cercetarea arhivelor și a altor documente ale Ministerului Afacerilor Interne din anii 1948-1964 – dacă vor fi disponibile – ar putea aduce un răspuns.

E tot atât de adevărat însă că executanții măsurilor de represiune erau recrutați dintre autohtoni, selectați cu grijă pentru o atare treabă. Așa încât răspunderea pentru represiunea generalizată și teroarea politică se împarte între consilierii sovietici și executanții români. Să nu fi știut Gheorghiu-Dej nimic din realitatea represiunii și silnicia din închisori ? Știa, după toate probabilitățile. Regimul represiunii generalizate a continuat și după retragerea trupelor sovietice, până în 1962. Dar Dej inițiase – indiferent de motivări – eliberarea a 14 056 de deținuți politici supraviețuitori în 1963-1964.

Tot el inițiase un nou curs în învățământ. De la 10 ani (modelul sovietic), învățământul primar și liceal a trecut la 11 și apoi la 12 ani (cât fusese până în 1948). Iar notarea elevilor, de la 1 la 5 maximum (modelul sovietic), s-a făcut de la 1 la 10, ca înainte de reformă. Manualele, traduse după cele rusești, au fost înlocuite cu cele redactate de profesori români.

În literatură, Tudor Arghezi reapare – « putrefacția poeziei » sale, publicată permanent în *Scânteia* în ianuarie 1948, este complet dată uitării. În 1962 apar : Constantin Noica – *Fenomenologia spiritului de G.W.F. Hegel istorisită de Constantin Noica* ; Alexandru Philippide – *Poezii* ; Ion Marin Sadoveanu – *Taurul mării*. În 1963, Grigore Ionescu publică primul volum din a sa *Istorie a arhitecturii în România*. Apar în același an : Petre Antonescu – *Clădiri, construcții, proiecte și studii* ; Tache Papahagi – *Dicționarul dialectului aromân…* ; Vintilă Mi-

hăilescu – *Carpații sud-estici...* ; Alexandru Philippide (din nou) – *Studii și portrete literare*. În 1964 e rândul generației post-1948 să se afirme : Ioan Alexandru, A.E. Baconsky, Cezar Baltag, Ana Blandiana, Ștefan Aug. Doinaș, Ilie Constantin, Marin Sorescu, Nichita Stănescu, Szász János, Eugen Barbu, Dumitru Țepeneag, Matei Călinescu, Eugen Simion. O atare largă deschidere pe tărâmul literaturii s-a efectuat, fără îndoială, cu acordul și cu sprijinul lui Gheorghiu-Dej.

La Facultatea de Istorie a Universității București s-a petrecut o « deschidere » asemănătoare. Ion Nestor, Emil Condurachi, Gheorghe Ștefan, Andrei Oțetea, Mihai Berza, Gheorghe T. Ionescu, Constantin C. Giurescu, Ion Ionașcu erau cadre active, țineau cursuri și seminarii – toți aparțineau generației de cadre didactice dinainte de 1948.

La împlinirea a două decenii de la actul din august 1944, Gheorghiu-Dej declarase că în România lupta de clasă aparține trecutului. Ca lider politic, din 1948 (Congresul I al P.M.R.) și până în 1964, Gheorghiu-Dej a parcurs un drum lung, la care inițial mai nimeni nu se așteptase. Dar în tot acest răstimp a avut constant ca țeluri prioritare păstrarea puterii personale și menținerea monopolului politic al partidului și al regimului instaurat.

« Reorientarea » față de Moscova – în care retragerea trupelor sovietice din România (1958) a fost o mișcare esențială – o cunoaștem astăzi și din discuțiile la nivelul conducerii P.M.R. (strict secrete la acea vreme).[1]

Spectaculoasă – cu ample ecouri peste hotare – a fost direcția imprimată politicii externe[2]. Mircea Malița ne aduce informații de prim rang în capitolul II al textului său.

E posibil, chiar probabil ca Ion Gheorghe Maurer să-i fi sugerat lui Gheorghiu-Dej să se ducă la Stalin să-i ceară un sfat : cum să

[1] Mihai Retegan – *Război politic în blocul comunist. Relații româno-ruse în anii '60. Documente*, Editura RAO, București, 2002.

[2] Reperele cronologice ale politicii externe românești din capitolele de față (I-VIII) provin din *Istoria politicii externe românești în date* (coord. Ion Calafeteanu ; autori : Daniela Buruiană, Cătălin Calafeteanu, Ion Calafeteanu, Denis Căprăroiu, Ion Constantin, Olimpia Grămescu, Silviu Miloiu, Iulian Oncescu, Cristian Popișteanu, Șerban Rădulescu-Zoner, Valeriu Stan, Nicolae Stoicescu, Alexandru Șerban), Editura Enciclopedică, București, 2003.

procedeze ?, dată fiind situația din țară, unde muncitorii încep să-și arate nemulțumirea ; să nu-i aducă învinuiri Anei Pauker, să nu vorbească de ea decât dacă Iosif Vissarionovici îl întreabă. S-au petrecut lucrurile în acest fel ? Probabil că da. În 1951-1952, nimic nu mișca în țările democrat-populare fără încuviințarea stăpânului de la Kremlin. Eliminarea a trei lideri P.M.R. dintre cei de frunte – Vasile Luca, Teohari Georgescu și Ana Pauker – era posibilă numai cu aprobarea lui I.V. Stalin. Arhivele sovietice vor aduce cândva dovada directă.

După moartea lui Iosif Vissarionovici au venit eliminarea fizică a lui Lucrețiu Pătrășcanu (1954), îndepărtarea lui Iosif Chișinevschi (1958) și Miron Constantinescu din conducerea P.M.R., consolidarea în continuare a puterii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. În paralel a avut loc scoaterea treptată a aparatului de stat de sub tutela consilierilor sovietici – aceștia au plecat, pe rând, acasă. Funcțiile de conducere de la diferite niveluri ale aparatului de partid au fost preluate de etnici români. Prezența activiștilor de alte etnii a fost dimensionată în raport cu ponderea lor numerică în totalul populației. A fost o evoluție normală într-o societate în care circa 85 % din populație era românească.

La încetarea din viață a lui Gheorghiu-Dej (martie 1965), Republica Populară Română era o altă țară decât România așa cum existase ea până în 1945 :

– Clasa politică tradițională fusese complet înlăturată și înlocuită cu conducerea superioară a P.M.R., nomenclatura și activiștii de partid.

– Proprietatea colectivă « a întregului popor » lua locul, tot mai acaparator, celei particulare.

– « Clasa muncitoare » sporea, numeric și calitativ, odată cu industrializarea. La fel și inteligheția tehnică.

– Țărănimea – de voie și, mai ales, de nevoie – se « colectiviza-se » ; agricultura socialistă înglobase circa 94 % din suprafața agricolă a țării.

– Reinserția inteligheției umaniste și artistice începuse vizibil în 1962-1964.

– Mecanismele noului regim funcționau în toate domeniile sub impulsurile aparatului politic.

– Statul democrat popular era recunoscut de organismele internaționale, admis în O.N.U. din 1955 și avea deplină legitimitate din perspectiva comunității internaționale.

– Pentru cetățenii români, regimul care fusese impus cu forța și cu fraudarea totală a « alegerilor » din noiembrie 1946 devenise, odată cu trecerea timpului, o stare de fapt cu legi noi și, în final, o stare de drept.[1]

Surprinzător însă, în cele două decenii de după decembrie 1989, analizele și eseurile s-au concentrat asupra epocii Nicolae Ceaușescu și, mai ales, asupra conotațiilor ei negative, ca și cum acești ani ar avea cea mai mare pondere în intervalul 1948-1989. Citind atari comentarii și studii, rămâi cu impresia că, de fapt, anii cei mai « negativi » ar fi fost cei petrecuți sub cârmuirea lui Nicolae Ceaușescu și că, de fapt, timpul cât au fost comuniștii la putere în R.P.R. nu ar reprezenta etapa cea mai apăsătoare. În plus, proiecțiile de după decembrie 1989 asupra regimului democrat-popular și socialist vin, în majoritate, din banca acuzării și nicidecum din aceea a cercetării științifice.

[1] Vezi Dinu C. Giurescu, în volumul Dinu C. Giurescu, Alexandru Ștefănescu și Ilarion Țiu – *Communismul în România*, Editura Corint, București, 2010, pp. 37-38.

Capitolul IV
Maurer

Pe Ion Gheorghe Maurer l-am întâlnit o singură dată, la 20 ianuarie 1978, la recepția dată de ambasadorul Iranului, Ali Rheza Bahrami, cu ocazia plecării definitive din România. Soția ambasadorului, Sholeh Bahrami, o veche prietenă a familiei noastre, m-a chemat – « vino să-l cunoști pe fostul prim-ministru, Maurer ». Ne-am strâns mâna, fotograful ambasadei era la datorie, mi-a dat fotografia și am reprodus-o în cartea mea de amintiri.[1]

Ion Gheorghe Maurer a deținut funcția de prim-ministru 13 ani fără întrerupere – un record. L-a depășit ca durată și pe Ion C. Brătianu (1876-1888, cu o întrerupere de două luni). Știam despre el ce apăruse în presă. Volumul de față aduce completări esențiale ale biografiei sale, lămuriri privind rolul său în construirea politicii externe a României.

Când Gheorghe Gheorghiu-Dej a devenit ministrul Economiei naționale (noiembrie 1946), Maurer l-a secondat ca subsecretar de stat. Prin noua lege de organizare (votată în mare grabă de Camera Deputaților la 5 aprilie 1947), Ministerul Industriei și Comerțului (M.I.C.) devenea un megamecanism birocratic care – spunea legea – « organizează și controlează activitatea economică a țării în domeniul producției industriale și de stat [...], al repartizării materiilor prime și semifabricatelor și al distribuirii produselor alimentare și industriale, al comerțului interior și al relațiunilor cu străinătatea, stabilind regimul

[1] Dinu C. Giurescu – *De la Sovromconstrucții nr. 6 la Academia Română. Amintiri. Mărturii*, Editura Meronia, București, 2008 (vezi ilustrațiile de la finele volumului).

prețurilor ».[1] Potrivit acestei legi, Ministerul Industriei și Comerțului avea 23 de direcții generale, împărțite, la rândul lor, în 59 de direcții și servicii, la care se adăugau 18 consilii consultative și 5 « organe exterioare » ale M.I.C. – în total, 105 componente.

Cu Legea nr. 114 din 5 aprilie 1947, economia era pusă în mișcare și dirijată printr-un complicat mecanism birocratic, care nu avea vreo legătură cu legile pieței. Partidul Comunist Român a sărit toate etapele : legea a fost citită de trei ori în Camera Deputaților, dezbătută și votată în aceeași zi de 5 aprilie 1947 cu 115 voturi pentru și 10 contra.

Național Liberalii (aripa Gh. Tătărescu) au formulat obiecții prin intervenția ing. Petre Bejan, fost ministru al Economiei naționale până în noiembrie 1946. Proiectul de lege, a declarat el, împarte M.I.C. în aproape 100 de compartimente [de fapt, erau 105 – *n. n.*], dă posibilitatea introducerii unui control complet al statului asupra întregii economii și asigură Ministerului Industriei și Comerțului largi competențe în emiterea unor decizii departamentale.

Îi răspunde Ion Gheorghe Maurer, subsecretar de stat la M.I.C., afirmând că situația lăsată de Petre Bejan atunci când a părăsit ministerul făcea necesară legea de organizare prezentată Camerei Deputaților în aprilie 1947. Ion Gheorghe Maurer ocolea realitatea, deoarece starea precară a economiei se datora, pe de o parte, pierderii războiului și nevoii stringente de a îndeplini obligațiile asumate (reparații de război, întreținerea Armatei Roșii de pe teritoriul țării), iar pe de altă parte, chiar politicii economice adoptate de guvernul procomunist. Ion Gheorghe Maurer a atacat însă direct : « [...] eu cred că în momentul când câțiva oameni, reprezentând concepția unui partid politic [referire la P.C.R. – *n. n.*], doresc să pună ordine în acea arie de activitate, să transforme un aparat administrativ necorespunzător într-unul cu adevărat folositor, acei oameni care s-au aflat anterior la conducerea acelui aparat se află într-o poziție delicată. »[2]

[1] *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 89, 19 aprilie 1947, pp. 3 042-3 055 (legea are 89 de articole).

[2] Raportul nr. 1 500 din 8 aprilie 1947 al lui Burton Y. Berry din București către Departamentul de Stat, în *Cade Cortina de fier. România 1947. Documente diplomatice*, selecție, traducere, note, comentarii, indice și studiu introductiv de Dinu C. Giurescu, Editura Curtea Veche, București, 2002, pp. 120-121.

Ion Gheorghe Maurer a susținut în Parlament și Legea oficiilor industriale, votată la 24 mai 1947 (Legea nr. 189). Scopul ei era « reglementarea activității industriale » prin intermediul unor « oficii » care urmau să funcționeze ca « societăți anonime pe acțiuni ». Oficiile elaborau programe de producție lunare obligatorii, controlau întregul proces de producție, de la procurarea materiilor prime și până la distribuția produselor finite, inclusiv operațiunile de finanțare.[1]

Controlul statului era astfel considerabil întărit. Oficiile au cuprins principalele arii de producție : ciment, cauciuc, fier, metale neferoase, mătase, zahăr, in și cânepă, bumbac, pielărie, geamuri, hârtie, uleiuri vegetale...[2]

Întreaga activitate de producție era astfel supusă directivelor executivului, ale politicului. A crezut Ion Gheorghe Maurer că în acest mod se va realiza o mai ritmică și echitabilă desfășurare a producției și a repartiției ? A afirmat-o, în orice caz, la dezbaterea în contradictoriu cu inginerul Petre Bejan (P.N.L. Tătărescu) a legii pentru organizarea M.I.C.

După 1948, Ion Gheorghe Maurer a condus Institutul de Studii Juridice. Numele său reapare pe plan public atunci când ocupă temporar funcția de ministru al Afacerilor externe (16 iulie 1957-15 ianuarie 1958). După moartea lui Petru Groza, este ales președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale (de la 15 ianuarie 1958) și apoi președinte al Consiliului de Miniștri (21 martie 1961-martie 1974).

Între 1961 și 1970, Ion Gheorghe Maurer a discutat, fie în calitatea sa de prim-ministru, fie ca participant la delegații de partid și de stat, cu lideri din U.R.S.S. (de 7 ori), Indonezia, India (de două ori), Birmania, Iugoslavia (de două ori), China, Coreea de Nord, Franța (de două ori), Turcia, Danemarca, Grecia, Statele Unite ale Americii, Olanda, Italia, Finlanda, Suedia, Belgia, Marea Britanie, Republica Federală Germania, Polonia.[3]

[1] Lege promulgată la 6 iunie 1947, *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 129, 10 iunie 1947, pp. 4 647-4 659.

[2] Dinu C. Giurescu – *op. cit.*, pp. 35-38.

[3] Enumerarea respectă ordinea cronologică a vizitelor. Ion Gheorghe Maurer a condus delegații guvernamentale în țările respective, a discutat direct cu omologii săi în calitate de prim-ministru sau a fost membru în delegații de partid și de stat.

În 1971 conduce delegația română la a XXV-a sesiune a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.), care a avut loc la București.

După 1971, numele său nu mai apare în deplasările în străinătate – începe șirul vizitelor lui Nicolae Ceaușescu, însoțit de Elena Ceaușescu, pe cele cinci continente. La sesiunea Marii Adunări Naționale din 28-29 martie 1974, Ion Gheorghe Maurer este « eliberat » din funcție « la cerere, din motive de sănătate », în locul său fiind numit Manea Mănescu. « Motivele » invocate nu au fost cele reale. A circulat știrea că Maurer a ținut o alocuțiune la Cluj în care susținea necesitatea unei dezvoltări industriale axate pe calitate și competitivitate, iar nu pe o creștere cantitativă, cu noi unități de producție – opțiune susținută constant de Nicolae Ceaușescu. Alocuțiunea de la Cluj, redată în rezumat de ziarul județean, nu a fost menționată de presa centrală. A fost însă comentată de Europa Liberă și le-a devenit astfel cunoscută ascultătorilor din România.

După « eliberarea » din funcție s-a ivit și zvonul despre un accident al fostului premier. Mașina cu care mergea la vânătoare a fost izbită de un autocamion : « Uite că ăsta vine direct spre noi », i-ar fi spus Maurer șoferului său.

În intervalul 1961-1974, știrile succinte din presă sunt simple consemnări care nu îngăduie nici cea mai vagă apreciere a acțiunii diplomatice a lui Ion Gheorghe Maurer și a rolului său eminent în cristalizarea politicii externe a României. În volumul de față, Mircea Malița ne dezvăluie pentru întâia oară contribuția esențială a lui Maurer la diplomația românească a anilor '60-'74 din secolul trecut.

Activitate

Din datele existente, în lipsa celor din arhive, putem reconstitui astfel activitatea lui Ion Gheorghe (Jean Georges) Maurer în construirea relațiilor externe ale României. Om politic de stânga, ulterior lider P.C.R., a fost subsecretar de stat la Ministerul Economiei Naționale condus de Gheorghiu-Dej (noiembrie 1946), director al Institutului de Cercetări Juridice și președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, ales (la 11 ianuarie 1958) în urma morții dr. Petru Groza. În această ultimă calitate face o vizită oficială în Argentina (1-10 mai

1958) și are la întoarcere o întrevedere la Paris cu René Coty, președintele Republicii Franceze (12 mai).

A fost principalul sfetnic al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej pentru relațiile externe ale României. « Ales » de Marea Adunare Națională ca președinte al Consiliului de Miniștri la 21 martie 1961, a rămas în această funcție până la 28 martie 1974 – cel mai longeviv prim-ministru din istoria modernă și contemporană a României.[1]

Tot la 21 martie 1961, Corneliu Mănescu a fost numit în funcția de ministru al Afacerilor externe. Va rămâne în post până la 18 octombrie 1972, adică 11 ani și 7 luni.[2]

1961 – Face parte din delegația de partid și de stat condusă de Gheorghe Gheorghiu-Dej într-o vizită de prietenie în U.R.S.S. (31 iulie și 12 august 1961), când s-au discutat cu precădere probleme ale cooperării în cadrul C.A.E.R.

1962 – Participă la Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările membre ale C.A.E.R. (Moscova, 6-7 iunie 1962), alături de Gheorghe Gheorghiu-Dej, Alexandru Bârlădeanu, Gheorghe Gaston-Marin, Gheorghe (Gogu) Rădulescu. La reuniune a fost adoptat, la insistențele lui N.S. Hrușciov, documentul intitulat « Principiile fundamentale ale diviziunii internaționale socialiste a muncii ». Documentul propunea o diviziune între nordul industrial și sudul agrar și preconiza transformarea C.A.E.R. într-un organism supranațional, cu largi atribuții de coordonare a politicilor economice naționale.

Îl însoțește pe Gheorghiu-Dej în delegația de stat și guvernamentală care vizitează Indonezia, India și Birmania (1-22 octombrie). La întoarcere, în timpul unei scurte escale la Moscova, liderii români sunt informați de existența unor rachete nucleare sovietice în Cuba.

[1] Ion C. Brătianu a deținut funcția de prim-ministru între 24 iulie/5 aprilie 1876 și 23 martie/4 aprilie 1888, cu o întrerupere de două luni în 1881 (*Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 879).

[2] Corneliu Mănescu (1916-2000), ambasador în Ungaria (1960-1961), ministru al Afacerilor externe (1961-1972), ambasador în Franța (1977-1982) și reprezentant permanent al României pe lângă U.N.E.S.C.O.-Paris (1979-1982). A semnat « Scrisoarea celor șase » împotriva lui Ceaușescu în martie 1989 (Mircea Răceanu, *Cronologia comentată a relațiilor româno-americane*, Editura Silex, București, 2005, p. 203).

De unde și reflecția lui Maurer adresându-se lui Gheorghiu-Dej : « Ghiță, ai să citești în ziare că te afli în război cu America... ».

1963 – Participă la Consfătuirea primilor secretari ai C.C. ale partidelor comuniste și a șefilor de guverne ale țărilor membre ale C.A.E.R., la Moscova (24-26 iulie). La Consfătuire, Gheorghe Gheorghiu-Dej, susținut de delegația poloneză și de cea ungară, respinge planul lui N.S. Hrușciov de integrare economică a țărilor membre ale C.A.E.R. Comunicatul final al Consfătuirii folosește formularea « coordonarea planurilor » – propusă de delegația română – în loc de « integrare economică ».

Ion Gheorghe Maurer face parte și din delegația condusă de Gheorghiu-Dej în vizita de stat în Iugoslavia (22-30 noiembrie). S-a semnat atunci Acordul privind realizarea și exploatarea în comun a Sistemului hidroenergetic și de navigație de la Porțile de Fier.

1964 – Între 2 și 10 martie, o delegație a C.C. al P.M.R., condusă de Ion Gheorghe Maurer (Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu, Chivu Stoica), se află la Beijing, la invitația C.C. al Partidului Comunist Chinez – se poartă discuții în jurul conflictului ideologic și politic chino-sovietic. Are loc o întâlnire cu Mao Zedong și cu alți lideri chinezi.

Delegația merge de la Beijing în R.P.D. Coreeană (12-14 martie). La întoarcere, face o escală la Pițunda, în Crimeea (15-16 martie), unde îl informează pe Nikita Hrușciov despre discuțiile de la Beijing.

– Ion Gheorghe Maurer conduce o delegație a C.C. al P.M.R. în Uniunea Sovietică. Se întâlnește cu N.S. Hrușciov. Au loc discuții pe aceeași temă a raporturilor chino-sovietice (6-14 iulie).

– Între 27 iulie și 3 august, Ion Gheorghe Maurer conduce o delegație guvernamentală într-o vizită oficială în Franța. Au loc convorbiri cu președintele Franței, Charles de Gaulle, și cu alți oameni de stat francezi.

– 7 noiembrie. Festivități la Moscova pentru aniversarea zilei de 7 noiembrie 1917. Au loc convorbiri între membrii delegației de partid și guvernamentale (Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș, Paul Niculescu-Mizil, N. N. Guină) și liderii sovietici (Leonid Brejnev, Nikolai Podgornîi, Iurii Andropov) referitoare la cauzele înlăturării lui Nikita Hrușciov de la conducere. La ambasada chineză de la Moscova se desfășoară convorbiri între delegația română și cea chineză sosită la festivități, care este condusă de Zhou Enlai.

1965 – Marea Adunare Națională îi reconfirmă pe Gheorghiu-Dej și Maurer în funcțiile lor (18 martie).

– După încetarea din viață a lui Gheorghiu-Dej, Plenara C.C. din 22 martie îl alege în unanimitate – la propunerea lui Ion Gheorghe Maurer – pe Nicolae Ceaușescu în funcția de prim-secretar al C.C. al P.M.R.

– După votarea noii Constituții a României (21 august), Chivu Stoica este ales președinte al Consiliului de Stat, iar Ion Gheorghe Maurer este reconfirmat ca președinte al Consiliului de Miniștri.

– 3-11 septembrie. Nicolae Ceaușescu conduce delegația de partid și guvernamentală (Ion Gheorghe Maurer, Alexandru Bârlădeanu, Paul Niculescu-Mizil, Dumitru Popescu...) într-o vizită oficială în U.R.S.S. Are loc o convorbire cu liderii sovietici (Leonid Brejnev, Aleksei Kosîghin, Nikolai Podgornîi, Mihail Suslov, Iurii Andropov). Poziția echidistantă a conducerii P.C.R. față de conflictul chino-sovietic rămâne neschimbată. Spre mirarea participanților sovietici, partea română ridică problema Tezaurului Băncii Naționale a României evacuat la Moscova în vara anului 1917.

(În 1967-1968, Mircea Malița mi-a cerut să redactez un studiu privind Tezaurul Băncii Naționale evacuat de autoritățile române la Moscova în iunie-iulie 1917 și evoluțiile de după preluarea puterii de către bolșevici până în 1935. Studiul – care are 46 de pagini, cu 156 de documente anexe – se află și astăzi în arhiva M.A.E.)

1966 – Ion Gheorghe Maurer conduce o delegație guvernamentală într-o vizită oficială în Turcia (15-31 iulie).

– Maurer conduce delegația guvernamentală care face o vizită oficială în Danemarca (15-20 august).

– În aceeași formație are loc o vizită în Grecia (31 august-3 septembrie).

1967 – În cuvântarea sa la Sesiunea Extraordinară a Organizației Națiunilor Unite (23 iunie, New York), Ion Gheorghe Maurer prezintă punctul de vedere al guvernului român privind criza din Orientul Apropiat.

– 23 iunie. Ion Gheorghe Maurer și Corneliu Mănescu se întâlnesc la New York cu secretarul de stat al S.U.A., Dean Rusk. « Ro-

mânia ar dori să vadă aceste relații [cu S.U.A. – *n. n.*] ca fiind mai apropiate, mai ales din punct de vedere economic », a subliniat Maurer. « România nu dorește nici un fel de ajutor. Dorește numai relații comerciale normale. Acest lucru este extrem de important pentru România, deoarece diversificarea relațiilor economice ale României constituie o garanție pentru independența și suveranitatea României. » Dean Rusk a explicat dificultățile pe plan intern ale administrației S.U.A. în promovarea comerțului Est-Vest și adoptarea unei legislații adecvate.[1]

– La 26 iunie, Ion Gheorghe Maurer este primit la Casa Albă de președintele S.U.A., Lyndon Baines Johnson. Participă Corneliu Mănescu, iar din partea gazdelor, Nicholas Katzenbach (subsecretar de stat), James Wadsworth Symington (ambasador), Francis Bator și Walter J. Stoessel. Au fost abordate mai multe teme : situația din Orientul Apropiat, conflictul din Vietnam, China, relațiile româno-americane.

Astfel, în privința relațiilor bilaterale : « România dorește dezvoltarea acestor relații – a precizat Maurer –, în special în sfera raporturilor economice, precum și în domeniul științific și al cooperării tehnice [...]. Chiar dacă relațiile economice nu sunt, în mod special, importante pentru S.U.A., poate că independența României ar putea să constituie interes pentru Statele Unite. » « Deși România este o țară mică – a răspuns președintele S.U.A. –, Statele Unite au fost foarte interesate în această relație [...]. Am dori o îmbunătățire a comerțului cu România și să vedem o îmbunătățire a bunăstării în România. »

În ceea ce privește Vietnamul : Maurer a declarat că o soluție pentru retragerea trupelor americane din Vietnam este necesară. Președintele Johnson : « [...] noi am dori să aducem acasă trupele noastre din Vietnam ». « Dacă primul-ministru [Maurer – *n. n.*] ar putea să-l convingă pe Ho Și Min să-și retragă trupele sale », premierul român « poate să promită » că președintele american este gata să « înceapă negocierile » ; când « Ho Și Min este gata », Președintele [S.U.A. – *n.n.*], la rândul său, va fi gata să discute despre orice va dori Ho Și Min ».

[1] *Istoria României în date*, *op. cit.*, p. 879.

În privința Chinei, președintele Johnson a declarat : Statele Unite « nu doresc război cu China sau să schimbe sistemul de guvernământ din China [...]. Am dori să discutăm cu China despre tratatul de neproliferare a armelor nucleare și să stabilim reguli pentru a evita un război nuclear ».[1]

A fost pentru prima dată de la instaurarea regimului democrat popular (comunist) în România că un prim-ministru român a discutat oficial cu președintele Statelor Unite ale Americii. Consilierul pentru securitate națională al președintelui Johnson a caracterizat politica externă a României ca « deosebit de independentă față de Moscova », premierul român fiind socotit « un comunist excentric, neconvențional ». După discuțiile oficiale, președintele Lyndon Johnson și premierul Maurer s-au fotografiat în Rose Garden.[2]

– Ion Gheorghe Maurer face o vizită oficială în Olanda (17-21 iulie).

1968 – Nicolae Ceaușescu și Ion Gheorghe Maurer merg într-o vizită de prietenie în Iugoslavia și au convorbiri la Belgrad cu Iosip Broz Tito (3-4 ianuarie).

– Maurer, în vizită oficială în Italia, are convorbiri cu Aldo Moro, președintele Consiliului de Miniștri al Italiei (22-23 ianuarie).

– În vizită oficială în Finlanda, Ion Gheorghe Maurer are convorbiri cu omologul său finlandez (31 martie-5 aprilie).

– Vizită și convorbiri la același nivel în Suedia (8-11 aprilie).

1969 – Marea Adunare Națională îl reconfirmă pe Ion Gheorghe Maurer în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri (12-14 martie).

– Nicolae Ceaușescu și Ion Gheorghe Maurer, în vizită oficială în India, poartă convorbiri cu președintele Indiei, Varahagiri Venkara Giri, și cu primul-ministru, Indira Gandhi.

– Maurer face o vizită oficială în Belgia (21-25 octombrie).

– În vizită oficială în Marea Britanie, este primit de regina Elisabeta a II-a. Are, de asemenea, convorbiri cu primul-ministru și cu alte oficialități (24-29 octombrie).

[1] Mircea Răceanu, *op. cit.*, p. 202.
[2] Mircea Răceanu, *ibidem*.

1970 – O delegație română condusă de Ion Gheorghe Maurer participă la lucrările celei de-a 24-a Sesiuni a Comitetului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.).

– Întâlnire Ion Gheorghe Maurer-Alexei Nikolaievici Kosîghin la Moscova (29 mai).

– Ion Gheorghe Maurer, aflat în vizită oficială în Republica Federală Germania, are convorbiri cu cancelarul Willy Brandt și cu alte oficialități (22-26 iunie).

1971 – Lucrările celei de-a XXV-a sesiuni a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc la nivelul șefilor de guverne au loc la București în 27-29 iulie. Participă o delegație română condusă de Ion Gheorghe Maurer. A fost adoptat « Programul complex al adâncirii și perfecționării în continuare a colaborării și dezvoltării integrării economice socialiste a țărilor membre ale C.A.E.R. ». Comunicatul precizează și principiile de bază ale întregii activități C.A.E.R., și anume : internaționalismul socialist, respectarea suveranității de stat, a independenței și intereselor naționale, neamestecul în treburile interne, egalitatea în drepturi și liberul consimțământ, avantajul reciproc.

1974 – La sesiunea Marii Adunări Naționale din 28-29 martie, Ion Gheorghe Maurer este eliberat « la cerere din motive de sănătate » din funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. În locul lui este « ales » Manea Mănescu.[1]

La Congresul al XI-lea al P.C.R. (25-28 noiembrie), Ion Gheorghe Maurer nu mai este reales în Comitetul Central al P.C.R. Se retrage astfel din viața politică activă.

Unele detalii ale discuțiilor purtate de Ion Gheorghe Maurer cu înalți oficiali străini sunt cunoscute prin documentele publicate de

[1] Cronologia activității de politică externă a lui Ion Gh. Maurer, în *Istoria României în date*, elaborată de Dinu C. Giurescu (și coord.), Horia C. Matei, Nicolae C. Nicolescu, Marcel D. Popa, Gheorghe Rădulescu, Alexandru Stănciulescu, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 552, 553, 564, 565, 568, 569, 572, 575-6, 577, 578, 580, 581, 582, 583, 587, 588, 592, 593, 597, 599, 607, 609, 610, 614, 615, 622, 640, 643. Vezi și *Istoria politicii externe românești în date*, coord. Ion Calafeteanu, Editura Enciclopedică, București, 2003 (pentru intervalul 1961-1974) ; Mircea Răceanu – *op. cit.* (pentru anii 1961-1974).

Departamentul de Stat.[1] Ce s-a vorbit la atari întâlniri ? Cum au reacționat participanții ? De fiecare dată au fost redactate note verbale, informări, sinteze, s-au schimbat telegrame cu centrala M.A.E., au fost redactate instrucțiuni ale conducerii de partid și rapoarte către forurile superioare. *Toate aceste documente reprezintă însăși substanța activității diplomatice, dar ele nu sunt accesibile cercetării.* Consultarea lor este absolut necesară, întrucât ele se referă la o etapă încheiată a situației internaționale, aparțin regimului trecut din România și, în plus, ilustrează acțiuni și inițiative creatoare ale diplomației românești.

Convorbirile lui Ion Gheorghe Maurer s-au corelat cu alte acțiuni ale diplomației românești. Astfel, la 4 octombrie 1963, Corneliu Mănescu se întâlnea cu Dean Rusk, secretarul de stat al S.U.A., și îi declara că, în cazul unui conflict declanșat de U.R.S.S. (similar celui din Cuba, din 1962), România va rămâne neutră. În 1964, relațiile diplomatice româno-americane au fost ridicate la rang de ambasadă. În același an, o delegație condusă de Gheorghe Gaston-Marin a discutat la Washington, D.C. cu partea americană, condusă de ambasadorul Averell Harriman, probleme economice și consulare. Declarația comună (*joint statement*) cu care s-a încheiat vizita delegației române conduse de vicepremierul Gaston-Marin a marcat, prin înțelegeri concrete, mersul ascendent al raporturilor americano-române. Tot în 1964 a fost încheiat Programul de schimburi în domeniul cultural-științific pe 1965-1966. În ianuarie 1965 și în octombrie 1966, au loc la Washington două noi întâlniri Dean Rusk-Corneliu Mănescu. În 1966 și în continuare, administrația S.U.A. folosește și « canalul românesc » în legătură cu conflictul din Vietnam. În septembrie 1967, Corneliu Mănescu este ales președinte al Adunării Generale O.N.U., iar în noiembrie, ambasadorul Averell Harriman vine în România ca reprezentant al președintelui Johnson și este primit de Nicolae Ceaușescu. Aceste câteva exemple arată cadrul general al relațiilor bilaterale româno-americane în care s-au înscris și discuțiile Lyndon Johnson-Ion Gheorghe Maurer din 1967.

Evoluții asemănătoare aveau loc și în relațiile bilaterale ale României cu țările europene (tot în anii 1963-1967). De exemplu : vizita

[1] Extrase succinte din aceste documente, în Mircea Răceanu – *op. cit.*, pp. 202-203, 206-207 etc.

secretarului general O.N.U., U Thant, în România (1963) ; ridicarea la rang de ambasadă a reprezentanțelor diplomatice ale României în Marea Britanie, Belgia, Islanda, Tunisia, Franța, Suedia, Italia și Argentina (decembrie 1963-ianuarie-martie 1964) ; Gheorghiu-Dej cere ambasadorului U.R.S.S. din România retragerea consilierilor K.G.B. din țară ; în cele din urmă, Moscova acceptă cererea română (octombrie-decembrie 1964) ; președintele Indiei vine în vizită oficială în România (octombrie 1965) ; vicepremierul C.C. al Partidului Comunist Chinez, Zhou Enlai, vine într-o vizită prietenească în România (iunie 1966) ; au loc vizite oficiale ale unei delegații de partid și de stat conduse de Nicolae Ceaușescu în U.R.S.S. (septembrie 1965 și octombrie 1966) etc.

La nivelul de astăzi al informației, știm numai că atari acțiuni ale diplomației românești au avut loc. *Doar consultarea arhivelor M.A.E. va permite cunoașterea conținutului discuțiilor avute și analizarea acțiunii diplomatice efective a României în etapa ei de reală afirmare.*

Evocând gândirea și acțiunea diplomatică a lui Ion Gheorghe Maurer, Mircea Malița enumeră nouă principii. Ele sunt și astăzi adevărate și extrem de utile : realism ; prudență și scepticism (mai ales față de cei mari) ; afirmarea în organismele mari ; la fel și în cele mici ; buna vecinătate (de practicat încontinuu și fără rezerve : « pe vecini nu-i inventezi ») ; afirmarea pe orbita civilizației ; concilierea ; gândirea pe termen lung (peste zece, douăzeci de ani) ; slujirea păcii. Ar fi de adăugat că *toate acestea se proiectează pe fundalul interesului național, al păstrării identității și integrității teritoriale a statului.* Astăzi, apartenența la Uniunea Europeană obligă la respectarea și întărirea acestor principii. Națiunea rămâne realitatea definitorie și caracteristică a Uniunii Europene.

Capitolul V
Deschiderea spre Vest

Reorientarea politicii externe românești (reflectată și în măsuri pe plan intern) s-a făcut foarte pe încetul după primirea României în Organizația Națiunilor Unite (1955) și retragerea trupelor sovietice (1958). « Suntem sub ocupație sovietică », spunea Ion Gheorghe Maurer. « Ce se întâmplă într-o țară ocupată decide ocupantul », reamintește Mircea Malița. Care adaugă : « Deplângem lucruri petrecute în această perioadă, dar nu putem să le atribuim persoanelor sau instituțiilor românești, care nu erau decât executori obligați ai puterii ocupante. »

La acest comentariu, vin cu câteva precizări. Impunerea modelului sovietic a fost o realitate trăită de toți în anii '48-'60. Consilierii sovietici erau pretutindeni, până și la Biblioteca Academiei Române, « cu misiunea de a-i învăța pe români clasificarea zecimală, introdusă la noi mult înainte de marii vecini ».

Ar fi de mare interes să aflăm mecanismul introducerii « modelului » în diferite arii. Venea consilierul sovietic cu documentația aferentă ? Era tradusă, apoi aplicată ? « Modelul » colectivizării agriculturii a fost explicit precizat în raportul prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej la Plenara din 3-5 martie 1949. Dar punerea lui în aplicare ? Cotele exorbitante plătite cu mai nimic, confiscările pentru neplata dărilor, presiunea Securității și a Miliției, arestările cu zecile de mii, lupta de clasă etc. – merită să aflăm dacă acești consilieri sovietici au venit cu instrucțiuni pentru toate componentele colectivizării forțate a agriculturii. Și dacă da, s-au păstrat ele pe undeva ? Mai știe cineva de ele ?

În dosarul represiunii politice generalizate, ne întrebăm cât le revine consilierilor sovietici și cât executantului autohton. Gheorghe

Gheorghiu-Dej a pus represiunea pe seama ocupantului atunci când l-a primit pe Corneliu Coposu (vezi capitolul « Dej »).

Sigur, era mai ușor să arunci pe « consilieri » toată răspunderea. Se știe că, în Ucraina și în alte părți, colectivizarea forțată din anii 1930-1937 a provocat milioane de victime. Fără violență, o atare răsturnare a satelor nu s-ar fi produs niciodată. Violența și silnicia au fost condițiile *sine qua non* ale « transformării socialiste a agriculturii » și în Republica Populară Română în intervalul 1949-1962, atât în anii consilierilor și armatei sovietice, cât și după plecarea acestora.

Regimul democrat popular și-a « selectat » cu grijă slujitorii. În prima fază, până spre 1960, selecția se făcea, cu mici excepții, după dosar : cu cât obârșia socială era mai modestă, cu cât educația celui în cauză era mai precară și capacitatea sa critică mai redusă, cu atât persoana era mai potrivită. Un asemenea tip uman, odată învestit cu un dram de autoritate, era gata la orice exces pentru a-și dovedi aderiunea și fidelitatea la « linia partidului ».

Presiunea, violența și excesele vor fi urmat, în principiu, modelul sovietic, dar aplicarea lor « pe teren » le-a aparținut executanților, aparatului de partid, Miliției și Securității, formate din cetățeni români.

Volumul de față aduce mărturia în direct a diplomatului Mircea Malița, participant și martor la trei acțiuni ale conducerii P.M.R. din 1963. Aceste acțiuni erau menite :

– să obțină înțelegerea puterilor din Vest și a Statelor Unite – un fel de « parteneriat tacit și discret » – față de noile orientări din politica internă și externă ale României

– să comunice puterilor apusene că România nu va intra automat în conflicte alături de aliații săi (Tratatul de la Varșovia), dacă nu e consultată în prealabil și nu își dă asentimentul

– să afirme dreptul României la exprimare proprie în problemele politice ale O.N.U., diferit, când este cazul, față de poziția Uniunii Sovietice și membrii blocului

Mircea Malița a avut de la Gheorghiu-Dej misiunea ultrasecretă de a se întâlni cu ambasadorul american Averell Harriman[1] pentru a su-

[1] Fost ambasador al Statelor Unite la Moscova în anii războiului (1943-1946), apoi în Marea Britanie, secretar de comerț în guvernul american, apoi guvernator al statului New York.

gera și propune părții americane ca România să fie « scoasă din coș ». Până atunci exista o politică americană unică față de țările est-europene din sfera sovietică. Conducerea de la București dorea ca în relațiile bilaterale – fără a schimba ideologia și apartenența la bloc – să se aplice principiile coexistenței pașnice și România să ajungă la « schimburi intense și reciproc avantajoase cu Statele Unite ale Americii ».

Care era stadiul relațiilor dintre R.P.R. și S.U.A. atunci când a avut loc întâlnirea Mircea Malița-Averell Harriman ? În 1960, la 30 martie, fusese semnat Acordul financiar care rezolva arieratele pendinte dintre cele două țări. În vara aceluiași an a fost deschisă în S.U.A. prima expoziție de după război, *Arta populară românească*, în timp ce compania americană American Ballet Theatre dădea spectacole la București. Ministrul Educației, Ilie Murgulescu, președintele Academiei Române, Athanase Joja, și academicianul Grigore Moisil sosesc în S.U.A. în septembrie. În decembrie 1960 se semnează la Washington un Memorandum of Understanding pentru programe reciproce în educație, științe și arte interpretative, primul de acest gen semnat de S.U.A. cu o țară socialistă est-europeană. Ansamblul de dansuri Rapsodia Română și orchestra « Barbu Lăutaru » fac un turneu în 49 de orașe din S.U.A., dând spectacole inclusiv la Washington, la Constitution Hall, în prezența secretarului de stat Dean Rusk.

În august 1963, Orville Freeman – secretarul cu agricultura din S.U.A. – vine în România și este primit de Gheorghe Gheorghiu-Dej. A fost prima vizită oficială a unui membru al guvernului american în România după cel de-al doilea război mondial.

Mircea Malița s-a întâlnit cu Averell Harriman. A transmis și explicat mesajul lui Gheorghiu-Dej, odată cu solicitarea unei totale discreții. Ambasadorul Harriman a înțeles. Și a reamintit că lucrurile cer timp deoarece depind, în parte, de președintele S.U.A., dar și de Congres. Un prim pas ar fi sosirea unei delegații economice române în S.U.A.

Delegația, condusă de Gheorghe Gaston-Marin[1], vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, a sosit în S.U.A. și a avut tratative cu partea

[1] Delegația era alcătuită din Mihai Florescu, Mihai Petri, George Macovescu, Petre Bălăceanu, plus un grup de experți din Comisia de Stat a Planificării, M.A.E. și Ministerul Petrolului și al Chimiei.

americană între 18 mai și 1 iunie 1964. Comunicatul comun a consemnat înțelegerile convenite, ridicarea nivelului de reprezentare a ambelor țări la nivel de ambasadă, precum și lista celor 13 instalații și utilaje supuse acordării de licențe individuale și de export din S.U.A. pentru România.[1] Partea americană a fost reprezentată de Averell Harriman.

Consilierul pentru securitate națională, McGeorge Bundy, i-a prezentat președintelui S.U.A. rezultatul negocierilor : « Poate singurul aspect mai semnificativ al acestor discuții – citim în memorandum – a fost hotărârea românilor de a reuși în stabilirea unei noi și substanțiale relații cu Statele Unite – un factor important în efortul României pe linia unei politici independente față de Moscova. » Ambele părți își dădeau seama că dezvoltarea acestor relații bilaterale « nu poate fi forțată », că politica de independență a României se cuvine afirmată în continuare prin noi acțiuni, dar pe plan intern, printr-o « mai mare libertate pentru poporul român ».[2]

Cunoscutul diplomat american i-a mai spus lui Gaston-Marin : « Vreau să subliniez că eu [Harriman – *n. n.*] nu sugerez ca România să aibă relații rele cu vecinul său U.R.S.S., ci ca ea să urmeze calea intereselor sale proprii, ca guvernul român să fie cât mai independent atunci când sunt în joc problemele vitale ale României. »[3]

A mai fost și un mesaj transmis de ambasadorul Harriman liderului român prin Mircea Malița : « Spune-i din partea mea lui Dej [...] că America a vrut să întrețină relații strânse cu România. Churchill a fost cu ideea unui partaj 10 % Vest-90 % Est pentru țara voastră. Eram acolo și știu. »

Astăzi, spusele ambasadorului american stau sub semnul întrebării. A vrut administrația americană așa ceva atunci, în 1944-1946 ? Să recapitulăm faptele, așa cum sunt ele atestate documentar :

[1] Pentru detalii, vezi Gheorghe Gaston-Marin – *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață*, Editura Evenimentul Românesc, București, 2000, pp. 219-229.

[2] Memorandumul, datat 29 mai 1964, este publicat în *Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Volume XVIII, Eastern Europe*. Citat după Mircea Răceanu – *Cronologia comentată a relațiilor româno-americane*, Editura Silex, București, 2005, pp. 192-193.

[3] Gheorghe Gaston-Marin – *op. cit.*, p. 216.

a) La 30 mai 1944, Ambasada Marii Britanii de la Washington se adresează Departamentului de Stat în chestiunea raporturilor anglo-sovietice în Balcani. « [...] Cea mai bună soluție – îi scrie Anthony Eden, ministru de Externe al Marii Britanii, lui Viaceslav Molotov – ar fi ca guvernul Regatului Unit să cadă de acord – drept aranjament practic – cu guvernul sovietic, anume ca *afacerile românești să fie de resortul principal al guvernului sovietic*, întrucât România cade în aria de acțiune a armatelor ruse ; și, deopotrivă, ca, din perspectiva sovietică, *afacerile grecești să fie de resortul principal al guvernului Regatului Unit* [...]. » ● atare înțelegere anglo-sovietică s-ar aplica numai pe timp de război și « nu ar afecta în nici un fel drepturile și responsabilitățile ce revin celor trei mari puteri la încheierea păcii și după aceea privind întreaga Europă ».

Premierul britanic, Winston Churchill, s-a adresat în acest sens președintelui Statelor Unite. Nici Departamenul de Stat, nici președintele american nu sunt de acord. Propunerea britanică va avea « ca rezultat cert [...] împărțirea regiunii Balcanilor în sfere de influență, în ciuda intenției declarate de a limita aranjamentul la chestiuni militare [...] ».

Primul-ministru britanic revine și insistă ca propunerea să fie limitată la trei luni, de probă, întrucât « rușii sunt pe punctul de a invada România în mare forță și de a ajuta România să redobândească acea parte a Transilvaniei de la Ungaria [...] ; considerând toate acestea [...], că nici Dvs. [S.U.A. – *n. n.*] și nici noi [Marea Britanie – *n. n.*] nu aveam nici un fel de trupe acolo [în România], ei [rușii] vor face probabil ceea ce doresc în orice caz »[1] [ceea ce era adevărat – *n. n.*].

La 12 iunie, Franklin Delano Roosevelt este de acord cu propunerile lui Winston Churchill, dar adaugă : « Să avem grijă s-o spunem limpede că noi nu stabilim nici un fel de sfere de influență după război. »[2]

b) La 9 octombrie 1944, Winston Churchill sosește la Moscova, îl întâlnește pe Iosif Vissarionovici Stalin și îi propune « acordul de procentaj » pentru împărțirea sferelor de influență : România 90 % do-

[1] *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1944*, vol. 5, pp. 113-115, 117-120 (documentele nr. 687, 557, 55, 700 și 560).

[2] *Ibidem*, p. 121 (documentul nr. 560).

minație sovietică și Grecia 90 % – britanică. Din arhivele sovietice știm astăzi că propunerea premierului britanic a fost gândită din timp și nicidecum avansată sub impulsul întâlnirii din 9 octombrie 1944.[1]

Departamentul de Stat va fi aflat de « acordul de procentaj », care cuprindea nu numai România și Grecia, dar și Bulgaria, Iugoslavia și Ungaria. Averell Harriman era ambasadorul S.U.A. la Moscova și este greu de crezut ca el să nu fi fost informat, măcar în linii generale, de înțelegerea sovieto-britanică.

c) « Declarația privitoare la Europa eliberată », adoptată la Ialta (februarie 1945), a fost astfel redactată încât a îngăduit fiecărui semnatar să-i dea o altă interpretare. Declarația se referea la guverne alcătuite din reprezentanți ai tuturor « elementelor democratice ale populației ». O formulare ambiguă, căci un guvern putea să nu cuprindă toate partidele importante ale unei țări. Pe cale de consecință, partea sovietică a considerat că guvernul impus la București la 6 martie cuprinde, într-adevăr, reprezentanți ai tuturor « elementelor democratice » – și social-democrați, și liberali, și « țărăniști » (Frontul Plugarilor), și P.N.Ț. Anton Alexandrescu, și comuniști etc. Moscova a respins, de altfel, interpretările Departamentului de Stat privind « Declarația ».[2]

Instalarea guvernului la 6 martie 1945 (controlat circa 86 % de Partidul Comunist) a rămas fapt împlinit, indiferent de interpretările forurilor oficiale de la Washington și Londra.

d) Comunicatul publicat după întâlnirea celor Trei Mari la Potsdam (17 iulie-2 august 1945) s-a pronunțat pentru *încheierea tratativelor de pace cu « guverne democratice recunoscute »* și dădea posibilitatea ca fiecare din cei Trei Mari *să poată stabili separat relații diplomatice* cu Finlanda, România, Bulgaria și Ungaria, pe cât cu putință chiar înainte

[1] Laurențiu Constantiniu – *Uniunea Sovietică între obsesia securității și insecurității*, prefața Dinu C. Giurescu, Editura Corint, București, 2010, pp. 6, 174-183.

[2] Liliana Saiu –*The Great Powers and Romania 1944-1946. A study of the early cold war*, East European Monographs, nr. CCCXXXV, Boulder, Columbia University Press, New York, 1992, pp. 98-104 ; Dinu C. Giurescu – *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Editura All, București, 1996, pp. 277- 286.

de încheierea tratativelor de pace cu aceste țări. Era exact ceea ce dorea și Moscova.

e) Joi 9 august 1945, președintele S.U.A., Harry Truman, s-a adresat prin radio națiunii americane. A reafirmat « răspunderea comună » a S.U.A., U.R.S.S. și Marii Britanii « pentru a ajuta la restabilirea, în țările eliberate și satelite [foste aliate ale *Reich*-ului – *n. n.*], a unor guverne larg reprezentative ale elementelor democratice ale populației ».

« Această răspundere este încă în vigoare. » Cât privește România, Bulgaria și Ungaria, a continuat președintele Harry Truman, « aceste națiuni nu sunt menite a fi sferele de influență ale vreunei puteri ».[1]

Drept urmare, secretarul de stat James Byrnes a trimis instrucțiuni explicite Misiunii americane de la București, prin care comunica, printre altele, că Departamentul de Stat nu își propune să stabilească relații diplomatice cu România, « dat fiind caracterul nereprezentativ al guvernului Groza ». Guvernul S.U.A. « speră să vadă în România un regim mai reprezentativ, stabilit prin eforturile proprii ale românilor înșiși, și, dacă e necesar, cu asistența celor trei guverne aliate, potrivit cu declarația din Crimeea [Ialta – *n. n.*] asupra Europei eliberate ».

Guvernul Statelor Unite « așteaptă cu plăcere să stabilească relații diplomatice cu un guvern român în care toate partidele democratice importante sunt reprezentate [...]. »

Regele Mihai I, Iuliu Maniu (P.N.Ț.), Constantin I.C. Brătianu (P.N.L.), Constantin Titel Petrescu (P.S.D.R.) și Ministerul Afacerilor Externe (prin secretarul său general, Vasile Stoica) au fost informați de diplomatul american Roy Melbourne asupra conținutului instrucțiunilor Departamentului de Stat.[2]

Ca urmare, regele Mihai, potrivit procedurilor constituționale, îi cere de trei ori, în mod explicit, premierului Petru Groza să demisioneze. Acesta refuză. Surprinzător, Departamentul de Stat dă repede înapoi și comunică reprezentanților săi la București să evite pentru moment « contactele cu liderii politici români » !

[1] Dinu C. Giurescu – *Uzurpatorii. România, 6 martie 1945-7 ianuarie 1946*, Editura Vremea XXI, București, 2004, pp. 380-385.

[2] *Ibidem*, cap. 28, pp. 391-394.

Regele refuză să mai conlucreze cu guvernul Groza și cere în scris – prin reprezentanții celor Trei Mari din Comisia Aliată (Sovietică) de Control din București – ca guvernele celor trei « să-i acorde sprijinul în vederea formării unui guvern care, potrivit Declarației Conferinței de la Berlin [Potsdam – *n. n.*], să poată fi recunoscut de cele trei principale puteri Aliate ».[1]

« Sprijinul » solicitat a venit după aproape patru luni, la Conferința miniștrilor Afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii (Moscova, 6-26 decembrie 1945). Secretarul de stat James Byrnes a fost de acord cu o remaniere *pro forma* (cosmetică) a guvernului de la București – propusă de I.V. Stalin –, lăsând reprezentanților Partidului Comunist Român toate pârghiile importante pentru organizarea unor alegeri parlamentare « libere » !

« Înțelegerea » dintre Iosif Vissarionovici Stalin și James Byrnes privind modalitățile de « remaniere » a guvernelor de la București și Sofia s-a încheiat fără ca președintele Harry Truman să fie ținut la curent și consultat. Președintele S.U.A. a aflat prin radio textul comunicatului privind rezultatele Conferinței miniștrilor Afacerilor externe ![2]

Ambasadorul Averell Harriman a participat constant la Conferința de la Moscova (decembrie 1945). În plus, el a format, împreună cu Andrei Ianuarievici Vîșinski și Archibald Clark Kerr, « comisia » menită să pună în aplicare la București înțelegerea I.V. Stalin-James Byrnes. Nu-și făcea iluzii asupra « alegerilor ». Archibald Clark Kerr, în raportul confidențial către Foreign Office, a scris explicit la 25 ianuarie 1946 : « Am părăsit Bucureștii, așadar, cu un sentiment de tristețe și profund recunoscător că nu m-am născut în România. »[3]

Cele enunțate mai sus (punctele « a-e ») stau față în față cu mesajul trimis de Averell Harriman lui Gheorghiu-Dej în 1963, conform căruia, la Conferința de pace din 1946, « America a vrut să întrețină relații strânse cu România », iar Churchill a fost cu ideea « unui partaj 10 % Vest și 90 % Est pentru țara voastră [România – *n. n.*]. Eram acolo și știu ». Desigur, ambasadorul Harriman a cunoscut toate aces-

[1] *Ibidem*, cap. 29, p. 398 ; cap. 32, pp. 411-418.

[2] *Ibidem*, cap. 44, pp. 596-605.

[3] Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop – *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, Editura Iconica, București, 1993, pp. 163-178.

tea. Dar dorința Departamentului de Stat de a avea relații « strânse » cu România s-a reflectat prea puțin în evoluțiile *de facto* și de drept în anii 1944-1946. Cele transmise de ambasadorul Harriman în 1963 vor fi fost menite să sublinieze intenția oficialilor S.U.A. de a imprima un nou curs relațiilor bilaterale S.U.A.-România în sensul propus de București. Ceea ce a și avut loc.

Tot în 1963, la 4 octombrie, Corneliu Mănescu se întâlnește la New York cu secretarul de stat Dean Rusk. Ministrul Afacerilor externe al României declară, în numele guvernului român, că, în cazul unui conflict armat declanșat de U.R.S.S., similar celui din Cuba (criza rachetelor din octombrie 1962), România va rămâne neutră. El cerea ca Statele Unite să nu lovească teritoriul României după izbucnirea ostilităților pentru simplul motiv că România este aliată cu U.R.S.S. La întrebarea secretarului de stat Dean Rusk dacă pe teritoriul României se află arme nucleare, răspunsul lui Corneliu Mănescu a fost categoric negativ. Acțiunea României era cu totul neobișnuită, întrucât conducerea de la București se angaja să nu-și îndeplinească unele îndatoriri ce-i reveneau ca stat membru al Tratatului de la Varșovia. Guvernul Statelor Unite, luând act de cele comunicate de Corneliu Mănescu, a hotărât să *mi-i* informeze pe aliații săi din N.A.T.O. asupra poziției României.

În concluzie, anul 1963 marchează începutul unei relații speciale între România și Statele Unite ale Americii. Mircea Malița aduce dovada participantului direct la acest început, care a dat remarcabile rezultate până spre finele anilor '70.

Capitolul VI
Integrare, integrare...

Capitolul « Lagărul și Europa » al lui Mircea Malița dezvăluie un segment al activității diplomatice românești cuprins cronologic între februarie 1966 și februarie 1967 (12 luni). Capitolul analizează acțiunile la care a participat diplomatul. Cititorul de astăzi constată că *diplomația românească a anilor '60 și '70 este foarte puțin cunoscută, iar lucrurile nici nu ar putea sta altfel câtă vreme arhiva Ministerului Afacerilor Externe rămâne în bună măsură (dacă nu aproape în întregime) închisă cercetării.*

Ce ne spune Mircea Malița ?

1. La începutul lui februarie 1966 se reunesc la Berlin adjuncții miniștrilor de Externe ai țărilor Tratatului de la Varșovia. Tema – integrarea pe plan politic a statelor participante la Tratat – a fost inițiată de Leonid Ilici Brejnev, secretar general al P.C.U.S., dar propulsată activ și insistent de delegația Republicii Democrate Germane. O propunere de integrare economică, sub forma « Planului Valev », fusese respinsă de partea română în 1964.[1]

Propunerile sovieto-est-germane, aprobate de ceilalți participanți (mai puțin România), vizau :

[1] În *Biblioteca Viața Economică*, nr. 24 din iunie 1964, apare studiul lui Costin Murgescu, « Concepții potrivnice principiilor de bază ale relațiilor economice dintre țările socialiste – Despre „complexul economic interstatal" în general și despre concretizarea lui dunăreană în special ». Studiul respinge cu argumente temeinice și deplin motivate « aserțiunile științifice » ale economistului sovietic E.B. Valev, prezentate de acesta sub titlul « Probleme ale dezvoltării economice a raioanelor dunărene din România, Bulgaria și U.R.S.S. » și publicate în *Moskovskogo Universiteta*, nr. 2.

– un statut al Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia cu reguli fixe

– o Comisie permanentă pentru probleme de politică externă – de fapt, stabilirea unei politici externe comune

– un secretariat tehnic cu sediul la Moscova

Într-un cuvânt, un fel de « betonare a Tratatului » de la Varșovia (semnat în 1955).

Criticile și sugestiile delegației române au fost un amestec de aprobări parțiale și de restricții, în același timp, la propunerile primite de la ceilalți, așa încât, în final, consensul sperat de inițiatorii reuniunii de la Berlin nu a fost obținut.

2. La 16 februarie 1966, la București, Mircea Malița raportează Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. rezultatele de la Berlin. Primește ca apreciere un « foarte bine » de la Ion Gheorghe Maurer.

3. În iunie 1966, la reuniunea de la Moscova a miniștrilor de Externe ai țărilor Tratatului, Corneliu Mănescu se referă succint la cele spuse în reuniunea anterioară de la Berlin, fără a mai adăuga ceva.

Partea sovietică pregătise o « Declarație privind întărirea păcii și securității în Europa ». Conducerea sovietică era iritată de felul în care reprezentanții români invocau principiile independenței, suveranității și neamestecului în treburile interne, inclusiv la finalizarea textului « Declarației ». Totodată, referirea în această « Declarație » la Comunicatul de la Potsdam (2 august 1945), dat după întâlnirea celor Trei Mari, nu era de natură să contribuie la un dialog constructiv.

Cei trei învingători exprimaseră în Comunicatul de la Potsdam, în termeni fără echivoc, următoarele : « [...] poporul german a început (sub ocupația întregii Germanii de către Aliați) să ispășească pentru teribilele crime comise sub conducerea acelora pe care, în orele succesului lor, i-a aprobat deschis și urmat orbește. » În gândirea învingătorilor, poporul german purta o « vină istorică » pentru anume evoluții la care a fost părtaș. Dacă lucrurile ar sta așa, atunci ar urma și răspunderea colectivă anglo-americană pentru prefacerea a zeci de orașe germane în ruine, cu sute de mii de victime în rândul populației civile.

Invocarea Comunicatului de la Potsdam (2 august 1945), chiar dacă nu reproducea textul de mai sus, nu se potrivea defel cu atmosfera generală din 1966. Limbajul dur, « de fermitate ostentativă », folosit în proiectul de « Declarație » propus de Moscova, nu se potrivea deloc

cu invitația adresată țărilor vest-europene la un « dialog constructiv ». Admițând, fără temei, principiul vinovăției colective, se mai ridica o problemă : cât timp poate fi invocat acest principiu ? Zece ani, două zeci de ani, un secol ? Când reprezentantul României a cerut scoaterea din text a referirilor la Comunicatul de la Potsdam, i s-au adus imediat critici cum că ar urmări să micșoreze sacrificiile U.R.S.S. în distrugerea hitlerismului.

Reacția sovietică față de delegația R.S.R. – când « înțelegătoare », când « amenințătoare », când « amicală » – impunea părții române maximă flexibilitate în răspunsuri, dar fără a face rabat de la principiile directoare enunțate de conducerea de la București. Până la urmă, referirile la Ialta au dispărut, iar Potsdamul « a fost citat o singură dată ».

Cu prilejul întâlnirii de la Moscova, aflăm de invocarea unei noi teme, aceea a existenței a « două națiuni germane », determinate « ideologic » și de « realitățile politice », deși limba și cultura erau aceleași. Diplomatul sovietic Semionov îi spunea lui Mircea Malița că « democrațiile populare » (referire la statele est-europene din aria sovietică de dominație) vor aparține « familiei noastre comune » – cuvinte care sunau îngrijorător pe termen lung și pentru România.

4. La 4-6 iulie 1966 are loc o reuniune la vârf la București a Comitetului Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia. Leonid Brejnev era « total nemulțumit de Ceaușescu », la care se uita « de sus ». « Ceaușescu resimțea atitudinea, se enerva și ieșea din tiparul calm al lui Maurer, care-și vedea de conversațiile sale normale cu Kosîghin, omologul său din ierarhia sovietică. »

La București n-au lipsit incidentele – de exemplu, schimbul de replici pe culoare pe un ton ridicat, chiar țipat, între Ceaușescu și Brejnev. Raporturile interne între « partidele frățești » păreau să treacă chiar înaintea temei principale, aceea a « Declarației » propuse de Soviete.

Până la urmă a fost adoptată « în unanimitate » « Declarația cu privire la întărirea păcii și securității în Europa », cu propunerea de a organiza o Conferință general europeană pentru securitate.

La 31 ianuarie 1967, presa anunța că România și Republica Federală Germania au stabilit relații diplomatice la nivel de ambasadă.

Până atunci numai Uniunea Sovietică avusese asemenea relații, care le erau interzise *de facto* celorlalte țări « socialiste » est-europene. A doua zi, cancelarul R.F.G. Kurt Georg Kiesinger declara că stabilirea legăturilor diplomatice oficiale între cele două țări servește păcii și securității internaționale și nu este îndreptată împotriva vreunui alt stat. În înțelegere era cuprins și Berlinul de Vest, ceea ce a iritat direct Moscova și conducerea Republicii Democrate Germane.

Moscova reacționează și convoacă o întâlnire a miniștrilor de Externe ai țărilor din Pact la Varșovia (6-10 februarie 1967) cu scopul de a bloca inițiativa României. Prezidiul permanent al P.C.R. discută situația și cere amânarea întâlnirii după 20 februarie, dat fiind că ministrul Corneliu Mănescu este ocupat. După discuții telefonice între Kosîghin, prim-ministru al U.R.S.S., și Nicolae Ceaușescu, delegația română, la nivel de ministru adjunct, participă la întâlnirea fixată pentru 8-10 februarie, cu condiția să aibă loc doar un schimb de păreri și să nu se discute acțiunile de politică externă ale României.

Mircea Malița ne relatează situația. Țelul era acela de a preîntâmpina criticile partenerilor din bloc. « Îi vedeam pe tovarăși gata să mă transforme într-un sac de box », își amintește Mircea Malița.

Când Wladislaw Gomulka, șeful partidului polonez, a abordat problema germană și părea să fi dat semnalul pentru criticarea acțiunii României, Mircea Malița a cerut, potrivit protocolului de la reuniunile internaționale, *point of order* (« punct de ordine »), adică întreruperea oratorului și prezentarea obiecției. Ceea ce a avut loc, iar plănuitele critici la adresa României nu au mai fost formulate.

Recapitulând, în decurs de un an (februarie 1966-februarie 1967) au avut loc patru întâlniri de politică externă, și anume :

– februarie 1966, Berlin, la nivelul miniștrilor adjuncți ai Afacerilor externe

– iunie 1966, Moscova, reuniunea miniștrilor de Externe ai Tratatului

– 4-6 iulie 1966, București, întâlnirea la cel mai înalt nivel, cu adoptarea « Declarației »

– 8-10 februarie 1967, Varșovia, fără criticarea acțiunii României, care stabilise relații diplomatice cu R.F. Germania

Câteva aspecte se cuvin examinate :

– cum a fost informată *illo tempore* opinia publică din România asupra acestor întâlniri ?

– ce au redat comunicatele date presei din esența convorbirilor ? Puteau fi ele mai explicite, fără stereotipii, fără « mitul » unității lagărului ?

– care a fost, pe termen mediu și lung, reacția opiniei publice față de stereotipiile comunicatelor oficiale privind politica externă a României ?

Să vedem cum sunt redate aceste întâlniri în *Istoria politicii externe românești în date*[1]. Primele două întâlniri, cele de la Berlin și Moscova, nu sunt defel menționate. La a treia (4-6 iulie 1966, la București), citim : « Statele participante adoptă în unanimitate „Declarația cu privire la întărirea păcii și securității în Europa" – devenită ulterior un document de referință în procesul edificării securității și cooperării pe continent, prin propunerea privind organizarea unei Conferințe general europene pentru securitate și cooperare în Europa, cu participarea S.U.A. și Canada. Statele participante la consfătuire adoptă, de asemenea, o declarație cu privire la agresiunea S.U.A. în Vietnam. »[2]

A patra întâlnire (8-10 februarie 1967, Varșovia)[3]: « Varșovia. Consfătuire a miniștrilor Afacerilor Externe ai țărilor participante la Tratatul de la Varșovia. Se efectuează un schimb de păreri în legătură cu eforturile țărilor socialiste îndreptate spre slăbirea încordării internaționale, întărirea păcii, securității și colaborării în Europa și a situației pe continentul european, după adoptarea „Declarației de la București" (6 iulie 1966). »

Textele de mai sus sunt rezumatele relatărilor din presa vremii, care serveau la informarea opiniei publice : *formulările, « tipizate », cuprindeau prea puțin din discuțiile efectiv purtate* ; publicul trecea peste astfel de comunicate, nu le mai acorda defel atenție ; *activitatea diplomatică*

[1] Coord. Ion Calafeteanu, autori : Daniela Bleoancă, Cătălin Calafeteanu, Ion Calafeteanu, Denis Căprăroiu, Ion Constantin, Olimpia Grămescu, Silviu Miloiu, Iulian Oncescu, Cristian Popișteanu, Șerban Rădulescu-Zoner, Valeriu Stan, Nicolae Stoicescu, Alexandru Șerban, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 392.

[2] *Op. cit.*, pp. 393-394, sub « 4-6 iulie București ».

[3] *Ibidem*, p. 396.

a României, atât de susținută în anii '60, apărea în mass-media tipărită ca monotonă, lipsită de inițiativă.

Tipicul oficial al presei cotidiene nu îngăduia relatarea cu detalii, iar lucrurile rămâneau la acest stadiu (în afară de unele comentarii mai extinse care apăreau în revista *Lumea*, consultată de un număr relativ restrâns de persoane).

Concluzia : pentru cunoașterea diplomației românești a anilor '60 și '70 îndeosebi, *arhivele M.A.E. sunt absolut indispensabile* și trebuie completate cu relatările participanților direcți.

După mai bine de cinci decenii de la acțiunile arătate mai sus, se pot desprinde unele învățăminte :

– Într-o negociere/discuție asimetrică, pentru a obține unele rezultate, partenerul mic are nevoie de *convingeri ferme întru apărarea țării sale*, de dăruire, de simțul nuanțelor.

– Într-o negociere asimetrică, în fața unui partener major, *felul de a prezenta problema rămâne factorul hotărâtor* ; tonul confrontațional duce la un eșec aproape sigur.

– În era globalismului economic dar și cultural, crește sensibil rolul diplomației în menținerea și apărarea unor atribute esențiale ale statului : integritatea teritorială ; exercitarea propriei suveranități, la egalitate cu celelalte state ; păstrarea și afirmarea identității proprii.

Din perspectiva istoriei, *îmi pun întrebarea în ce măsură diplomația românească mai face față astăzi unor asemenea cerințe esențiale.* Admiterea în Alianța Nord-Atlantică și în Uniunea Europeană au fost, indiscutabil, împliniri majore, care însă impun noi obligații. Cehia, Polonia, Ungaria și Bulgaria răspund acestor cerințe și își negociază pozițiile proprii. Nu avem asemenea dovezi din partea reprezentanților României atunci când este vorba de înzestrarea forțelor armate, de construcții legate de infrastructura rutieră și feroviară, de sistemul bancar, de agricultură, de producția industrială, de consolidarea unei economii de piață cu adevărat funcționale. Exemplele negative se găsesc în toate acestei arii. Transparența lasă mult de dorit.

Dacă lucrurile vor continua pe aceeași direcție, în curând, în 10-15 ani, statul român și societatea românească vor exista doar ca denumire, nu ca o realitate efectivă.

Capitolul VII
Praga, august 1968

Mircea Malița reconstituie cele zece zile ale crizei din august 1968, determinată de ocuparea Cehoslovaciei, în numele « normalizării », de către trupele a cinci țări din Pactul de la Varșovia (U.R.S.S. cu peste 90 % din efective, Polonia, R.D. Germană, Ungaria și Bulgaria). Reconstituirea se face din perspectiva diplomatului – în 1968, Mircea Malița era adjunct al ministrului Afacerilor externe, având în aria sa de competență problemele Organizației Națiunilor Unite și organizațiile internaționale.

Pe temeiul informațiilor primite, la Ministerul Afacerilor Externe din București se efectua analiza, evaluarea și, pe cât era posibil, așezarea în perspectivă a evenimentelor aflate în rapidă desfășurare. Diplomatul nu are defel răgazul istoricului, nici măcar pe acela al analistului politic. Diplomatul de la « centru » – acolo unde se cântăresc realitățile pro și contra luării unei hotărâri majore, cu urmări asupra unei țări întregi – este și participant și, într-un fel, factor de decizie, căruia i se cer reacții și răspunsuri în decurs de o zi sau chiar de ore.

Reconstituirea lui Mircea Malița, la 43 de ani de la evenimente, ne impune o întreită perspectivă, și anume :

a) reacția diplomației românești

b) informațiile documentare suplimentare cunoscute astăzi privind situația României în zilele crizei

c) percepția de atunci asupra evenimentelor la nivelul unei familii din mediul academic

a) Cadrul general fusese fixat de rezultatele celui de-al doilea război mondial, cu împărțirea Europei în două mari zone de dominație

ca urmare a unui acord, implicit și explicit, între U.R.S.S. și Statele Unite ale Americii. Un acord de a nu interveni în treburile celeilalte zone, de a elimina confruntările directe dintre cele două alianțe (N.A.T.O. și Tratatul de la Varșovia) și de a nu recurge la armele nucleare.

În noaptea de 21 spre 22 august, ocuparea Cehoslovaciei de către unități militare sovietice (peste 90 %), poloneze, est-germane, ungare și bulgare adaugă un factor nou : « afirmarea dreptului hegemonului regional de a interveni brutal și prin forță militară în treburile interne ale statelor din această zonă ». Intervenția nu avea « motivația » revoltei de la Berlin (1953) sau pe cea a destrămării regimului « democrat popular » din Ungaria (1956). În Cehoslovacia anului 1968 se formase o largă majoritate în conducerea Partidului și în opinia publică pentru reformarea sistemului, un socialism « cu fața umană » și cu un spor real de libertate pentru cetățenii săi. (O intervenție militară directă – de această dată a N.A.T.O., cu bombardarea teritoriului țării – a avut loc în Iugoslavia, între 30 martie și 10 iunie 1999. Rezultatul a fost detașarea provinciei Kosovo din Iugoslavia și constituirea unui « nou stat », Kosovo, recunoscut oficial de o parte a comunității europene și de S.U.A. Dreptul de intervenție militară a fost astfel inaugurat în mod explicit.)

b) Reacția factorilor de decizie din România la 21 și 22 august 1968 este cunoscută (vezi și punctul 2 de mai jos). Strategia diplomației românești – ținând seama și de posibilitatea unei intervenții militare sovietice în România – a cuprins :

– Reacțiile din 21 și 22 august la nivelul conducerii P.C.R., al guvernului, al Marii Adunări Naționale și al opiniei publice, care au sprijinit fără echivoc hotărârile luate de conducerea de partid și de stat.

– Strategia diplomatică, în elaborarea căreia rolul principal l-au avut Ion Gheorghe Maurer și, în parte, Emil Bodnăraș : « ei au fost sfetnicii aproape exclusivi ai lui Ceaușescu » (și acesta îi ascultă, le urmează sfatul !). Strategia a vizat : 1. interdicția pentru diplomații români – conform dispoziției lui Maurer – de a se referi, în discuțiile oficiale publice, la criza cehoslovacă sau de a comenta poziția României ; 2. încercarea, prin mijloace diplomatice (contacte, convorbiri, negocieri), « de a convinge Uniunea Sovietică să renunțe la luarea în

calcul a unei acțiuni directe (mai violente) față de România » și « să anunțe acest fapt ». Desfășurarea acestei strategii diplomatice – care a adus, în cele din urmă, rezultatele scontate – este analizată de Mircea Malița în prezentul volum.

Obiectivul principal a fost « calmarea și normalizarea situației ». Este de reținut îndeosebi întrevederea Rusk-Dobrînin (ambasadorul U.R.S.S. în Statele Unite). ‹‹ În numele umanității, vă cerem să nu invadați România, întrucât consecințele pot fi impredictibile. » Ambasadorul Dobrînin informează Moscova, care răspunde oficial că Sovietele nu au intenția de a ataca România.

Ambasadorul Mircea Malița se întreabă în final de ce Moscova a intervenit cu forțe militare în Cehoslovacia, și nu în România. Până atunci, România se abătuse de mai multe ori de la conduita și votul « în bloc », pe când Cehoslovacia respectase mereu o atare disciplină, la O.N.U. și în alte împrejurări. Prin ce au atras cehii « mânia hegemonică » ? se întreabă Mircea Malița. Reamintește faptul că presa cehoslovacă fusese un « element provocator » la adresa Sovietelor, la fel și atitudinea politică generală a cehilor față de U.R.S.S. Mai era și interesul militarilor sovietici (inclusiv un acord bilateral din 1965) de a instala în Cehoslovacia ‹‹ un important centru de rachete ».

Propun să ne gândim și la un alt element, și anume direcția pe care o luau regimul și partidul comunist cehoslovac sub conducerea lui Aleksander Dubček și a echipei sale. În regimul ‹‹ socialist » de tip sovietic, controlul mass-mediei este o condiție *sine qua non*. La baza regimului se aflau monopolul puterii (partidul unic) și controlul mass-mediei (presă, radio, televiziune). În intervalul februarie-iulie 1968, mass-media din Cehoslovacia își recăpătase în mare măsură libertatea de exprimare ; în mod repetat, unele voci puneau indirect în discuție atât regimul partidului unic, cât și opțiunile generale de politică internă. Semnele pluralismului politic păreau a fi evidente. Dezbaterea generală din Cehoslovacia era îndreptată în final asupra regimului de tip sovietic. Ea se putea extinde și în alte țări socialiste « frățești », mai ales în atmosfera anilor '60 și a unei destinderi internaționale în perspectivă.

În Republica Socialistă România, partidul ținea ferm situația în mână și – cu toată deschiderea pe plan cultural și relaxarea relativă din interior – nu era nici o temere că bazele regimului (de tip sovietic) ar putea fi primejduite. Faptul este confirmat și de ambasadorul sovietic la Washington, Anatoly Dobrînin, care în memoriile sale notează : « [...] Moscova a fost deosebit de iritată de liderul României, Nicolae Ceaușescu, și trupele sovietice s-au angajat în mișcări tactice demonstrative la granița cu România. *Moscova nu se gândea însă să intervină în România, deoarece nu s-a îndoit niciodată de stabilitatea regimului comunist de acolo.* »[1]

Evoluția internă din Cehoslovacia în primele 6-7 luni ale anului 1968 a fost un factor care a adus intervenția militară din afară. O dovadă suplimentară în acest sens este « Protocolul » semnat la Moscova, la 26 august 1968, de reprezentanții cehoslovaci (15 la număr, cu Dubček și Svoboda, președintele Republicii) și de sovietici (Brejnev, Kosîghin, Podgornîi și alți opt), care prevedea, între altele, *oprirea reformelor* și *întărirea cenzurii*.

Reacțiile oficiale ale conducerii de partid și de stat din România au fost amplu prezentate de mass-media timpului. Le reamintim :

21 august 1968. Sesiunea comună a Comitetului Central al P.C.R., a guvernului și a Consiliului de Stat. Comunicatul oficial subliniază că intrarea în Cehoslovacia a trupelor celor cinci state ale Tratatului de la Varșovia « reprezintă o încălcare flagrantă a suveranității naționale a unui stat socialist frățesc, liber și independent, a principiilor pe care se bazează relațiile între țările socialiste [...]. Nimic nu poate justifica săvârșirea acestui act [...]. Singura cale pentru lichidarea consecințelor grave create de intervenția armată în Cehoslovacia este retragerea grabnică a trupelor celor cinci țări, asigurarea condițiilor ca poporul cehoslovac să-și poată rezolva singur treburile interne, fără nici un amestec din afară [...]. »

21 august 1968. Mitingul din Piața Palatului, București, cu participarea a peste 100 000 de cetățeni. Nicolae Ceaușescu a condamnat

[1] Anatoly Dobrînin – *In Confidence : Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents*, p. 182, *apud* Mircea Răceanu, *Cronologie comentată...*, *op. cit.*, pp. 206-207.

atunci, în termeni fără echivoc, niciodată folosiți în relațiile cu U.R.S.S., intervenția militară.

22 august 1968. Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale care adoptă « Declarația cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României ». Declarația a fost transmisă ca document oficial al României tuturor parlamentelor și guvernelor, precum și Organizației Națiunilor Unite.

După enumerarea acestor principii – respectarea independenței și suveranității fiecărui stat, egalitatea în drepturi, neamestecul în treburile interne și avantajul reciproc –, Declarația precizează : « Tratatul de la Varșovia a fost creat exclusiv ca instrument de apărare a țărilor socialiste împotriva unei agresiuni din afară, a unui atac imperialist. Aceasta a fost, este și va fi unica rațiune a existenței sale [...] ».[1]

Informații suplimentare cunoscute astăzi în legătură cu reacția conducerii P.C.R. față de criza din Cehoslovacia din 1968 :

– Întâlnirea Iosip Broz Tito-Nicolae Ceaușescu și Emil Bodnăraș de la Vârșeț (24 august 1968)[2]

Nicolae Ceaușescu : « În ce privește eventualitatea unei intervenții din partea lor, *la noi s-a luat hotărârea unanimă*, a întregului Comitet Central, *de a respinge cu armele orice încercare de pătrundere pe teritoriul nostru.* Ne dăm seama că raportul de forțe nu e chiar egal, să zic așa. Dar considerăm că nu există altă posibilitate, dacă se va ajunge acolo. Însă dorim și vom acționa ca să excludem această eventualitate. »[3]

În cazul unui conflict militar și al retragerii armatei române în Iugoslavia, mareșalul Iosip Broz Tito a precizat : « Dacă dvs. [românii – *n. n.*] veți veni cu echipament militar aici, nu veți mai putea opune rezistență aici [în Iugoslavia – *n. n.*] [...] Atunci vă vom accepta ca militari, însă armamentul pe care îl aveți va trebui lăsat. Mă înțelegeți

[1] *Istoria României în date*, *op. cit.*, pp. 601-602.

[2] *Stenograma discuțiilor dintre Nicolae Ceaușescu și Iosip Broz Tito* de la Vârșeț, din 24 august 1968, în volumul Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu – *21 august 1968. Apoteoza lui Ceaușescu*, Editura Polirom, 2009, pp. 157-171 ; Ioan Scurtu, în *Magazin istoric*, 2/1998 și în *Dosarele istoriei* 8/1998, pp. 50-58 (« Unanimitate deplină pentru condamnarea intervenției »).

[3] Din articolul lui Ioan Scurtu, *Dosarele istoriei*, nr. 8/1998.

ce am în vedere, ca U.R.S.S. să nu ne atace și pe noi. Să nu le dăm un pretext. »

– Securitatea română a avut informații despre proiectata intervenție militară sovietică în Cehoslovacia încă din mai-iunie 1968. N. Ceaușescu a fost informat de îndată. « Atunci, Ceaușescu a luat măsura că ne-a chemat pe mine, pe Ion Ioniță, care era ministrul Apărării naționale, pe generalul Ion Gheorghe, care era șeful Marelui Stat Major, și pe generalul Șandru V., care era vicepreședinte la Comitetul de Stat al Planificării și se ocupa cu rezervele de stat. Și atunci s-a discutat concret », își amintește Ion Stănescu (în 1968, președinte al Consiliului Securității Statului). « S-a coroborat și cu alte date, dar era clar că rușii vor să ne atace. Am decis să înființăm câteva divizii ale armatei în zona colinară, în ideea că, dacă ne atacă, noi să rezistăm în munți. Am creat 8 batalioane de trupe de Securitate în plus față de ce era, și-am pus bazele gărzilor patriotice. Nu le-am anunțat, dar le-am pregătit – partea organizatorică. »[1]

– 30 august 1968. Președintele S.U.A., Lyndon Johnson, într-o alocuțiune ținută la San Antonio (Texas), a făcut o referire indirectă la evenimentele din Cehoslovacia, menționând că Statele Unite nu vor permite nimănui să dea drumul « câinilor războiului ».

– 1 octombrie 1968, New York. Întâlnire Corneliu Mănescu-Dean Rusk. Ministrul de Externe român a precizat, între altele, că « poporul român a luat cunoștință de alocuțiunea președintelui Johnson » (din 30 august), deși presa română nu a difuzat textul acesteia. Secretarul de stat Dean Rusk a spus că o acțiune sovietică împotriva României, similară aceleia din Cehoslovacia, « va avea o reacție mult mai puternică din partea Vestului decât în cazul Cehoslovaciei ». « Românii – a continuat secretarul de stat – au următoarele cărți în mână : 1. Atitudinea poporului român. 2. Conștiința sovieticilor și aliaților lor din Tratatul de la Varșovia. 3. Faptul că o intervenție împotriva României va pune în pericol relațiile dintre U.R.S.S. și Occident. 4. Un răspuns furios previzibil din partea opiniei publice mondiale. »[2]

[1] *21 august 1968. Apoteoza lui Ceaușescu*, *op. cit.*, pp. 96-98.

[2] *Foreign Relations of the United States, volume XVII, Eastern Europe.* Memorandum de convorbire din 1 octombrie 1968, în Mircea Răceanu, *op. cit.*, p. 207, sub data 1 octombrie 1968.

– *15 noiembrie 1968*. Întâlnirea Consiliului N.A.T.O. de la Bruxelles. Secretarul de stat Dean Rusk a repetat cele comunicate lui Corneliu Mănescu la 1 octombrie : un atac împotriva României « ar urma să aibă repercusiuni mult mai serioase decât atacul la adresa Cehoslovaciei ».[1]

c) *Percepția evenimentelor din 1968 și reacțiile la nivelul familiei noastre, care aparținea mediului universitar*

Vineri 22 august 1968 eram la sediul Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale (A.D.I.R.I.) din Șoseaua Kiseleff nr. 47. Radioul transmitea, ca și Televiziunea, mitingul din Piața Palatului. Nicolae Ceaușescu vorbea din balconul Comitetului Central : « Pătrunderea trupelor celor cinci țări socialiste în Cehoslovacia constituie o mare greșeală și o primejdie gravă pentru pacea în Europa, pentru soarta socialismului în lume [...]. Nu există nici o justificare, nu poate fi acceptat nici un motiv de a admite, pentru o clipă numai, ideea intervenției militare în treburile unui stat socialist frățesc. »

A doua zi, Nicolae Ceaușescu își repetă ideea : « Întregul nostru partid, întregul popor român privește intervenția militară în Cehoslovacia socialistă cu o profundă îngrijorare. Noi considerăm aceasta ca o încălcare flagrantă a independenței și suveranității naționale a Republicii Socialiste Cehoslovace, ca un amestec prin forță în treburile poporului frate cehoslovac, ca un act în totală contradicție cu normele fundamentale ale relațiilor care trebuie să domnească între țările socialiste și între partidele comuniste. »[2]

În oraș era fierbere. Ascultam și Europa Liberă (emisiunea în română nu mai era acum bruiată). În acea zi de 22 august am realizat că avea loc un eveniment de o deosebită gravitate. Aveam două temeri : a) că după Cehoslovacia ar urma România ; b) că intervenția militară sovietică ar putea readuce regimul din anii '40-'50, cu tot ce a însemnat represiune și violență. Dacă aș fi gândit mai calm, aș fi realizat că o asemenea revenire nu mai era posibilă. Dar, când te afli sub șocul unor desfășurări de excepție, este greu, la nivel individual și cu informație restrânsă, să cântărești mai echilibrat faptele.

[1] Mircea Răceanu, *idem*.

[2] « Cuvânt la Adunarea populară din Capitală în Piața Palatului Republicii, 21 august 1968 » și « Cuvântare la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale din 22 august 1968 », în Nicolae Ceaușescu – *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste. Rapoarte, cuvântări, articole, ianuarie 1968-martie 1969*, Editura Politică, București, 1969, pp. 415-416 și 419-421.

Cum-necum, a doua zi (sâmbăta era « zi scurtă »), m-am suit în mașină (tata cumpărase un Renault 16) și am sosit la Cheia, unde se afla toată familia. Îngrijorare mare. În seara aceea am ascultat transmisia în direct la radio a lui Cristian Popișteanu, aflat la Praga. Am simțit emoția din glasul său. Părintele meu avea aceeași percepție a evenimentelor. Am decis să scurtăm vacanța la munte și să ne întoarcem la București.

Îmi amintesc cât de surprins am fost de cuvintele prin care Nicolae Ceaușescu respinsese, la 21 august, în Piața Palatului, intervenția militară din țara prietenă. A doua zi am recitit textul în *Scânteia*. Era același. Ulterior, când a apărut volumul de *Cuvântări și articole*, am verificat din nou – mi-am spus că, poate, între timp, s-a gândit să scadă tonul. Dar era același.

La București am decis să facem un drum până în zona Turnu Severin – în caz de intervenție militară, să ne retragem, întreaga familie, în Iugoslavia. Nu mai voiam să trecem printr-o nouă ocupație. Pregătisem cinci geamantane cu strictul necesar. Să lași din nou tot în urmă, după ce pierdusem tot în iunie 1950, după arestarea tatei ! Teama de o intervenție militară trecea înaintea altor considerente.

Am făcut drumul Alexandria-Craiova-Turnu Severin și am întâlnit mai multe mașini de turiști din Cehoslovacia care treceau din Bulgaria spre România. Într-o comună aflată aproape de granița iugoslavă, unde am înnoptat, nu era nimic din atmosfera de îngrijorare din Capitală. La « restaurantul » comunei, băutură și discuțiile obișnuite ale consumatorilor. Nu-mi amintesc dacă vreunul ne-a întrebat ceva.

A doua zi am pornit-o înapoi. În București, temerile se mai calmaseră. Sau poate că oamenii începeau să se obișnuiască și cu ideea unei intervenții militare. În *Scânteia*, organul central al C.C. al P.C.R., am încercat să iau « pulsul » : Nicolae Ceaușescu și tovarășii din conducere vizitau întreprinderi din Capitală și din județe. În alocuțiunile rostite, nici un cuvânt despre evenimentele recente.

În schimb, circulau zvonuri despre încercarea unor tancuri sovietice de a pătrunde în teritoriul românesc, într-un punct neprecizat ; se vorbea că la Mangalia, în acele zile, luminile s-au redus la maxi-

mum, întrucât unități navale sovietice s-ar fi apropiat de litoralul românesc ; că forțele noastre armate erau în stare de alarmă mare (informație adevărată) ; că, înainte de mitingul din Piața Palatului din 21 august, « conducerea » ar fi primit un mesaj special din R.P. Chineză. Nimic din toate aceste « știri » transmise din om în om nu putea fi verificat.

Se adăugau amintirile din anii 1948-1962, etapa represiunii generalizate. Și experiența directă a familiei noastre între 1950 și 1955 : profesorul închis, toate lucrurile confiscate, evacuarea din casa de pe Strada Berzei 47 în două ceasuri și jumătate, mama, eu și soră-mea cu câte un geamantan și o saltea fiecare – toate acestea erau asociate cu ocuparea țării în 1944 și cu regimul democrat popular impus ca urmare a acestei ocupații militare. Destul că, într-un sistem în care informația oficială era foarte îngrădită și prea puțin explicită, suplinită în schimb de repetate zvonuri incontrolabile, te puteai aștepta la ce e mai rău.

Starea aceasta de spirit contrasta flagrant cu ceea ce percepea conducerea Ministerului Afacerilor Externe din București, și anume demersurile repetate pentru scăderea tensiunii atât pe plan general – la O.N.U., de exemplu, sau în relațiile sovieto-americane –, cât și direct, în raporturile dintre București și Moscova. Fapt este că, la 1 octombrie, la deschiderea anului de învățământ, Nicolae Ceaușescu, în alocuțiunea sa din Piața Romană (București), s-a referit, în general, la « găsirea căilor pentru înlăturarea încordării și neînțelegerilor existente astăzi între statele socialiste ».[1]

Peste ani, am înțeles deplin rosturile intervenției militare din Cehoslovacia în august 1968. Nu era defel vorba de o revenire la faza începuturilor regimului de democrație populară din anii 1948-1960, la represiunea generalizată, cu toate violențele ei, ci de o schimbare a perspectivei proprii, venită pe două căi. Mai întâi prin informațiile – de la Europa Liberă și de la alte posturi de radio vest-europene – despre « normalizarea » din Cehoslovacia în 1969-1970. Acolo se desfășura « vânătoarea » împotriva « reformiștilor » din Partidul Comunist Cehoslovac, a cărturarilor și, în general, a persoanelor care susținuseră

[1] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, pp. 552-554.

regimul Dubček. Acestea își pierduseră slujbele, erau nevoite să accepte locuri de muncă mărunte, erau arestate. A doua cale a fost cunoașterea directă a unor realități din Bulgaria și Ungaria, țări care nu se abătuseră în politica externă de la « disciplina de bloc ».

În 1983, am fost câteva zile la *Sofia*, la o întâlnire a Comisiei mixte de istorie româno-bulgară. Străzile erau normal luminate noaptea, casele aveau căldură, în magazine se găseau alimente – nu multe, dar la îndemâna cumpărătorilor, chiar și a celor veniți din alte părți, cum eram eu.

În 1985, am fost la *Budapesta* și la *Pecs* (11-13 iunie), unde a avut loc Conferința cu participare internațională pe tema « Societatea în schimbare ». Cum trăiau ungurii în 1985 ? Transcriu din carnetul meu de însemnări : « Am vizitat un magazin alimentar (la Budapesta, vineri 14 iunie 1985), la capătul străzii unde stau (Országház utca, în Buda). Ungurii trăiesc o viață normală. În acest magazin am găsit din plin, fără nici un fel de „coadă" : lapte, brânzeturi, chefir, iaurturi, produse dietetice, ciocolată (felurite sorturi), dulciuri, zahăr, paste făinoase, cafea boabe de mai multe sorturi, cacao, nescafé, cafea amestec, unt, margarină (de calitate superioară), toată gama de săpunuri, pastă de dinți, pastă de bărbierit, șampanie, băuturi, pâine și franzele la alegere, o mare varietate de mezeluri și brânzeturi de bună calitate (nu umplute cu sare până la refuz). »

« Prețuri mai mari ca la noi, de exemplu, mezelurile de la 65-120 forinți, dar se găsesc toată ziua și sunt veritabile, gustoase ; miere de trei feluri. » « Afară, un chioșc cu fructe, cireșe 28 forinți kg, căpșuni, ardei gras, roșii, totul la discreție, fără coadă. Lămâi, la magazinele de delicatese, câte vrei. Țigări autohtone, 10-12 forinți, cele U.S.A., 20 forinți, ia câte vrei. Mai aveau și 6-8 feluri de brânzeturi preambalate. » « Incredibil ! Băuturi de tot felul, de la cele ale locului până la „Martini" străin. Și acest magazin alimentar este unul de dimensiuni relativ medii, pe două niveluri, dar nu foarte mare. »

Ceea ce notam în iunie 1985 la Budapesta era la polul opus a ceea ce aveam la București. La care am adăugat ceva despre felul în care este iluminată capitala ungară, în contrast cu nopțile bucureștene : « Budapesta este bine, normal luminată. Vineri 14 iunie 1985, către orele 20.30, au început să se aprindă luminile [...]. Curând, de la insula Sf. Margareta până către muntele Gellert, tot cheiul Dunării era

cu două șiruri de felinare aprinse [...]. Am mers și după ce s-a lăsat întunericul ; felinarele erau pretutindeni aprinse, așa încât era lumină suficientă pe stradă ; nu risipă, dar lumină destulă. »

Astfel, la multă vreme după 1968, am constatat direct cum trăiau cetățenii din două țări « socialiste frățești ». Nu înfruntau restricțiile la care zilnic erau supuși cetățenii români. Mi s-a relatat că nici Cehoslovacia ocupată – atunci, în 1968 – nu cunoștea restricții de felul celor din R.S. România. Am înțeles că intervenția militară din august 1968 avea alte rosturi – din perspectiva Moscovei – decât acelea de a readuce anii de început ai regimurilor de democrație populară.

Gândind retrospectiv, alocuțiunea lui Nicolae Ceaușescu și măsurile luate pe teren, ca și sesiunea Marii Adunări Naționale din 22 august 1968 au fost binevenite, cu tot potențialul de risc pe care îl cuprindeau. Rememorarea și reanalizarea acelor zile, a intervalului 20-30 august 1968, de către Mircea Malița demonstrează realitatea și eficiența unei diplomații puse în serviciul intereselor majore ale României.

Capitolul VIII
Secvențe de politică externă

Declarații programatice se regăsesc în fiecare raport prezentat Comitetului Central la Congresele Partidului Comunist (Muncitoresc) Român. În prima etapă (1948-1960), alinierea politicii externe a Republicii Populare Române la directivele Uniunii Sovietice a fost totală. Rezoluția Congresului I al P.M.R. (21-23 februarie 1948) « scoate în evidență importanța deosebită pe care o prezintă Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală cu Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice – reazimul păcii în întreaga lume și apărătoarea suveranității și independenței popoarelor. Relațiile diplomatice și economice cu U.R.S.S. au contribuit și contribuie la consolidarea independenței noastre politice și economice ».[1]

Raportul Comitetului Central, prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul al II-lea al P.M.R. (23-28 decembrie 1955), introduce ideea coexistenței pașnice, cu precizarea că « la temelia politicii externe a lagărului socialist stă învățătura marelui Lenin cu privire la coexistența pașnică între țări cu sisteme sociale deosebite, pe baza respectării stricte a dreptului pe care-l are fiecare popor de a se dezvolta potrivit cu voința și interesele sale ».[2]

[1] *Rezoluții și mărturii ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 1948-1950*, Editura P.M.R., 1951, p. 9. Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală între R.P.R. și U.R.S.S. a fost semnat la Moscova, la 4 februarie 1948, pe o durată de 20 de ani, cu prilejul vizitei de prietenie în U.R.S.S. a unei delegații guvernamentale române condusă de dr. Petru Groza și Gheorghe Gheorghiu-Dej (2-4 februarie 1948).

[2] *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, 23-28 decembrie 1955*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1956, pp. 22-23.

Uniunea Sovietică rămâne « forța conducătoare a lagărului socialist ». Raportul prezentat Comitetului Central al P.M.R. cuprinde totodată repetate aprecieri negative și critici virulente la adresa țărilor capitaliste : « Avem convingerea – citim în continuare – că [...] popoarele vor împiedica revenirea la războiul rece. »[1]

« Chezășia de nădejde a independenței noastre naționale și a securității noastre de stat » – consideră Gheorghe Gheorghiu-Dej – au ca temei « prietenia strânsă și colaborarea frățească cu marea Uniune Sovietică și cu toate țările lagărului socialist ».[2]

Pentru întâia oară găsim formulate aici principiile politicii externe ale R.P.R. : respectarea suveranității naționale ; egalitatea în drepturi în relațiile între toate statele ; rezolvarea pașnică a tuturor diferendelor ; coexistența pașnică între țări cu sisteme sociale diferite ; neamestecul în treburile interne.[3]

În 1958 începe retragerea unităților sovietice de pe teritoriul României, unde sosiseră în 1944.

Capitolul « Situația internațională » din Raportul Comitetului Central, prezentat tot de Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al P.M.R. (20-25 iunie 1960), aduce repetate laude Uniunii Sovietice pentru « victoriile istorice » dobândite « în construcția desfășurată a comunismului »[4] și relevă « strălucita confirmare a justeței și înțelepciunii liniei generale a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, a Comitetului său Central leninist, care rezolvă în mod creator, științific, problemele teoretice și practice ale construcției comuniste ».[5]

« Imperialismul » și « planurile sale agresive » au parte, și de astă dată, de repetate condamnări și caracterizări negative. Paginile Raportului referitoare la situația internațională cuprind o retorică antiimperialistă[6] aliniată politicii Uniunii Sovietice și puține formulări precise privind politica externă a Republicii Populare Române.

[1] *Ibidem*, p. 27.
[2] *Ibidem*, pp. 28-29.
[3] *Ibidem*, p. 30.
[4] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român, 20-25 iunie 1960*. Editura Politică, București, 1960, p. 94.
[5] *Ibidem*, p. 95.
[6] *Ibidem*, pp. 95-102.

După ce enunță că « problema fundamentală a zilelor noastre este apărarea păcii »[1], Raportul enumeră principiile ce stau la « temelia politicii externe » a R.P.R., și anume : « prietenia și alianța indestructibilă cu popoarele celorlalte țări socialiste [...] » ; creșterea schimburilor cu țările lagărului socialist (60-70 % din volumul comerțului exterior), în primul rând cu Uniunea Sovietică ; extinderea schimburilor « cu toate țările » [această direcție va fi urmată cu grijă – *n. n.*] ; atenție « mare » acordată « schimburilor culturale, obștești, tehnico-științifice, turistice, sportive cu toate țările »[2] [de asemenea, în atenția factorilor de decizie după 1960 – *n. n.*]. Raportul dă și două cifre : R.P.R. are relații diplomatice cu 44 de state și legături comerciale « cu peste 70 de țări ».[3]

Deschiderea către statele din Vest și cele nealiniate începând din 1960

După Congresul al III-lea al P.M.R. s-au înmulțit contactele și acordurile cu țările din vestul Europei, din America de Nord și cu cele nealiniate. Astfel :

1960

– Gheorghe Gheorghiu-Dej prezintă poziția României la a XV-a sesiune a Adunării Generale O.N.U.[4]

– Se semnează la Washington un Aranjament între R.P.R. și S.U.A. în domeniile culturii, învățământului și științei.[5]

1961

– Președintele Indoneziei, dr. Sukarno, vine în vizită la București.[6]

– O delegație de partid și guvernamentală face o vizită de prietenie în U.R.S.S. (Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ion Gheorghe

[1] *Ibidem*, p. 99.
[2] *Ibidem*, p. 103.
[3] *Ibidem*, p. 102.
[4] 28 septembrie 1960. Cronologia politicii externe din acest capitol provine din *Istoria politicii externe românești în date*, coord. Ion Calafeteanu, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 2003.
[5] 9 decembrie 1960.
[6] 31 mai-5 iunie 1961.

Maurer, Alexandru Bârlădeanu, Corneliu Mănescu, Leonte Răutu...).[1]

– România devine membră a Organizației Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură (F.A.O.), cu sediul la Roma.[2]

1962

– O delegație a P.M.R. (Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ion Gheorghe Maurer, Alexandru Bârlădeanu, Gheorghe Gaston-Marin, Gheorghe (Gogu) Rădulescu) participă, la Moscova, la Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești membre ale C.A.E.R.[3]

– Are loc o vizita oficială în România a unei delegații de partid și guvernamentală sovietică, condusă de Nichita Sergheevici Hrușciov[4], și marcată de incidente verbale în desfășurarea discuțiilor.

– Are loc vizita în Japonia a unei delegații economice guvernamentale române.[5]

– O delegație a P.M.R. (Nicolae Ceaușescu și Paul Niculescu-Mizil) participă la lucrările Congresului Partidului Comunist Italian.[6]

1963

– Se desfășoară vizita la București a secretarului general al O.N.U., U Thant.[7]

– Alexandru Bârlădeanu, delegatul României la ședința Comitetului Executiv al C.A.E.R. (la Moscova), respinge planurile de integrare economică regională și planificare supranațională.[8]

– Are loc vizita în România a unei delegații de partid sovietice, condusă de Nicolai Viktorovici Podgornîi, pentru detensionarea relațiilor româno-sovietice.[9]

– Se ține a treia întâlnire, la București, a reprezentanților Comitetului pentru colaborare și înțelegere între popoarele din Balcani (Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România), cu observatori din Italia și Cipru.[10]

[1] 31 iulie-12 august 1961
[2] 9 noiembrie 1961.
[3] 6-7 iunie 1962.
[4] 18-25 iunie 1962.
[5] 12-20 septembrie 1962.
[6] Decembrie 1962.
[7] 4-8 mai 1963.
[8] 15 februarie 1963.
[9] 24 mai 1963.
[10] 27-30 mai 1963.

– Are loc vizita oficială în România a ministrului de Externe al Austriei, dr. Bruno Kreisky, cu semnarea acordului pentru reglementarea problemelor financiare în suspensie între cele două țări.[1]

– Se desfășoară consfătuirea de la Moscova, unde delegația P.M.R., condusă de Gheorghe Gheorghiu-Dej, respinge planul propus de N.S. Hrușciov de integrare economică a țărilor membre ale C.A.E.R.[2]

– Autoritățile române încetează bruierea emisiunilor radio în limba română a posturilor occidentale.[3]

– Reprezentanții R.P.R. semnează la Washington, Moscova și Londra Tratatul privind încetarea experiențelor nucleare în atmosferă, în spațiul cosmic și sub apă.[4]

– Reprezentantul României la O.N.U. este ales președinte al Comitetului Politic Special (a XVIII-a Sesiune a Adunării Generale O.N.U.). Pentru prima oară România votează altfel decât U.R.S.S. și celelalte țări socialiste pentru crearea unei zone denuclearizate în America de Sud.[5]

– România, Cehoslovacia, R.D. Germană, Polonia, Ungaria, Mongolia și U.R.S.S. semnează la Moscova Acordul de înființare a Băncii Internaționale de Cooperare Economică și a Convenției pentru decontarea multilaterală în ruble transferabile.[6]

– Are loc vizita de stat în Iugoslavia a unei delegații conduse de Gheorghe Gheorghiu-Dej, care ia cuvântul în fața Adunării R.S.F. Iugoslavia (primul lider comunist străin căruia i s-a făcut această onoare).[7]

– România participă la activitățile Comitetului consultativ pentru aplicarea științei și tehnicii în folosul dezvoltării, în cadrul Consiliului Economic și Social O.N.U.[8]

– Constituirea, la București, a Comitetului pentru studii sud-est europene din România.[9]

[1] 2-4 iulie 1963.
[2] 24-26 iulie 1963.
[3] August 1963.
[4] 8 august 1963.
[5] 17 septembrie 1963.
[6] 22 octombrie 1963.
[7] 22-30 noiembrie 1963.
[8] 18 decembrie 1963.
[9] 21 decembrie 1963.

1964

– România participă, împreună cu alte state, la lucrările Comisiei speciale O.N.U. pentru elaborarea principiilor de drept internațional referitoare la relațiile prietenești și de cooperare între state.[1]

– Se desfășoară vizita în R.P. Chineză a unei delegații a C.C. al P.M.R. condusă de Ion Gheorghe Maurer (Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu, Chivu Stoica), la invitația C.C. al Partidului Comunist Chinez, în legătură cu conflictul politico-ideologic chino-sovietic.[2]

– Se constituie la București Centrul Național P.E.N. Club (Asociația internațională a poeților, eseiștilor și romancierilor).

– Are loc vizita la Phenian a unei delegații române conduse de Ion Gheorghe Maurer.[3]

– Se face escală la Pițunda (Crimeea) la întoarcerea din R.P.D. Coreea.[4]

– România participă, la Geneva, la Conferința internațională (77 de state)[5] sub egida Organizației Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare (U.N.C.T.A.D.).

– Costin Murgescu, directorul Institutului de Cercetări Economice, membru corespondent al Academiei R.S.R., respinge, într-o documentată analiză publicată în *Viața Economică*, planul de constituire a unui « complex economic interstatal Dunărea de Jos », propus de economistul sovietic E.B. Valev, prin care 100 000 km² (42 %) din teritoriul românesc erau înglobați în complex și astfel scoși de sub suveranitatea statului român.[6]

– Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. adoptă « Declarația cu privire la poziția Partidului Comunist Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale ». Sunt enumerate principiile directoare aplicate în relațiile P.C.R. și ale României cu alte partide și țări, și anume : independența și suveranitatea națională, egalitatea în drepturi, avantajul reciproc, neamestecul în treburile interne, respectarea integrității teritoriale. « Declarația din aprilie » constituie documen-

[1] 19 februarie 1964.
[2] 2-10 martie 1964.
[3] 12-14 martie 1964.
[4] 15-16 martie 1964.
[5] 23 martie-16 iunie 1964.
[6] Aprilie 1964.

tul de bază care a marcat, pe plan politic, poziția de autonomie a P.C.R. și a României față de dominația P.C.U.S. și a Moscovei.

– Prima Consfătuire a Comisiilor Naționale pentru U.N.E.S.C.O. din țările balcanice are loc la București.[1]

– Se duc tratative la Washington pentru ameliorarea relațiilor româno-americane.[2]

– O delegație a C.C. al P.M.R., condusă de Ion Gheorghe Maurer, are convorbiri la Moscova cu N.S. Hrușciov.[3]

– O delegație guvernamentală română, condusă de Ion Gheorghe Maurer, se află în vizită în Franța și are convorbiri cu președintele Franței, Charles de Gaulle, și cu alți oameni de stat francezi.[4]

– Împăratul Etiopiei, Haile Selassie I, vizitează România.[5]

– O delegație de partid și de stat, condusă de Ion Gheorghe Maurer (Emil Bodnăraș și Paul Niculescu-Mizil), merge în vizită în China la a XV-a aniversare a proclamării Republicii Populare Chineze. La întoarcere, delegația face escală în U.R.S.S., la Gagra, și are o întâlnire cu N.S. Hrușciov.[6]

– Se înființează Comisia Națională pentru U.N.E.S.C.O.[7]

– O delegație de partid și de stat, condusă de Ion Gheorghe Maurer (Emil Bodnăraș, Paul Niculescu-Mizil, N. Guină), participă, la Moscova, la sărbătorirea zilei de 7 noiembrie.[8]

1965 (ianuarie-februarie)

– România este aleasă, pe trei ani, membru al Consiliului Economic și Social (E.C.O.S.O.C.).

– Gheorghe Gheorghiu-Dej participă la ședința Consiliului Politic al Tratatului de la Varșovia.

Recapitulând, din 1960 și până în februarie 1965 au avut loc cel puțin 41 de manifestări ale României în cadrul relațiilor inter-

[1] 8-12 mai 1964.
[2] 6-14 iulie 1964.
[3] 18 mai-1 iunie 1964.
[4] 27 iulie-3 august 1964.
[5] 26-29 septembrie 1964.
[6] 29 septembrie-8 octombrie 1964.
[7] 28 octombrie 1964.
[8] 7 noiembrie 1964.

naționale, dintre care 15 privind raporturile cu U.R.S.S. (preponderente), China, Vietnam, Declarația din aprilie 1964, și 10 manifestări în legătură cu Organizația Națiunilor Unite și organismele afiliate.

La 19 martie 1965, Gheorghe Gheorghiu-Dej încetează din viață. Cu o zi înainte, Ion Gheorghe Maurer este reconfirmat în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri.

Deschiderea în politica externă spre țările din Vest și cele nealiniate, efectuată de Ion Gheorghe Maurer și diplomația română, cu aprobarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, a continuat și în intervalul 1965-1974, cât timp Ion Gheorghe Maurer a rămas prim-ministru. Această deschidere a avut rezultate benefice pe plan intern, marcate prin : eliberarea deținuților politici (1962-1964), încetarea represiunii generalizate (1964), intensificarea sensibilă a schimburilor culturale, o ameliorare evidentă a nivelului de trai, o atmosferă mult mai relaxată în țară.

În politica externă, realitatea fundamentală a fost apartenența la blocul sovietic, ca urmare a celui de-al doilea război mondial și a înțelegerilor dintre cei Trei Mari (U.R.S.S., Anglia și Statele Unite ale Americii). Ion Gheorghe Maurer și Gheorghiu-Dej au urmărit ca acțiunile diplomației românești să nu depășească în vreun fel acest hotar. Dar, în interiorul ariei, relațiile externe ale R.P.R. s-au diversificat treptat prin crearea de legături economice, politice și culturale cu țările din vestul Europei și cu Statele Unite ale Americii, cu Republica Populară Chineză, cu Republica Democrată Vietnam, cu zona Mediteranei (Israel, dar și Libia și Siria), cu unele țări ale Asiei (India în primul rând și Indonezia). La acestea s-au adăugat inițiativele în cadrul Organizației Națiunilor Unite și organismelor sale.

Rezultatele au fost notabile. După Congresul al III-lea al P.M.R., începând cu 1962 îndeosebi (*cf.* enumerarea anterioară), *diplomația românească a devenit un participant activ în relațiile internaționale, cunoscut de terți, cu propria sa individualitate, în cadrul oferit de balanța dintre cele două superputeri – Statele Unite ale Americii și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste – de Organizația Națiunilor Unite, de « Grupul celor 77 »*. Atari manifestări au continuat până către 1975.

Din cauze ce țin de evoluțiile interne ale României, cu acumularea crescândă a puterii în persoana lui Nicolae Ceaușescu, asociat cu Elena Ceaușescu, rezultatele benefice dobândite până atunci au intrat treptat pe o pantă descendentă, încheiată prin izolarea treptată a regimului de la București (anii '80) în arena relațiilor internaționale.

Declarații programatice după 1965

Alegerea, în iulie 1965, a lui Nicolae Ceaușescu la conducerea Partidului Comunist Român nu a schimbat, pentru o vreme, direcția principală a relațiilor externe ale României.

Raportul Comitetului Central la Congresul al IX-lea al P.C.R.[1] reia, la capitolul politică externă, principiile « Declarației din aprilie », fără a numi documentul și fără a menționa numele lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Până în martie 1974, Ion Gheorghe Maurer este în continuare prim-ministru. În 1971, Ion Gheorghe Maurer este șeful delegației române la a XXV-a sesiune a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.), care s-a ținut la București. După 1971, numele său nu mai apare în deplasările oficiale române în străinătate.

Încep, în schimb, *vizitele lui Nicolae Ceaușescu, însoțit de Elena Ceaușescu, spre țările de pe cinci continente*, după cum urmează :

1970

Islanda, Canada, Statele Unite ale Americii (sesiunea jubiliară O.N.U.) ; Iugoslavia ; Bulgaria.

1971

China, Coreea de Nord, Vietnam, Mongolia ; Finlanda ; Iran.

1972

Algeria, Africa Centrală, R.P. Congo, Zair, Zambia, Tanzania, Sudan și Egipt ; Belgia.

1973

Pakistan, Olanda ; Italia, San Marino și Vatican ; Republica Federală Germania ; Cuba, Costa Rica, Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru ; Senegal, Maroc ; Statele Unite ale Americii.

[1] Capitolul V, « România, factor activ în lupta pentru triumful cauzei păcii și socialismului », în *Congresul al IX-lea al P.C.R. (19-24 iulie 1965)*, București, Editura Politică, 1966, pp. 97-103.

1974

Argentina, Brazilia, Liberia, Guineea.

1975

Japonia, Filipine, Pakistan, Iordania, Turcia ; Mexic, Brazilia, escale la Washington și Londra ; Portugalia ; Iran.

1976

Grecia, Kuweit, Turcia, U.R.S.S. (Moscova) ; R.S.S. Moldovenească, R.S.S. Gruzină, R.S.S. Crimeea.

1977

Mauritania, Senegal, Ghana, Coasta de Fildeș, Nigeria ; Ungaria.

1978

Statele Unite ale Americii ; R.P. Chineză, R.P.D. Coreeană, R.S. Vietnam, R.D. Laos și Kampuchia Democrată ; India ; Marea Britanie ; U.R.S.S.; Varșovia.

1979

Jamahiria Arabă Libiană, Gabon, Angola, Zambia, Mozambic, Burundi, Sudan, Egipt ; Spania ; U.R.S.S. (Crimeea) ; Siria.

1980

Iugoslavia ; U.R.S.S. ; Franța ; Suedia ; Danemarca ; Norvegia ; U.R.S.S.

1981

Austria ; China și R.D. Coreea ; Grecia.

1982

Pakistan, Indonezia, Singapore, Malaysia, Kuweit, U.R.S.S.

1983

Cehoslovacia ; Turcia ; Etiopia, Zimbabwe, Mozambic, Somalia ; Malta, Egipt, Sudan, Cipru.

1984

Pakistan și Siria ; U.R.S.S.; Polonia ; R.F. Germania.

1985

Libia ; Canada ; China, R.P.D. Coreea.

1986

U.R.S.S.

1987

India, Bangladesh, Birmania, Nepal ; Angola, Zair, Congo ; Turcia ; U.R.S.S. ; Egipt.

1988

Ghana, Liberia, Guineea, Mauritania ; Indonezia, Australia, R.D. Vietnam, R.P. Mongolia ; Kenya, Tanzania, Egipt ; U.R.S.S., China, R.P.D. Coreea.

1989

R.D. Germania ; U.R.S.S. ; Iran.

Vizitele liderului român au cuprins Europa, America de Nord, America de Sud, Africa, China și Vietnam, India, Indonezia, Filipine și Australia, Iran și, firește, U.R.S.S.

În intervalul 1981-1989, țările europene vizitate de Nicolae Ceaușescu au fost Austria, Grecia, Cehoslovacia, R.D. Germania, Turcia, Polonia și U.R.S.S. ; celelalte vizite au fost în țări din Africa și din Asia. Din această cronologie a vizitelor rezultă câteva lucruri :

– Nicolae Ceaușescu a monopolizat conducerea relațiilor României cu alte state la nivel înalt și s-a erijat în factor decizional exclusiv (însoțit de Elena Ceaușescu) al acestor relații.

– Începând cu 1981, nu a mai efectuat nici o vizită în țările importante din vestul Europei (excepția fiind R.F. Germania în 1984) sau în America de Nord.

– Din comunicatele-tip date publicității nu se pot estima rezultatele vizitelor sale pe plan politic sau economic.

– Distanța dintre diplomația reală – participativă – și aceea de protocol s-a mărit. Politica externă a României s-a retras treptat din circuitul activ al diplomației internaționale.

– Inițiativele diplomatice instrumentate efectiv, cu succes, direct de Nicolae Ceaușescu au fost dialogul egipteano-israelian și raporturile cu Statele Unite ale Americii (până spre finele anilor '70).

Din capitolele scrise de Mircea Malița și din alte documente rezultă diferența de abordare a relațiilor externe dintre Gheorghe Gheorghiu-Dej-Ion Gheorghe Maurer și echipa lor, pe de o parte, și Nicolae Ceaușescu, pe de altă parte. Dej și Maurer au avut constant în vedere să nu ajungă la tensiuni majore cu Moscova în timp ce promovau autonomia politicii externe a țării. Între liderii sovietici și Nicolae Ceaușescu tensiunea, după cât se pare, a fost mai mare decât în anii lui Dej. Dej-Maurer au menținut România în cadrul sistemului socia-

list (sovietic), dar i-au creat un spațiu de manevră în care diplomația românească (promovată, de fapt, de câțiva) s-a manifestat plenar și creator, la dimensiuni globale (europene, asiatice și americane). Gândirea rigidă a lui Nicolae Ceaușescu în politica internă a avut un corespondent și în politica sa externă. Stau mărturie formulările din rapoartele prezentate la Congresele și Conferințele Naționale ale Partidului (vezi mai jos). După 1975, se pare, liderul P.C.R. nu a înțeles că interesul Vestului s-a deplasat de la coexistența pașnică la problematica drepturilor omului și că marii actori (U.R.S.S., China, S.U.A. ...) conlucrează direct, fără intermediere.

Formulări programatice după 1965

Rapoartele la Congresele și Conferințele Naționale ale Partidului în intervalul 1965-1989 arată și cum a formulat Nicolae Ceaușescu principiile directoare ale politicii externe a României Socialiste. La Congresul al IX-lea (19-24 iulie 1965), Raportul Comitetului Central, la capitolul « România, factor activ în lupta pentru triumful cauzei păcii și socialismului », enumeră sumar principiile de bază ale politicii externe a României așa cum au fost ele formulate în « Declarația din aprilie 1964 » (fără menționarea ei și fără numele lui Gheorghiu-Dej).[1]

Este probabil că noul secretar general al C.C. al P.C.R. nu a vrut să sublinieze meritele – reale și de substanță – ale lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în politica externă.

La intrarea trupelor sovietice și a cinci state în Cehoslovacia (august 1968) are loc o Sesiune extraordinară a Marii Adunări Naționale care adoptă « Declarația cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României », transmisă ulterior ca document al României tuturor parlamentelor și guvernelor lumii, precum și la O.N.U. Guvernul de la București a reiterat, în formulări fără echivoc, liniile directoare ale relațiilor sale externe, ce excludeau recurgerea la forță.

[1] *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, Editura Politică. 1966, p. 101.

La Conferința Națională a P.C.R. din 1972[1], raportul prezentat tot de Nicolae Ceaușescu se ocupă în detaliu de relațiile internaționale ale României pe arii de manifestare : țările socialiste, cele în curs de dezvoltare, toate celelalte state, schimbări social-politice pe arena mondială, rolul O.N.U., stingerea actualelor focare de război, dezarmarea generală, politica P.C.R. de întărire a solidarității internaționale cu partidele comuniste și muncitorești.

Congresul al X-lea (1969) rămâne pe liniile trasate anterior. Raportul la Congresul al XI-lea (1974) dă însă întâietate politicii internaționale[2] (la capitolul II al raportului). Nicolae Ceaușescu apreciază că « situația lumii contemporane se caracterizează printr-o profundă ascuțire a contradicțiilor economice, sociale, naționale și politice la scară mondială ».[3]

Apare un subcapitol nou, « Necesitatea lichidării subdezvoltării, a instaurării unei noi ordini economice și politice mondiale [...] », idee ce va reveni și la Congresele următoare.[4]

La Congresul al XII-lea (1979), « activitatea internațională a partidului și statului » își reia locul în Raportul Comitetului Central, la capitolul VI.[5]

Reapar, mai clar formulate, idei din anii '50-'60 : « [...] în viața internațională s-au conturat tot mai puternic două tendințe diametral opuse [...] ; tendința spre menținerea sferelor de influență și dominație [...] ; tendința de a se pune capăt politicii imperialiste de forță și dictat, a sferelor de influență [...] ».

« Criza economică și petrolieră » s-a amplificat, « [...] s-au intensificat și s-au ivit noi contradicții între diferite state și grupări de state, ceea ce a dus la agravarea conflictelor existente și la apariția altora noi [...] ». Vine apoi referirea la « intensificarea luptei maselor populare, a forțelor progresiste împotriva politicii imperialiste, colonialiste și

[1] 19-21 iulie 1972. Vezi *Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, cap. VI, Editura Politică, București, 1972, pp. 80-105.

[2] *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, capitolul II, pp. 21-44.

[3] *Ibidem*, p. 21.

[4] *Ibidem*, pp. 31-37.

[5] *Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, 19-23 noiembrie 1979*, Editura Politică, București, 1981, pp. 72-91.

neocolonialiste [...] cu înrâurirea deosebit de pozitivă asupra cursului vieții internaționale » exercitată de « țările socialiste [...] țările în curs de dezvoltare [...] ».[1] Formulările trimit la acelea din anii '50.

Raportul la Congresul al XII-lea reia obiectivele politicii externe a Republicii Socialiste România : dezvoltarea relațiilor cu țările socialiste, cu statele în curs de dezvoltare și nealiniate, cu « toate țările lumii, fără deosebire de orânduire socială [...] ; înfăptuirea securității și păcii în Europa [...] ; soluționarea problemelor litigioase exclusiv pe calea tratativelor [...] ; dezarmarea generală și, în primul rând, dezarmarea nucleară [...] ; lichidarea subdezvoltării și instaurarea noii ordini economice, întărirea rolului O.N.U. [...] ».

Aflăm din același Raport că România asigură pregătirea a circa 15 000 de tineri din țările în curs de dezvoltare, unde lucrează « peste 15 000 specialiști români [...] ».[2]

La Conferința Națională a P.C.R. din 1987, capitolul intitulat « Politica externă de pace și colaborare a partidului și statului nostru » are un ton mai festiv și insistă asupra bilanțului activității internaționale a P.C.R. și a României Socialiste, în cei « peste 22 de ani care au trecut de la Congresul al IX-lea [...] ».[3]

În Raportul la ultimul Congres, al XIV-lea, al P.C.R (noiembrie 1989), prezentat tot de Nicolae Ceaușescu, capitolele XIX-XXIV se referă la politica externă a Partidului și statului.[4]

Temele sunt cele cunoscute. Se remarcă însă unele accente : « politica imperialistă, neocolonialistă, de dominație și asuprire, de încălcare a independenței și suveranității popoarelor, de jefuire și îmbogățire pe seama altor state, de amestec brutal și inadmisibil în treburile interne ale altor popoare. »

« Forma principală de exploatare a altor popoare » este exercitată de « capitalul financiar-bancar și de monopolurile supranaționale ».[5]

[1] *Ibidem*, pp. 72-73.

[2] *Ibidem*, p. 79.

[3] *Conferința Națională a Partidului Comunist Român 14-16 decembrie 1987*, Editura Politică, București, 1988, pp. 51-63.

[4] *România liberă*, anul XLVII, nr. 14 008, marți 21 noiembrie 1989, pp. 1-10.

[5] Capitolul XIX al Raportului la Congresul al XIV-lea al P.C.R., *România Liberă*, p. 8.

La aproape 45 de ani de la încheierea celui de-al doilea război mondial, se impune soluționarea tuturor problemelor rămase în suspensie. Pe cale de consecință, « apare necesar să se adopte o poziție clară, fără echivoc, de condamnare și anulare a tuturor acordurilor încheiate cu Germania hitleristă, trăgându-se concluziile practice pentru anularea tuturor urmărilor acestor acorduri și dictate ».[1] Era o referire nenominalizată și la Pactul Ribbentrop-Molotov.

Răsturnarea regimului, la 22 decembrie 1989, a încheiat și liniile directoare, și acțiunile sale de politică externă.

Nevoia de a cunoaște și analiza documentele de politică externă

Din datele publicate cunoaștem relativ puțin din substanța politicii externe a României începând cu 1960.

Aportul arhivelor diplomatice rămâne esențial,[2] ca și cel al

[1] *Idem*.

[2] Vezi, de exemplu, în ordinea cronologică a aparițiilor :

1956. Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria, ediție stabilită de Corneliu Mihai Lupu și Mihai Retegan, postfață de Florin Constantiniu, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.

Alexandru Oșca, Vasile Popa – *România, o fereastră în cortina de fier. Declarația de independență din aprilie 1964*, cuvânt înainte de Valeriu Florin Dobrinescu, Editura Vrantop, Focșani, 1997.

Mihai Retegan – *Din primăvară până în toamnă*, Editura RAO, București, 1998.

Mihai Retegan – *Război politic în blocul comunist. Relații româno-sovietice în anii șaizeci. Documente*, Editura RAO, București, 2002.

Dumitru Preda, Mihai Retegan – *1989. Principiul dominoului*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000.

Florian Banu, Liviu Țăranu – *Aprilie 1964. « Primăvara de la București ». Cum s-a adoptat « Declarația de independență » a României*, Editura Enciclopedică, București, 2004.

Mioara Anton – *Ieșirea din cerc. Politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2007.

1968. Primăvara de la Praga. Documente diplomatice ianuarie 1968-aprilie 1969, ediție stabilită de Dumitru Preda, cuvânt înainte de Adrian Severin, studiu introductiv de Cristian Popișteanu, Editura MondoMedia, București, 2009.

Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu – *21 august 1968. Apoteoza lui Ceaușescu*, Editura Polirom, Iași, 2009.

memorialisticii.[1]

Documentele care urmează exemplifică realitatea relațiilor externe dincolo de informarea laconică asupra unui eveniment sau altul.

1. *1963. Probleme ale C.A.E.R.*

La 15 februarie 1963 are loc la Moscova reuniunea Comitetului Executiv al Consiliului de Ajutor Economic Reciproc. Delegatul R.S.R., Alexandru Bârlădeanu, declară că România va continua să colaboreze în cadrul C.A.E.R.-ului, dar nu este de acord cu integrarea economică regională propusă de U.R.S.S., ceea ce ar avea ca urmare o planificare supranațională și modificarea planurilor proprii de industralizare.

La 5-8 martie, Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. respinge propunerea de constituire a unor organisme supranaționale, dar este de acord cu coordonarea planurilor economice naționale ale țărilor membre în C.A.E.R. Plenara a aprobat poziția delegației române la reuniunea Comitetului Executiv al C.A.E.R. din 15 februarie de la Moscova.[2]

Pentru a lămuri lucrurile, Moscova îl trimite la București pe Iurii Andropov, care se întâlnește, la 3 aprilie 1963, cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, Alexandru Bârlădeanu, Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu, Ghizela Vass și Andrei Păcuraru. Oaspetele sovietic dorea să lămurească unele aspecte de la recenta plenară a C.C. al P.M.R., care – spunea el – « ne-a neliniștit, ne-a mâhnit și puțin

[1] Vezi de exemplu :

Paul Niculescu-Mizil – *O istorie trăită*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 1997.

Gheorghe Gaston-Marin – *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață*, Editura Evenimentul Românesc, București, 2000.

Paul Niculescu-Mizil – *De la Comintern la comunism național. Despre Consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești, Moscova 1969*, Editura Evenimentul Românesc, București, 2001.

Paul Niculescu-Mizil – *O istorie trăită. Memorii*, vol. II : *București, Moscova, Praga, Bologna*, Editura Democrația, București, 2003.

Paul Niculescu-Mizil – *România și războiul americano-vietnamez*, Editura Roza Vânturilor, București, 2008.

[2] *Istoria României în date*, *op. cit.*, p. 571.

ne-a uimit ». Pentru că, afirma el în continuare, « [...] noi [sovietici – *n. n.*] n-avem cu tovarășii români nici un fel de deosebiri de vederi ».[1]

Iurii Andropov aducea cu el și o scrisoare a C.C. al P.C.U.S. (N. Hrușciov către Gheorghiu-Dej), al cărei conținut a fost citit (tradus) în cursul discuțiilor de N. Bujor. În esență, Andropov a făcut următoarele precizări, reluând cele afirmate de Nichita Sergheevici Hrușciov :

a) un organ unic de planificare va fi constituit « numai pe baza respectării suveranității » (nu a precizat cum se împacă funcționarea unui plan comun unic cu exercitarea suveranității)

b) participarea la constituirea unor uniuni interstatale pe ramuri de producție « este cu totul voluntară. Cine vrea să intre în aceste uniuni, intră, cine nu vrea, nu intră [...]. »

Discuția a evoluat apoi spre :

– planurile de sporire a producției de energie electrică, cu perspectiva până în 1980

– cererea părții române de a primi asistență tehnică sovietică în construirea de centrale atomice, cerere cu care partea sovietică este de acord

– divergențele și polemica chino-sovietică

Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat, la rândul său :

– că partea română s-a abținut inițial de la vreo discuție, dar a observat că în celelalte țări socialiste au loc dezbateri « dacă noțiunea de suveranitate și independență nu este de acum o noțiune istorică [...] »

– că « n-avem voie să facem confuzii în partid » și că activul de partid trebuie să fie informat, așa cum a și fost la plenara recentă (din 5-8 martie 1963)

– despre înființarea « unui organ de control internațional care să fie independent » : « Noi știm ce este independent și ce nu este independent. Nu suntem copii. »

Participanții români la convorbirea Dej-Andropov au adus mai multe exemple de articole publicate în țările « frățești » în favoarea

[1] *Nota privind discuțiile ce au avut loc la C.C. al P.M.R. în ziua de 3 aprilie 1963* cu tov. A.I. Andropov, secretar al C.C. al P.C.U.S., la Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), Fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar 18/1963, ff. 2-25.

constituirii unui organism de planificare unic și a unor regiuni « interstatale », cu precizarea că « suveranitatea nu trăiește prin declarații, ci prin fapte, acte coerente și trebuie adus numai un acord perfect între declarații și actele concrete » (Emil Bodnăraș).

Ion Gheorghe Maurer și Alexandru Bârlădeanu au arătat întârzierile și la livrările de utilaje și la materii prime din U.R.S.S. « În legătură cu centrul siderurgic de la Galați – a precizat Alexandru Bârlădeanu – nu există an în care să nu trebuiască să facem față unor tentative de a contesta necesitatea acestui centru și la C.A.E.R., și din partea unor țări prietene. Trebuie să facem față unui atac care contestă necesitatea acestui combinat. »

În încheiere, Gheorghiu-Dej a acceptat invitația lui Nichita Sergheevici Hrușciov de a se întâlni pentru lămurirea diferențelor. « Desigur că va trebui să ne întâlnim, a conchis liderul român. Dar trebuie să venim cu problemele bine pregătite [...]. »[1]

După discuția cu Iurii Andropov a avut loc vizita la București a unei delegații de partid sovietice, condusă de Nikolai Viktorovici Podgornîi, secretar al C.C. al P.C.U.S., cu o nouă scrisoare a lui Nichita Sergheevici Hrușciov către Biroul Politic al P.M.R.

A urmat, la Moscova, Consfătuirea primilor secretari ai C.C. ale partidelor comuniste și a șefilor de guverne ale țărilor membre ale C.A.E.R. Gheorghiu-Dej respinge planul de integrare economică propus de N.S. Hrușciov. În cele din urmă, consfătuirea aprobă formularea propusă de partea română, aceea de « coordonare a planurilor ».[2]

2. *1966. Consfătuirea de la București a Comitetului Politic Consultativ al statelor din Tratatul de la Varșovia* (Stenograma ședinței Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. din 12 iulie 1966[3])

România a fost gazda unor întâlniri la nivel înalt ale țărilor socialiste între 4 și 7 iulie 1966 :

– Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia (Bulgaria, Cehoslovacia, Republica Democrată Germană, Polonia, România, Ungaria și U.R.S.S.)

[1] *Idem.*
[2] *Istoria României în date*, *op. cit.*, pp. 571-572.
[3] A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar 95/1966, ff. 10-24.

– Întâlnirea conducătorilor partidelor comuniste și muncitorești și a șefilor de guverne ale țărilor membre ale Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.), plus delegația Republicii Populare Mongole

Au fost adoptate :

– Declarația cu privire la întărirea păcii și securității în Europa

– Declarația cu privire la agresiunea Statelor Unite în Vietnam

După încheierea reuniunilor a avut loc, la 12 iulie 1966, o ședință a Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., la care au participat Nicolae Ceaușescu, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol, Paul Niculescu-Mizil, Ilie Verdeț, Maxim Berghianu, Constantin Drăgan, Leonte Răutu, Gheorghe (Gogu) Rădulescu, Iosif Banc, Petre Blajovici, Dumitru Coliu, Florian Dănălache, Janos Fazekaș, Manea Mănescu, Petre Lupu și Vasile Vâlcu. Lideri din era Dej stăteau alături de câțiva nouveniți precum Paul Niculescu-Mizil, Manea Mănescu, Ilie Verdeț și Petre Blajovici.

Stenograma dezvăluie – prin relatarea lui Nicolae Ceaușescu – detalii privitoare la întâlnirile de la Moscova. De pildă, discuțiile în jurul declarației referitoare la situația din Vietnam. Delegația polonă a venit cu un text la care partea română nu putea subscrie. « În timpul schimbului de păreri s-a ajuns la discuții destul de tari » (N. Ceaușescu). Cum ele nu au dat rezultat, liderul P.C.R. a intervenit : « Noi nu semnăm o asemenea declarație. » Wladislaw Gomulka contrează : « în definitiv, el [textul declarației – *n. n.*] este aprobat de șase țări și putem semna și singuri. » Intervine și Leonid Brejnev în același sens. Ceaușescu dă replica : « nu avem nimic împotrivă să semnați declarația șase țări, noi nu ne opunem, dar noi nu semnăm o asemenea declarație [versiunea poloneză – *n. n.*] și vom publica proiectul nostru, punctul nostru de vedere asupra acestui document [...] ; nu admitem să umblați cu presiuni asupra noastră [...]. »

Până la urmă, opoziția delegației române a dat rezultate și s-a ajuns la un text asupra situației din Vietnam la care au subscris toți cei prezenți.

În legătură cu problemele C.A.E.R. – unde a avut loc un schimb de păreri –, merită subliniate cele spuse de președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., Aleksei Nikolaevici Kosîghin (în relatarea

lui Nicolae Ceaușescu) : « Noi sovieticii nu vrem să fim suprastatali și declarăm aici că suntem de acord cu Ceaușescu că nu vrem să fie un organ suprastatal. Nu știm cine a vorbit de plan unic ; dar noi nu vrem să facem un plan unic [...]. Deci și aici sunt de acord cu românii : nu vor nici un fel de întreprinderi comune [...]. » S-ar putea ca liderul sovietic să fi spus așa ; nu avem cum verifica, afară doar dacă s-au înregistrat discuțiile.

Emil Bodnăraș subliniază că recentele întâlniri constituie o premieră. Pentru întâia dată la o reuniune la nivelul cel mai înalt – a spus Bodnăraș –, « principalele formulări » au fost exprimate de primii secretari ai partidelor respective și s-a discutat pe baza lor. Anterior, se țineau discursuri cu generalități și după aceea « aparatul [secretariatul fiecărei delegații – *n. n.*] căuta să mai rectifice câte o formulare ».

Mai aflăm că, prin intervenția lui Nicolae Ceaușescu, a fost dată la o parte și propunerea de a se lua hotărâri cu majoritate de voturi în Comitetul Politic Consultativ al Pactului de la Varșovia. A rămas, în cele din urmă, în vigoare regula anterioară, aceea a unanimității de voturi.[1]

La 15 iulie 1966, tema întâlnirilor la cel mai înalt nivel (vezi mai sus) a fost prezentată de Nicolae Ceaușescu activului de partid din Capitală. Textul cuvântării sale a fost publicat în presă și în volumul I al *Cuvântărilor*.[2]

Retorica antiimperialistă și antiamericană ocupă un loc important. Restul constă într-o parafrazare în multe cuvinte a declarației privind întărirea păcii și securității în Europa și a aceleia referitoare la Vietnam. Cuvântarea nu cuprinde elemente noi față de cele cunoscute până atunci.

3. *1967. Stabilirea relațiilor diplomatice la nivel de ambasadă între R.S.R. și R.F.G.*

La 31 ianuarie 1967, presa română anunța stabilirea relațiilor diplomatice la nivel de ambasadă între R.S.R. și R.F.G. România

[1] Citate din stenograma datată 12 iulie 1966.

[2] Nicolae Ceaușescu – *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. I, iulie 1965-septembrie 1966, Editura Politică, București, 1968, pp. 552-575.

era prima țară socialistă – după U.R.S.S. – care stabilea relații diplomatice cu Republica Federală Germania. Cancelarul Kurt Georg Kiesinger declara în Bundestag, la 1 februarie 1967, că acest eveniment servește păcii și securității pe continent.

Nu aceasta a fost părerea conducerii din Republica Democrată Germană. Presa din R.D.G. publică articole critice la adresa politicii externe a României, ceea ce, în opinia conducerii P.C.R., « echivalează cu o poziție oficială a partidului și guvernului din R.D.G. ».

La 3 februarie 1967 se întrunește Comitetul Executiv al C.C. al P.C.R. și ia act de un editorial est-german apărut chiar în acea zi, intitulat « Securitatea europeană impune renunțarea la politica revanșardă », cu o sumă de aprecieri negative privind stabilirea relațiilor diplomatice între R.S.R. și R.F.G.

În cuvântul său, Nicolae Ceaușescu a subliniat că :

– părerile exprimate în presa est-germană « sunt complet eronate »

– forțele « mai realiste » din R.F.G. « tind spre stabilirea relațiilor diplomatice cu țările socialiste »

– respingerea de către R.D.G. a oricăror discuții privind relațiile diplomatice cu R.F.G. « vine în întâmpinarea forțelor reacționare și revanșarde »

– punerea în discuție publică a unui act de politică externă a partidului și guvernului român « reprezintă o încălcare a normelor de relații între partide și între țări socialiste, este un amestec în treburile interne [...] »

Nicolae Ceaușescu propune și Comitetul Executiv aprobă :

– să « răspundem public printr-un articol în *Scânteia* »

– ca România să nu participe, la Berlin, la proiectata întâlnire (7 februarie) a miniștrilor de Externe a țărilor Pactului de la Varșovia. A trimite pe cineva ar însemna, continuă liderul P.C.R., « să asistăm la punerea în discuție a politicii României [...] »

Din stenograma ședinței Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. (3 februarie 1967) rezultă cât de prompt a reacționat conducerea de atunci a României la manifestările negative semioficiale referitoare la politica externă a țării (reacție care nu mai are loc câtuși de puțin astăzi, în 2011, dimpotrivă). Din stenogramă mai reiese că toți ceilalți 19 participanți la ședință au fost de acord și nu au avut aproape nimic

de adăugat la propunerile sovietice. Ședința a durat 35 (treizeci și cinci) de minute.[1] (Un record de viteză.)

4. *1967. Războiul de șapte zile discutat la reuniunea C.C. al P.C.R.*

La 5 iunie 1967 izbucnesc ostilitățile între Israel, pe de o parte, și Republica Arabă Unită (Egipt plus Siria) și Iordania, pe de altă parte. La 8 iunie, Leonid Brejnev invită o delegație a P.C.R. la Moscova, la o întâlnire programată vineri 9 iunie, pentru a discuta « problemele din Orientul Mijlociu ». La întâlnire au participat Bulgaria, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia.

La 10 iunie, orele 12.45, a început la București o ședință a membrilor Comitetului Central al P.C.R. din București, din regiunile Ploiești și Argeș, plus șefii secțiilor Comitetului Central și miniștri.[2]

Tema : discuțiile de la Moscova din ziua precedentă, începute cu o informare prezentată de Leonid Brejnev cu « filmul evenimentelor » și al « relațiilor » arabo-israeliene cu începere de la 15 mai și până la 9 iunie.

Discuțiile nu au fost stenografiate, dar – precizează Nicolae Ceaușescu – « mi se pare că tovarășii noștri au reușit să ia note mai complete, așa că o să reușim să facem materialul pe care să-l citiți ». Liderul P.C.R. a prezentat la ședință un rezumat al celor discutate la Moscova în ziua precedentă. Aflăm detalii despre cooperarea militară sovieto-egipteană.

Este interesantă relatarea liderului P.C.R. despre felul în care au decurs « discuțiile » de la Moscova, iar câteva aspecte sunt de reținut :

– După expunerea lui Leonid Brejnev, « ceilalți reprezentanți ai partidelor participante au susținut, cu nuanțe diferite, în fond, și au subliniat, într-o formă sau alta, aceleași idei, și anume că principalul agresor este Israelul, că trebuie ajutat R.A.U.[3] și Nasser ». Așadar, nu s-au discutat cauzele conflictului, ci s-a adoptat poziția sovietică. « Se încerca să se treacă peste o analiză serioasă a lucrurilor » (N. Ceaușescu).

[1] A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar 12/1967, ff. 8–13.

[2] Stenograma ședinței Comitetului Central al Partidului Comunist Român din ziua de 10 iunie 1967 (14 pagini dactilografiate).

[3] Republica Arabă Unită care cuprindea cele două state, Egipt și Siria.

– Concluzia la « discuții » : « a fost o încercare de a se explica și justifica acțiunea Uniunii Sovietice [...] în sensul că ea a fost bună, că nu se putea face altfel și că insuccesele i se datoresc lui Nasser. »

Este reținut faptul că și la nivelul cel mai înalt – la Moscova – « discuțiile » se desfășurau cam la fel : șeful cel mare făcea expunerea și participanții – în cazul de față, secretarii generali sau prim-secretarii partidelor « frățești » – aprobau ! O analiză critică și echilibrată a evenimentelor *nu* a avut loc.

Nicolae Ceaușescu a fost singurul care, la Moscova, a formulat rezerve față de versiunea prezentată de Leonid Brejnev. Printre acestea :

– « [...] nu s-a cunoscut realitatea nici în ce privește Israelul, nici în ce privește situația din țările arabe [...] »

– « [...] felul în care a acționat R.A.U. nu a fost de natură să-i atragă prietenii [...], l-a izolat de forțele democratice, progresiste din întreaga lume »

– în întâlnirea de la Moscova « [...] nu se pune problema de a discuta și de a defini [...] cine este agresorul, pentru că lucrurile trebuie bine gândite [...] »

– « [...] noi nu putem fi de acord să susținem poziția de lichidare a Israelului [...] »

La Moscova – a explicat în continuare Nicolae Ceaușescu – « [...] a fost în primul rând o încercare de a se explica și justifica acțiunea Uniunii Sovietice [...] » ; de asemenea, de a angaja « toate țările socialiste în aprobarea celor ce s-au făcut în R.A.U., cât și în privința acțiunilor care trebuie duse în viitor [...] ».

Ce ar trebui făcut ? Liderul P.C.R. a formulat concis două propuneri :

– retragerea trupelor israeliene și a tuturor forțelor din teritoriile ocupate[1]

– recomandarea « ca între țările arabe și Israel să se ducă discuții pentru rezolvarea problemelor litigioase [...] »

[1] La întâlnirea de la Washington, D.C., la 20 mai 2011, președintele S.U.A., Barack Obama, i-a reamintit premierului israelian Benjamin Netanyahu că evacuarea teritoriilor palestiniene ocupate de israelieni rămâne o cerință pentru instaurarea unei păci durabile. Este puțin probabil că va primi un răspuns favorabil.

Și a precizat : « A aproba politica aceasta de război pentru lichidarea unui stat, indiferent cum a fost creat, pe drept sau pe nedrept, aceasta este o problemă a istoriei, care actualmente este o realitate [...]. »

Stenograma ședinței de la București din 10 iunie 1967 cuprinde și scurte adăugiri formulate de Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș, Paul Niculescu-Mizil. Primul-ministru, la încheierea ședinței, a zis : « Eu n-am nimic să spun. »

Expunerea lui Nicolae Ceaușescu acoperă în întregime paginile stenogramei. Rămâne întrebarea dacă în acest fel s-a stabilit chiar din 1967 modelul « discuțiilor » la reuniunile Comitetului Central al P.C.R.

Ședința din 10 iunie 1967 a aprobat în unanimitate Declarația C.C. al P.C.R. și a guvernului R.S.R. cu privire la situația din Orientul Apropiat. Declarația nu aduce acuze vreunei părți și subliniază necesitatea tratativelor pentru găsirea unor soluții ce corespund intereselor părților în cauză și asigurării păcii în zonă.

Indice de nume

A

Aboussouan, Camille 114
Alexandrescu, Anton 194
Alexandru, Ioan 174
Andropov, Iurii 182, 183, 230, 231, 232
Anghel, Ion 41
Anton, Mioara 229
Antonescu, Ion 165, 169
Antonescu, Petre 173
Apostol, Gheorghe 105, 106, 233
Arachelian, Vartan 172
Arafat, Yasser 118, 145
Arboussier, Gabriel d' 117
Arghezi, Tudor 173
Assad, Hafez Al- 114, 119, 120
Averescu, Alexandru 165

B

Baconsky, A.E. 174
Bahrami, Ali Rheza 177
Bahrami, Sholeh 177
Bakr, Ahmed Hassan Al- 115, 118
Ball, George 88, 89, 96, 97, 98, 99
Baltag, Cezar 174
Banc, Iosif 233
Banu, Florian 229
Barbu, Eugen 174
Barbu, Ion 28
Basov, Aleksandr Vasilievici 93
Bator, Francis 184
Bădulescu, Maria 171
Bălăceanu, Petre 191
Bârlădeanu, Alexandru 105, 163, 171, 181, 183, 218, 230, 232
Begin, Menahem 120
Bejan, Petre 178, 179
Ben Bella, Ahmed 21
Bérard, Armand 90, 97
Berghianu, Maxim 233
Beria, Lavrenti Pavlovici 13, 25, 27
Berry, Burton Y. 167, 168, 178
Berza, Mihai 174
Betea, Lavinia 171, 208, 229
Bhutto, Ali Zulfikar 49
Bîtfoi, Dorin-Liviu 32
Blajovici, Petre 233
Blandiana, Ana 174
Bleoancă, Daniela 202
Bodnăraș, Emil 30, 44, 91, 93, 122, 127, 128, 182, 205, 208, 220, 221, 230, 232, 234, 238

Bogdan, Cornel 84, 92, 99, 101, 127
Bohlen, Charles 92
Boland, Frederick H. 21
Borch, Otto 90
Boumediene, Houari 56
Brandt, Willy 74, 82, 186
Brătianu, Constantin I.C. 195
Brătianu, Ion C. 177, 181
Brejnev, Leonid Ilici 12, 75, 78, 80, 81, 86, 96, 97, 103, 182, 183, 198, 200, 207, 233, 236, 237
Brezianu, Andrei 160
Brucan, Silviu 26, 29
Brudariu, Adrian 168, 169
Brudariu, Dan 168, 169
Budura Isticioaia, Viorel 141
Bujor, N. 231
Bundy, McGeorge 192
Buruiană, Daniela 174
Byrnes, James 195, 196

C

Calafeteanu, Cătălin 174, 202
Calafeteanu, Ion 174, 186, 202, 217
Carafoli, Elie 149
Caragiale, Ion Luca 152
Carol I, regele 167
Castro, Fidel 20, 159, 160, 161
Călinescu, George 140
Călinescu, Matei 174
Căprăroiu, Denis 174, 202
Cândea, Virgil 118, 149
Ceaușescu, Elena 16, 106, 121, 122, 223, 225
Ceaușescu, Nicolae 12, 14, 46, 56, 57, 60, 61, 62, 71, 77, 78, 80, 81, 83, 87, 91, 93, 95, 101, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 128, 129, 167, 171, 176, 180, 181, 182, 183, 185, 187, 188, 200, 201, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 218, 220, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 237, 238
Celac, Sergiu 47
Černík, Oldřich 93
Chiang Kai-Shek 138
Chiper, Ioan 196
Chișinevschi, Iosif 13, 26, 27, 29, 31, 32, 169, 172, 175
Churchill, sir Winston Leonard Spencer- 41, 192, 193, 196
Ciobanu, Mircea 166
Coliu, Dumitru 233
Condurachi, Emil 149, 174
Confucius 133, 141
Constantin, Ilie 174
Constantin, Ion 174, 202
Constantinescu, George (Gogu) 149
Constantinescu, Miron 175
Constantiniu, Florin 196, 229
Constantiniu, Laurențiu 194
Coposu, Corneliu 172, 190
Coty, René 181
Courtney, Bruce 42
Couve de Murville, Maurice 74
Crawford, William A. 53

D

Dănălache, Florian 233
Diac, Cristina 208, 229

Diaconescu, Gheorghe 92
Dickens, Charles 68
Dobrinescu, Valeriu Florin 229
Dobrînin, Anatoli Fiodorovici 98, 99, 101, 206, 207
Doinaș, Ștefan Augustin 174
Drăgan, Constantin 233
Drăghici, Alexandru 106
Dubček, Alexander 86, 93, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 206, 207, 213
Duca, Ion Gheorghe 48

E

Eban, Abba 109
Eden, Anthony 193
El-Hassan, Bin Talal 115
Elisabeta a II-a, regina 185
El-Zayatt, Mohammed Hassan 107, 108
Engels, Friedrich 24
Eryani, Abdul Rahman Yahya Al- 116

F

Fahmi, Ismail 107, 119
Fawzi, Mahmoud 21
Fazekaș, Janos 233
Firiubin, Nikolai 81, 82
Flitan, Constantin 76, 77
Florescu, Mihai 191
Fogel, Robert 141
Foot, Hugh Mackintosh, baron Caradon 90, 109
Frangieh, Suleiman Kabalan 114
Freeman, Orville 47, 51, 52, 191
Freymond, Jacques 98

G

Gaddafi, Muammar Abu Minyar Al- 116, 118
Galbraith, John Kenneth 132
Galtung, Johan 46
Gandhi, Indira 69, 185
Gandhi, Mohandas Karamchand 69
Gaston-Marin, Gheorghe 41, 47, 52, 181, 187, 191, 192, 218, 230
Gaulle, Charles André Joseph Marie de 28, 97, 129, 182, 221
Georgescu, Teohari 175
Gerberding, William P. 20, 21
Gheorghe, Ion (generalul) 209
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 12, 13, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 33, 37, 40, 41, 42, 43, 47, 51, 52, 53, 71, 75, 91, 105, 106, 107, 121, 122, 126, 129, 139, 141, 159, 161, 163, 164, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 180, 181, 182, 183, 188, 189, 190, 191, 192, 196, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 233
Giri, Varahagiri Venkara 185
Giscard d'Estaing, Valéry 105
Giurescu, Constantin C. 168, 169, 174
Giurescu, Dinu C. 5, 6, 7, 11, 15, 157, 166, 168, 176, 177, 178, 179, 186, 194, 195
Giurescu, Simona 168

Glaser, Ștefan 20
Goga, Octavian 165
Gomulka, Wladyslaw 84, 85, 201, 233
Gorbaciov, Mihail Sergheevici 43
Goruneanu, Tuliu 168
Grămescu, Olimpia 174, 202
Grigorescu, Nicolae 169
Gromîko, Andrei Andreevici 50, 74, 78, 84
Groza, Liviu 32
Groza, Mia 37
Groza, Petru 12, 24, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 179, 180, 195, 196, 215
Groza, Simion 31
Guină, N.N. 182, 221

H

Haile Selassie I, împăratul 46, 221
Hájek, Jiří 89, 92, 93, 95, 96, 97, 98
Harmel, Pierre 74
Harriman, William Averell 40, 41, 42, 44, 47, 52, 187, 190, 191, 192, 194, 196, 197
Harrington, Joseph 42
Hegel, G.W.F. 173
Henry, Paul-Marc 59
Ho Și Min 17, 126, 127, 128, 184
Hoffmann, Stanley 20
Hrușciov, Nikita Sergheevici 12, 17, 18, 19, 27, 53, 73, 75, 82, 107, 126, 181, 182, 218, 219, 221, 231, 232
Humphrey, Hubert 99
Hussein, Bin Talal 115
Hussein, Saddam 115, 118

I

Iancu, Avram 31
Ignatieff, George 90
Iliciov, L.F. 77, 79
Iliescu, Ion 171
Ionașcu, Ion 174
Ionescu, Gheorghe T. 174
Ionescu, Grigore 173
Ioniță, Ion 209
Iorga, Nicolae 150, 152, 162
Iustinian, împăratul 121

J

János, Péter 49, 74
Jivkov, Hristov 87
Johnson, Lyndon B. 28, 99, 127, 129, 130, 131, 133, 142, 184, 185, 187, 209
Joja, Athanase 27, 139, 191

K

Kádár, János 102
Kaissouni, Abdel Moneim 67, 69
Katzenbach, Nicholas 184
Kennedy, John Fitzgerald 41, 47, 60, 130, 132
Kerr, Archibald Clark 196
Khalifa, Isa bin Salman Al- 115
Kiesinger, Kurt Georg 201, 235
Kissinger, Henry Alfred 113, 119, 135, 136, 137
Kosîghin, Alexei 18, 81, 83, 96, 183, 186, 200, 201, 207, 233
Kreiski, Bruno 21

L

Lachs, Manfred 43
Lenin, Vladimir Ilici 215
Litvinov, Maxim Maximovici 147
Luca, Vasile 175
Luchian, Ștefan 169
Lupu, Corneliu Mihai 229
Lupu, Petre 233

M

Macovescu, George 125, 191
Maheu, René Gabriel Eugène 112
Maior, Petru 32
Maktoum, Rashid bin Saeed Al- 116
Malik, Jacob 88, 90, 95, 96
Malița, Mircea 5, 6, 7, 29, 48, 81, 157, 159, 162, 174, 180, 183, 188, 189, 190, 191, 192, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 206, 214, 225
Mamina, Ion 165
Maniu, Iuliu 32, 33, 34, 35, 36, 195
Marx, Karl 24, 25
Masaryk, Tomáš 37
Matei, Horia C. 186
Maurer, Ion Gheorghe 5, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 39, 43, 46, 49, 50, 51, 52, 59, 60, 61, 71, 73, 76, 77, 78, 80, 91, 93, 94, 95, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 117, 118, 120, 122, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 159, 161, 163, 171, 174, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 199, 200, 205, 218, 220, 221, 222, 223, 225, 230, 232, 238
Maxy, M.H. 171
Mănescu, Corneliu 5, 12, 17, 18, 19, 30, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 56, 68, 74, 75, 77, 78, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 109, 112, 122, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 134, 142, 171, 181, 183, 184, 187, 197, 199, 201, 209, 210, 218
Mănescu, Manea 180, 186, 233
Mehedinți, Maria 170
Mehedinți, Simion 170
Meir, Golda 119
Melbourne, Roy 195
Menon, Khrisna 21
Micu-Klein, Samuil 32
Mihai I, regele 166, 195
Mihai, Florin-Răzvan 208, 229
Mihăilescu, Vintilă 173
Milescu, Nicolae 141
Miloiu, Silviu 174, 202
Mirea, G.D. 169
Moisil, Grigore 191
Molotov, Viaceslav 193, 229
Moro, Aldo 74, 185
Morse, David 59
Mubarak, Muhammad Hosni Sayyd 119
Murgescu, Costin 198, 220
Murgulescu, Ilie 191

N

Nahyan, Zayed bin Sultan Al- 116
Nasser, Gamal Abdel 70, 107, 108, 236, 237
Naszkowski, Marian 77
Nehru, Jawaharlal 17, 69, 139, 163
Nestor, Ion 174
Netanyahu, Benjamin 237
Nicolescu, Corina 170
Nicolescu, Nicolae C. 186
Niculescu, Ion 60
Niculescu-Mizil, Paul 127, 128, 182, 183, 218, 221, 230, 233, 238
Nixon, Richard 42, 89, 96, 99, 119, 127, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 145
Noica, Constantin 173

O

Obama, Barack 237
Oncescu, Iulian 174, 202
Oșca, Alexandru 229
Oțetea, Andrei 174

P-Q

Papahagi, Tache 173
Pascal, Blaise 143
Pauker, Ana 12, 13, 25, 26, 29, 175
Păcuraru, Andrei 230
Pătrășcanu, Lucrețiu 172, 175
Petrescu, Constantin Titel 195
Petri, Mihai 191
Pham Van Dong 128
Philippide, Alexandru 173, 174
Podea, Alexandru 30
Podgorny, Nikolai Victorovici 96
Pomuț, George 48
Pop, Adrian 196
Popa, Marcel D. 186
Popa, Radu 170
Popa, Vasile 229
Popescu, Alecu 54
Popescu, Dumitru 183
Popișteanu, Cristian 174, 202, 211, 229
Prebisch, Raul 67, 68, 72
Preda, Dumitru 229
Preoteasa, Grigore 27, 37
Pungan, Vasile 47
Qaboos, bin Said Al-Said 116

R

Ralea, Mihai 33
Rapacki, Adam 43, 85
Raymond, Aron 103
Răceanu, Mircea 41, 181, 185, 186, 187, 192, 207, 209, 210
Rădescu, Nicolae 33, 34, 166, 194
Rădulescu, Gheorghe 186
Rădulescu, Gheorghe (Gogu) 12, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 107, 108, 141, 181, 218, 233
Rădulescu-Zoner, Șerban 174, 202
Răutu, Leonte 29, 218, 233
Reagan, Ronald 42, 43, 72
Retegan, Mihai 174, 229
Riad, Mahmoud 21, 109
Ribbentrop, Joachim von 229
Richelieu, Armand-Jean I. du Plessis, cardinal de 28

Ripoșanu, Pamfil 34, 35
Roller, Mihail 169
Roosevelt, Franklin Delano 48, 193
Rougemont, Denis de 98
Rusk, Dean 42, 47, 48, 52, 88, 89, 98, 99, 101, 125, 126, 127, 129, 130, 132, 142, 183, 184, 187, 191, 197, 206, 209, 210

S-Ș

Sabah, Al-Ahmad Al-Jaber Al- 115
Sadat, Muhammad Anwar Al- 119, 120, 145
Sadoveanu, Ion Marin 173
Saiu, Liliana 194
Sănătescu, Constantin 33, 165
Scheinman, Lawrence 20
Scurtu, Ioan 165, 167, 208
Semionov, V.S. 79, 80, 200
Severin, Adrian 229
Šik, Ota 92
Simion, Eugen 174
Slim, Mongi 21
Sondhi, Manohar Lal 145
Sorescu, Marin 174
Spaak, Paul-Henry 21
Stalin, Iosif Visarionovici 12, 25, 26, 27, 34, 35, 36, 167, 174, 175, 193, 196
Stan, Valeriu 174, 202
Stănciulescu, Alexandru 186
Stănescu, Ion 209
Stănescu, Nichita 174
Stevenson, Adlai Ewing II 20, 21
Stoessel, Walter J. 184
Stoica, Chivu 41, 105, 182, 220, 233
Stoica, Vasile 195
Stoicescu, Nicolae 174, 202
Suciu, Ioan 165
Sukarno 17, 139, 217
Suslov, Mihail 183
Svoboda, Ludvík 92, 93, 96, 98, 99, 207
Symington, James Wadsworth 184
Szász, János 174
Șandru, V. (generalul) 209
Șerban, Alexandru 174, 202
Șincai, Gheorghe 32
Șperlea, Florin 172
Ștefan, Gheorghe 174
Ștefănescu, Alexandru 176

T-Ț

Talleyrand-Périgord, Charles Maurice de 104
Tătărescu, Gheorghe 37, 166, 178, 179
Teodora, împărăteasa 121
Thani, Khalifa bin Hamad Al- 116
Thatcher, Margaret 72
Tito, Iosip Broz 93, 101, 185, 208
Titulescu, Nicolae 45, 46, 146, 147, 149
Toma, Sorin 171
Touré, Ahmed Sékou 21
Truman, Harry 195, 196
Turbăceanu, Aurel 57
Țăranu, Liviu 229
Țepeneag, Dumitru 174
Țiu, Ilarion 176, 208, 229
Țugui, Pavel 171

U
U Thant 22, 69, 89, 92, 96, 98, 100, 125, 129, 164, 188, 218
Ulbricht, Walter 76, 77, 82, 101
Ursu, Gheorghe 30

V
Valev, Emil Borisovici 198, 220
Vass, Ghizela 230
Vâlcu, Vasile 233
Verdeț, Ilie 233
Vijoli, Aurel 51
Vinogradov, V.P. 165
Vîșinski, Andrei Ianuarievici 34, 35, 36
Vlaicu, Aurel 149
Voinescu, Teodora 170
Vratuša, Anton 91, 97
Vuia, Traian 149

W
Waldheim, Kurt Josef 122
Wilkinson, David A. 20
Winzer, Otto 77

Z
Zedong, Mao 121, 133, 182
Zhou Enlai 90, 128, 132, 133, 136, 139, 140, 141, 142, 183, 188
Zorin, Valerian 19, 20

Cuprins

A fost odată cu totul altfel 5

Deceniul deschiderii evocat de un diplomat **9**
Prolog 11
Capitolul I Un accident și o criză 17
Capitolul II Dej, Maurer și Groza 24
Capitolul III Deschiderea (anul 1963) 39
Capitolul IV Economia 51
Capitolul V Țările în curs de dezvoltare 64
Capitolul VI Lagărul și Europa 73
Capitolul VII Praga 1968 văzută de la București 86
Capitolul VIII Ceaușescu și Orientul Mijlociu 105
Capitolul IX Vietnam și China 125
Capitolul X Concilierea 142
Epilog 151

Deceniul deschiderii evocat de un istoric **155**
O lămurire 157
Capitolul I Criza rachetelor, văzută de la București 159
Capitolul II Dr. Petru Groza (1884-1958) 165
Capitolul III Dej 171
Capitolul IV Maurer 177
Capitolul V Deschiderea spre Vest 189
Capitolul VI Integrare, integrare... 198
Capitolul VII Praga, august 1968 204
Capitolul VIII Secvențe de politică externă 215

Indice de nume **239**

« Nu încape nici o îndoială că statutul impus țării noastre după război a reprezentat o pată.
Vedem că gânditorii români nu sunt striviți de spaima de pete. Ei concură la ideea optimistă : petele nu sunt veșnice pentru cei ce vor să supraviețuiască.
Dar abordarea petelor la români mai obligă la o constatare pe care „deschiderea" o confirmă : petele nu sunt compacte. În crăpăturile lor apar înghesuite și firave zone de lumină. Nu poți naviga în ceață, dar în „luminișuri" poți trăi și chiar acționa. Un deceniu al deschiderii este un astfel de luminiș. S-a încercat apărarea lui, consolidarea lui, lărgirea lui, includerea unor prieteni solidari. Dosoftei cita la vremea lui un psalm : „Zid de pace, turnuri de frăție". O generație întreagă, cu oameni ale căror minți vedeau prin ceață și acționau cu câteva raze de lumină, a lucrat tăcut și iscusit la luminișul deschiderii. Zid de pace împrejur, dorința de colaborare semnalată mai larg în exterior. »

Mircea Malița

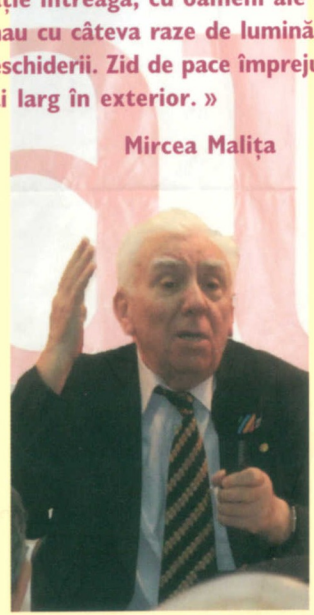

Dinu C. Giurescu

LIBRIS

9 789731 960906